

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΔΠΜΣ «Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη»

Διπλωματική Εργασία

Η δημιουργία διαπολιτισμικού μουσικού συνόλου μέσω της προσέγγισης του Carl Orff: ένα παράδειγμα συμμετοχικής έρευνας δράσης βασισμένης στην τέχνη.

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια: Ειρήνη Κατσιμπρή

A.M: 1832018116

Επιβλέπων καθηγητής: Χτούρης Σωτήρης

Συνεπιβλέπουσα καθηγήτρια: Ζήση Αναστασία

Σεπτέμβριος 2020

Περιεχόμενα

Προλογικό Σημείωμα5

Abstract.....	6
Πρόλογος	7
Κεφάλαιο Πρώτο	11
Θεωρητική Επισκόπηση.....	11
Κοινωνιολογικές θεωρίες αναφοράς.....	11
Κοινωνιολογικές Θεωρίες της παιδικής ηλικίας.....	14
Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Convention of the Rights of the Child)	16
Θεωρία Κοινωνικού αποκλεισμού	17
Θεωρητική έννοια κοινωνικού χώρου	18
Θεωρητική έννοια κοινωνικού εαυτού.....	19
Θεωρητικές έννοιες πολιτισμικού τραύματος και στίγματος.....	20
Θεωρία Δικτύων.....	21
Θεωρητικές έννοιες της Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ταυτότητας.....	22
Θεωρητική Έννοια Νομαδικότητας	23
Θεωρητικές Έννοιες Κοινωνιολογίας της Τέχνης	23
Κεφάλαιο Δεύτερο.....	25
Παιδαγωγικές Θεωρίες Αναφοράς.....	25
Το έργο του Lev Vygotsky.....	25
Το έργο του Freire.....	26
Το έργο του C. Freinet	32
Θεωρίες περί της πολλαπλότητας των τύπων νοημοσύνης-κατευθύνσεις για συμπερίληψη.	33
Θεωρίες και καλλιτεχνικά κινήματα που συνδέονται με την έρευνα δράσης.....	35

Το μουσικοπαιδαγωγικό έργο και οι αρχές της προσέγγισης του C. Orff.....	36
Η Μουσικοπαιδαγωγική Προσέγγιση του Carl Orff (1895-1982).....	37
Ιστορικά στοιχεία	37
Η Μουσικοπαιδαγωγική Προσέγγιση του C. Orff.....	39
Συνδέσεις της παρούσας έρευνας δράσης με τη σύγχρονη τέχνη, ακτιβιστικές ομάδες και κινήματα.....	42
Κεφάλαιο Τρίτο	46
Μεθοδολογία της συμμετοχικής έρευνας δράσης.....	46
Ο Σκοπός της έρευνας.....	46
Στάδιο Προετοιμασίας της έρευνας.....	46
Επιλογή Θέματος-Ερευνητικά Προβλήματα.....	48
Μεθοδολογία και μέθοδοι της έρευνας.....	49
Ερευνητικά Ερωτήματα.....	49
Ο χώρος πραγματοποίησης της έρευνας.....	50
Ομάδες αναφοράς της έρευνας δράσης.....	52
Μεθοδολογικά βήματα της έρευνας δράσης.....	52
Ερευνητικές Μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν.....	54
Διαδικασία.....	55
Τρόπος ανάλυσης των ποιοτικών ερευνητικών δεδομένων.....	57
Ενδεικτικός Θεματικός Οδηγός Συνεντεύξεων.....	59
Περιγραφή ομάδων αναφοράς παιδιών συμμετεχόντων και καλλιτεχνών.....	60
Ανάλυση δεδομένων-ημερολογίου-συνεντεύξεων-ηχητικών και οπτικών ντοκουμέντων.....	61
Κεφάλαιο Τέταρτο.....	62
Πρώτο επίπεδο ανάλυσης.....	62
Περιληπτική ανάλυση και απόδοση κατά περίπτωση- προφίλ συνεντευξιζόμενων.....	62
Δεύτερο Επίπεδο Ανάλυσης.....	67
Ανάλυση κατά θεματικό πυλώνα	67

Συμπεράσματα- μελλοντικές προτάσεις εφαρμογής και διαφοροποιήσεις.....	85
Βιβλιογραφία	87
Ηλεκτρονικές Πηγές	92
Παράρτημα 1 ^ο - Απομαγνητοφωνήσεις Συνεντεύξεων	93
Παράρτημα 2 ^ο - Παραθέματα ημερολογίου ερευνητή.....	192
Απομαγνητοφωνήσεις συζητήσεων με την ομάδα – Έντυπα.	192

Προλογικό Σημείωμα

Η αρχική ιδέα και η σύλληψη της παρούσας έρευνας δράσης αφορά στη δημιουργία μιας διαπολιτισμικής ορχήστρας παιδιών προσφύγων και παιδιών Ελλήνων από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, με βάση την προσέγγιση της μουσικοκινητικής αγωγής του C. Orff, τη συσχέτιση της με την κριτική, αλλά και την απελευθερωτική παιδαγωγική και την άτυπη μάθηση. Ακόμα αφορά τη μελέτη των μετασχηματισμών που επιφέρει η έρευνα δράσης και τη σχηματοποίηση ενός πρότυπου πλάνου δράσης ή δράσεων με κεντρικό άξονα την ολιστική προσέγγιση της μουσικοκινητικής αγωγής Orff, με στόχο την ένταξη, την ενσωμάτωση αλλά και την αλληλεπίδραση παιδιών προσφύγων και ελλήνων από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Στόχο επίσης αποτελεί η ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού μέσω ενός ουσιαστικού καλλιτεχνικού δικτύου συνομηλίκων και εθελοντών καλλιτεχνών και παιδαγωγών που χρησιμοποιούν ως διδακτικό μέσο σε αυτά τα άτυπα μαθησιακά περιβάλλοντα την τέχνη, αλλά και η ανάδειξή του και η μελέτη της επίδρασης που έχει στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, τόσο του χώρου πραγματοποίησης της δράσης, όσο και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος.

Abstract

The original idea and conception of this action research concerns the creation of an intercultural orchestra of refugee children and Greek children from low socio-economic backgrounds, based on the approach of C. Orff's music and dance pedagogy, its correlation with criticism, but also liberating pedagogy and informal learning. It also concerns the study of the transformations brought about by action research and the formulation of a model action plan or actions with a central focus on the holistic approach of Orff, aiming at the integration, integration and interaction of refugee and Greek children from low social status. The aim is to activate the development of complementary contemporary techniques for tutors and volunteer artists and educators that are given in vectors in all the mathematical video messages about art, of application, search and wider creative creation.

Πρόλογος

Στο δύσκολο, σύνθετο και πολλαπλά μετασχηματιζόμενο σύγχρονο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον που ζούμε, παραδείγματα παρεμβατικής τέχνης φαίνεται να αποτελούν ζωτικής σημασίας αναγκαιότητα. Η αλλοτριωτική και πολυσύνθετη κοινωνική πραγματικότητα, σε μια «εποχή της οθόνης» όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Bourriaud στο έργο του «Σχεσιακή Αισθητική», επιβάλλει τον επαναπροσδιορισμό των ανθρώπινων σχέσεων ενώ η τέχνη αποτελεί τον ιδανικότερο δίαυλο επικοινωνίας. Λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές εν μέσω της πανδημίας λόγω του Covid-19 το κείμενο του Bourriaud γίνεται πιο επίκαιρο από ποτέ. Ακόμα η τέχνη μπορεί να λειτουργήσει ως ένα μέσο παρέμβασης κατά της ομογενοποίησης και της μαζικής, εμπορευματοποιημένης κουλτούρας που κυριαρχεί. Η σύγχρονη τέχνη σχετιζόμενη με την κοινωνία, την ιστορία και την κουλτούρα των ανθρώπων με τρόπο ουσιαστικό, διαλεκτικό και βαθιά ανθρώπινο αναδεικνύεται ως ένα από τα ισχυρότερα μέσα, κατανόησης, ανάδειξης και παρέμβασης σε κοινωνικά ζητήματα. Άλλωστε όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο Freire: «...*Η πολιτιστική δράση ως ιστορική δραστηριότητα είναι ένα μέσο για να ξεπεράσουμε την κυρίαρχη, αλλοτριωμένη και αλλοτριωτική κουλτούρα.*» (Freire, 1974: 223). Η τέχνη, λειτουργεί ως μία οργανικά προσδιορισμένη ελεύθερη δράση που αφορά όχι μόνο τους καλλιτέχνες αλλά ολόκληρη την κοινότητα μακριά από την εκμετάλλευση των βιομηχανιών του είδους και των σχέσεων εξουσίας που αναπτύσσονται. Οι τέχνες ως εναλλακτικοί και πολυδύναμοι κώδικες επικοινωνίας και ελεύθερης έκφρασης αλλά και βιωματικής συνεργατικής δημιουργίας μπορούν να αναδείξουν τρόπους λειτουργίας αλλά και διδασκαλίας τόσο σε πολυπολιτισμικές όσο και σε υποβαθμισμένες κοινότητες. Άλλωστε η τέχνη λειτουργεί ως μια παγκόσμια γλώσσα, μπορεί να γεφυρώσει τις διαφορές αλλά και να τις μετατρέψει σε δύναμη και πολιτισμικό πλούτο αυξάνοντας το πολιτισμικό κεφάλαιο ενός τόπου. Από την άλλη, με δεδομένη τη λειτουργία της παιδείας ως τον κατεξοχήν μετασχηματιστικό πυλώνα αλλά και της μουσικής και της βιωματικής παραγωγής της, ως ένα εξαιρετικά αποδοτικό και σημαντικό δίαυλο, είναι δυνατό, μέσα από το συνδυασμό τους να αναδυθεί ένα σπουδαίο παράδειγμα παρεμβατικής τέχνης και σχεδιασμού παρεμβατικών καλλιτεχνικών δράσεων. Έτσι η πραξιακή και συμμετοχική διάσταση της μουσικής χρησιμοποιείται ως το κατεξοχήν εργαλείο γεφύρωσης των διαφορών και βοηθά στην κοινωνική ένταξη, αλλά και στην δημιουργία δικτύων, την ανάπτυξη της κοινωνικής ταυτότητας μέσα από καλλιτεχνικές διαδικασίες που

διαμορφώνουν ένα πλαίσιο ουσιαστικής επικοινωνίας και αίσθησης «ανήκειν»- ανάγκη κεντρική με γνώμονα την νέα κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα που διαμορφώνεται παγκοσμίως. Μέσα από την ίδια την έρευνα δράσης, τα καλλιτεχνικά εργαστήρια αλλά και τις συνεντεύξεις που ακολούθησαν, έγινε σαφής η ανάγκη για αξιοποίηση και άλλων τεχνών όπως η ζωγραφική, καθώς ολοκληρώνει και αναδεικνύει έναν εναλλακτικό τρόπο απόδοσης της μουσικής σημειογραφίας αλλά και έναν εναλλακτικό τρόπο έκφρασης. Με άλλα λόγια μέσα από την έρευνα δράσης αναδύθηκε η ανάγκη για την έμπρακτη συμπερίληψη διαφορετικών τεχνών, καθώς η ολιστική θεώρηση της τέχνης βοηθά σε δράσεις συμπερίληψης και επικοινωνίας αλλά και σε μια πιο ευρεία και ολοκληρωμένη καλλιτεχνική δημιουργία. Σε αυτήν τη νέα και συνεχώς μετασχηματιζόμενη κοινωνική πραγματικότητα, ο ρόλος του κοινωνικού επιστήμονα στην κοινωνία φαίνεται πως είναι εξαιρετικά χρήσιμος σε μια προσπάθεια συνειδητοποίησης των επιμέρους πολιτιστικών διαφοροποιήσεων αλλά των κοινών χαρακτηριστικών και αναγκών που ενώνουν τους ανθρώπους. Η τέχνη μέσα από μια διαλεκτική της συσχέτιση με την κοινωνιολογία μπορεί να αποτελέσει τόσο ένα σημαντικό εργαλείο αλλά και να διαμορφώσει το δρόμο για τον προγραμματισμό διαφορετικών και πιο ουσιαστικών παρεμβάσεων σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.

Πιο συγκεκριμένα και με βάση το σχεδιασμό της παρούσας έρευνας δράσης, δηλαδή τη δημιουργία ενός διαπολιτισμικού παιδικού μουσικού συνόλου από παιδιά ελλήνων και προσφύγων από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και τη μελέτη των μετασχηματισμών που αυτή επέφερε, αναδύθηκε η πρώτη και εξαιρετικά σημαντική ομάδα αναφοράς, αυτής των παιδιών συμμετεχόντων στην έρευνα. Ένα επίσης πολύ σημαντικό στοιχείο το οποίο προέκυψε από την ίδια την έρευνα και πρέπει να επισημανθεί αφορά σε μια ακόμα ομάδα αναφοράς, στους εθελοντές που έδρασαν δημιουργώντας εθελοντικά καλλιτεχνικά εργαστήρια σε παιδιά, που συμπεριελάμβαναν και τη μουσική, και στη μελέτη διαλεκτικά των μετασχηματισμών που επήλθαν. Στην ανάλυση των δεδομένων εντοπίστηκαν εξαιρετικά σημαντικές συγκλίσεις και κάποιες αποκλίσεις, που φωτίζουν και βοηθούν σε μια βαθύτερη κατανόηση σημαντικών πτυχών της έρευνας δράσης, αλλά δίνουν και το έναυσμα για ριζικές αλλαγές σε ήδη υπάρχοντα αντίστοιχα εκπαιδευτικά προγράμματα.

Βέβαια πριν ξεκινήσει η παρουσίαση αυτής της έρευνας δράσης, θα ήταν σημαντικό να τονιστεί ότι καλλιτεχνικά προγράμματα παρέμβασης εθελοντικά ή μη, χρηματοδοτούμενα ή μη, δεν μπορούν να υποκαταστήσουν τις αναγκαίες και απαιτούμενες κρατικές πολιτικές για την ένταξη, την εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού και την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων. Ωστόσο αποτελούν εξαιρετικά αποτελεσματικά παραδείγματα παρέμβασης και

μέσα ανατροπής τα οποία μπορούν να υιοθετήσουν ή να μιμηθούν όχι μόνο εκπαιδευτικά προγράμματα αλλά και εναλλακτικά και ριζοσπαστικά προγράμματα κοινωνικής πολιτικής. Στα πλαίσια της παρεμβατικής τέχνης και της έρευνας δράσης που ο κλινικός κοινωνιολόγος πραγματώνει, αποκρυσταλλώνεται το μεθοδολογικό άλμα που επιτυγχάνει η σύγχρονη τέχνη σε μια διαλεκτική πάντα σχέση με την κοινωνιολογία. Αυτό καλείται να αποδείξει και η παρούσα έρευνα παρά τις δύσκολες συνθήκες που επικρατούν και τις πρωτόγνωρες αλλαγές που βίωσε η ανθρωπότητα λόγω της πανδημίας του Covid-19.

Σε αυτό λοιπόν το εισαγωγικό μέρος, καταγράφονται το θέμα της έρευνας και οι λόγοι επιλογής του, οι βασικές θεωρίες έμπνευσης και αναφοράς, οι επιστημολογικοί κλάδοι και προσεγγίσεις μέσα από τις οποίες προκύπτουν το θεωρητικό πλαίσιο, η επιλογή ερευνητικών μέσων και κατάλληλων ερευνητικών εργαλείων, αλλά και η επεξεργασία των δεδομένων και τα τελικά συμπεράσματα. Την αξιακά προσανατολισμένη στόχευση της παρούσας έρευνας δράσης, αποτελεί η καταπολέμηση της ξενοφοβίας και η παρότρυνση για αλληλεγγύη και συλλογική δράση μέσα από το παράδειγμα της κοινής καλλιτεχνικής δράσης και βιωμάτων των παιδιών από την Ελλάδα ή και από άλλες χώρες. Ας μην ξεχνάμε πως οι σημερινές κοινωνίες ιδιαίτερα στα αστικά κέντρα μετατρέπονται ολοένα και περισσότερο σε βαθιά πολυπολιτισμικές, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια με τις ροές προσφύγων και μεταναστών που συνεχίζονται με αμείωτη ένταση.

Κλείνοντας το προλογικό αυτό σημείωμα θα ήθελα να τονίσω πως το θέμα της παρούσας έρευνας δράσης συντάχθηκε σε μια προσπάθεια σύνθεσης των επιστημονικών και επαγγελματικών κλάδων της ερευνήτριας: της Κοινωνιολογίας και της Μουσικής Παιδαγωγικής, αλλά και των καλλιτεχνικών της εμπειριών και βιωμάτων: όπως η οργανική σύνθεση μουσικής και κίνησης μέσα από το έργο του C. Orff. Μέσα από αυτή τη σύνθεση προέκυψε η ανάγκη μιας διαφοροποιημένης προσέγγισης του κάθε κλάδου, καθώς στα πλαίσια της κλινικής κοινωνιολογίας, η τέχνη αποκτά χαρακτήρα παρεμβατικό, μετατρέπεται σε παρεμβατική τέχνη, ενώ ο κλάδος της παιδαγωγικής διευρύνεται και μετατοπίζεται προς την λεγόμενη Κοινωνική Παιδαγωγική και τις επιμέρους πτυχές και παραδοχές της. Η μετατροπή αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αλλά και μια πρωτοτυπία καθώς στη χώρα μας οι μελέτες που συνδυάζουν αυτά τα χαρακτηριστικά είναι ελάχιστες.

Μάλιστα ο μετασχηματισμός του κάθε κλάδου και η διεύρυνσή του προς μία πιο ανοιχτή και παρεμβατική λειτουργία, έχει ήδη συμβάλλει στην ανάπτυξη μιας διαφορετικής οπτικής από την πλευρά της ερευνήτριας αλλά και στην εισαγωγή σε νέες μεθόδους κοινωνικής

παρέμβασης και καλλιτεχνικής πρακτικής. Πέρα από την ακαδημαϊκή και επαγγελματική εμπειρία ωστόσο, σημαντικό ρόλο στην επιλογή και σύνταξη του θέματος, διαδραμάτισε μια σειρά από κεντρικά θεωρητικά ερεθίσματα. Ακόμα το θέμα αυτό, προήλθε μέσα από μία προσωπική αναζήτηση πολλών χρόνων, με επίκεντρο τη μουσική παιδαγωγική, όπου μέσα από τις βιωματικές δραστηριότητες γίνονταν φανεροί μια σειρά μικρών αλλά σημαντικών μετασχηματισμών επί των ομάδων που συμμετείχαν. Αποτελούσε ιδιαίτερη επιθυμία της γράφουσας, η προσέγγιση της εναλλακτικής μουσικής παιδαγωγικής με βάση το μουσικοπαιδαγωγικό σύστημα του C.Orff και οι εφαρμογές του σε μία ευάλωτη ομάδα πληθυσμού, όπως τα παιδιά μεταναστών και προσφύγων, αλλά και η σύμπραξή τους με ελληνόπουλα από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Προσωπική παραδοχή αποτελεί το γεγονός ότι μέσα από την πολυπολιτισμικότητα, την ανάπτυξη και την ενίσχυση του διαφορετικού, την αποδοχή και την στήριξη των παιδιών, μπορεί να επιτευχθούν σημαντικοί μετασχηματισμοί με στόχο την ευημερία και την κοινωνική υγεία όχι μόνο των επωφελούμενων παιδιών, αλλά και των γονέων και της ευρύτερης τοπικής κοινότητας. Η διπλωματική αυτή εργασία και η έρευνα δράσης που προβλέπει, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μία πρόταση, ένα πρότυπο παρέμβασης σε μια σειρά από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς με στόχο την εισαγωγή του μαθήματος της μουσικοκινητικής αγωγής τόσο σε διαπολιτισμικά σχολεία, όσο και σε μη άλλους ιδιωτικούς ή δημόσιους φορείς που ασχολούνται με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Παρακάτω θα παρουσιαστούν μερικά από τα βασικότερα θέματα, τα επιστημονικά πεδία αναφοράς της έρευνας αλλά και οι μεταθεωρίες, οι θεωρητικές αφετηρίες, οι βασικές θεωρίες αναφοράς, οι θεωρητικές έννοιες σε μάκρο και μικρό επίπεδο. Ακόμα περιγράφεται η μεθοδολογία, τα μεθοδολογικά βήματα της έρευνας και ο σχεδιασμός με βάση το χώρο, το χρόνο, τα δεδομένα, το δείγμα, το ερευνητικό υλικό, τον τρόπο προσέγγισης, αλλά και τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν. Επιπροσθέτως η στόχευση, η υλικοτεχνική υποδομή και οι φορείς που θα συνδράμουν, τα πιθανά αποτελέσματα, αλλά και οι επιθυμητοί μετασχηματισμοί στην κοινωνική ομάδα παρέμβασης.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς το Δίκτυο για τα δικαιώματα του παιδιού για τη φιλοξενία του ερευνητικού καλλιτεχνικού εργαστηρίου, αλλά και τους υπεύθυνους των προγραμμάτων για τη στήριξη και την εμπιστοσύνη τους. Ακόμα τους καθηγητές, τους επιβλέποντες και μη καθηγητές του δι-ιδρυματικού μεταπτυχιακού προγράμματος: «Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη» για τη συνεχή στήριξη και εμπιστοσύνη τους.

Κεφάλαιο Πρώτο

Θεωρητική Επισκόπηση

Κοινωνιολογικές θεωρίες αναφοράς

Σε αυτό το σημείο αναδύονται τα θεωρητικά ρεύματα, οι κοινωνιολογικές θεωρίες, που χρησιμοποιήθηκαν ως θεωρητική αφετηρία αλλά και ως υπόβαθρο για την επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας δράσης. Όλες οι θεωρίες αλλά και η μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας, επί της ουσίας εμπίπτουν στις παραδοχές του *εμπειρικού διαλεκτικού ρεαλισμού* (Χτούρης, Ζήση, Ρεντάρη, 2015). Σύμφωνα με αυτή την επιστημολογική παραδοχή, η κοινωνική πραγματικότητα αναλύεται μέσα από μια διαλεκτική διαδρομή της εμπειρίας με την κατακτημένη γνώση/ αντίληψη της πραγματικότητας. Τα δεδομένα που παράγονται μέσα από την εμπειρία στο πεδίο της έρευνας αναλύονται ξανά και ξανά διαλεκτικά και τελικά συνθέτουν μια νέα κοινωνική πραγματικότητα αλλά και συχνά μια νέα θεωρία. Ωστόσο κατά την επεξεργασία της έρευνας ενυπάρχουν στοιχεία από την μελέτη με βάση την εθνογραφική προσέγγιση, καθώς πέρα από τις ομάδες-δέκτες της δράσης, μελετάται ο τόπος, η γειτονιά όπου λαμβάνει χώρα η δράση και ο χώρος της δράσης. Κι αυτό διότι η ταυτότητα του τόπου συνδέεται άμεσα με τις κοινωνικές ταυτότητες των υπό έρευνα κοινωνικών υποκειμένων. Στην προκειμένη περίπτωση έχει μελετηθεί η ευρύτερη περιοχή του Σταθμού Λαρίσης που βρίσκεται το Δίκτυο για τα δικαιώματα του παιδιού- συνεργαζόμενος φορέας στήριξης της δράσης, αλλά και η περιοχή της Κυψέλης όπου πριν από το ξέσπασμα του Covid-19 είχε οργανωθεί να πραγματοποιηθεί και η τελική ανοιχτή καλλιτεχνική παρουσίαση του έργου στο δημόσιο χώρο.

Εξέχουσα θέση στις κοινωνικές θεωρίες που αποτελούν τη θεωρητική ομπρέλα και εμπερικλείονται σε κάθε γωνιά της παρούσας συμμετοχικής έρευνας δράσης, κατέχει η εξαιρετικά σημαντική θεωρία των κεφαλαίων του P.Bourdieu και των συνεχιστών του. Ο μεγάλος θεωρητικός πρέσβευε ότι η θέση, η δράση και οι στρατηγικές του κοινωνικού δράντος στο πεδίο¹, καθορίζονται από το μέγεθος κατοχής κεφαλαίου (όρο τον οποίο δανείζεται από την οικονομική επιστήμη), και ορίζει τέσσερα βασικά κεφάλαια: Το οικονομικό (το οποίο προηγείται κατ' αυτόν εννοιολογικά), το πολιτισμικό, το κοινωνικό και το συμβολικό κεφάλαιο (Ritzer, 2012:544). Τα άτομα βέβαια όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά και στον G.

---

¹ Με την έννοια πεδίο ο Bourdieu αναφέρεται στο χώρο στον οποίο αναπτύσσεται ένα δίκτυο σχέσεων μεταξύ των δράντων. Φυσικά και πρόκειται για ένα «πεδίο μάχης» όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά και στον G.Ritzer ένα πεδίο συγκρουσιακό όπου αναδύονται οι σχέσεις ισχύος και τα μεγέθη κατοχής των επιμέρους κεφαλαίων.

Ritzer διαμορφώνονται μέσα από τις «έξεις», δηλαδή τις εσωτερικευμένες κοινωνικές δομές και πρότυπα που ενσωματώνουν από το κοινωνικό τους περιβάλλον. Στην παρούσα ωστόσο έρευνα/άσκηση, χρησιμοποιείται η έννοια των «*Ιδεότυπων Πρακτικής*» του Weber που αφορά περισσότερο στην ενσυνείδητη και διαλεκτικά εμπλεκόμενη με την πραγματικότητα κοινωνική πρακτική από την έννοια του Habitus (Χτούρης, 2017: 49). Η θεωρία αυτή μας επιτρέπει να σκιαγραφήσουμε το τρόπο με τον οποίο λειτουργεί και αναπαράγεται τόσο ο κοινωνικός εαυτός όσο και η κοινωνική πραγματικότητα, αλλά και το πώς το κοινωνικό υποκείμενο πράττει και εμπλέκεται στα εκάστοτε κοινωνικά δίκτυα. Το κοινωνικό κεφάλαιο το οποίο αποτέλεσε μία κρίσιμη έννοια στην παρούσα εργασία, ορίζεται σύμφωνα με το P.Bourdieu ως οι κοινωνικές σχέσεις, τα δίκτυα που αναπτύσσονται μεταξύ των δρώντων αλλά και οι πόροι που συγκεντρώνονται μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση και τη δυνατότητα μετατροπής μιας μορφής κεφαλαίου σε μια άλλη. Άλλοι θεωρητικοί που έχουν ασχοληθεί με την έννοια αυτή και την διεύρυναν σημαντικά εννοιολογικά σε σχέση με τις κοινωνικές σχέσεις, τις συλλογικότητες και τα κοινωνικά δίκτυα που διαμορφώνονται είναι ο J.S. Coleman και ο R. Putman. Ο J.S. Coleman αναφέρει τις πολλαπλές εκφάνσεις του κοινωνικού κεφαλαίου, το αίσθημα εμπιστοσύνης το οποίο δημιουργείται εντός τους, τη ροή της πληροφορίας, και διαφοροποιεί το κοινωνικό κεφάλαιο που διαμορφώνεται εντός οικογενειακού περιβάλλοντος από αυτό της κοινότητας. Από την άλλη πλευρά ο R.Putnam, αντιμετωπίζει την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου από μια πιο συλλογική οπτική που συμπεριλαμβάνει τη λειτουργία της κοινότητας, αναφερόμενος σε βασικές έννοιες όπως: «community networks» τα δίκτυα της κοινότητας, «civic engagement» τη συμμετοχή στα κοινά, «civic identity» την τοπική ταυτότητα. (Τσουνής, Σαράφης 2016). Με αυτήν την διεύρυνση της έννοιας γίνεται αντιληπτή η δυναμική που δημιουργείται μέσα από τη συμμετοχή των πολιτών, η αλληλεπίδραση, η δημιουργία δεσμών αλλά και η ισχυροποίηση των σχέσεων. Ενώ ακόμα ο Putman προβαίνει σε έναν επιπλέον διαχωρισμό μεταξύ του «Κοινωνικού Κεφαλαίου Δεσμού» και του «Κοινωνικού Κεφαλαίου Γεφύρωσης», όπου το πρώτο αφορά αποκλειστικά την κοινότητα ενώ το δεύτερο ξεφεύγει από τα όρια της κοινότητας (Χτούρης, 2009). Η ιδιαίτερη αξία του κοινωνικού κεφαλαίου ως εργαλείου στην κοινωνική έρευνα διακρίνεται και μέσα από την δυναμική της παραγωγής του, ατομικά, αλλά και μέσω της πολλαπλά προστιθέμενης αξίας του όταν μετασηματίζεται σε δίκτυα και σύμβολα εντός μιας συλλογικότητας. Το κοινωνικό κεφάλαιο ενισχύει τότε τόσο τους ισχυρούς δεσμούς των μερών της συλλογικότητας όσο και την παραγωγή και τη διατήρηση της ποιότητας των παραγόμενων σχέσεων, την ταυτότητα και τη συσχέτιση με άλλες συλλογικότητες. Ωστόσο με την έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου ασχολήθηκε πληθώρα

θεωρητικών, ενώ μερικές από τις σημαντικότερες διαφοροποιήσεις που έχουν γίνει είναι: το δομικό κοινωνικό κεφάλαιο (που αφορά σε δίκτυα, κανόνες, θεσμούς και άλλα) και το γνωστικό κοινωνικό κεφάλαιο (που αφορά σε στάσεις, αξίες, κανόνες και άλλα), το επίσημο και το άτυπο, το ατομικό και το συλλογικό, το διαχωριστικό και το συνδετικό, το θετικό και το αρνητικό και άλλα (Τσουνής, Σαράφης 2016). Από την άλλη πλευρά πολιτισμικό κεφάλαιο στη θεωρία του Bourdieu αφορά σε τυπικά κατοχυρωμένα προσόντα που το άτομο αποκτά κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησής του από την οικογένεια και το εκπαιδευτικό σύστημα. Κατά βάση συμπεριλαμβάνει καθοριστικά χαρακτηριστικά της ταυτότητας και του τρόπου ζωής του ατόμου: τις αξίες, τα πρότυπα, τις στάσεις, τη γλώσσα που χρησιμοποιεί, το στυλ ζωής που αναπαράγει και άλλα. Ακριβώς επειδή καθορίζει το ίδιο το άτομο αποτελεί ένα ενσώματο κεφάλαιο (Χτούρης, 2019). Σε αυτό το σημείο είναι κρίσιμο να αναφερθεί ότι σύμφωνα με τον Σ. Χτούρη, με δεδομένη τη δυναμική των δύο προαναφερθέντων κεφαλαίων αλλά και τη δυνατότητα πρόσκτησής τους από τα άτομα όχι μόνο σε ατομικό αλλά και συλλογικό επίπεδο μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο «Κοινωνικό Πολιτισμικό Κεφάλαιο» Κ.Π.Κ (ή κοινωνικοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο) (Χτούρης, 2009:10). Η σχέση του Κ.Π.Κ με την καλλιτεχνική δημιουργία και τα καλλιτεχνικά περιβάλλοντα αλλά και την απόλυτα βιωματική του διάσταση στα άτομα, το καθιστά καταλληλότερο στην παρούσα εργασία. Κι αυτό διότι το σύνολο των συνεντευξιαζόμενων αποτελείται από καλλιτέχνες και παιδαγωγούς που χρησιμοποιούν την τέχνη για το σχεδιασμό προγραμμάτων παρέμβασης σε ευάλωτες ομάδες παιδιών. Σε αυτή την έννοια βέβαια κεντρική σημασία καταλαμβάνει ο χώρος όχι ως αυθύπαρκτο πλαίσιο δράσης αλλά ως μία δρούσα και συνεχώς μετασχηματιζόμενη κατάσταση. Ο χώρος και το πλαίσιο πόσο μάλλον το πολιτισμικό, το δημιουργικό περιβάλλον επιδρά έντονα στους κοινωνικούς δρώντες και τους μετασχηματίζει. Ο κοινωνικός εαυτός, η κοινωνική ταυτότητα του ατόμου εξελίσσεται ως μία φυσική συνέχεια της ταυτότητας του ίδιου του χώρου. Η δυναμική όμως μετεξέλιξη των καλλιτεχνικών χώρων δράσης φαίνεται πως επιδρά σε ένα παράλληλα διαρκώς μετεξελισσόμενο κοινωνικό εαυτό (στοιχείο που αναδεικνύεται έντονα και στα συμπεράσματα της έρευνας στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας) (Χτούρης, Ζήση, 2012).

Ακόμη η έννοια του Οικονομικού Κεφαλαίου στην θεωρία του P.Bourdieu είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς κατά τον ίδιο προηγείται και σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνει και τα υπόλοιπα κεφάλαια. Αποτελεί φυσικά το σύνολο των υλικών πόρων που κατέχει ένα άτομο, μία οικογένεια ή μια κοινότητα, δηλαδή ακίνητα, χρήματα και άλλα και έχει ανταλλακτική αξία ή παραγωγική αξία. Όσο μεγαλύτερο οικονομικό κεφάλαιο διαθέτει τόσο ισχυρότερη είναι η

θέση που κατέχει στο κοινωνικό πεδίο, ενώ αποτελεί ένα πολύ ισχυρό μέσο διαμόρφωσης του κοινωνικού εαυτού στο σύγχρονο και διαρκώς μετασηματιζόμενο καπιταλιστικό κοινωνικοοικονομικό καθεστώς (S. Bowles, R. Edwards, 2011:45).

Επιπροσθέτως η έννοια του Ανθρώπινου Κεφαλαίου (έννοια που δεν εισήγαγε ο Bourdieu αλλά αποτελεί εξέλιξη της θεωρίας του), αφορά στις δεξιότητες και στις ικανότητες που διαθέτουν ή αναπτύσσουν τα άτομα όπως για παράδειγμα γνώσεις, εξειδίκευση, επικοινωνιακές δεξιότητες, τεχνολογική κατάρτιση και άλλα και διευκολύνουν την προσαρμογή τους τόσο στο κοινωνικό όσο και στο οικονομικό πεδίο. Όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό κατοχής ανθρώπινου κεφαλαίου από τους κοινωνικούς δρώντες, τόσο αυξάνεται και η ισχύς της συλλογικότητας ή των συλλογικοτήτων στην οποία ανήκουν. Σε αυτό το σημείο τέλος είναι ωφέλιμο να αναφερθεί ότι κατά τον Bourdieu υπάρχει δυνατότητα μέσα σε συγκεκριμένα θεσμικά πλαίσια που το επιτρέπουν, μετατροπής της μιας μορφής κεφαλαίου σε μια άλλη, ενώ είτε ατομικά, είτε συλλογικά, γίνονται *«συμβολικοί αγώνες...με στόχο την αναγνώριση και τη νομιμότητα για την αντίληψη του κοινωνικού κόσμου»* (Bourdieu, 2009: 37)

Κοινωνιολογικές Θεωρίες της παιδικής ηλικίας.

Ένα από τα κεντρικότερα θεωρητικά σκέλη της έρευνας αφορά το θεωρητικό πεδίο της Κοινωνιολογίας της παιδικής ηλικίας και θεωρητικές παραδοχές που σχετίζονται με την κοινωνικοποίηση και κοινωνικές θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί για να περιγράψουν την ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού. Κι αυτό καθώς η ομάδα των συμμετεχόντων στην έρευνα δράσης ήταν κατά κύριο λόγο παιδιά από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και διαφορετικές εθνικότητες, παιδιά από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες που συχνά περιθωριοποιούνται, αποκλείονται και έτσι δυσχεραίνουν διαδικασίες ένταξης και ενσωμάτωσης των παιδιών αυτών στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Στην εποχή μας τα ρεύματα παιδιών προσφύγων και μεταναστών που καταφθάνουν στα εδάφη του δυτικού κόσμου ολοένα και αυξάνονται μετασηματιζοντας συνεχώς την επικρατούσα κοινωνική πραγματικότητα γι αυτό και οι έρευνες και οι θεωρίες που αναπτύσσονται σχετικά με τη θεματική αυτή τα τελευταία χρόνια ολοένα και αυξάνονται. Πρώτα από όλα στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας της παιδικής ηλικίας γίνεται αντιληπτή η ποικιλομορφία των αντιλήψεων και των κοινωνικών συμπεριφορών της εκάστοτε κοινωνίας σε σχέση με την παιδική ηλικία. Κατά τον Durkheim κοινωνικοποίηση νοείται όταν το παιδί σταδιακά εντάσσεται και προσαρμόζεται στην κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα κάθε κοινωνίας στην οποία αναπτύσσεται

(Πεχτελίδης, 2015: 61). Ενώ γίνεται αντιληπτό μέσα από την εικόνα της μελλοντικής του δράσης και κοινωνικής λειτουργίας. Από την άλλη πλευρά κατά τον Giddens η κοινωνικοποίηση είναι *«η διαδικασία εκείνη με την οποία το απροστάτευτο παιδί γίνεται βαθμιαία ένα αυτοσυνείδητο και πληροφορημένο πρόσωπο, το οποίο έχει αποκτήσει τις δεξιότητες που απαιτεί ο πολιτισμός στον οποίο γεννήθηκε»*. (Giddens, 2009). Ακόμα σύμφωνα λοιπόν με τις βασικές αρχές της κοινωνιολογίας της παιδικής ηλικίας το παιδί ως *«δρών κοινωνικό υποκείμενο»* (Δασκαλάκης, 2009), μετασχηματίζεται από το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό του περιβάλλον. Ξεπερνώντας τη διάκριση των θεωριών δομής και δράσης σχετικά με την κοινωνικοποίηση των παιδιών στις σύγχρονες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, φαίνεται πως ενισχύεται η διαλεκτική σχέση του παιδιού με την εκάστοτε κοινωνική πραγματικότητα μέσα στην οποία αναπτύσσεται. Επιτυχής πρωτογενής κοινωνικοποίηση, δηλαδή ενσωμάτωση των παιδιών σε μια κοινωνία αλλά και επιμέρους κοινωνική ομάδα επιτυγχάνεται μέσα από μια αποτελεσματική βιωματική διδασκαλία και εσωτερίκευση των αρχών και των αξιών των κοινωνικών υποκειμένων που την απαρτίζουν. Όταν μάλιστα μελετούμε περιπτώσεις παιδιών ερχόμενων από διαφορετικές χώρες και πιθανά από αρκετά διαφοροποιημένα κοινωνικά περιβάλλοντα μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε και τον όρο: *«επανακοινωνικοποίηση»* στη βάση ενός άλλου εσωτερικευμένου κοινωνικού προτύπου» (Cuche, 2001: 86). Μέσα από πιο σύγχρονες παιδοκεντρικές προσεγγίσεις το παιδί εμφανίζεται να αποτελεί *«φορέα ενσυνείδητης δράσης (agenti)»* ενώ αντί να βρίσκεται σε μια κοινωνική απομόνωση κατά μια έννοια συμμετέχει μέσω της φοίτησης του στο σχολείο ενεργά στο κοινωνικό γίνεσθαι ενώ δέχεται και τις όποιες αρνητικές ή θετικές συνέπειες δημιουργούν οι μεταβολές του σε κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο.

Εξίσου σημαντική θεωρητική έννοια κατά τους Μπέργκερ και Λουκμαν που χρησιμοποιήθηκε αρκετά στην ανάλυση των δεδομένων της παρούσας έρευνας δράσης είναι αυτή της *«εσωτερίκευσης»* όπου τα άτομα ενώ βρίσκονται σε μια διαλεκτική σχέση με την κοινωνία αρχίζουν να κατανοούν και να αντιλαμβάνονται την κοινωνική πραγματικότητα. Με αυτό τον τρόπο τίθεται σε συνεχή διαπραγμάτευση η ταυτότητα του κάθε ατόμου αλλά και της ίδιας την κοινωνίας με την οποία αλληλεπιδρά. (Πεχτελίδης, 2015: 72). Τέλος όπως αναφέρεται και στον Πεχτελίδη στο έργο του *Κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας*, συχνά εμφανίζονται αποκλίνουσες παιδικές ηλικίες, ενώ μορφές αυτών εμφανίζονται και στα παιδιά συμμετέχοντες στα καλλιτεχνικά εργαστήρια της έρευνας δράσης, αλλά και στα δεδομένα των συνεντεύξεων από καλλιτέχνες και εκπαιδευτικούς εθελοντές. Ένα παράδειγμα αποτελούν τα ασυνόδευτα προσφυγόπουλα τα βιώματα των οποίων συχνά δημιουργούν την ανάγκη για μελέτη νέων

κοινωνικών φαινομένων που σχηματίζονται μέσα από τις κοινωνικές εμπειρίες των παιδιών αυτών. (Πεχτελίδης, 2015: 98).

Σε αυτό το σημείο θα ήταν σημαντικό να τονιστεί η ενδιαφέρουσα σύγκλιση σύγχρονων κοινωνικών θεωριών για την εγγενή ικανότητα και δυναμική του παιδιού αλλά και της προσέγγισης της μουσικής παιδαγωγικής του C. Orff. Στην πρώτη περίπτωση μέσα από ελεγχόμενη δράση και στρατηγική, το παιδί μπορεί να αναπτύξει τρόπους «αυτορρύθμισης» ενώ μπορεί ακόμη να αναπτύξει σημαντικό ανθρώπινο κεφάλαιο όπως αναφέρεται στους Hübenthal & Ifland, 2011 στο έργο του Πεχτελίδη, ενώ στην περίπτωση της παιδαγωγικής θεώρησης μέσα από το έργο του C. Orff τονίζεται η εγγενής δυναμική δημιουργική ικανότητα των παιδιών και προεβούεται η παιδοκεντρικά σχεδιασμένη διδασκαλία που αποσκοπεί στο να δοθεί ενεργητικός ρόλος στο ίδιο το παιδί. Τέλος κεντρική είναι η σύνδεση της σύγχρονης κοινωνιολογικής θεώρησης της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης περί του «*σχολείου των κοινών*» που αντιβαίνει το δίπολο ιδιωτικής και δημόσιας εκπαίδευσης και αναφέρεται στην πρόσβαση και απόκτηση των λεγόμενων *κοινωνικών πόρων* ένας εκ των οποίων είναι η μόρφωση. Η έννοια αυτή ξεπερνά τα όρια της κοινωνίας της αγοράς και ανοίγει το δρόμο προς μια αυτοδιαχείριση αλλά και της εξάλειψης των αποκλεισμών και της περιθωριοποίησης που προκαλεί ακόμα και η δημόσια εκπαίδευση. Η παραπάνω θεώρηση συνδέεται άμεσα με την έννοια της χειραφετητικής παιδαγωγικής αλλά και με την έννοια της απελευθερωτικής μάθησης του P.Freire κεντρικής θεωρίας που θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο.

Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Convention of the Rights of the Child)

Επιπροσθέτως έναν ιδιαίτερα χρήσιμο θεωρητικό χάρτη και αρχή αυτής της έρευνας δράσης αποτέλεσε και η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Convention of the Rights of the Child) όπου αναγράφεται στα άρθρα 28, 29, 30 και 31 το δικαίωμα στην πρόσβαση στην ολοκληρωμένη εκπαίδευση, οι σκοποί της εκπαίδευσης, το δικαίωμα στη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας και της γλώσσας των παιδιών από διαφορετικές χώρες και μειονότητες, το δικαίωμα στην πρόσβαση και στη συμμετοχή στην πολιτιστική πραγματικότητα του κάθε τόπου και άλλα (Φεκ 192 τ. Α'). Στις αξίες που διέπουν τη μεθοδολογία και την οργάνωση των καλλιτεχνικών εργαστηρίων παρέμβασης είναι εξαιρετικά σημαντική η διατήρηση και η ανάδειξη της πολυφωνίας, της πολυπολιτισμικότητας, των διαφορετικών πολιτιστικών χαρακτηριστικών που αφορούν στο οικογενειακό πλαίσιο και τα βιώματα του κάθε παιδιού που συμμετείχε στην έρευνα. Το παραπάνω νομοθετικό πλαίσιο

αποτελέσει σημαντική αναφορά και οδηγό στο σχεδιασμό και στις αξίες που πρεσβεύει η παρούσα έρευνα δράσης, ενώ συνδέεται άμεσα και με την ίδια την ιστορία ίδρυσης του φορέα φιλοξενίας της έρευνας δράσης. Κι αυτό διότι ο φορέας αυτός, ξεκίνησε με έμπνευση και όραμα την εφαρμογή και στη χώρα μας της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Μια ακόμα βασική θεωρητική έννοια όπως προαναφέρθηκε, η έννοια της πολυπολιτισμικότητας αφορά τη δημιουργία εδώ και αρκετά χρόνια κοινωνιών, πολυεθνικών, όπου οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα να διατηρούν τη διαφορετικότητά τους, χωρίς αυτή να έρχεται σε βάρος των υπολοίπων ανθρώπων και όχι να αλλοτριώνονται ή να αποξενώνονται από τα εκάστοτε κοινωνικά περιβάλλοντα ή πολιτικές που ασκούνται. Το στοιχείο αυτό εντός περιβάλλοντος μάθησης αφορά στην αξιοποίηση κάθε διαφορετικής πολιτισμικής έκφρασης (Κοσμάνου, 2016) που στόχο έχει το ουσιαστικό άνοιγμα, την αποδοχή αλλά και τη δημιουργία νέων καλλιτεχνικών εκφράσεων από και για τα παιδιά. Αντίστοιχα η διαπολιτισμική μουσική παιδαγωγική μπορεί να ενισχύσει τη διαθεματικότητα καθώς επιμέρους μουσικές δημιουργίες όπως για παράδειγμα τραγούδια, μελωδίες, λαχνίσματα, χοροί, μπορούν να προσεγγιστούν τόσο από ιστορικής όσο και από κοινωνικής και γεωγραφικής πλευράς και έτσι να διευρύνουν τους μαθησιακούς στόχους και να οδηγήσουν σε μια αποτελεσματική άτυπη μάθηση.

Θεωρία Κοινωνικού αποκλεισμού

Εξίσου κεντρικής σημασίας θεωρητική έννοια είναι η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, στον αντίποδα των εννοιών της κοινωνικοποίησης, κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης. Κατά τον Δ.Ι Δασκαλάκη ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μια δυναμική, εξελικτική κατάσταση όπου φθίνουν ολοένα και περισσότερο οι κοινωνικοί δεσμοί. Ακόμη ο κοινωνικός αποκλεισμός, αποτελεί ένα δομικό παράγοντα που θρέφει την απομόνωση του κοινωνικού υποκειμένου στο κοινωνικό περιθώριο. Ενώ από την άλλη πλευρά, η κοινωνική ενσωμάτωση μεταφράζεται μέσα από τη δράση του κλινικού κοινωνιολόγου, ως μια σειρά από σωστά οργανωμένες κοινωνικές δράσεις με στόχο την απομάκρυνση του κοινωνικού υποκειμένου από το κοινωνικό περιθώριο και την επανένταξή του στην κοινωνία. Με την έννοια αυτή, και μέσα από την αυτή την έρευνα δράσης, εννοείται η ένταξη των παιδιών σε μικρο και μακρο κοινωνικές ομάδες αλλά και κοινωνικά συστήματα. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονισθεί

ότι πολλά από τα παιδιά που θα συμμετέχουν στο μουσικό σύνολο, αποτελούν παιδιά που δεν φοιτούν στο σχολείο. Η ένταξη στην ομάδα των συνομήλικων σε ένα καλλιτεχνικό εργαστήριο, στόχο έχει στο να λειτουργήσει προς την καταπολέμηση του κοινωνιοψυχολογικού φαινομένου του στίγματος, που λειτουργεί συχνά σε άτομα με χαμηλή αίσθηση ανήκειν σε μια ομάδα ή έναν τόπο αλλά και με διαρρηγμένα συναισθήματα εμπιστοσύνης και αυτοπεποίθησης. Ενδιαφέρουσα είναι και η προσέγγιση του λεγόμενου «*συμβολικού αποκλεισμού*» κατά τον P.Bourdieu σε πολιτιστικά ζητήματα όπου παρατηρείται διάκριση σε σχέση με τα προϊόντα πολιτισμού και στις κοινωνικές ομάδες/κοινωνικές τάξεις στις οποίες αυτά απευθύνονται. Σε μία επέκταση αυτής της θεώρησης αντίστοιχος αποκλεισμός φαίνεται να υπάρχει στην πρόσβαση των παιδιών από χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα στην μουσική εκπαίδευση. Ένας από τους στόχους και της παρούσας έρευνας δράσης είναι να αναδείξει το σημαντικό κοινωνικό ρόλο του σύγχρονου μουσικοπαιδαγωγού σε σχέση με την καταπολέμηση τα διάκρισης αυτής και τον σεβασμό στη διαφορετικότητα των παιδιών και πιθανά τις διαφοροποιήσεις που μπορεί να εμφανίζουν στις μουσικές τους προτιμήσεις και ενδιαφέροντα. Μέσα από τη δράση του μουσικοπαιδαγωγού μάλιστα αναδύεται ο όρος *enculturation* που αφορά στη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας των διδασκομένων. (Ράπτης, 2015: 49).

Θεωρητική έννοια κοινωνικού χώρου

Κεντρικής σημασίας θεωρητική έννοια της έρευνας ωστόσο, αποτελεί η έννοια του κοινωνικού χώρου, όχι ως αυθύπαρκτο πλαίσιο δράσης, αλλά ως μία δρούσα και συνεχώς μετασχηματιζόμενη κατάσταση. Ο χώρος και το πλαίσιο πόσο μάλλον το πολιτισμικό, το δημιουργικό περιβάλλον, επιδρά έντονα στους κοινωνικούς δρώντες και επικυρώνεται και μέσα από τα αποτελέσματα της έρευνας. Κατά τον P.Bourdieu στο πλαίσιο της έννοιας του κοινωνικού χώρου δημιουργούνται «*δυνάμεις έλξης και απώθησης*» (Bourdieu, 2009: 25) και οι κοινωνικές σχέσεις καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό με βάση την κατοχή κεφαλαίου και τη δυνατότητα μετατρεψιμότητας τους από τα κοινωνικά υποκείμενα. Μία ακόμη από τις βασικότερες θεωρίες που αναφέρονται σε ζητήματα του κοινωνικού χώρου η οποία λειτούργησε και ιδιαίτερα επιβοηθητικά στην προσέγγιση και την κατανόηση του κοινωνικού χώρου της έρευνας δράσης αποτελεί η νεομαρξιστική θεωρία του Henri Lefebvre περί του κοινωνικού χώρου. Μέσα από το διαχωρισμό των «*αναπαραστάσεων του χώρου*» (Ritzer,

2012: 242-250) αλλά και των ίδιων των «αναπαραστατικών χώρων» ο Lefebvre αναδεικνύει τη λειτουργία των κυρίαρχων ελίτ και τη συνέχιση της εξουσιαστικής τους δράσης από τη μια, και τη απελευθερωτική λειτουργία των αναπαραστατικών χώρων ως χώρων απόδοσης της αληθινής εμπειρίας των ανθρώπων από την άλλη. Επιπροσθέτως η έννοια του *διαφορικού χώρου* στα πλαίσια της ενίσχυσης του διαφορετικού και της ελευθερίας της έκφρασης, διαφαίνεται να επικυρώνεται μέσα από τη λειτουργία του χώρου του Δικτύου για τα δικαιώματα του παιδιού, χώρου πραγμάτωσης της έρευνας δράσης αλλά και ως χώρου ελεύθερης έκφρασης και δη καλλιτεχνικής των παιδιών που συμμετείχαν. Στόχος της παραγωγής χώρου κατά τον θεωρητικό είναι η δημιουργία ενός πιο ανθρώπινου χώρου, χωρίς εκμετάλλευση αλλά και την εξυπηρέτηση των αληθινών αναγκών των ανθρώπων. Ακόμα μάλιστα πιο κοντά στην κοινωνιολογική έρευνα βρίσκεται και η προσέγγιση του E. Soja ο οποίος συμπληρώνει στην παραπάνω θεωρητική προσέγγιση τόσο τις κοινωνικές πρακτικές και κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται στον κοινωνικό χώρο όσο και τις έννοιες της ιστορίας και του χρόνου ως αναπόσπαστες κατά την κοινωνιολογική έρευνα. Ο κοινωνικός εαυτός, η κοινωνική ταυτότητα του ατόμου εξελίσσεται ως μία φυσική συνέχεια της ταυτότητας του ίδιου του χώρου. Η κοινωνική ταυτότητα του ατόμου έχει τόσο ατομική όσο και συλλογική διάσταση. Σύμφωνα μάλιστα με τους Χτούρη και Ζήση, ο μετασχηματισμός χώρων όπου πραγματοποιούνται δράσεις παρεμβατικής τέχνης, έχει σημαντικό αντίκτυπο στο μετασχηματισμό του κοινωνικού εαυτού. (Χτούρης, Ζήση, 2012).

Θεωρητική έννοια κοινωνικού εαυτού

Ακόμη η θεωρητική έννοια του κοινωνικού εαυτού αποτελεί επίσης βασική έννοια καθώς στην έρευνα μελετήθηκε κατά πόσο η ετήσια αυτή καλλιτεχνική παρέμβαση στα παιδιά λειτούργησε επιβοηθητικά στην ανάπτυξη του κοινωνικού τους εαυτού και της κοινωνικοποίησής τους. Η έννοια λοιπόν του Κοινωνικού Εαυτού (Ritzer, 2012:312-331) κατά τον G. H. Mead αποτελεί την αντίληψη επί της ουσίας του ατόμου τόσο ως υποκείμενο, όσο και ως αντικείμενο και στηρίζεται στην επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονισθεί ότι γι αυτό επιλέχθηκε και αυτή η μορφή τέχνης αλλά και αυτή η προσέγγιση σε σχέση με την μουσική παιδαγωγική. Κι αυτό διότι μπορεί να λειτουργήσει ακόμα και με μη ικανοποιητική

λεκτική επικοινωνία μεταξύ της ομάδας, άλλωστε τα τρία στοιχεία που συνιστούν την προσέγγιση είναι η μουσική, η κίνηση και ο λόγος (ωστόσο εκτενέστερη αναφορά θα γίνει σε επόμενο κεφάλαιο). Συνεχίζοντας την ανάλυση της θεώρησης του Mead περί κοινωνικού εαυτού, θα πρέπει να τονισθεί ότι η διαμόρφωση του κοινωνικού εαυτού αποτελεί μία αναστοχαστική αλλά και διαλεκτική διαδικασία του ατόμου με τον εαυτό του και την κοινωνία. Στα παιδιά εντοπίζονται δύο βασικά στάδια δημιουργίας και εξέλιξης του κοινωνικού εαυτού: *του ατομικού παιχνιδιού και του ομαδικού παιχνιδιού*. Βέβαια σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί πως μέσα από την ανάλυση των δεδομένων από τις συνεντεύξεις των εθελοντών διαφάνηκε πως το ίδιο το παιχνίδι αποτελεί κεντρική έννοια και συνεχίζει να διαμορφώνει μετασχηματισμένο πια ακόμα τα ενήλικα άτομα τα οποία μετασχηματίζονται και διευρύνουν τόσο τα κοινωνικά τους δίκτυα όσο και το κοινωνικό πολιτιστικό τους κεφάλαιο μέσα από αυτό. Συνεχίζοντας τη θεωρία του Mead για την έννοια του κοινωνικού εαυτού, στο δεύτερο στάδιο εντοπίζεται και η έννοια του *γενικευμένου άλλου* που αποκρυσταλλώνει τη στάση της ίδιας της ομάδας αναφοράς. Η κοινωνιολογική αυτή θεώρηση συνδέεται και με τις θεωρίες που θα αναπτυχθούν παρακάτω σε σχέση με τα στάδια ανάπτυξης των παιδιών. Ενισχυτικά ακόμα στην παραπάνω θεώρηση λειτουργεί και η έννοια του *σχεσιακού εαυτού*, όπου στο έργο του K.J Gergen σχετίζεται και με την έννοια μιας σχεσιακού τύπου εκπαίδευσης όπου κατά τον συγγραφέα δίνεται *«μια όλο και μεγαλύτερη προσοχή στον κεντρικό ρόλο της συνεργασίας στις τάξεις, στους σχεσιακούς δεσμούς μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή, στη συλλογική επίδοση και στις διαλογικές μορφές παιδαγωγικής»*. (Gergen, 2016:37) Καίρια είναι και η θέση του Giddens για την έννοια του κοινωνικού εαυτού που αφορά στην ενδοσκόπηση αλλά και στην ανάπτυξη ισχυρών κοινωνικών δεσμών. Η αποδόμηση της αίσθησης του ανήκειν στα βιώματα και τις εμπειρίες των υπό μελέτη παιδιών μαζί με μια παράλληλη αποδόμηση της κοινωνικής πραγματικότητας γίνεται εμφανής, ωστόσο η τέχνη έρχεται να λειτουργήσει καταλυτικά ως ένας απόλυτα βιωμένος καθοριστικός παράγοντας.

Θεωρητικές έννοιες πολιτισμικού τραύματος και στίγματος.

Δύο ακόμη κοινωνιολογικές θεωρητικές έννοιες που αναδείχθηκαν μέσα από τα δεδομένα της παρούσας έρευνας είναι αυτές του πολιτισμικού τραύματος και του στίγματος. Σύμφωνα με τον J. Alexander, η δημιουργία ενός πολιτιστικού τραύματος αποτελεί μια συλλογική κατάσταση, όπου ένα βίαιο γεγονός, επιδρά στη συλλογική μνήμη και μετασχηματίζει την κοινωνική ταυτότητα μιας κοινωνικής ομάδας, της ομάδας-φορέα του πολιτισμικού τραύματος. (Bausinger από Γιαννιτσοπουλος, 2010). Ωστόσο σύμφωνα με τον N.Smelser

μπορούν να αναδειχθούν σημεία σύνδεσης , *«σημεία γέφυρες ανάμεσα στο κλινικό/ψυχικό και το πολιτισμικό τραύμα»*. (Δεμερτζής, Ρουδομέτωφ, 2011-2012 :10). Τέτοια σύνδεση διαφάνηκε σε ορισμένα από τα παιδιά συμμετέχοντες στην ομάδα έρευνας καθώς εμφανίστηκαν στοιχεία των αμυντικών μηχανισμών όπως τους ονομάζει ο Smelser όπως για παράδειγμα άρνηση, αποπροσωποποίηση και άλλα. Η έννοια βέβαια σχετίζεται και με την έννοια του κοινωνικού στίγματος, με την έννοια της ταυτότητας, και της μνήμης (έννοιες που θα αναλυθούν στη συνέχεια). Σύμφωνα λοιπόν με τον E.Goffman ως στίγμα ορίζεται το χάσμα μεταξύ της *«ενδυνάμει κοινωνικής ταυτότητας»* και της *«πραγματικής κοινωνικής ταυτότητας»* (Ritzer,2012:332), ενώ υποστηρίζει ότι όλοι κάποια στιγμή στη ζωή μας στιγματιζόμαστε. Μάλιστα κατά την Ζήση Α. το στίγμα διαμορφώνεται και ορίζεται τόσο σε μικρό (*ενδοατομικό*) όσο και σε μάκρο επίπεδο (*δι-ομαδικό*). Επιφορτίζεται με ιδεολογίες που πλάθουν την έννοια του κανονικού στην κοινωνία, ενώ συχνά ο κατακερματισμός που επιτελεί στην κοινωνική ταυτότητα του ατόμου οδηγεί είτε στην αποξένωση είτε στη δημιουργία αλληλέγγυων κοινοτήτων που αντιστέκονται στις στιγματιστικές κοινωνικές πρακτικές. Σε αυτές τις πρωτοβουλίες η λειτουργία ως διαμεσολαβητή του κλινικού κοινωνιολόγου διαφαίνεται εξαιρετικά σημαντική.

Θεωρία Δικτύων

Συνεχίζοντας την επισκόπηση των κοινωνιολογικών θεωριών που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την παρούσα έρευνα, αναδεικνύεται η θεωρία των δικτύων. Συλλογικότητες που δημιουργούνται μέσω των δίαυλων επικοινωνίας που ανοίγουν τα κοινωνικά δίκτυα, φαίνεται να διαδραματίζουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο. Τα κοινωνικά δίκτυα κατά τον Σ. Χτούρη *«αποτελούν πολυδιάστατα συστήματα επικοινωνίας και διαμόρφωσης της ανθρώπινης πρακτικής και της κοινωνικής ταυτότητας. Προσφέρουν το πεδίο σύνδεσης του ατομικού με το γενικό, τη συγκεκριμένη δράση με τις γενικότερες μορφές πρακτικής»* (Χτούρης 2014: 95). Τα δίκτυα που αναπτύσσονται μπορεί να είναι ανθρώπινα ή όχι ενώ ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη, στην κοινωνική πρακτική και στην αλληλεπίδραση των νέων ανθρώπων, διαδραματίζουν τα τεχνολογικά δίκτυα, η λειτουργία των οποίων χρήζει διπλής ανάγνωσης, όχι μόνο σε σχέση με την θετική αλλά και παγκόσμια εμβέλεια που καλύπτουν-άρα και το ξεπέρασμα των ορίων της τοπικότητας - αλλά και την και την αποξένωση που δημιουργούν. Ωστόσο η κοινωνική πρακτική των κινούμενων μέσα στα δίκτυα δρώντων είναι που καθορίζει

το θετικό ή αρνητικό πρόσημο της δράσης. Οι δρώντες που επηρεάζουν καταλυτικά στην πορεία εντός ενός δικτύου ονομάζονται «δρώντες κλειδιά» ενώ τα «κεντρικά πρόσωπα» είναι αυτά που καθορίζουν τη διάχυση μιας σημαντικής εμπειρίας. Από την άλλη πλευρά σημεία με ιδιαίτερη πυκνότητα αλληλεπιδράσεων, ή αλλιώς σημεία σύγκλισης πολλών δρώντων και αρκετών δικτύων είναι οι λεγόμενοι κόμβοι. Ως κόμβοι στην παρούσα έρευνα λειτουργούν τόσο οι συμμετέχοντες δρώντες ως συν-ερευνητές αλλά και οι οργανισμοί ενίσχυσης της δράσης. Η θεωρία των Δικτύων (network theory) έχει πολλούς αναλυτές οι οποίοι επικεντρώνονται στις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται και στους δεσμούς. Οι δεσμοί μάλιστα φαίνεται πως μπορεί να αφορούν τόσο το μικρό όσο και το μάκρο κοινωνιολογικό επίπεδο αλλά και να διαχωρίζονται σε ισχυρούς και ασθενείς. Κάποιοι θεωρητικοί μάλιστα όπως ο M. Granovetter πρεσβεύουν πως ακόμα και ασθενείς δεσμοί μπορούν να καθορίσουν σημαντικά την εξέλιξη των δρώντων υποκειμένων ή να αποτελέσουν «γέφυρα» μεταξύ ομάδων με ισχυρούς δεσμούς. (Ritzer, 2012: 407-409).

Θεωρητικές έννοιες της Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ταυτότητας

Μια ακόμη κεντρική έννοια που θα επιχειρηθεί να αναλυθεί μέσα από τις συνεντεύξεις και τα focus groups είναι η έννοια της κοινωνικής ταυτότητας τόσο των εμπλεκόμενων ενεργά στην έρευνα δράσης, όσο και των αποδεκτών παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Κατά τον Σ. Χτούρη η κοινωνική ταυτότητα αποτελεί μία δυναμική κατάσταση που πλαισιώνει την πραγματικότητα ή τις πολλαπλές πραγματικότητες που βιώνει το κοινωνικό υποκείμενο. Ενώ η έννοια μπορεί να αποτελέσει και μια «άδεια φόρμα». Η κοινωνική ταυτότητα ως όρος μπορεί να είναι ατομική ή συλλογική καθώς εκφράζει τη σχηματοποίηση της διαλεκτικής και συνεχώς μετασχηματιστικής σχέσης ατόμου- κοινωνίας, ενώ αποτελεί μια πολυδιάστατη έννοια . Η πολιτισμική ταυτότητα των νέων έχει ένα ρευστό και πολυσχιδή χαρακτήρα ενώ αλληλεπιδρά με τις υποκοουλτούρες που αναδύονται σε κάθε κοινωνία. Κατά τον Cuche μάλιστα η πολιτισμική ταυτότητα αφορά ομάδες με μη εμφανή οριοθέτηση ενώ κατά άλλους θεωρητικούς αποτελεί απλά μία κατασκευή που προκύπτει μέσα από τη σχέση. Ας μην ξεχνάμε την ιδιαίτερη σημασία της θεωρητικής αυτής προσέγγισης, καθώς βασικό χαρακτηριστικό της σημερινής ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας αποτελεί η συνεχής πρόσκτηση ανθρώπων, πολιτισμών ενώ αποτελεί αναγκαιότητα η ομαλή ενσωμάτωση των νέων πολιτισμικών ροών

στην ελληνική κοινωνία μέσα σε ένα περιβάλλον πολιτισμικής ανεξαρτησίας και διατήρησης της συλλογικής πολιτισμικής ταυτότητας.

Θεωρητική Έννοια Νομαδικότητας

Κεντρικής σημασίας έννοια επίσης, είναι και η έννοια της νομαδικότητας, η οποία στην παρούσα αυτήν έρευνα διακρίνεται σε δύο είδη: τόσο αυτό της πραγματικής/ρεαλιστικής νομαδικότητας στον τόπο, που αφορά κατά βάση τα παιδιά πρόσφυγες και τους εθελοντές συμμετέχοντες αλλά και μία μεταφορική διάσταση η οποία σκιαγραφεί τα στοιχεία ενός κατακερματισμού του κοινωνικού υποκειμένου, την κατακερματισμένη φύση μέσα στο σύγχρονο μετανεωτερικό κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον αλλά και την ζωτικής σημασίας αναζήτηση από το υποκείμενο μιας ταυτότητας, μιας αίσθησης ανήκειν, μιας προσπάθειας δημιουργίας αυθεντικών αλληλεπιδράσεων και δεσμών με τους άλλους. Βέβαια μέσα από μία μη παγιωμένου γραμμικού τύπου μεταβατική πορεία. Σύμφωνα με τους Deleuze και Guattari ο νομαδισμός αποτελεί μια σαφή διαφοροποίηση από τους κρατικούς θεσμούς, ενώ η νομαδική τέχνη απελευθερωμένη από τις χωροχρονικές φόρμες αποτελεί τη ριζοσπαστική τέχνη και νομαδικό υποκείμενο-καλλιτέχνης ταυτίζεται με τον ανατρεπτικό/ριζοσπαστικό καλλιτέχνη. Με έμφαση στην εμπειρία και τα βιώματα του συνομιλητή, οι παραπάνω έννοιες απομένει να αναλυθούν και να αποτελέσουν κεντρικά ζητήματα συζήτησης τόσο στις ατομικές όσο και στις ομαδικές συνεντεύξεις των ερευνώμενων. Βέβαια όλα αυτά μέσα από την απαραίτητη «κοινωνιολογική φαντασία» (Δασκαλάκης, 2009: 37) από τη μία, αλλά και της λειτουργία της «κατανοούσας κοινωνιολογίας» (Λυδάκη, 2012: 187) του Weber από την άλλη, που αναζητά τις νοηματοδοτήσεις των υπό έρευνα κοινωνικών υποκειμένων.

Θεωρητικές Έννοιες Κοινωνιολογίας της Τέχνης

Ένα άλλο σημαντικό θεωρητικό σκέλος αφορά τον κλάδο της κοινωνιολογίας της τέχνης που συμπεριλαμβάνει μια σειρά από επιμέρους επιστημονικούς και καλλιτεχνικούς κλάδους. Σύμφωνα μάλιστα με τις παραδοχές του H.S Becker όπως αποδίδονται από τον Μ. Τσαγκάρη «ο κόσμος της τέχνης είναι ένα δίκτυο ατόμων και ομάδων που οργανώνονται σε συλλογικές δραστηριότητες» (Παζαρζή, 2016: 283). Σε αυτό το σημείο βεβαίως ανακαλύπτουμε μία

δημιουργική συσχέτιση αυτής της προσέγγισης με τη θεωρία των δικτύων καθώς κατά την συλλογική καλλιτεχνική δραστηριότητα δημιουργούνται πολύπλοκα δίκτυα σχέσεων ενώ η δυναμική τους αποτελεί ιδιαίτερο αντικείμενο έρευνας. Κάποιες από τις διαπιστώσεις που κάνει ο Becker αφορούν ζητήματα της *«περί της ιδεολογίας του χαρίσματος»* στοιχείο που αποδεικνύει και η προσέγγιση του C. Orff. Στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας θα γίνει αναφορά στα πρόσωπα ή τους χώρους που παρουσιάζουν ερευνητικό ενδιαφέρον κατά τον H.S. Becker.

Μια ακόμη θεωρητική έννοια που αναδύεται μέσα από την ανάλυση των δεδομένων των συνεντεύξεων της έρευνας δράσης είναι επιτελεσματικότητας μέσω τη σωματικής έκφρασης. Σε αυτό το σημείο εντοπίζεται μία κεντρική θεωρητική και εμπειρική γέφυρα μεταξύ των τεχνών με κεντρικό πυλώνα την σωματική έκφραση είτε μέσω του χορού και της κίνησης ρυθμικής και μη, στην περίπτωση της μουσικοκινητικής αγωγής, είτε μέσω της περφόρμανς είτε στο συνδυασμό τους όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο έργο του Νταφλός μέσω του: *«σώματος του μουσικού εκτελεστή περφόρμερ»* (Ντάφλος, 2015). Το σημείο αυτό είναι καίριο καθώς εδώ συνδέεται και ο πυρήνας της μουσικής παιδαγωγικής που εφαρμόστηκε στα καλλιτεχνικά εργαστήρια που οργανώθηκαν στο πλαίσιο της *«μάθησης μέσα από το πράττειν»* (*knowing through doing*). (Νταφλός, 2015:144). Περισσότερη και εκτενέστερη αναφορά ωστόσο σε αυτό θα γίνει στη συνέχεια.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Παιδαγωγικές Θεωρίες Αναφοράς

Ένα πολύ μεγάλο τμήμα των παιδαγωγικών θεωριών που σχετίζονται με την παρούσα έρευνα δράσης, ανάγονται στον κλάδο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης αλλά και της θεώρησης περί «κοινωνικής μάθησης» με βασικό εκπρόσωπο τον Bandura όπου πρεσβεύεται ότι η μάθηση επιτυγχάνεται μέσα από το κοινωνικό άνοιγμα, την παρατήρηση αλλά και το κοινωνικά προσανατολισμένο βίωμα. Για τη μάθηση που προέρχεται μέσα από τη σχέση βέβαια, έχει μιλήσει και ο Piaget όπου η γνώση δεν αποτελεί τίποτα άλλο πέρα από τη διάδραση του ατόμου με ο εξωτερικό του περιβάλλον. Ενώ ακόμα πιο ισχυρή θέση κατέχει η έννοια της άτυπης μουσικής μάθησης, που μπορεί να πραγματοποιείται σε έναν χώρο όπου πραγματικά οι στόχοι να μη είναι γνωστικοί, πιο συγκεκριμένα η άτυπη μουσική μάθηση κατά τον Folkestad (2006: 141-142) στο έργο του Ράπτη (2015: 123), διαμορφώνεται μέσα από τους εξής παράγοντες: *«του χώρου, της φύσης της μαθησιακής διαδικασίας, του προσώπου που λαμβάνει αποφάσεις και της πρόθεσης για μάθηση»*. Βεβαίως γύρω από αυτές τις θεωρίες αναπτύσσεται μια σειρά από κλάδους όπως η «αντιρατσιστική παιδαγωγική», η «κριτική παιδαγωγική», (Παπαπαναγιώτου, 2013:92) η «απελευθερωτική μάθηση» και άλλες. Όλες αυτές οι θεωρίες αναφοράς βέβαια προκύπτουν μέσα από τη διαλεκτική τους συσχέτιση με την μουσικοπαιδαγωγική προσέγγιση του Carl Orff, του βασικού πυλώνα σχεδιασμού των εργαστηρίων της έρευνας δράσης αλλά και των δεδομένων που προκύπτουν. Παρακάτω γίνεται ξεχωριστή αναφορά στα βασικά αυτά ρεύματα παιδαγωγικής και των εκπροσώπων τους.

Το έργο του Lev Vygotsky.

Το έργο του σημαντικού αυτού θεωρητικού σε πολλά του σημεία φαίνεται να ξεκλειδώνει και να λειτουργεί ιδιαίτερα επιβοηθητικά ως προς την ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων της έρευνας. Πρώτα από όλα η «*θεωρία για τη ζώνη εγγύτερης ανάπτυξης*» (Δαφερμός, 2002 :198) που διαμόρφωσε αποδίδει ξεκάθαρα την κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης ενώ αντιλαμβάνεται το παιδί ως ενεργό κοινωνικό υποκείμενο. Ακόμα ανοίγει το δρόμο για την πραγματοποίηση της «*ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας*» (Δαφερμός, 2002: 198.) αρχή που πρεσβεύεται και στην μουσικοπαιδαγωγική προσέγγιση του C. Orff και των συνεχιστών του, ενώ εκφράσεις αυτού του τύπου της διδασκαλίας αλλά και μορφές αλληλοδιδασκτικής μέσα

από την αβίαστη αλληλεπίδραση των παιδιών προέκυψαν και μέσα από τα δεδομένα της έρευνας. Ο Vygotsky πρεσβεύει την δημιουργία ανομοιογενών/μικτών ομάδων μαθητών γεγονός που συνάδει απόλυτα με το προφίλ των ομάδων αναφοράς της έρευνας, καθώς όπως αναφέρει ο μεγάλος αυτός θεωρητικός μέσα από αυτού του τύπου τις ομάδες, διευκολύνεται η ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών. Ακόμη μιλά για τον λόγο ως μια δυναμική μετασχηματιστική και μετασχηματιζόμενη κατάσταση και λειτουργία που βρίσκεται σε μια διαλεκτική σχέση με το άτομο και την κοινωνία, στοιχείο που συνδέεται με την μουσικοκινητική αγωγή Orff, το τρίπτυχο Μουσική-Κίνηση-Λόγος που τη διακρίνει και την δυναμική σχέση με το Λόγο που έχει σε κάθε του μορφή και όχι με τη στενή του έννοια. Ο λόγος από την άλλη πλευρά αποκρυσταλλώνει τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται ενώ μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η παιδική ζωγραφική και το παιδικό σχέδιο, τα οποία κατά τον θεωρητικό αποτελούν έναν μία διαφοροποιημένη έκφραση, γλώσσα επικοινωνίας των παιδιών. Σε αυτό το σημείο η σύγκλιση με την προσέγγιση Orff έγκειται στο ότι χρησιμοποιείται πολύ συχνά η αποτύπωση του ήχου ή της αίσθησης αυτού στις λεγόμενες γραφικές παρτιτούρες μέσα από τις οποίες συχνά προκύπτουν εξαιρετικά στοιχεία που συχνά είναι δύσκολο να αποδοθούν λεκτικά.

Το έργο του Freire

Καθόλη τη διάρκεια της έρευνας δράσης, έναν από τους βασικούς θεωρητικούς παιδαγωγικούς δρόμους και έμπνευση, αποτέλεσε το έργο του Freire για την αξία της «απελευθερωτικής μάθησης» ενώ διαφάνηκε και ο διαχρονικός του χαρακτήρας και η χρησιμότητα του ως οδηγός, ως κοινός τόπος των ανθρώπων που επιδιώκουν την κοινωνική αλλαγή μέσα από την μάθηση. Η στόχευση της έρευνας δράσης άλλωστε αποβλέπει στην κοινωνική αλλαγή και στη συμπερίληψη παιδιών που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα για καλλιτεχνική εκπαίδευση. Κατά τον Freire μόνο μέσω της αγωγής του καταπιεζόμενου, της ενεργοποίησης του διαλόγου και της δημιουργίας ενός σχεδίου ανατροπής από και για το λαό, μπορεί να προχωρήσει το σχέδιο διάσωσης, το σχέδιο παύσης της καταπίεσης ανθρώπου από άνθρωπο. Η ενεργοποίηση του λόγου και του διαλόγου μέσα από την πρακτική της βιωματικής και εναλλακτικής μουσικής παιδαγωγικής που πραγματώνεται στη χρήση των εργαλείων της προσέγγισης του C. Orff- και που επιβεβαιώθηκε μέσα από τα πορίσματα της έρευνας-

φαίνεται πως αποτελεί το πρώτο βήμα μιας ζωντανής πορείας προς αυτή την κατεύθυνση, που με κάθε άλλο τρόπο θα έμοιαζε ουτοπική. Αυτό επιβεβαιώνεται ακόμα περισσότερο μέσα από τον όρο: «*Conscientisation: διαλεκτική ένωση ανάμεσα στη συνείδηση και στον κόσμο*» (Freire, 1974: 11) που εμφανίζεται στο έργο του Freire: «*Η Αγωγή του καταπιεζόμενου*». Βέβαια στην πράξη το πρόγραμμα που προτείνει ο Freire αποτελεί έργο μιας παλαιότερης εποχής και είναι αναγκαία η ματιά σε αυτό πάντα με γνώμονα τα νέα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα του τόπου αλλά και τα δεδομένα της εποχής μας. Όλα αυτά βέβαια μέσα από μια ουσιαστική διαλεκτική της αγωγής του καταπιεζόμενου λαού, που στην περίπτωση της έρευνας αντικατοπτρίζεται μέσα από την ομάδα των παιδιών από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και την προσφορά των εθελοντών σε αυτά. Ο Freire μέσα από τη διάκριση που κάνει μεταξύ «*τραπεζικής*» και «*προβληματίζουσας*» αντίληψης της εκπαίδευσης που πραγματοποιεί, αναδεικνύει την αξία του διαλόγου ως μέσου δημιουργίας της «*προβληματίζουσας*» αντίληψης της εκπαίδευσης, ενώ διαφαίνεται η πολιτιστική δράση ως αντιδιάλογος αλλά και ο διάλογος ως μηχανισμός απελευθέρωσης, που ωθεί τη συνεργατική ενότητα, την οργάνωση αλλά και την πολιτιστική σύνθεση της κοινωνίας. Ωστόσο σε αυτό το σημείο εννοείται όχι μόνο η σύνθεση αλλά και η ανασύνθεση της υπό μελέτη μικρο-κοινωνίας, μέσω της μετασχηματιστικής δυναμικής που χαρακτηρίζει την έρευνα δράσης.

Ακόμα ένας εννοιολογικός διαχωρισμός που επιχειρεί στη θεωρία του ο Freire είναι αυτός της έννοιας του φανατισμού που διαλύει, αλλοτριώνει και εμποδίζει την απελευθέρωση του ανθρώπου, από την έννοια του ριζοσπαστισμού, ο οποίος λειτουργεί δημιουργικά και απελευθερώνει το άτομο. Ο ριζοσπαστισμός δε, αποτελεί ναι μεν χαρακτηριστικό των επαναστατών, αλλά συχνά οδηγεί στον φανατισμό. Το στοιχείο της διαλεκτικής σχέσης και αντίληψης του υποκειμενικού από το αντικειμενικό μοιάζει να ισορροπεί ανάμεσα σε πολιτικές είτε συντηρητικές είτε ριζοσπαστικές, που οδηγούν στον φανατισμό. Εδώ είναι σημαντικό να τονισθεί ότι ο Freire δεν τάσσεται υπέρ μίας πολιτικής κατεύθυνσης αλλά υποδηλώνει παθογένειες και των δύο πολιτικών μερών (τόσο δεξιών όσο και αριστερών πολιτικών αφηγημάτων). Σε αυτό το σημείο είναι η εξίσου σημαντική η συσχέτιση των παραπάνω με την προσπάθεια απελευθέρωσής τόσο σε πολιτικό όσο και σε ιδεολογικό επίπεδο της ίδιας της έρευνας δράσης αλλά και των συμμετεχόντων παιδιών και εθελοντών ακόμα και του ίδιου του πλαισίου της έρευνας. Σημαντική δε διαπίστωση είναι ότι σε πολλά σημεία της θεωρίας του, ο Freire, λειτουργεί προφητικά εξετάζοντας θέματα επαναστατικής πολιτικής δράσης πολλά από τα οποία ομοιάζουν με τα σχέδια παρεμβατικής-«*σχεσιακής τέχνης*» κατά

τον N. Bourriaud καθώς η τέχνη πάντοτε αποτελούσε «*θεμελιωτικό παράγοντα κοινωνικότητας και προώθησης του διαλόγου*» (Bourriaud, 2015:23).

Η ανάγκη μιας εναλλακτικής αγωγής για τους καταπιεζόμενους κατά τον θεωρητικό, αφορά πρώτον: το στόχο της εξανθρώπισης από τον οποίο οι καταπιεζόμενοι απομακρύνονται και δεύτερον την εξάλειψη του κινδύνου απανθρώπισης των ανθρώπων. Τα πορίσματα της έρευνας ωστόσο σε σχέση με την θεωρία αυτή και τα ίδια τα εμπλεκόμενα κοινωνικά υποκείμενα ανέδειξαν τόσο τη δεκτικότητα και την ενεργώ ενσυναίσθηση των παιδιών (σε αυτή την περίπτωση μπορούν να συσχετιστούν με την έννοια του καταπιεζόμενου) αλλά και των εθελοντών μέσω της ανάπτυξης του κοινωνικού πολιτιστικού τους. Μίας μορφής αντίστασης με άλλα λόγια στην καταπίεση, είναι η εξανθρώπιση καταπιεστών και καταπιεζόμενων και η αποκατάσταση των μεταξύ τους σχέσεων. Η θεωρητική αυτή προσέγγιση έρχεται να επιβεβαιωθεί από τα πορίσματα της έρευνας ιδιαίτερα στις περιπτώσεις εκπαιδευτικών εθελοντών που εργάζονται σε ιδιωτικούς ή δημόσιους φορείς, ενώ ο ρόλος του καταπιεζόμενου μοιάζει συχνά να αντιστρέφεται. Η συλλογιστική αυτή πλησιάζει αρκετά τη θεωρία του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού και των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων, με την έννοια των συλλογικών πεποιθήσεων και των λαϊκών συστημάτων γνώσης. Ακόμα η θεωρία του Κοινωνικού Στίγματος φαίνεται να συνδέεται άμεσα με πολλά σημεία της επιχειρηματολογίας του Freire περί αυτό-υποτίμησης ή αλλιώς αυτό-στιγματισμού των καταπιεζόμενων κοινωνικών υποκειμένων («αυτό-στίγμα»). Η έννοια της κοινωνικής κατασκευής του κοινωνικού φαινομένου της καταπίεσης, φάνηκε να αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο ανάλυσης, όπως επιβεβαιώνεται και παρακάτω στην ανάλυση των δεδομένων της έρευνας.

Στο έργο του Freire ακόμα συναντάται η έννοια της ψεύτικης φιλανθρωπίας, η οποία κατά το θεωρητικό θρέφει τον φαύλο κύκλο της θυματοποίησης, της παθητικότητας του λαού και εν τέλει νομιμοποιεί την καταπίεση. Σε αυτό το σημείο φαίνεται η λειτουργία ενός νεώτερου και ενδεχομένως κεντρικού χαρακτηριστικού της λειτουργίας ενός μελλοντικού κοινωνικού μοντέλου το οποίο πιθανά να θα χαρακτηρίζεται από την έννοια της δημιουργικής κοινωνικής αλληλεγγύης. Στην έννοια αυτή μπορεί να συμπεριληφθεί οποιαδήποτε προσπάθεια γίνεται από τα άτομα ή από κοινωνικές ομάδες να προσφέρουν δημιουργικές δράσεις, εκπαιδευτικό έργο που δεν καλύπτεται μέσω προγραμμάτων κρατικής μέριμνας για αποκλεισμένα κοινωνικά άτομα. Σε αυτό το σημείο ακόμη μπορεί να συμπεριληφθεί το ίδιο το αντικείμενο της εφαρμοσμένης κλινικής κοινωνιολογίας, ως τρόπος παρέμβασης και ενεργοποίησης του ίδιου του κοινωνικού υποκειμένου. Η αντίσταση κατά Freire και η παρεμβατική δράση του

κλινικού κοινωνιολόγου φαίνεται να έχουν κοινή αφετηρία, που δεν είναι άλλη από την ενεργοποίηση του ίδιου του υποκειμένου και της συνειδητοποίησης ενσωματωμένων κοινωνικών προτύπων (όπως το να ζήσει κατά τα πρότυπα του δυνάστη), του φόβου (ως αμυντικό μηχανισμό) που συντηρεί την καταπίεση και που τελικά μετατρέπει τον ίδιο τον καταπιεζόμενο σε δυνάστη του εαυτού του. Η υπαρξιακή ιδιότητα συνεπώς του καταπιεζόμενου είναι δυαδική και κατοπτρική συχνά του δυνάστη (θεωρητική παραδοχή που μπορούμε να επιβεβαιώσουμε μέσα από τα ίδια τα πορίσματα της έρευνας). Σε αυτό το σημείο σύμφωνα και με τη θεωρία των έξεων του P. Bourdieu μπορούμε να συνδέσουμε την εσωτερίκευση προτύπων και τρόπων συμπεριφοράς διαμορφωμένων από το δυνάστη καθώς κατέχει θέση ισχύος στο κοινωνικό πεδίο, εσωτερίκευση και ισχυρή εξάρτηση από αυτές του καταπιεζόμενου. Έτσι η απελευθέρωση κατά τον Freire δεν επιτυγχάνεται μέσω βίαιων συγκρούσεων και πάλης αλλά μέσα από μια μετασηματιστική διαδικασία συνειδητοποίησης της κοινωνικής πραγματικότητας από τον καταπιεζόμενο λαό και τη συλλογική του δράση. Η έννοια μιας αυθεντικής αλληλεγγύης που προέρχεται μέσα από τα κοινά τραυματικά βιώματα, και όχι της φιλανθρωπίας, είναι που μπορεί να αλλάξει καθοριστικά την κοινωνική πραγματικότητα που καλλιεργεί την καταπίεση. Παρακάτω μάλιστα διακρίνει τις έννοιες του ανθρωπιστή και του φιλάνθρωπου και τις ποιοτικές διαφορές που αναφέρθηκαν και παραπάνω. Οι υποτιθέμενες πράξεις ανθρωπιάς από την πλευρά των καταπιεστών έχουν επί της ουσίας καθαρά αυτοαναφορικό χαρακτήρα, καθώς αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο έννοιες και στοιχεία της κοινωνικής πραγματικότητας (όπως η έννοια της ιδιοκτησίας, του χρόνου και άλλες). Η απελευθερωτική αγωγή των καταπιεζόμενων λοιπόν, δεν θα πρέπει να συγχέεται με τη συστηματική παιδεία και τα παιδαγωγικά προγράμματα αλλά να ακολουθεί μια διαφορετική στρατηγική. Η διαφοροποίηση και η ενίσχυση του έργου των παιδαγωγών εθελοντών σε αυτό το σημείο θα πρέπει τονισθεί, ενώ η λειτουργία τους προς αυτή την κατεύθυνση επικυρώνεται στις υπό μελέτη περιπτώσεις παιδιών τα οποία δεν συμπεριλαμβάνονταν σε τάξεις ένταξης δημόσιων σχολείων, ενώ με τη βοήθεια του χώρου του Δικτύου για τα Δικαιώματα του παιδιού και των εθελοντών παιδαγωγών συμπεριλήφθηκαν σε τάξεις δημόσιων σχολείων ενώ στηρίχθηκαν μαθησιακά στα πρώτα τους βήματα.

Μια άλλη θεωρία που συνδέει το έργο του Freire με το αντικείμενο της έρευνας είναι η θεωρία της «ετικετοποίησης». Οι καταπιεζόμενοι σύμφωνα με τον Freire τείνουν να υιοθετούν μια σειρά από χαρακτηρισμούς τους οποίους επιβάλλουν οι δυνάστες (όπου δυνάστες μπορούμε να ορίσουμε με κοινωνιολογικές θεωρητικές έννοιες τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες αλλά και τις έξεις κατά Bourdieu που λειτουργούν παγιώνοντας θέσεις και οπτικές στα κοινωνικά

υποκείμενα που συχνά τα υποδουλώνουν). Αυτό που συμβαίνει και στην θεωρία της ετικετοποίησης είναι οι προσωπικές, ταυτοτικές αναφορές στα στερεότυπα και στις στιγματικές πεποιθήσεις τις οποίες οι έχοντες θέση ισχύος επιβάλλουν (Ζήση, 2013). Γι αυτό ο Freire προτείνει μέσα από τον διάλογο την ενεργώ συμμετοχή των καταπιεζόμενων, την «οργανική», την αυθεντική κοινωνική δράση που ενεργοποιείται μόνο μέσα από τη διαλεκτική διαδικασία συνειδητοποίησης των ανισοτήτων που βιώνουν. Είναι χαρακτηριστική η σύνδεση της θεωρίας με τα δεδομένα σε σχέση με την συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων και των κοινωνικών ανισοτήτων που σε μεγάλο βαθμό συνειδητοποίησαν οι δρώντες κατά την έρευνα δράσης.

Ακόμη ο Freire διακρίνει δύο είδη αντίληψης της εκπαίδευσης αυτό της «τραπεζικής», αλλά και εκείνο της «προβληματίζουσας». Τα βασικά χαρακτηριστικά της πρώτης αποτελούν: ο δασκαλοκεντρικός και αφηγηματικός χαρακτήρας της διδασκαλίας, η επιφανειακή παιδεία και η μέσω της επανάληψης αποστήθιση. Έτσι η εκπαίδευση μετατρέπεται σε τραπεζική διαδικασία, κατάθεσης, όπου οι μαθητές εξαρτώνται πλήρως από το δάσκαλο-αυθεντία, δάσκαλο-πρότυπο. Με αυτόν τον τρόπο καλλιεργείται ο παθητικός τρόπος ζωής και αντίληψης από τους διδασκόμενους ενώ η γνώση αφορά προσωπική υπόθεση του δασκάλου. Στο μικρό-πεδίο του σχολείου συνεπώς οι μαθητές αποκτούν την εμπειρία ενός πλαισίου άσκησης συμβολικής βίας, εξοικειώνονται με αυτήν και αδρανοποιούνται. Στον αντίποδα αυτής της προσέγγισης βρίσκεται η προβληματίζουσα αντίληψη, όπου ο επαναστάτης παιδαγωγός προάγει την αυτενέργεια των παιδιών, την ανάπτυξη της διαλεκτικής σχέσης δασκάλου-μαθητή και όχι μόνο, αποδομεί την υπάρχουσα καταπιεστική κοινωνική πραγματικότητα και μέσα από τον αναστοχασμό και την κριτική σκέψη προκαλεί την επίγνωση και τελικά ανοίγει τον δρόμο για την απελευθέρωση. Η διαδικασία βέβαια αυτή προέρχεται προοδευτικά από τους ίδιους τους εκπαιδευόμενους και μέσα από μία διαρκώς διαλεκτική σχέση που αναπτύσσουν με την πραγματικότητα. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας εμπνεόμενος από τις θεωρήσεις του J-P.Sartre αλλά και τη φαινομενολογική προσέγγιση του Husserl δίνει μια σειρά από παραδείγματα προσέγγισης της κοινωνικής πραγματικότητας και καταλήγει τελικά ότι στην απελευθερωτική παιδαγωγική η δράση από το στοχασμό δεν διαφοροποιείται, μάλιστα μόνο τότε δημιουργείται η κατάλληλη συνθήκη για τον αναγκαίο μετασχηματισμό και την εξάλειψη της καταπιεστικής δράσης των δυναστών.

Ο Freire αναδεικνύει την σημασία του διαλόγου ως αποτέλεσμα τόσο της σκέψης, όσο και της δράσης του ανθρώπου, ενώ πρεσβεύει ότι και η σκέψη και η δράση θα πρέπει να συλλειτουργούν ισομερώς. Στην περίπτωση που η σκέψη μάλιστα υφίσταται χωρίς τη δράση

το αποτέλεσμα είναι μια αλλοτριωτική κενολογία, ενώ όταν η δράση υφίσταται δίχως σκέψη τότε το αποτέλεσμα είναι ο ακτιβισμός (δράση για τη δράση). Σε αυτό το σημείο επιτυγχάνεται και μία πρώτη συσχέτιση της θεωρίας αυτής με τη μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας δράσης. Συγκεκριμένα από πλευράς μεθοδολογίας της ποιοτικής έρευνας γίνεται χρήση του « Εμπειρικού Διαλεκτικού Ρεαλισμού» (Χτούρης 2015:117) όπου κυριαρχεί η έννοια της διαλεκτικής η οποία σχηματοποιεί την κοινωνική πραγματικότητα και τους δεσμούς που αναπτύσσονται μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων. Σύμφωνα μάλιστα με τον Gurvitch η έννοια αυτή εκτυλίσσεται σε τρία επίπεδα α) σε σχέση με την πραγματικότητα, β) ως μέθοδος κατανόησης της πραγματικότητας και γ) ανάμεσα στα επιστημονικά αντικείμενα αναφοράς στην πραγματικότητα (Χτούρης, 2017:310). Με άξονα την έννοια αυτή στην κοινωνική έρευνα καθίσταται δυνατή η ανάλυση τόσο των παγιωμένων κοινωνικών δεσμών και αξιών των ερευνώμενων όσο και των δυναμικά και διαλεκτικά διαφαινόμενων σχέσεων μέσω του διαλόγου (Χτούρης 2017: 314-315). Η λέξη και ο λόγος γίνονται λοιπόν στα χέρια των καταπιεζόμενων μέσα από την απελευθερωτική παιδαγωγική, όπλα αντίστασης στους δυνάστες τους.

Ακόμα χρησιμοποιούνται μια σειρά από θεωρητικές έννοιες και ορολογίες ώστε να αποκρυσταλλωθεί η φύση και το εύρος της απελευθερωτικής δράσης που προτείνεται στο φιλοσοφικό του έργο. Μία από τις πιο σημαντικές είναι αυτή της κωδίκωσης και της αποκωδίκωσης που φανερώνει την παλινδρομική κίνηση από το γενικό στο ειδικό και το αντίστροφο αλλά και την καίρια αντίληψη ότι οι καταπιεζόμενοι θα πρέπει να λειτουργήσουν ως «συνερευνητές» κατά τη διαδικασία μετασχηματισμού της κοινωνικής τους πρακτικής. Εδώ διαπιστώνουμε πως το πρόγραμμα που αναπτύσσει ο Freire λίγο διαφέρει από την έρευνα δράσης. Κι αυτό διότι η έρευνα δράσης καλεί τους συμμετέχοντες να δράσουν ως συνερευνητές αλλά και στοχεύει σε αντίστοιχους μετασχηματισμούς στο κοινωνικό πεδίο μετά το πέρας της. Τέλος στο έργο του Freire επικρατεί η θέση υπέρ του διεπιστημονικού χαρακτήρα ανάλυσης κοινών παραγόμενων δεδομένων, από μία ομάδα επιστημόνων των ανθρωπιστικών επιστημών (όπως για παράδειγμα ψυχολόγων, κοινωνιολόγων, και άλλων). Ακόμα κάνει λόγο για την αναγκαιότητα ανασχεδιασμού από τα κάτω του εκπαιδευτικού συστήματος.

Το απελευθερωτικό πρόγραμμα δράσης που προτείνει ο φιλόσοφος, ξεκινά μέσα από την ίδια την κοινωνική δομή, αλλά και μέσα από έναν από τους σημαντικότερους μηχανισμούς αναπαραγωγής του κοινωνικού γίνεσθαι όπως είναι το σχολείο ή στην προκειμένη οι φορείς εκπαίδευσης. Ωστόσο δεν προτείνει τη διαιώνιση μιας στείρας προσέγγισης αλλά μια από τα

κάτω πορεία ανατροπής των κοινωνικών ανισοτήτων μέσα από την Κριτική Παιδαγωγική που αφυπνίζει και ενεργοποιεί το κοινωνικό υποκείμενο, στοιχείο που ταυτίζεται με τις παραδοχές του μαθήματος αυτού, μέσα από τις θεωρίες του αποκλεισμού, του κοινωνικού στίγματος και άλλες.

Αλλά και μεθοδολογικά η κυρίαρχη μορφή έρευνας στα πλαίσια του μεταπτυχιακού αυτού, η έρευνα δράσης, φαίνεται να ομοιάζει κατά πολύ στην στρατηγική που αναπτύσσει ο παιδαγωγός (όπως αναφέρθηκε και παραπάνω). Η ίδια η φύση μάλιστα της έρευνας αυτής συμπεριλαμβάνει αρκετά σημεία εκπαιδευτικών παρεμβάσεων σε εγκατεστημένες δομές. Επιπλέον η έννοια της κοινωνικής πρακτικής που εμπεριέχει το συλλογικό όφελος και χρησιμοποιείται πολύ συχνά στην ορολογία της Κλινικής Κοινωνιολογίας, συνδέεται κατά πολύ με την έννοια της κριτικής συνειδητοποίησης μέσω της ανάπτυξης της διαλεκτικής ανάμεσα στα καταπιεζόμενα κοινωνικά υποκείμενα στην θεωρία του Freire.

Το έργο του C. Freinet

Το έργο του πολύ σημαντικού και πρωτοπόρου παιδαγωγού C. Freinet είναι αδιαμφισβήτητο, η συσχέτισή του ωστόσο με την παρούσα έρευνα δράσης είναι κεντρικής σημασίας καθώς εστιάζεται στο πεδίο της κριτικής και αντιφασιστικής παιδαγωγικής. Το έργο του μάλιστα όπως γίνεται φανερό, σε πολλά σημεία συνδέεται με το έργο του Freire περί απελευθερωτικής μάθησης. Ο ίδιος διορίστηκε σε σχολείο του Παρισιού το 1928 ωστόσο μετά από πολλές αλλαγές το 1935 λειτούργησε λαϊκό ιδιωτικό σχολείο στην περιοχή της Vence από εθελοντικές προσφορές. (Αποστολοπούλου, 2017: 17). Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να υποσημειωθούν δύο βασικά δεδομένα: πρώτον ότι οι ημερομηνίες έναρξης της εκπαιδευτικής δράσης του C. Freinet συσχετίζονται με τις ημερομηνίες δράσης του C. Orff ενώ το εκπαιδευτικό και θεωρητικό του έργο, δεν αποτέλεσε μόνο έναν θεωρητικό χάρτη, αλλά αποτέλεσε και μία πυξίδα σχεδιασμού των παρεμβατικών δράσεων της παρούσας έρευνας δράσης καθώς αποτελεί σημαντικό μεθοδολογικό παράδειγμα με καθαρή κατεύθυνση καθώς ο ίδιος είχε εργαστεί, είχε αναλάβει παιδιά από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και παιδιά πρόσφυγες. Παράλληλα η ιδεολογική βάση των θέσεων που εκφράζει ο Freinet συντείνει προς τη δημιουργία ενός δημοκρατικού και ελεύθερου πεδίου συμμετοχής και προσβασιμότητας-ιδεολογικής και μεθοδολογικής κατεύθυνσης της έρευνας αυτής. Εξαιρετικά σημαντική ήταν η ένταξη της τέχνης ως εναλλακτικού, προοδευτικού, παιδαγωγικού και μεθοδολογικού μέσου

με στόχο την αποτελεσματική συμπερίληψη και ενσωμάτωση παιδιών από εξαιρετικά ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.

Βέβαια πέρα από την καθαρά ιδεολογική της κατεύθυνση η παιδαγωγική του Freinet, προσανατολίζεται σε μια συλλογική και παράλληλα παιδοκεντρική διάσταση όπου κυρίαρχο ρόλο παίζει η ελευθερία του λόγου και της έκφρασης, ο πειραματισμός, η ανάπτυξη της αυτοπειθαρχίας και άλλα στοιχεία που σε μεγάλο βαθμό ταυτίζονται με πολλές από τις θέσεις της μουσικοπαιδαγωγικής προσέγγισης του C. Orff. Παράλληλα πρεσβεύεται μια ξεκάθαρη οργάνωση του υλικού αλλά και η αυτοαξιολόγηση που βοηθά στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των παιδιών. (Λάχλου, Μπαλτάς, Καρακατσάνη, (επιμ.) 2017: 65-71) Ενώ ένα ακόμη σημαντικό σημείο σύγκλισης εμφανίζεται στη θεώρηση περί «*Αγωγής της Εργασίας*» (Λάχλου, Μπαλτάς, Καρακατσάνη, (επιμ.) 2017:19) όπου ο Freinet μιλά για αρμονική συσχέτιση της χειρωνακτικής και της πνευματικής εργασίας όπου πραγματώνεται η πραξιακή και παιγνιώδης διάσταση της παιδαγωγικής. Συγκεκριμένα πρεσβεύεται μια «*εργασία-παιχνίδι*» εναρμονισμένη με το επίπεδο του κάθε παιδιού τόσο σε μαθησιακό όσο και σε αναπτυξιακό επίπεδο ενώ ταυτόχρονα ενεργοποιείται το σώμα και εκτονώνεται η ενέργεια του κάθε παιδιού. Η πραξιακή διάσταση της μουσικής παιδαγωγικής μέσω της προσέγγισης του C. Orff είναι δεδομένη ενώ δίνεται μεγάλη σημασία στην ενέργεια και στην ομαδική εργασία όπως και στην προσέγγιση της παιδαγωγικής του Freinet.

Θεωρίες περί της πολλαπλότητας των τύπων νοημοσύνης-κατευθύνσεις για συμπερίληψη.

Ένας από τους βασικότερους στόχους κατά το σχεδιασμό των παρεμβατικών καλλιτεχνικών εργαστηρίων ήταν η συμπερίληψη και η κάλυψη όσο το δυνατόν περισσότερων αναγκών των συμμετεχόντων, γι αυτό και χρησιμοποιήθηκε ως βασικό εργαλείο δουλειάς ή μουσικοπαιδαγωγική προσέγγιση του C. Orff. Παρακάτω θα γίνει μία σύντομη αναφορά στις θεωρίες που συνδέονται με την προσέγγιση αυτή και θα αναλυθεί ο τρόπος και η μεθοδολογία σύνδεσης. Αρχικά στη βάση των αναγκών κάλυψης όσο το δυνατό περισσότερων μαθησιακών τύπων κατά το σχεδιασμό των μουσικοπαιδαγωγικών εργαστηρίων, ελήφθησαν υπόψη οι διαφορετικοί τύποι νοημοσύνης κατά τον Gardner. Ενδεικτικά αναφέρονται: *η γλωσσική, η λογικομαθηματική, η σωματική/κιναισθητική, η χωρική, η διαπροσωπική, η μουσική, η ενδοπροσωπική, η οικολογική και η συναισθηματική νοημοσύνη* την οποία εισήγαγε ο Goleman, (Ζαχομάλλιου, Ζωγράφου, Κάλλιου, 2015: 8). Βασικοί εκπρόσωποι της πολλαπλότητας των

τύπων νοημοσύνης. Θεωρήσεις, μοντέλα και εκπαιδευτική αξιοποίηση. ενώ θα πρέπει να επισημανθεί ότι πολλοί θεωρητικοί έχουν διανθίσει αυτή την κατηγοριοποίηση. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η προσέγγιση Orff μέσα από τον συνδυασμό Μουσικής-Κίνησης-Λόγου καλύπτει τους περισσότερους τύπους νοημοσύνης και λειτουργεί συμπεριληπτικά ως προς τις μαθησιακές ανάγκες του καθένα. Σε αυτό το σημείο και με δεδομένο ότι ο παρών σχεδιασμός δράσεων αφορά παρέμβαση σε ευάλωτες μικτές ομάδες παιδιών θα πρέπει τονισθεί ότι μέσα από τα ερευνητικά δεδομένα διαφάνηκε η δυναμική αυτής της προσέγγισης σε σχέση με την ανάπτυξη της συναισθηματικής νοημοσύνης των συμμετεχόντων. Μάλιστα κατά τον Coleman και τη θεωρία του, αυξήθηκε η γνώση και ο έλεγχος των συναισθημάτων σημαντικά καθώς επίσης και τα κίνητρα των δράσεων, η κατανόηση και η διαχείριση των μεταξύ τους σχέσεων. (Ζαχομάλλιου, Ζωγράφου, Κάλλιου, 2015: 8). Ας μην ξεχνάμε μάλιστα ότι αυτό το επίπεδο μετασχηματισμού φαίνεται πως αφορά και τις δύο βασικές ομάδες αναφοράς και συμμετοχής στην έρευνα, και τα παιδιά συμμετέχοντες στην έρευνα και τους εθελοντές συμμετέχοντες.

Μια ακόμη θεωρητική προσέγγιση στην οποία αξίζει να γίνει αναφορά καθώς μέσα από τα πορίσματα του ημερολογίου ερευνητή φάνηκε να επιβεβαιώνεται είναι η θεωρία περί «χαρισματικότητας» και «ταλέντου» του Gagne όπου και εδώ οι έμφυτες δυνατότητες του κάθε ατόμου διαφοροποιούνται σε τέσσερα επίπεδα: «το νοητικό», «το δημιουργικό», «το κοινωνικοσυναισθηματικό» και το «αισθησιοκινητικό», (Ζαχομάλλιου, Ζωγράφου, Κάλλιου, 2015:14-15) όπου γίνεται αντιληπτή η δυνατότητα εμπλουτισμού των δραστηριοτήτων ενεργοποίησης των έμφυτων δημιουργικών δυνατοτήτων του κάθε ανθρώπου, ενώ παράλληλα επιβεβαιώνεται η θέση του C. Orff περί δυνατότητας ενεργοποίησης της έμφυτης δημιουργικότητας καθώς όλοι οι άνθρωποι έχουν αυτή τη δυνατότητα. Σε αυτό το σημείο φαίνεται πως η μουσικοκινητική προσέγγιση του C. Orff μπορεί να οδηγήσει προς τη λεγόμενη διαφοροποιημένη και αποτελεσματική διδασκαλία που δίνει βάρος στην επενέργεια του διδασκόμενου. Εδώ μπορούμε να εντοπίσουμε και τη σύνδεση της παιδαγωγικής με την παρεμβατική τέχνη, στον όρο *relational*. Κι αυτό διότι στη σύγχρονη μουσική παιδαγωγική το κέντρο βάρους αφορά περισσότερο μια σχεσιακού τύπου μάθηση και για την «*συνεργατική κατασκευή του νοήματος*» όπως φαίνεται στη μελέτη της Bamberger (2011) (Κανελλόπουλος, 2011). Αυτό που μάλιστα κατά το μεγάλο θεωρητικό C. Small διαφαίνεται να αποτελεί την μεγαλύτερη ανάγκη πια το πως οι μουσικοπαιδαγωγοί θα επιτύχουν: «*να προσφέρουν αυτό το κοινωνικό πλαίσιο για άτυπη αλλά και θεσμοθετημένη μουσική αλληλεπίδραση, η οποία να*

οδηγεί στην αληθινή ανάπτυξη και μουσικοποίηση [musicalizing] της κοινωνίας στο σύνολό της» (Small 2010: 314)» (Κανελλόπουλος, 2011: 80).

Θεωρίες και καλλιτεχνικά κινήματα που συνδέονται με την έρευνα δράσης.

Κεντρικό πυλώνα της έρευνας δράσης αποτέλεσε η θεωρητική και καλλιτεχνική συγκρότηση της λεγόμενης παρεμβατικής τέχνης. Σύμφωνα με το Γ. Ζιώγα, οι παράγοντες που προσδιορίζουν την παρεμβατική τέχνη είναι η τέχνη ως η αμιγώς καλλιτεχνική δημιουργία, ο καλλιτέχνης, ο οποίος πέρα από τον ίδιο το δημιουργικό του ρόλο, ορίζεται και μέσα από τη λειτουργία του ως δρών κοινωνικό υποκείμενο, ο χώρος πραγμάτωσης της παρεμβατικής τέχνης, το πλαίσιο και οι αντικειμενικές συνθήκες που ορίζει και διαμορφώνουν την καλλιτεχνική παρέμβαση, αλλά και η κοινωνία και το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο η παρεμβατική τέχνη λαμβάνει χώρα. Επίσης ως παρεμβατική τέχνη ορίζεται: «η καλλιτεχνική δραστηριότητα που έχει ένα εστιασμένο πολιτικό και κοινωνικό στόχο και ενεργοποιείται για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων». (Ζιώγας, 2019).

Κάτι το οποίο διαφάνηκε μέσα από τα δεδομένα των συνεντεύξεων ήταν η ολιστική διάσταση της τέχνης, ιδιαίτερα της παρεμβατικής καθώς όσο πιο πλατύ και κοινωνικό γίνεται το πεδίο δράσης, τόσο πιο πολύ διευρύνεται και η χρήση των διαφορετικών τεχνών όπως μουσική, ζωγραφική, γλυπτική και άλλες. Ξεκινώντας την επισκόπηση προς τις θεωρίες και τα καλλιτεχνικά κινήματα που σχετίζονται τόσο με τη φύση της κλινικής κοινωνιολογίας όσο και της έρευνας δράσης και των θεμελιωδών αρχών της μουσικοκινητικής αγωγής Orff, γίνεται ευκρινής η προσπάθεια δημιουργίας ενός ουσιαστικού αντίλογου απέναντι στην «απανθρωποίηση της τέχνης» (Kadinsky, 1981:16). Ακόμα αρχή της παρεμβατικής τέχνης, αποτελεί η αντίληψη της τέχνης ως διαδικασίας, ενώ κατά τον C. Small: «η τέχνη αγγίζει σφαίρες δραστηριότητας που η επιστήμη δεν μπορεί να φτάσει» (Small, 1983). Σε αυτή την περίπτωση η τέχνη έρχεται να επιβοηθήσει την έρευνα δράσης, να ανοίξει διάιλους επικοινωνίας με τους συμμετέχοντες στην έρευνα, αλλά και να αναδείξει την αξία και την αποτελεσματικότητα που μπορεί να έχει σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού όπως τα παιδιά από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και προσφυγόπουλα. Μάλιστα μέσα από την έρευνα αυτή διαφαίνεται και η αναγκαιότητα αλλαγής της μουσικής αγωγής ευρύτερα, και μετατροπής της από μία αναπαραγωγική διαδικασία, σε διαδικασία ενεργή, οργανική για τα παιδιά τα οποία θα μπορούν τα ίδια να παράγουν μουσική και να πειραματίζονται με τους ήχους-στοιχείο εγγενές της μουσικοπαιδαγωγικής προσέγγισης του C. Orff. Επιπροσθέτως μέσα από τα δεδομένα, αναδύεται η αναγκαιότητα για ενίσχυση των καλλιτεχνικών εργαστηρίων σε χώρους με μικτές πολυπολιτισμικές ομάδες, καθώς αυτά ενισχύουν τους διάιλους

επικοινωνίας και έκφρασης, ενώ αποτελούν εξαιρετικά αποτελεσματικούς τρόπους κοινωνικής παρέμβασης. Αναφορικά ωστόσο με τα δεδομένα της μουσικής παιδαγωγικής, η προσπάθεια έγκειται στην απαλλαγή από παλαιότερες φιλοσοφικές θέσεις σε σχέση με την προσέγγιση της μουσικής παιδαγωγικής αλλά και στην ανάδειξη του κοινωνικού και ανθρωπιστικού της χαρακτήρα.

Το μουσικοπαιδαγωγικό έργο και οι αρχές της προσέγγισης του C. Orff

Ένα από τα βασικά ερευνητικά μεθοδολογικά αλλά και καλλιτεχνικά ερωτήματα αποτελεί το γιατί επιλέχθηκε η προσέγγιση της μουσικοκινητικής αγωγής Orff στα πλαίσια ενός σχεδιασμού καλλιτεχνικών παρεμβατικών δράσεων με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός πολυπολιτισμικού μουσικού συνόλου, αλλά και μίας εναλλακτικής βιωματικής αγωγής. Πρώτα από όλα η μουσική είναι προσφιλέστερη στο να αποδώσει τη φόρμα αλλά και μια ολοκληρωμένη μορφή εν γένει ενός έργου, το οποίο όταν παράγεται από διαφορετικούς ερμηνευτές και διαφορετικά μουσικά όργανα, δε χάνει το ενδιαφέρον του. Ακόμα, δίνει τη δυνατότητα μία συναισθηματικής προσαρμογής στο κοινωνικό περιβάλλον που αλληλεπιδρά στον παρόντα χρόνο καθώς λειτουργεί εν πολλοίς ανεξάρτητα από το λόγο, (που στην προκειμένη περίπτωση συμμετεχόντων δε λειτουργεί άμεσα λόγω της δυσκολίας της ομιλίας ακόμη και στην αγγλική γλώσσα). Μέσα από τη μουσική δουλεύεται η ελευθερία της έκφρασης και της έμφυτης δημιουργικότητας ενώ είναι ευκολότερη η ανάδειξη του ψυχικού τους κόσμου. Οι καλλιτεχνικές δράσεις με άξονα τη μουσικοκινητική αγωγή μπορούν να διευρύνουν το πεδίο αλληλεπίδρασης των παιδιών μέσα από την «...δι-υποκειμενική σχέση Εγώ-Εσύ (μαζί και χωριστά) χωρίς να σημαίνει ούτε συνομιλία, ούτε επικοινωνία, ούτε απλώς συσχέτιση, αλλά διαμοιρασμό "κοινών"». Ακόμα σε σχέση με τα καλλιτεχνικά εργαστήρια σε ένα πλήρως διαπολιτισμικό περιβάλλον, προτάθηκαν δράσεις με άξονα τη μουσική και την κίνηση καθώς αυτές ενισχύουν την ενσυναίσθηση και τις δυνατότητες μη λεκτικής επικοινωνίας μεταξύ των παιδιών, ενώ μέσω του αυτοσχεδιασμού οδηγούμαστε στην συμπερίληψη δηλαδή στην αποδοχή διαφορετικών οπτικών και εν τέλει σε μια πλήρη στροφή προς το συλλογικό, το κοινό αίσθημα. Γνώμονας επομένως των δραστηριοτήτων αποτέλεσε η «σχεσιακή πρακτική» του Bourdieu με την έννοια της έμφασης στη διάδραση και στην διαδικασία παρά στο τελικό καλλιτεχνικό αποτέλεσμα, αλλά και στο ξεπέρασμα των όποιων ρωγμών έχουν δημιουργήσει οι δυναμικές στο πεδίο.

Η Μουσικοπαιδαγωγική Προσέγγιση του Carl Orff (1895-1982)

Ιστορικά στοιχεία

Μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο ολόκληρη η ευρωπαϊκή διανόηση του μεσοπολέμου αλλά και η ευρωπαϊκή νεολαία αναζητά μια νέα προσέγγιση στα δεδομένα της τέχνης, στην επαφή και αναγνώριση της αξίας των ξένων «εξωτικών» πολιτισμών της μουσικής και των χορών. Ήταν η εποχή της ανάδειξης του χορού της πρωτοπόρου Mary Wigman (μαθήτριάς του J. Dalcrose και του Laban) η οποία συνέδεσε το χορό της με κρουστά (ιδιαίτερα πρωτοποριακή για την εποχή της) και επηρέασε βαθιά τον Orff με χαρακτηριστικό παράδειγμα το χορό της Μάγισσας. Ο ίδιος ο Orff είχε αντιληφθεί τη δυσκολία μουσικών και χορευτών στο ρυθμό ενώ ταυτόχρονα εμπνέεται και από τη Mary Wigman. Έτσι με την συνεργάτιδά του Dorothea Gunther (που ανήκε κι αυτή στο πρωτοποριακό ρεύμα χορού), ιδρύουν τη σχολή Guntherschule το φθινόπωρο του 1924. Στα χρόνια λειτουργίας της σχολής Gunther παρήχθη αξιόλογο έργο. Συνδυάστηκε η διδασκαλία γυμναστικής, χορού και «στοιχειακής» μουσικής (με τον όρο στοιχειακός ο Orff εννοεί αυτό που περιέχει το αρχέγονο, το πρωτογενές από τη λέξη: elementar), ενώ πιο συγκεκριμένα το πρόγραμμα περιλάμβανε μια σειρά από μαθήματα όπως: *«μουσικής-ρυθμικής εκγύμνασης, κινητικής αγωγής, πρακτικής διδασκαλίας, παιδαγωγικής, ιστορία της τέχνης, πιάνο και αυτοσχεδιασμό στο πιάνο, τεχνική κρουστών οργάνων και αυτοσχεδιασμό, χορωδία...»* (Keetman:43) και άλλα. Το πρόγραμμα της διδασκαλίας αυτής, οδήγησε σε νέες μορφές διδασκαλίας της μουσικής και της κίνησης. Πιο συγκεκριμένα διαπιστώνεται μία μετάβαση από το *«μονόπλευρα αρμονικό στοιχείο στο ρυθμικό...την ενεργοποίηση του μαθητή μέσα από το δικό του παίξιμο μουσικής, δηλαδή μέσα από τον αυτοσχεδιασμό και την ανάπτυξη της δικής του μουσικής»* (Orff:85). Στα κρουστά που κατασκευάστηκαν μελωδικά και μη, γίνεται αντιληπτή η προσπάθεια σύνδεσης τόσο της κλασσικής αρμονίας όσο και της «εξωτικής» μουσικής και ηχοχρωμάτων (χαρακτηριστικό παράδειγμα η κατασκευή προσαρμοσμένων ξυλοφώνων). Η σύνδεση της μουσικής και της κίνησης μάλιστα ήταν τόσο έντονη και αρμονική μέσω του αυτοσχεδιασμού, που *«..στις παραστάσεις μπορούσαν χορευτές και μουσικοί να αλλάζουν ρόλους.»* (Orff : 87).

Η σχολή κατά τη διάρκεια του ναζισμού 1946 κήκε ενώ ο Orff ξαναβγήκε στο προσκήνιο το 1948 όπου ανέλαβε με την Keetman μια σειρά εκπομπών για τη Βαυαρική Ραδιοφωνία όπου

συνδυάζει τη μουσική με το λόγο. Συγκεκριμένα: «*Το ζητούμενο για τα παιδιά ήταν σε δοσμένες ρίμες και κείμενα τραγουδιών, να βρουν μελωδίες και συνοδείες και να τα γράψουν*»(Orff :92) τα παιδιά καλούνταν να γράψουν τη δική τους μουσική (μουσική για τα παιδιά από τα παιδιά). Είχε φυσικά διαπιστώσει πως οι μικρές φόρμες, η «στοιχειακή μουσική» ήταν άμεσα συνυφασμένη με τη φύση των παιδιών. Την τετραετία 1950-1954 μάλιστα ολοκληρώθηκαν οι τόμοι «Μουσική για παιδιά», δύο δίσκοι και ένα φιλμ. Δημιουργήθηκαν συγκεκριμένα πέντε τόμοι από: 1) Volume I: Pentatonic, 2) Volume II: Major: Bordun-Degrees, 3) Volume III: Dominants, 4) Volume IV: Minor: Bordun-Degrees, 5)Volume V: Minor: Dominants. Δεν πρόκειται για μεθόδους μουσικής αλλά θέματα, μοτίβα που χρησιμοποιήθηκαν στις εκπομπές στην Βαυβαρική Ραδιοφωνία με βάση την επεξεργασία του στοιχειακού και αποτελούν κάποια πρότυπα πάνω στα οποία ή όχι οι δάσκαλοι μπορούν να δημιουργήσουν μια σειρά διαθεματικών δραστηριοτήτων για τα παιδιά, να τα εισάγουν στον αυτοσχεδιασμό και να δημιουργήσουν τα δικά τους πρότυπα. Κατ' ουσίαν σχηματίζεται δηλαδή αυτό που ονομάζουμε «Orff Schulwerk» που σημαίνει: «Έργο για Σχολεία» (Φιλιάνου, 2019)

Το 1961 ιδρύεται το Ινστιτούτο Orff ως Παιδαγωγικό Τμήμα της Μουσικής Ακαδημίας του Mozarteum με στόχο την επιμόρφωση δασκάλων. Διαφαίνονται πια σιγά-σιγά οι κοινωνικές και ανθρωπολογικές διαστάσεις και δυναμικές του Schulwerk που μελετώνται μέχρι και σήμερα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί και το έργο της μεγάλης μουσικοπαιδαγωγού Πολυξένης Ματέυ που εισήγαγε την προσέγγιση του Orff στην Ελλάδα. Η Πολυξένη Ματέυ-Ρουσοπούλου αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές και πρωτοπόρες μορφές της Μουσικής Παιδαγωγικής στη χώρα μας. Γεννήθηκε το 1902 στην Αθήνα και πέθανε το 1999. Σπουδαία πιανίστα, δασκάλα ρυθμικής και ιδρύτρια της σχολής της «Σχολή Γυμναστικής, Ρυθμικής και Χορού, Πολυξένης Ματέυ –Ρουσοπούλου» που υπάρχει μέχρι και σήμερα. Το 1935 αποφασίζει να σπουδάσει στη σχολή Gunther όπου γνώρισε τον Carl Orff, μία γνωριμία ορόσημο στην πορεία της που δημιούργησε μία φιλία πολλών χρόνων. Η Ματέυ αποτέλεσε τον άνθρωπο που εισήγαγε την προσέγγιση Orff στην Ελλάδα. Το 1961 διδάσκει η ίδια στο επιμορφωτικό σεμινάριο για δασκάλους ενώ από το 1962 η Πολυξένη Ματέυ δρα για τον μετασχηματισμό και τη δυνατότητα εφαρμογής των θέσεων του Orff στην ελληνική κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα (Φιλιάνου, 2005). Το 1963 και το 1968 η Ματέυ εκδίδει δύο τεύχη «Ελληνικά Παιδικά Τραγούδια και Χοροί». Ενώ το 1986 ιδρύει η σχολή Ματέυ σε συνεργασία με τη σχολή Μωραΐτη το Διετή Κύκλο Σπουδών Μουσικοκινητικής Αγωγής C.Orff και το 1990 πια ιδρύεται ο Ελληνικός Σύλλογος Μουσικοκινητικής Αγωγής Orff (Ε.Σ.Μ.Α).

Η Μουσικοπαιδαγωγική Προσέγγιση του C. Orff

Η μουσικοπαιδαγωγική διάσταση του έργου του Orff αποκρυσταλλώνεται στο τρίπτυχο: μουσική-κίνηση- λόγος. Κάποια από αυτά τα μέσα που χρησιμοποιούνται είναι ήχοι από το σώμα, το τραγούδι, τα κρουστά αυτοσχέδια τονικά και μη τονικά. Χρησιμοποιούνται ευκολόπαιχτα κρουστά και δημιουργήθηκαν νέα με πιο ξακουστά στο είδος τους, του Studio 49 που δημιουργήθηκαν το 1949 από τον K.Becker. Παράδειγματα αποτελούν: «τα μελωδικά κρουστά τύπου ξυλόφωνου...και μικρού μεγέθους κρουστά...ακόμα τα μεγάλα τύμπανα, ο ταμπούρας και τα μεταλλόφωνα...τα φλάουτα με ράμφος...» (Regner: 183) και πολλά περισσότερα. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε ότι οι μελέτες και η εξέλιξη των οργάνων αυτών γνωρίζουν ιδιαίτερη άνθηση σε όλο τον κόσμο, ενώ δημιουργούνται και νέα όργανα με πολλές δυνατότητες και σύγχρονες δυναμικές. Αξίζει να υποσημειωθεί ωστόσο σε περίπτωση που δεν υπάρχουν όργανα είναι επιθυμητό είναι δυνατό να παιχτεί body percussion δηλαδή μουσική με το σώμα, με το στόμα ή να χρησιμοποιηθούν και αυτοσχέδια μουσικά όργανα, όπως σωλήνες, πέτρες, μεταλλικά αντικείμενα και άλλα που συχνά δίνουν την αίσθηση και ενός φυσικού ή μη ηχοτοπίου.

Κίνηση:

Ο στοιχειακός χορός όπως και η στοιχειακή μουσική, πηγάζει από την οργανική, φυσική κίνηση που δοκιμάζουν τα μικρά παιδιά. Πολλοί από τους χορούς των λαϊκών παραδόσεων διάφορων χωρών (ιδιαίτερα όσων δεν έχουν αλλοιωθεί από τον πολιτισμό), εμφανίζουν πολλά από τα αρχέγονα χαρακτηριστικά που πρόσβευε ο Orff. Φυσικά με την επεξεργασία και την εξέλιξή τους, αλλά και την αυτοσχεδιαστική κίνηση μπορεί να αποδοθεί μια σειρά από σύνθετα κινητικά και ρυθμικά μοτίβα. Η πρωτογενής και αβίαστη κίνηση συχνά είναι μια καλή αρχή, ενώ η αβίαστη και παιγνιώδης κίνηση είχε ενταχθεί σχεδόν σε όλα τα εργαστήρια της έρευνας. Η προσωπική ελεύθερη κίνηση συχνά διαμοιράζεται σε ζευγάρια, μετά σε ομάδες και μετά σε ολόκληρη την ομάδα. Και έτσι λειτουργεί εξαιρετικά την ενεργοποίηση της ομαδικής και παιγνιώδους λειτουργίας του Orff-Schulwerk. Ας μην παραλείψουμε βέβαια και το εγγενές χαρακτηριστικό της μουσικής, της χρήσης φυσικής ενέργειας για την παραγωγή της: «*embodiement*» που είναι εξαιρετικά σημαντικό, προϋποθέτει τη συντονισμένη κίνηση των ανθρώπων.

Μουσική:

Το στοιχειακό στη μουσική του Orff κανείς μπορεί να το αναζητήσει τόσο μέσα από τους τόμους του, όπου κανείς διακρίνει το στοιχείο της τονικότητας έντονο, την χρήση της πεντατονικής κλίμακας, bordun, ostinati αλλά και μια σειρά από φωνητικές μελωδικές απλές γραμμές πάντα προσαρμοσμένες στο λόγο, όσο και μέσα από τη χρήση του ρυθμού, του βιωμένου, σωματοποιημένου ρυθμού, με τη χρήση πολλές φορές body percussion αλλά και της χρήσης των προαναφερθέντων μουσικών οργάνων. Ως όργανα Orff χαρακτηρίζονται τα κρουστά μεμβρανόφωνα όργανα όπως: ντέφια, ταμπουρίνα, και άλλα ιδιόφωνα κρουστά όπως: wood sticks, μαράκες, κασετίνες και άλλα. Βεβαίως εξέχουσα θέση κατέχουν και τα μελωδικά κρουστά με μεταφερόμενες μπάρες όπως: ξυλόφωνα, μεταλλόφωνα, glockenspiel όργανα των οποίων τόσο οι διαστάσεις όσο και η τεχνική παιξίματος είναι προσαρμοσμένες στις δυνατότητες όχι μόνο των παιδιών αλλά και κάθε ατόμου, το οποίο δεν έχει κάποια προεμπειρία στη μουσική γνώση και πράξη (Αγκιναρασταχάκης, 2017). Η ιδέα της επινόησης των οργάνων αυτών αποτελεί τη συνισταμένη ιδεών και προτάσεων, που προήλθαν από τον ευρύτερο καλλιτεχνικό αλλά και επιστημονικό χώρο, με τον οποίο σχετίστηκε ο Carl Orff. Το ενδιαφέρον ωστόσο στοιχείο που προέκυψε μουσικά μέσα από την ομάδα ήταν ότι αφήνονταν ελεύθερα να τραγουδήσουν κάποιο από τα αγαπημένα τους τραγούδια. Αυτό έστω και για τον παρόντα χρόνο κάθε φορά, (με δεδομένο ότι η σύσταση της ομάδας διαφοροποιούνταν συνεχώς λόγω των συνεχών μετακινήσεων των παιδιών), έδινε υλικό προς ενεργητική ακρόαση το οποίο συχνά αντιπροσώπευε ακούσματα από τον τόπο καταγωγής και άλλα έδινε μία αυθεντική πολυπολιτισμική απόδοση ή κομμάτια που τα συνέδεαν με τον τόπο εδώ και μπορεί να λειτουργούσαν επιβοηθητικά ως προς το λόγο.

Ο Λόγος :

Ο Orff δίνει μεγάλη σημασία στον βιωμένο και συχνά έμμετρο λόγο του παιδιού μέσα από ρίμες, λαχνίσματα, ερωταποκρίσεις, παιχνιδοτράγουδα, ποιήματα, αυτοσχεδιασμό και άλλα. Ο λόγος λειτουργεί και μέσα στα τραγούδια αλλά ενισχύει ή και πολλές φορές δημιουργεί το ρυθμό. Βέβαια στην περίπτωση των παιδιών συμμετεχόντων στην έρευνα, ο λόγος είχε συχνά τη μορφή προσωπικού τραγουδιού. Η εξέλιξη στο λόγο παρατηρήθηκε μετά το πρώτο τρίμηνο

εργαστηρίων γι αυτό και στην αρχή δε δόθηκε ιδιαίτερο βάρος εδώ. Φυσικά τις παραπάνω παραμέτρους δεν θα πρέπει να τις λαμβάνουμε υπόψιν αυτούσιες αλλά σε μία οργανική/φυσική ενότητα καθώς η καθεμιά δεν προκύπτει ξεχωριστά από την άλλη. Άλλα και να λάβουμε υπόψιν την επιρροή και από άλλες τέχνες όπως τα εικαστικά, το θέατρο, ο σύγχρονος χορός, η περφόρμανς και άλλα. Από τα δεδομένα ωστόσο των συνεντεύξεων διαφάνηκε πως συχνά υπερισχύει κάποιο από τα τρία σημεία. Κοινός τους πυλώνας ο ρυθμός, η διατήρηση του οποίου βοηθά στην αυτορρύθμιση της ομάδας ενώ ο κοινός παλμός ενισχύει την ανάπτυξη κάθε μουσικού ή γενικότερα καλλιτεχνικού δημιουργήματος μέσα από τον αυτοσεβασμό και την αλληλεπίδραση.

Από την άλλη πλευρά το παιχνίδι που αναπτύσσεται μέσα από τα στοιχεία : Μουσική-Κίνηση-Λόγος θεωρείται εξαιρετικά ευεργετικό. Κατά τον Κ. Αγκιναρασταχάκη βοηθά: *«στην ανάπτυξη μιας σειράς ατομικών ψυχοκινητικών – κιναισθητικών (συντονισμός μελών, πλευρίωση, προσανατολισμός, εγρήγορση - ετοιμότητα) μουσικών (ρυθμοκινητική σταθερότητα, αντίληψη και αναπαραγωγή του παλμού) αλλά και κοινωνικών (συνέπεια, ακρίβεια, αλληλεξάρτηση – αλληλεπίδραση ατόμου / ομάδας) δεξιοτήτων»* (Αγκιναρασταχάκης, 2017).

Το έργο του Orff εμπεριείχε το λεγόμενο «αρχέγονο», το «στοιχειακό», είχε μία βαθιά ανθρώπινη βάση και δεν γνώριζε όρια ή σύνορα. Βεβαίως η κάθε χώρα διαθέτει τη δική της κουλτούρα και πολιτισμό, γλώσσα και ιδιώματα και αυτό το γνώριζε πολύ καλά και ο Orff και η Ματέυ και μάλιστα εκτιμούσαν βαθιά την ελληνική παράδοση και πολιτισμό. Επιπροσθέτως το τρίπτυχο μουσικής-κίνησης- λόγου ενυπάρχει τόσο στην προσέγγιση του Orff όσο και στην ελληνική παράδοση ενώ μάλιστα η ίδια η Ματέυ έλεγε ότι : *«μία σωστά τοποθετημένη παιδεία θα πρέπει να αναπτύσσει τα χαρακτηριστικά εκείνα στοιχεία που πηγάζουν από την ιδιοσυγκρασία του κάθε έθνους. Ειδικά για την Ελλάδα, η μουσικοκινητική αγωγή πρέπει να εξοικειώνει τα παιδιά με τις μελωδικές, ρυθμικές και κινητικές μορφές του δικού μας χώρου, πρέπει δηλαδή να μάθουν να αυτοσχεδιάζουν με ευκολία στα 5/4, 5/8, 7/8, 3/4, 3/8 κλπ, χρησιμοποιώντας και τους λαϊκούς μας χορούς»* (Ματέυ, 1986). Είναι φανερή η αξία που έδωσε η Ματέυ στην ελληνική παράδοση και στην ανάγκη να δημιουργηθεί το ελληνικό Schulwerk, τόσο στο συγγραφικό όσο και στο παιδαγωγικό της έργο.

Η ολιστική προσέγγιση που το έργο και οι παιδαγωγικές αρχές του Orff πρεσβεύουν αλλά και η ραγδαία εξέλιξη στον τομέα των ανθρωπιστικών επιστημών, της τέχνης και της παιδαγωγικής, σε μια δύσκολη περίοδο για την ανθρωπότητα, φανερώνουν την αναγκαιότητα του. Το Schulwerk αποδεικνύεται πιο αναγκαίο από ποτέ. Η ανάπτυξη της φαντασίας, του

βιώματος, «της στοιχειακής δημιουργικής δράσης» (Keller, 1962: 34) που έχει κάθε άνθρωπος αλλά και η κοινωνικοποίηση, η κοινωνική ένταξη σε ομάδες και η δημιουργική λειτουργία αυτών, αποτελεί ζωτικής σημασίας προτεραιότητα στην εποχή της τεχνολογίας. Το Orff και η συμπερίληψή του στα προγράμματα σπουδών και ειδικά σε μικτές, διαπολιτισμικές ή εν γένει ευάλωτες ομάδες πληθυσμού είναι απαραίτητα καθώς μπορεί να δώσει μία σαφή λύση σε σοβαρά διδακτικά και διαπολιτισμικά θέματα που προκύπτουν ως βιωματική και ομαδική δράση. Αφορά την παιδαγωγική της συμπερίληψης, της βιωματικής μάθησης, της πρόληψης του αποκλεισμού, της μετατροπής της διαφορετικότητας σε πλούτο. Η προσέγγιση αυτή έχει πολύ μεγάλη σημασία για τον σύγχρονο άνθρωπο καθώς η φυσική κίνηση των παιδιών, η ελεύθερη έκφραση και η προαγωγή της πολυαισθητηριακής μάθησης υποβαθμίζεται μέρα με τη μέρα, ιδιαίτερα λόγω της εξέλιξης της τεχνολογίας. Η σύνδεση μάλιστα και με άλλες τέχνες όπως το θέατρο και τα εικαστικά μπορούν να υποστηρίξουν ένα νέο πλαίσιο διαθεματικής προσέγγισης και να δώσουν μια νέα δυναμική στην πνευματική ανάπτυξη του σύγχρονου ανθρώπου, μέσα από το έργο του ανθρωπιστή μουσικοπαιδαγωγού.

Συνδέσεις της παρούσας έρευνας δράσης με τη σύγχρονη τέχνη, ακτιβιστικές ομάδες και κινήματα.

Μία από τις βασικές φιλοσοφικές θεωρήσεις η οποία συνδέεται με την έρευνα δράσης και πιο συγκεκριμένα με την προσέγγιση της μουσικοκινητικής αγωγής C. Orff είναι εκείνη της πραξιακής φιλοσοφικής θεώρησης της μουσικής. Η θεώρηση αυτή αφορά κυρίως το έργο του D.J.Elliot ο οποίος πρεσβεύει μια μουσική εκπαίδευση προσανατολισμένη στην καλλιτεχνική πράξη. Ωστόσο η πραξιακή φιλοσοφία αποτελεί όρο που αγγίζει εν γένει την καλλιτεχνική εκπαίδευση, αναδεικνύει την κοινωνική/ συλλογική διάσταση της δημιουργίας αλλά και την ανθρώπινη πρακτική και το βίωμα για την ανάδειξη της έμφυτης δημιουργικότητας του ανθρώπου. Η διαδικασία στην μεταμοντέρνα εποχή τίθεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Και εδώ είναι που συναντάται η ενδιαφέρουσα σύνδεση που προκαλεί η αριστοτελική έννοια της πράξης. Σε αυτό το σημείο μάλιστα είναι που μπορεί να εντοπιστεί και ο κοινός τόπος των τεχνών, η οργανικότητα και η εμπλοκή του σώματος, ο πειραματισμός και η επιτέλεση που αποτελούν στοιχεία που συναντώνται σε όλες τις μορφές τέχνης. Η ανάγκη για αυτοσχεδιασμό που αποτέλεσε και ξεκάθαρο ερευνητικό δεδομένο μέσα από την ίδια τη δράση αλλά και τις

συνεντεύξεις των εθελοντών, είναι επίσης ένα κοινό σημείο μέσα από το οποίο η εμπειρία και η διαδικασία μπορούν να ξεπεράσουν αρκετά από τα εξωτερικά εμπόδια.

Οδηγούμενοι προς τις συνδέσεις του Schulwerk με τη σύγχρονη τέχνη μπορούμε να ανακαλύψουμε το ρεύμα της μουσικής πρωτοπορίας, τη «μουσική του τυχαίου» με βασικό εκπρόσωπο τον J.Cage, το χοροθέατρο της P. Bausch, το ρεύμα του μινιμαλισμού. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονισθεί μία παράλληλη αντίληψη του C. Orff για την αρχετυπική μορφή της μουσικής και τη σύνδεσή της με πρωτογενείς ανάγκες του ανθρώπου αλλά και την αίσθηση της συνθέτριας Meredith Monk για την σύνδεση της φωνητικής κατά βάση μουσικής με τα πρωτογενή ένστικτα του ανθρώπου, λαϊκές παραδόσεις και πολιτισμό (Σιαμέτη, 2016: 31). Δεν είναι τυχαίο ότι και στην ομάδα παιδιών που συμμετείχαν στα καλλιτεχνικά εργαστήρια της δράσης, το τραγούδι αποτέλεσε ένα ισχυρό μέσο σύνδεσης των μελών της ομάδας μεταξύ τους, αλλά και των παιδιών με τα προσωπικά τους βιώματα, τον τόπο καταγωγής και ασυνείδητα (για εκείνα) με την προσωπική, υπό συνεχή διαμόρφωση και μετασχηματισμό κοινωνική τους ταυτότητα.

Αναφορικά με τα παραδείγματα παρεμβατικών μορφών τέχνης που ενέπνευσαν τη γράφουσα για την πραγματοποίηση αυτής της έρευνας θα πρέπει να σημειωθούν δύο κεντρικά παραδείγματα μουσικής στην κοινότητα: Το El Sistema και η ομάδα Tim Rollins and K.O.S. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να υπογραμμισθεί ο όρος «μουσική στην κοινότητα» η αλλιώς «community music» (Αναγνωστοπούλου, 2018). Τα παραδείγματα αυτά παρεμβατικών μορφών τέχνης όπως επίσης και το πρόγραμμα έρευνας δράσης της παρούσας εργασίας αποτελούν παραδείγματα μουσικής στην κοινότητα καθώς σύμφωνα με την Αποστολοπούλου, Χ. (2018), αποτελούν συνεργατικά παραδείγματα, απευθύνονται σε άτομα σε δυσχερή θέση, δεν υπάρχει διαχωρισμός καλλιτέχνη και κοινού, επικρατεί κλίμα σεβασμού αλλά και ελευθερίας συμμετοχής ενώ έχει σχέση με άτυπη εκπαίδευση. Η στόχευση είναι πολλαπλή και δε δίνεται μόνο σε κοινωνικούς στόχους αλλά και μουσικούς και καλλιτεχνικούς. Από την άλλη πλευρά οι συσχετίσεις των δύο αυτών παραδειγμάτων του El Sistema της Βενεζουέλας αλλά και του Tim Rollins and K.O.S με την παρούσα έρευνα δράσης αφορούν βέβαια και το επίπεδο προσφοράς σε παιδιά από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα αλλά και ζητήματα που αφορούν στη διαδικασία και την επιτέλεση ως βασικές έννοιες, βασικούς άξονες οι οποίοι αποκρυσταλλώνουν τις καλλιτεχνικές αυτές πρωτοβουλίες (Ζιώγας, 2019). Το πρώτο παράδειγμα του El Sistema ξεκίνησε από πρωτοβουλία του μαέστρου Jose Antonio Abreu το 1975, σε ένα γκαράζ στην περιοχή του Καρακάς, όπου ξεκίνησε την εφαρμογή ενός παράτολμου κοινωνικού καλλιτεχνικού εγχειρήματος: τη δημιουργία μίας ορχήστρας από

φτωχά και αποκλεισμένα παιδιά της χώρας. Σε αυτό το παράδειγμα μπορούμε να εντοπίσουμε βαθείς μετασχηματισμούς σε μάκρο επίπεδο αντίστοιχους με αυτούς που οραματίζεται και η έρευνα αυτή σε μικρό επίπεδο αλλά και πρακτικές αλληλοδιδασκτικής οι οποίες καταγράφηκαν στα δεδομένα και της παρούσας έρευνας δράσης (η μάκρο και μικρο συσχέτιση ισχύει και σε αυτή την περίπτωση). Τέλος κοινό σημείο της οργάνωσης της δράσης του El Sistema και του σχεδιασμού της παρούσας έρευνας δράσης αποτελούν: ο στόχος για κοινωνική ένταξη των παιδιών ευάλωτων και αποκλεισμένων συχνά κοινωνικών ομάδων που συμμετέχουν στα προγράμματα αλλά και η απόκτηση μιας ολοκληρωμένης κοινής μουσικής εμπειρίας των συμμετεχόντων.

Από την άλλη πλευρά, το παράδειγμα της ομάδας του Tim Rollins και των K.O.S (Kids Of Survival) αφορά σε πρωτοβουλία του Tim Rollins ο οποίος μετά το διορισμό του σε δημόσια σχολεία υποβαθμισμένων περιοχών της Νέας Υόρκης, όπως το νότιο Μπρόνξ, το 1974, κατάφερε να αναδείξει το ταλέντο των μαθητών των τάξεών του, μέσα από μία διαθεματική προσέγγιση. Ο Tim Rollins επηρεασμένος από τις φιλοσοφικές και καλλιτεχνικές θέσεις του John Cage αλλά και την παιδαγωγική θεώρηση του Freire, από τη μία χρησιμοποίησε διάφορα είδη τέχνης όπως εικαστικά, μουσική, λογοτεχνία και άλλες στα εργαστήριά του και από την άλλη αντιλήφθηκε τη μετασχηματιστική δύναμη της παιδαγωγικής στο πεδίο της κοινωνικής πραγματικότητας με αποτέλεσμα την απελευθέρωση των παιδιών που δρούσαν καλλιτεχνικά πια στο κοινωνικό πεδίο. Στην περίπτωση μάλιστα αυτή η απελευθερωτική παιδαγωγική και οι αρχές της φάνηκαν να επιβεβαιώνονται και να πραγματοποιείται ένας αυθεντικός κοινωνικός μετασχηματισμός που προκάλεσε την προς τα πάνω κοινωνική κινητικότητα των λεγόμενων: *Kids Of Survival*. Κοινή γραμμή του σχεδιασμού της παρούσας έρευνας και της προσέγγισης των Tim Rollins and K.O.S θα μπορούσε να αποτελέσει: η θεώρηση για την ολιστική διάσταση της καλλιτεχνικής πρακτικής, ο ανοιχτός χαρακτήρας ως προς το δημόσιο χώρο, καθώς και η δυναμική του όρου «Any Space Whatever» αλλά και η διαλεκτική σχέση των μερών της ομάδας. Τα παραδείγματα επίσης ως τρόποι κοινωνικής παρέμβασης ενέπνευσαν το σχεδιασμό της καλλιτεχνικής παρέμβασης της έρευνας αυτής καθώς σεβάστηκαν τόσο τη δυναμική όσο και το σημείο εκκίνησης των παιδιών αλλά και τις πολλαπλές ταυτότητες, την ποικιλομορφία και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Τέλος και τα δύο αυτά παραδείγματα είναι καθαρά παραδείγματα σχεσιακής τέχνης (Relational Art) καθώς αυτοσκοπός δεν είναι το άρτιο καλλιτεχνικό αποτέλεσμα αλλά πρωταρχικά η πρόκληση ισχυρού κοινωνικού αντίκτυπου. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Bourriaud: «η έννοια της συμπερίληψης του άλλου... αποδεικνύεται ουσιώδης για τη μορφική κατανόηση της καλλιτεχνικής

εργασίας» (Bourriaud, 2015). Τέλος και τα δύο παραδείγματα εντάσσονται στην λεγόμενη Σχεσιακή Αισθητική καθώς κρίνονται αξιολογικά σε πολύ μεγάλο βαθμό μέσα από τις διανθρώπινες σχέσεις που παρήγαγαν, ωστόσο πήγαν ένα βήμα παραπέρα με την δημιουργία έργων με καθολική αισθητική αποδοχή και αξία.

Κεφάλαιο Τρίτο

Μεθοδολογία της συμμετοχικής έρευνας δράσης.

Ο Σκοπός της έρευνας.

Όπως αναφέρθηκε και στο προλογικό σημείωμα, ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να αναδειχθεί η λειτουργία του Orff Schulwerk αλλά και της πραξιακά και εφαρμοσμένα σχεδιασμένης παρεμβατικής τέχνης εν γένει- όπως αποδείχθηκε σε δεύτερο χρόνο μέσω των δεδομένων των συνεντεύξεων- σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, ως αποτελεσματικού μέσου παρέμβασης. Κι αυτό μέσα από τη δημιουργία των καλλιτεχνικών εργαστηρίων, την καταγραφή και την οργανική συσχέτιση του ερευνητή με μια ευάλωτη κοινωνική ομάδα παιδιών αλλά και τη συλλογή ερευνητικών δεδομένων μέσα από ποιοτική έρευνα και την πραγμάτωση ομαδικών και ατομικών συνεντεύξεων. Σκοπός ακόμα ήταν η ανάδειξη του οφέλους αυτού του είδους παρέμβασης σε ατομικό επίπεδο (ανάπτυξη κοινωνικού εαυτού, ενσωμάτωση και άλλα) αλλά κυρίως σε συλλογικό επίπεδο (μέσω της απόδοσης κοινωνικού πολιτιστικού κεφαλαίου, συλλογική και κοινωνικά προσδιορισμένη τέχνη, κοινωνική και απελευθερωτική μάθηση και άλλα). Απώτερος σκοπός θα ήταν δόκιμο να οριστεί η παρούσα έρευνα ως έρευνα-πρόταση ενεργοποίησης των διαδικασιών περί ένταξης της Μουσικοκινητικής Αγωγής Orff σε εκπαιδευτικά προγράμματα ένταξης προσφυγοπαίδων, σε χώρους φιλοξενίας, σε εθελοντικά εργαστήρια που αφορούν μικτές ομάδες παιδιών από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, στο αναλυτικό πρόγραμμα σχολείων ένταξης, ακόμα και ως εργαλείο διαφοροποιημένης διδασκαλίας.

Στάδιο Προετοιμασίας της έρευνας

Η προετοιμασία για το πέρασμα στην έρευνα συμπεριελάμβανε εκτός των άλλων μελέτη της σχετικής υπάρχουσας βιβλιογραφίας, ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί σε παρόμοιο πλαίσιο ή θεματική, επαφή με ειδικούς αλλά και με τον τόπο της έρευνας που θα ακολουθούσε. Ωστόσο η προετοιμασία πραγματοποιήθηκε όχι για να εγκλωβιστεί η πορεία και η διαδικασία της έρευνας δράσης σε πολύ συγκεκριμένους και έτοιμους θεωρητικούς δρόμους, αλλά για να δώσει μία δυναμική σε σχέση με την αποτίναξη των μέχρι τώρα γνώσεων της ερευνήτριας και αποδοχής των νέων δεδομένων που πιθανά προκύψουν από την έρευνα. Σε αυτό το κρίσιμο σημείο, η ερευνήτρια κλήθηκε να αναγνωρίσει και να κατανοήσει σε βάθος τα συνεκτικά στοιχεία της κοινότητας σε κρίση αλλά και της ομάδας παρέμβασης. Εν προκειμένω μελετήθηκαν δυνατότητες ένταξης και δημιουργικής έκφρασης των παιδιών μέσα από την τέχνη αλλά και τις συλλογικότητες/ πυρήνες που πιθανά παράγουν το λεγόμενο «Κοινωνικό

Πολιτισμικό Κεφάλαιο, στοιχεία συλλογικής μνήμης και κοινών βιωμάτων, διεκδικήσεων, συμφερόντων και άλλων, που δημιουργούν την αίσθηση της ταυτότητας αλλά και της αίσθησης του ανήκειν. Από την άλλη πλευρά αναγνωρίστηκαν τα εμπόδια, τα προβλήματα, οι παθογένειες του πεδίου έρευνας, οι ηγεμονικές τάσεις, οι σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνονται, πιθανά ζητήματα μη λειτουργικής επικοινωνίας και άλλα. Ακόμα εξαιρετικά σημαντική σε αυτή την προσπάθεια ήταν και η πρώτη επαφή με τα λεγόμενα: «πρόσωπα-κλειδιά» της έρευνας δράσης τα οποία σχετίζονται αρκετά με το πεδίο της έρευνας ή με τους ερευνώμενους. Ανατρέχοντας στη θεωρία των δικτύων αυτά τα άτομα συχνά αποτελούν τους λεγόμενους «κόμβους» μεταξύ δικτύων ανθρώπων που εμπλέκονται ενεργά στο πεδίο της έρευνας και η καταγραφή του λόγου τους συχνά αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό κομμάτι της έρευνας. Παρακάτω θα παρατεθούν τα ποιοτικά μεθοδολογικά μέσα τα οποία επιτρέπουν την ενσωμάτωση στο πεδίο έρευνας, την πραγματοποίηση της εμπειρικής καταγραφής δεδομένων, την εμπλοκή και την αλληλεπίδραση με τους ερευνώμενους, το να αφουγκραστεί ο ερευνητής το ερευνητικό πεδίο, το χώρο, το χρόνο και τις αντικειμενικές συνθήκες που επικρατούν. Τα στοιχεία με άλλα λόγια τα οποία δεν μπορεί να αναπληρώσει η ποσοτική έρευνα η οποία αφορά ερευνητικά πεδία με μεγαλύτερο εύρος και δείγμα. Η κοινωνική έρευνα μάλιστα που συνδυάζεται με την τέχνη απαιτεί ακόμα μεγαλύτερη εμπλοκή του ερευνητή με την ομάδα συμμετεχόντων που εκφράζεται καλλιτεχνικά στα πλαίσια της λεγόμενης παρεμβατικής τέχνης. Ωστόσο η τέχνη όταν λειτουργήσει αποτελεσματικά, ουσιαστικά για τα εμπλεκόμενα άτομα, μπορεί να βοηθήσει προς τη λεγόμενη διυποκειμενική γνώση, με άλλα λόγια να ενισχύσει την εγκυρότητα των λεγομένων υπό έρευνα κοινωνικών υποκειμένων ή των μη λεκτικών εκφράσεων που άπλετα μπορεί να αποδώσει η καλλιτεχνική τους έκφραση. Έναν από τους βασικούς θεωρητικούς χάρτες της μεθοδολογίας της έρευνας δράσης αποτέλεσαν οι σύγχρονες θεωρητικές παραδοχές της κοινωνιολογίας της τέχνης, όπως αυτές παρουσιάζονται στο έργο της N. Heinich. Στο έργο αυτό παρουσιάζεται η ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα προσέγγιση της τέχνης ως κοινωνία. Μέσα από την εμπειρική ερευνητική διαδικασία προκύπτουν τόσο τα σχεσιακά συστήματα μεταξύ των καλλιτεχνών, των έργων, των μεσαζόντων και του κοινού όσο και η διαδικασία της τέχνης ως κοινωνικής δραστηριότητας που ορίζεται από τα δικά της ταξικά στοιχεία. Στην παρούσα έρευνα δράσης χρησιμοποιήθηκαν πολλά από τα μεθοδολογικά εργαλεία της ερευνητικής κοινωνιολογίας της τέχνης σε ένα πλαίσιο διεπιστημονικό αλλά και διαλεκτικό, μέσα από μία προσπάθεια οργανικής ενσωμάτωσης των παιδιών στο κοινωνικό πλαίσιο της ομάδας συνομήλικων.

Επιλογή Θέματος-Ερευνητικά Προβλήματα

Η επιλογή του ερευνητικού θέματος όπως αναφέρθηκε και στον πρόλογο, σε μεγάλο βαθμό αφορά τα ακαδημαϊκά, καλλιτεχνικά και επαγγελματικά ενδιαφέροντα της γράφουσας τα τελευταία επτά συναπτά έτη, καθώς μέσα από την γνώση αλλά και την εμπειρία της διδασκαλίας της Μουσικοκινητικής Αγωγής σε διαφορετικούς χώρους και ομάδες παιδιών ή παιδιών και ενηλίκων μαζί, εντοπίζονταν συχνά μικροί μετασχηματισμοί ακόμη και σε μικτές ή στις λεγόμενες «δύσκολες» ομάδες παιδιών (όπως παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες). Βαθιά επιθυμία της ερευνήτριας αποτέλεσε η εργασία με αλλοεθνή παιδιά και παιδιά από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και η κοινωνική προσφορά, γι αυτό σχεδιάστηκε ο συνδυασμός των παραπάνω. Γίνεται σαφές ότι η παρούσα έρευνα δράσης κλήθηκε να καλύψει μέσα από το παράδειγμα της παρέμβασης σε μια μικρή ομάδα παιδιών, την έλλειψη πρωτίστως πρόσβασης των παιδιών από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες βιωματικού και ολιστικού χαρακτήρα, και την ανάγκη ενσωμάτωσης και κοινωνικοποίησης των παιδιών με μέσο τη βιωματική μουσική παιδαγωγική. Αναφορικά με τα ερευνητικά προβλήματα που προέκυψαν τόσο σε πρακτικό όσο και μεθοδολογικό επίπεδο, η πρώτη μεγάλη δυσκολία αφορούσε στο χώρο φιλοξενίας και τους πόρους που θα έπρεπε να κινητοποιηθούν για την αγορά μουσικών οργάνων Orff και την παραχώρηση χώρου προβών και συνεντεύξεων. Οι δυσκολίες μάλιστα αυξήθηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό καθώς μετά από την απεύθυνση σε χώρους και οργανώσεις που παραδοσιακά εργάζονται σε αυτόν τον τομέα με παιδιά πρόσφυγες, δεν υπήρξε άμεση ανταπόκριση. Ακόμη ο χώρος θα έπρεπε να επιτρέπει την αβίαστη κίνηση μίας ομάδας παιδιών αλλά και να διαθέτει κάποια στοιχειώδη υποδομή. Ένα ακόμη πρόβλημα αφορά το ότι χρονικά και μεθοδολογικά η ίδια η φύση της έρευνας απαιτούσε μια ολόκληρη σχολική χρονιά και γενικότερα χρόνο καθώς ο χρόνος εξοικείωσης και δουλειάς με μια τέτοια ομάδα πληθυσμού απαιτεί αρκετό χρόνο. Ωστόσο μετά από την πρώτη επαφή με το Δίκτυο για τα Δικαιώματα του παιδιού και συγκεκριμένα το εργαστήριο πολιτισμού του οργανισμού, φανερώθηκε ένα έντονο ενδιαφέρον και ένα κλίμα υποστήριξης και θέλησης για βοήθεια στην οργάνωση των καλλιτεχνικών εργαστηρίων. Ενώ αποτέλεσε και το αποφασιστικό βήμα για την έναρξη της έρευνας.

Μεθοδολογία και μέθοδοι της έρευνας.

Φαινομενολογία- Ερμηνευτική

Στα πλαίσια της διπλωματικής αυτής εργασίας επιλέχθηκε η ποιοτικά προσανατολισμένη έρευνα. Κι αυτό διότι η ποιοτική έρευνα συνδέεται άμεσα με τις προαναφερθείσες επιστημολογικές παραδοχές που αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο του θεωρητικού πλαισίου της έρευνας, αλλά και γιατί τα μεθοδολογικά της μέσα, είναι πιο αποτελεσματικά προς την μελέτη κοινωνικών και εκπαιδευτικών ζητημάτων με μέσο την παρεμβατική τέχνη, σε αντίθεση με τα ποσοτικά μεθοδολογικά εργαλεία. Τα ποιοτικά μεθοδολογικά εργαλεία βοηθούν σε μια περισσότερο σε βάθος ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων, σε μια προσπάθεια κατανόησης και ερμηνείας της κοινωνικής πραγματικότητας. Μάλιστα κατά τους Ίσαρη και Πουρκό: κεντρικοί στόχοι της ποιοτικής έρευνας προκύπτουν από το στάδιο της καταγραφής των δεδομένων, έπειτα της ανάλυσης τους, αργότερα της ερμηνείας τους, και τέλος της βαθύτερης κατανόησης τους», έχοντας πάντα μια δυναμική και μετασχηματιστική λειτουργία και διάρκεια στο χρόνο. Λειτουργώντας βέβαια υπό την επιστημολογική ομπρέλα της φαινομενολογικής -ερμηνευτικής προσέγγισης, η οποία λειτουργεί επιβοηθητικά, ενώ φαίνεται πως ξεδιαλύνει τα θεωρητικά δίπολα και τις προβληματικές τους σε σχέση με την έρευνα. Μερικά από αυτά κατά τον Ν. Παναγιωτόπουλο όπως εμφανίζονται στο έργο της Α. Λυδάκη είναι: το «ατομικό -κοινωνικό, υποκειμενικό-αντικειμενικό, παραστάσεις-δομή...» και άλλα (Λυδάκη, 2012: 82). Μία επίσης σημαντική θεωρητική προσέγγιση που χρησιμοποιήθηκε στην οργάνωση των μεθοδολογικών βημάτων ήταν αυτή του Η.Σ. Berger ο οποίος αναφερόμενος στην έρευνα της συλλογικής τέχνης, συμπεριλαμβάνει όλους τους συνδημιουργούς, τους καλλιτεχνικούς χώρους, τους κριτικούς και άλλους εμπλεκόμενους σε ένα πρώτο στάδιο, ενώ σε δεύτερο στάδιο την κοινωνική και ιστορική κατεύθυνση του έργου τέχνης μετά από την ολοκλήρωσή του.

Ερευνητικά Ερωτήματα.

Κατά τον σχεδιασμό της παρεμβατικής δράσης και των μεθοδολογικών βημάτων τα ερευνητικά ερωτήματα που ξεπρόβαλλαν αφορούσαν το μετασχηματισμό του κοινωνικού υποκειμένου και τη λειτουργία της παρεμβατικής τέχνης σε σχέση με την ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού. Πιο συγκεκριμένα τη σχέση που έχει, αλλά και τη λειτουργική αξία της μουσικοκινητικής προσέγγισης του C. Orff σε σχέση με την ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού.

Οι σχέσεις που αναπτύσσονται κατά την καλλιτεχνική δράση μεταξύ των μελών αναφοράς, η δυνατότητα ή μη ενεργοποίησης της δημιουργικότητας και οι μεταβολές στα ποσοστά κοινωνικού κεφαλαίου, και κοινωνικού πολιτιστικού κεφαλαίου στους εθελοντές αλλά και στους συμμετέχοντες στην καλλιτεχνική δράση και τέλος η ανάπτυξη των δικτύων μεταξύ των εθελοντών αλλά και των εθελοντών με τα παιδιά συμμετέχοντες. Μετά ωστόσο από την έναρξη των εργαστηρίων διαφάνηκε η ανάγκη διεύρυνσης του ερευνητικού πεδίου προς την ομάδα αναφοράς των καλλιτεχνών και μη εθελοντών παιδαγωγών που είχαν ασχοληθεί με την οργάνωση καλλιτεχνικών εργαστηρίων, μουσικών και μη στο χώρο του Δικτύου για τα Δικαιώματα του Παιδιού ή σε άλλους φορείς. Κι αυτό διότι η σχέση που αναπτύσσεται με τον εθελοντή μοιάζει να είναι καθοριστικής σημασίας ενώ μέσα από τα ερευνητικά ερωτήματα εντάχθηκαν παράμετροι που αφορούσαν το ρόλο που παίζει στον εκάστοτε μετασχηματισμό: ο χώρος, το είδος της παρέμβασης, ο αριθμός των συμμετεχόντων, η εμπειρία του εθελοντή, το καλλιτεχνικό αποτέλεσμα, η ολιστική διάσταση τέχνης και άλλα.

Ο χώρος πραγματοποίησης της έρευνας.

Όπως προαναφέρθηκε ο χώρος πραγματοποίησης της έρευνας δράσης ήταν το Εργαστήρι Πολιτισμού του Δικτύου για τα Δικαιώματα του Παιδιού, το οποίο βρίσκεται στην περιοχή του Σταθμού Λαρίσης στην Αθήνα. Η επιλογή συνεργασίας με κάποιον φορέα καταρχήν όπως προαναφέρθηκε, και όχι η αυτόνομη πρωτοβουλία και πραγματοποίηση της έρευνας δράσης σε χώρους πιθανά φιλοξενίας προσφύγων ή σχολείων ένταξης, αφορά στην προσπάθεια αποφυγής τόσο χρονοβόρων και απαιτητικών γραφειοκρατικών διαδικασιών, όσο και στη χρήση ενός έτοιμου χώρου και υλικού, χωρίς να χρειαστεί κάποια χρηματοδότηση για αυτά, με δεδομένη την έλλειψη πόρων πραγματοποίησης της έρευνας. Όσον αφορά στη μελέτη του χώρου της έρευνας κατά τον Spradley όπως εμφανίζεται στο έργο της Α. Λυδάκη: «Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας», συμπεριλαμβάνονται: «...τα αντικείμενα, οι δραστηριότητες, τα γεγονότα, οι δράντες, η χρονική διάρκεια, οι σκοποί και τα συναισθήματα» (Λυδάκη, 2012:199). Στο πλαίσιο της αστικής κοινωνιολογίας επίσης μελετάται η κοινωνία της πόλης, ο ιδιωτικός και δημόσιος χώρος και τα αντικείμενα που τον περιβάλλουν. Πιο συγκεκριμένα στην περίπτωση του χώρου φιλοξενίας της έρευνας δράσης, στο εργαστήρι πολιτισμού του Δικτύου για τα Δικαιώματα του παιδιού: διακρίνεται η λειτουργία ενός χώρου σημαντικού που καταδεικνύει πως το όραμα μιας ομάδας ανθρώπων για την εφαρμογή του

νόμου για τα δικαιώματα των παιδιών, μπορεί να έμπρακτα να υλοποιείται. Πριν αναφέρω κάποια δεδομένα για την ιστορία του χώρου φιλοξενίας της έρευνας δράσης θα ήθελα να συμπληρώσω και την προσπάθεια καταγραφής στοιχείων του εξωτερικού χώρου, της κοινότητας, της γειτονιάς, με έμπνευση την πρακτική της περιπατητικής τέχνης. Η συλλογή υλικού τόσο μέσα από την παρατήρηση και την αισθητική κινητοποίηση όσο και μέσα από την απλή αποτύπωση και καταγραφή εικόνων βοήθησε στο να γίνει η επεξεργασία του τόπου, της γειτονιάς, των μετασχηματισμών αλλά και των δυσκολιών που υπάρχουν. Τα αισθήματα που γέννησε ο τόπος κατά την περιπλάνηση έδωσαν την ώθηση για την αποκωδικοποίηση του χώρου και της ζωής στον τόπο γύρω από το Σταθμό Λαρίσης. Αν μάλιστα κανείς αναλογιστεί ότι ένα μεγάλο μέρος των παιδιών που παρακολουθούσαν τα καλλιτεχνικά εργαστήρια προέρχονταν από την ευρύτερη αυτή γειτονιά, η συσχέτιση και η κατανόηση της δυναμικής του τόπου αποτελούσε αναγκαιότητα. Μέσα από την ίδια την περιπλάνηση ο χώρος μετασχηματίζεται σε μια έστω φευγαλέα εμπειρία, που ενισχύει την επικοινωνία και την κατανόηση των ανθρώπων που ζουν εκεί. Ο χώρος μετασχηματίζεται δηλαδή έστω και φευγαλέα σε τόπο. Εδώ η λειτουργία του ερευνητή μπορεί να αναμετρηθεί με εκείνη του καλλιτέχνη, ο οποίος σύμφωνα με τον Γ. Ζιώγα: «... εισέρχεται σε μια περιοχή και συναισθάνεται την ατμόσφαιρά της. Μέσα από αυτή τη συνείδηση προκύπτει και η αποκωδικοποίηση... εκείνα που τελικά θα μεταλλαχθούν σε έργο....» (Ziogas, Sillaiou 2018: 33). Τέλος ο τόπος χαρακτηρίζεται από το έμφυχο και άψυχο υλικό του και αποτελεί και μία συνάρτηση των διαλεκτικών αλληλεπιδράσεων του καλλιτέχνη-ερευνητή, στην προκειμένη περίπτωση, με τα αντικείμενα, το χώρο, τους ανθρώπους. Αναμφισβήτητα ο τόπος αποτελεί μία από τις σημαντικότερες παραμέτρους που επηρεάζουν τη δράση και το έργο του ερευνητή – καλλιτέχνη.

Σε αυτό το σημείο θα ήταν σημαντικό να υπογραμμιστούν κάποιες λεπτομέρειες που αφορούν στην ιστορία και στη φύση του φορέα φιλοξενίας της έρευνας: Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Το Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού αποτελεί το αποτέλεσμα μιας πρωτοβουλίας ομάδας εκπαιδευτικών, συγγραφέων, καλλιτεχνών, δημοσιογράφων, πανεπιστημιακών και γονέων με στόχο την κοινωνική αλλαγή και την ουσιαστική εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ στην χώρα μας γύρω στο 2000, ενώ μέχρι και την ίδρυση του Εργαστηρίου Πολιτισμού (χώρου φιλοξενίας των προγραμμάτων) ασκούσαν ουσιαστική δράση στον τομέα της προάσπισης των δικαιωμάτων των παιδιών. Το 2012 ιδρύθηκε το Εργαστήρι Πολιτισμού ενώ από τότε μέχρι σήμερα έχει

ενεργώ δράση, συνεχή προγράμματα με στόχο τη στήριξη και την ενίσχυση των παιδιών σε όλα τα επίπεδα ακόμα και σε πρακτικά, συχνά ζωτικής σημασίας ζητήματα.²

Ομάδες αναφοράς της έρευνας δράσης

Οι ομάδες αναφοράς της έρευνας δράσης αποτελούνταν από την διαπολιτισμική ομάδα παιδιών που συμμετείχαν ενεργά στην έρευνα σε επίπεδο καλλιτεχνικής δράσης και την ομάδα εθελοντών, καλλιτεχνών και παιδαγωγών από το χώρο του Δικτύου και άλλους φορείς. Συγκεκριμένα στην πρώτη, η ομάδα αναφοράς παιδιών συμμετεχόντων, αποτελούνταν από παιδιά ηλικίας επτά έως δώδεκα ετών από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, ομάδα αναφοράς αποτέλεσε η ομάδα εθελοντών και μη εκπαιδευτικών του χώρου του εργαστηρίου πολιτισμού αλλά και εθελοντών καλλιτεχνών και παιδαγωγών εκτός του χώρου του εργαστηρίου πολιτισμού. Το δείγμα των συμμετεχόντων παιδιών αλλά και των εθελοντών αποτελεί ένα μικρο-δείγμα, που μελετήθηκε σε βάθος σε διαλεκτική πάντα συσχέτιση με το χώρο, το χρόνο, τις παράλληλες δράσεις, την ομάδα εκπαιδευτικών αλλά και τη δύσκολη κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα και τις εξελίξεις εγκλεισμού λόγω του covid-19.

Μεθοδολογικά βήματα της έρευνας δράσης.

Το πρώτο βήμα του σχεδιασμού της καλλιτεχνικής αυτής παρέμβασης αποτέλεσε η επαφή με το χώρο του Εργαστηρίου Πολιτισμού του Δικτύου για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Ο χώρος του εργαστηρίου αυτού, αποτελεί χώρο όπου πραγματοποιούνται ποικίλες, όχι μόνο καλλιτεχνικές δράσεις, αλλά και μαθήματα, ενισχυτική διδασκαλία, μαθήματα ελληνικών, τόσο σε παιδιά και γονείς γηγενείς ή από κάθε γωνιά κόσμου. Θα μπορούσε μάλιστα ο ίδιος ο χώρος και μόνο να αποτελέσει αντικείμενο της έρευνας, καθώς σε έναν μικρό σχετικά χώρο, γίνονταν ταυτόχρονα ποικίλες δράσεις, συζητήσεις, συμβουλευτική και άλλα, ενώ αποτελεί ένα ανοιχτό καταφύγιο στήριξης και δημιουργικής απασχόλησης όλων των ανθρώπων και των ηλικιών ανεξαρτήτως φύλου, καταγωγής, θρησκείας. Επίσης εξαιρετικό ενδιαφέρον έχει και η περιοχή γύρω από το χώρο αυτό στην ευρύτερη περιοχή του Σταθμού Λαρίσης, καθώς

---

² Για περισσότερες λεπτομέρειες σε σχέση με την ιστορία και τις δράσεις του φορέα: Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού επισκεφθείτε τη σελίδα: <https://ddp.gr/i-idrysi-toy-diktyoy-kai-i-istoria-mas/>

πρόκειται για μια πολυπολιτισμική γειτονιά με ανθρώπους από διαφορετικά μέρη του κόσμου, πολλοί εκ των οποίων έχουν χτίσει τη ζωή τους στη γειτονιά αυτή, ανοίγοντας διάφορα καταστήματα. Η περιήγηση στον ευρύτερο χώρο της έρευνας δράσης βοήθησε σε μια πρώτη επαφή με τη γειτονιά καθώς η πλειοψηφία των παιδιών που παρακολουθούσαν τα προγράμματα του χώρου -ένα εκ των οποίων ήταν και η δράση της παρούσας έρευνας- προέρχονταν από αυτή την πολυπολιτισμική γειτονιά. Συνεπώς η επαφή με αυτό το ευρύτερο γεωγραφικά πλαίσιο, συνιστά και την προσπάθεια εποπτείας ενός σημαντικού καθοριστικού παράγοντα της κοινωνικής πραγματικότητας που βίωναν τα παιδιά αυτά.

Το δεύτερο βήμα της έρευνας δράσης αποτέλεσε η ενημέρωση των υπευθύνων και η ανατροφοδότηση για την πορεία της δράσης σε μια μορφή ουσιαστικού διαλόγου ώστε να γίνει κατανοητή η ανάγκη συνδιαμόρφωσης αλλά και η λειτουργία τους ως «συν-ερευνητές» στη διαδικασία. Με δεδομένη τη σπειροειδή κίνηση που χαρακτηρίζει την έρευνα δράσης αλλά και το διαρκή αναστοχασμό και την επιστροφή στο πεδίο, στο τρίτο βήμα, οργανώθηκαν τα πρώτα καλλιτεχνικά εργαστήρια, οι πρώτες δράσεις εντός του χώρου του φορέα αφού ενημερώθηκαν και οι γονείς των παιδιών. Το τρίτο αυτό σκέλος ήταν και το πιο μακροχρόνιο καθώς συμπεριλαμβάνει τη συγγραφή του ημερολογίου (σημειώσεων ερευνητή), τα εργαστήρια εμπύχωσης, τις καλλιτεχνικές δράσεις με άξονα τη μουσικοκινητική αγωγή αλλά και την πραγματοποίηση συζητήσεων με τα παιδιά και τις πρώτες συνεντεύξεις από τους εθελοντές. Σε αυτό το σημείο πραγματοποιήθηκαν δράσεις με άξονα τη μουσική και την κίνηση καθώς αυτές μέσα από τα δεδομένα της έρευνας, ενίσχυσαν την ενσυναίσθηση και τις δυνατότητες μη λεκτικής επικοινωνίας μεταξύ των παιδιών, ενώ μέσω του αυτοσχεδιασμού και της ενεργητικής και ουσιαστικής ακρόασης -που αυτός απαιτεί- οδηγούμαστε σταδιακά και βιωματικά στην συμπερίληψη δηλαδή στην αποδοχή διαφορετικών οπτικών και εν τέλει σε μια πλήρη στροφή προς το συλλογικό, το κοινό αίσθημα. Ωστόσο η πορεία του τρίτου σταδίου κράτησε περισσότερο χρόνο, καθώς το χαρακτηριστικό της ομάδας παιδιών που δημιουργήθηκε ήταν η έλλειψη σταθερότητας, στοιχείο δεδομένο ειδικά στα προσφυγόπουλα που συμμετείχαν λόγω των συνεχών μετακινήσεων. Το τέταρτο στάδιο αφορούσε την παρουσίαση του έργου στο δημόσιο χώρο ζωντανά και συνεντεύξεις αποτίμησης του έργου και διεύρυνσης του πεδίου έρευνας, καθώς αρκετοί από τους εθελοντές που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, είχαν εμπειρία εθελοντικού έργου και σε άλλους φορείς και οργανώσεις. Λόγω των εξελίξεων και του εγκλεισμού λόγω covid-19 η συναυλία-παρουσίαση στη δημοτική αγορά της κυψέλης που είχε οργανωθεί ακυρώθηκε ωστόσο συλλέχθηκε όλο το υλικό καθώς και τμήματα προβών που μπόρεσαν να βιντεοσκοπηθούν. Γνώμονας ωστόσο των

δραστηριοτήτων αποτέλεσε η «σχεσιακή πρακτική» του Bourriaud με την έννοια της έμφασης στη διάδραση και στην διαδικασία παρά στο τελικό καλλιτεχνικό αποτέλεσμα, αλλά και στο ξεπέραςμα των όποιων ρωγμών είχαν δημιουργήσει οι δυναμικές στο πεδίο όπως για παράδειγμα η «ανοιχτή πόρτα» του χώρου για κάθε παιδί και άρα οι συνεχείς διαφοροποιήσεις και η ταυτόχρονη πραγματοποίηση δράσεων όπως εκμάθηση ελληνικών, η ενισχυτική διδασκαλία και άλλα. Το πέμπτο βήμα αφορούσε την τελική ανατροφοδότηση από τα παιδιά συμμετέχοντες, που λόγω εγκλεισμού δεν πραγματοποιήθηκε ωστόσο ελήφθη υπόψη υλικό συζητήσεων και ανατροφοδότησης του Φεβρουαρίου του 2020. Ως έκτο βήμα, μπορεί να θεωρηθεί ο αναστοχασμός των κωλυμάτων ή των επιτευγμάτων των πρώτων δράσεων και των νέων δεδομένων που προέκυψαν ενώ το έβδομο και τελικό στάδιο αποτέλεσε η καταγραφή του πιθανού επανασχεδιασμού των μελλοντικών προκλήσεων αλλά και η προσαρμογή της έρευνας δράσης στα νέα δεδομένα που επέφερε η πανδημία του Covid-19.

Ερευνητικές Μέθοδοι

Στην έρευνα εξέχουσα θέση κατέχει το μεθοδολογικό εργαλείο των ημι-δομημένων συνεντεύξεων οι οποίες οργανώθηκαν με βάση ένα θεματικό οδηγό που σχεδιάστηκε με κέντρο τα ερευνητικά ερωτήματα. Η εξεύρεση των εθελοντών καλλιτεχνών βασίστηκε στη μέθοδο της χιονοστιβάδας, ενώ οι συνεντευξιαζόμενοι ενημερώθηκαν για τους κανόνες δεοντολογίας, το σκοπό της έρευνας, και υπέγραψαν τα αντίστοιχα έγγραφα που συμπεριλαμβάνονται στο παράρτημα στο τέλος της εργασίας. Ακόμα θα πρέπει να αναφερθεί πως για τη διατήρηση της ανωνυμίας έχουν διαφοροποιηθεί τα αρχικά τους ονόματα. Η μία ομαδική συνέντευξη αλλά και μία από τις ατομικές συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν δια ζώσης ενώ οι υπόλοιπες πέντε ατομικές συνεντεύξεις μέσω βιντεοκλήσης skype λόγω των δυσχερών συνθηκών λόγω Covid-19. Το υλικό ηχογραφήθηκε με εξωτερική συσκευή και παρατίθεται στα παραρτήματα ενώ υπάρχει και το ηχογραφημένο αρχείο σε περίπτωση που ζητηθεί. Στην παρούσα έρευνα λοιπόν χρησιμοποιήθηκαν τόσο ατομικές συνεντεύξεις όσο και μια ομαδική συνέντευξη αλλά και η χρήση ημερολογίου ερευνητή και ηχητικών και οπτικών ντοκουμέντων από τη διάδραση με τα παιδιά συμμετέχοντες, τα στοιχεία των οποίων αναλύθηκαν σε βάθος και τμήματα των οποίων παρατίθενται και αυτά στα παραρτήματα στο τέλος της εργασίας. Όλα αυτά βεβαίως δημιουργήθηκαν μέσα από την ενεργώ συμμετοχική

παρατήρηση του κοινωνικού πεδίου και των ομάδων αναφοράς τόσο κατά τη διάρκεια των δράσεων, όσο και σε δεύτερο χρόνο.

Διαδικασία

Μετά από την έγκριση για το θέμα της παρούσας έρευνας δράσης, ήρθα σε επαφή με πολλούς αναγνωρισμένους φορείς στο χώρο της προσφοράς σε παιδιά που το έχουν ανάγκη. Μάλιστα αρκετοί από αυτούς τους φορείς ήταν εξειδικευμένοι στην μουσική παιδαγωγική παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Υπήρξε μία εγγενής διαφορά της διαδικασίας της μουσικής παιδαγωγικής, προς μια πιο τυπική εκπαιδευτική διαδικασία που έδινε εξαιρετική σημασία στο αποτέλεσμα του καλλιτεχνικού έργου και ξέφευγε σε ένα βαθμό από την έννοια της μουσικής στην κοινότητα, της παρεμβατικής τέχνης. Συνεχίζοντας την αναζήτηση όχι εξειδικευμένων φορέων στη μουσική παιδαγωγική, και μέσω του δικτύου φίλων και συναδέλφων, ήρθα σε επαφή με το Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού και μάλιστα με το εργαστήρι πολιτισμού του φορέα. Η προσέγγιση από την πρώτη στιγμή έκανε τη διαφορά, ενώ διαφάνηκε ο ανοιχτός χαρακτήρας και η ευαισθησία των υπευθύνων του φορέα. Ακολούθησε μία προσωπική συνέντευξη όπου εξηγήθηκε αναλυτικά ο σκοπός της έρευνας αλλά και τα ακαδημαϊκά και επαγγελματικά αντικείμενα της ερευνήτριας. Στη συνέχεια συμμετείχα στις συναντήσεις με τους υπεύθυνους, παρακολούθησα ένα θεωρητικό σεμινάριο ενημέρωσης για τον κανονισμό λειτουργίας του χώρου, ζητήματα που αφορούν τη διαφύλαξη των προσωπικών δεδομένων, λειτουργικά και οργανωτικά θέματα, ενώ είχα την ευκαιρία να ενημερωθώ και για κάποιες από τις εμπειρίες των εθελοντών εκπαιδευτικών στο χώρο και να συμμετέχω σε κάποια εργαστήρια.

Αμέσως μετά ακολούθησαν συζητήσεις οργάνωσης των καλλιτεχνικών εργαστηρίων στα οποία συμπεριλήφθηκε το πρόγραμμα των εργαστηρίων παρέμβασης της έρευνας δράσης, ενταγμένο πλήρως στο γενικότερο πλαίσιο λειτουργίας του χώρου, γεγονός που βοήθησε την οργάνωση της έρευνας με βάση τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες της ομάδας έρευνας. Μετά από εκτεταμένες συζητήσεις και διάλογο με τους υπεύθυνους του οργανισμού αναφοράς αλλά και την οργάνωση μιας ομάδας παιδιών ηλικίας επτά έως δώδεκα ετών ξεκίνησαν τα πρώτα εργαστήρια. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονισθεί πως δεν είχα ξανά την ευκαιρία να εργαστώ με μια διαπολιτισμική ομάδα και αυτό αύξανε το βαθμό δυσκολίας. Από την πρώτη κιόλας συνάντηση κατάλαβα πως πολλά από τα παιδιά δε γνωρίζουν αγγλικά ενώ κάποια μιλούσαν και κάποια άλλα μιλούσαν λίγα σπαστά ελληνικά. Γι αυτό το λόγο προσπάθησα να

χρησιμοποιήσω τα όργανα, ως διευκολυντικά αντικείμενα, ώστε μέσα από το παίξιμο να γίνει εφικτή μια πρώτη επικοινωνία. Στις πρώτες συναντήσεις γνωρίσαμε τα κρουστά Orff (αυτά που διέθετε ο χώρος: ξυλόφωνα, μεταλλόφωνα, μαράκες, τύμπανα και άλλα) ενώ άτυπα, χωρίς να δοθούν σαφείς αυστηρές λεκτικές οδηγίες τέθηκαν τα όρια και οι κανόνες λειτουργίας της ομάδας. Σε αρκετά από τα παιδιά συμμετέχοντες παρατηρήθηκε θυμός, συσσωρευμένη ένταση και ανάγκη για εκτόνωση, ενώ στον αντίποδα υπήρχαν παιδιά σιωπηλά εξαιρετικά συνεσταλμένα που δύσκολα έπαιρναν πρωτοβουλίες, ή είχαν έναν πιο ενεργό ρόλο στην ομάδα. Σε μια προσπάθεια σταδιακής απελευθέρωσης, γνωριμίας αλλά και αξιοποίησης όλης αυτής της πολιτισμικής διαφορετικότητας και του πολυπολιτισμικού πλαισίου της ομάδας, ένα από τα πιο συχνά αιτήματα που δινόταν στα παιδιά, ήταν να τραγουδήσουν το αγαπημένο τους τραγούδι. Η χρήση της φωνής ή όχι (στην περίπτωση που δεν ήθελαν να τραγουδήσουν), σε πρώτη φάση βοήθησε στο να ακουστεί η φωνή τους, και να γίνει αντιληπτό το επίπεδο στο οποίο βρισκόταν το κάθε παιδί. Ελάχιστα παιδιά στην αρχή δέχθηκαν να τραγουδήσουν ενώ σε κάποιες περιπτώσεις από παιδιά που τραγούδησαν προέκυπταν και κομμάτια ανατολίτικης μουσικής ή διασκευές ή ακόμα και προσευχές γεγονός που βοήθούσε στον εμπλουτισμό των ακουσμάτων με τρόπο, όχι από τα πάνω προς τα κάτω- από τον δάσκαλο προς τα παιδιά- αλλά το αντίστροφο, από τα παιδιά προς την ομάδα. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα τα παιδιά συγκινούνταν ή ήθελαν να ακούσουν κι άλλα τραγούδια, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που τα τραγούδια ήταν σε άλλη γλώσσα εκτός των αγγλικών. Από τις πρώτες κιόλας συναντήσεις διαφάνηκε η δυσκολία μέσα από τις συνεχείς μετακινήσεις και διαφοροποιήσεις της ομάδας. Ωστόσο μετά το πρώτο τρίμηνο διαφάνηκε η σταθερότητα συμμετοχής περίπου έξι παιδιών από τα δεκαπέντε. Αυτό βοήθησε στο να προχωρήσουν οι δράσεις του εργαστηρίου καθώς σε αυτά τα παιδιά δίνονταν συχνά πρωτοβουλίες, ενώ μέσα από τα δεδομένα του ημερολογίου ερευνητή φάνηκε ότι σε πολλές περιπτώσεις τα παιδιά αυτά αναλάμβαναν πρωτοβουλίες αλληλοδιδασκτικής στα νέα παιδιά της ομάδας. Μετά και το δεύτερο τρίμηνο εργαστηρίων τα παιδιά αυτά είχαν κατακτήσει τις πρώτες μελωδίες ενώ στις συναντήσεις πριν την παύση λόγω Covid-19, είχαν χωρίσει τους ρόλους σε κύριους και βοηθητικούς, ώστε δύσκολα μελωδικά σημεία να αποδίδονται από τα μεγαλύτερα παιδιά και αυτά που παρακολουθούσαν με μεγαλύτερη συνέπεια, ενώ δευτερεύοντα ρυθμικά μοτίβα μαθαίνονταν γρήγορα από τα μικρότερα παιδιά ή τα παιδιά που έρχονταν πρώτη φορά και έτσι ήταν δυνατό να αποδίδεται κάθε φορά ένα μουσικό κομμάτι. Με αυτό τον τρόπο συμμετείχαν ενεργά όλα τα παιδιά από κάθε ηλικία και συνθήκη. Το κίνητρο της παρουσίας επί της ουσίας βοήθησε στο να οργανωθεί και να συστηματοποιηθεί η εξάσκησή τους στα μελωδικά και μη κρουστά, ενώ φάνηκε και η ανάγκη να δημιουργηθεί ένα καθαρό μουσικό αποτέλεσμα το οποίο μπορεί να

επικοινωνηθεί αβίαστα, και να αναδείξει μια κατάκτηση στόχου και αποδοχής. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα, σε τελικό στάδιο είχε οριστεί συνάντηση και παρουσίαση ως ένα δρώμενο της δουλειάς των καλλιτεχνικών εργαστηρίων στο δημόσιο χώρο- το οποίο ωστόσο δεν πραγματοποιήθηκε λόγω Covid-19 ενώ σε αυτό θα υπήρχε διάδραση με τους γονείς και τους περαστικούς στο χώρο ώστε να ενώσουν τις φωνές τους, να τραγουδήσουν και να παίξουν μουσική μαζί με τα παιδιά.

Καθόλη τη διάρκεια της διαδικασίας αυτής συνεχώς υπήρχε ο ανοιχτός διάλογος και με τα παιδιά, κάποιους από τους γονείς αλλά και τους υπεύθυνους του χώρου του εργαστηρίου πολιτισμού σε επίπεδο συμπάσχουσας ακρόασης ώστε να γίνουν κατανοητές οι ανάγκες, οι κώδικες επικοινωνίας και να πραγματοποιείται ενημέρωση για τα καινούρια παιδιά που συμμετείχαν κάθε φορά, εάν χρειάζεται το ιστορικό και οι ανάγκες που αυτά είχαν. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί ότι λόγω της ιδιαιτερότητας και της ποικιλομορφίας των πολιτισμικών ταυτοτήτων των παιδιών που φιλοξενεί ο χώρος του εργαστηρίου πολιτισμού του Δικτύου για τα Δικαιώματα του Παιδιού αλλά και της ευαισθησίας και της αυστηρής δεοντολογίας, ηθικής και ζητημάτων ασφάλειας που τίθενται συχνά δεν ήταν δυνατή η βιντεοσκόπηση ωστόσο υπάρχουν κάποιες ηχογραφήσεις, φωτογραφίες και βίντεο από στιγμές δουλειάς με τα παιδιά.

Τρόπος ανάλυσης των ποιοτικών ερευνητικών δεδομένων.

Τα ποιοτικά ερευνητικά δεδομένα που συγκεντρώθηκαν από την ερευνητική διαδικασία εντοπίζονται στο ημερολόγιο ερευνητή που αφορά σε σημειώσεις που συλλέχθηκαν μέσα από την ενεργώ συμμετοχική παρατήρηση και τη διαδικασία της πρακτικής άσκησης στο χώρο, τα οπτικά και ηχητικά ντοκουμέντα από τις ανατροφοδοτήσεις και συζητήσεις με τα παιδιά συμμετέχοντες μετά τα καλλιτεχνικά εργαστήρια, αλλά και τις ατομικές και ομαδικές συνεντεύξεις από τους εθελοντές. Χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της Θεματικής Ανάλυσης, καθώς αυτή βοηθά στην ανάδειξη των επιμέρους θεματικών με ευκρινή τρόπο και μέσα από τις ιδέες και τα πιστεύω του συνομιλητή και γίνονται κατανοητά τα προς μελέτη φαινόμενα και οι θεματικές. (Glesne, 2018). Παράλληλα η μέθοδος της Θεματικής Ανάλυσης, καθιστά εύκολο τον εντοπισμό, τη σύγκριση και τη θεωρητικοποίηση των δεδομένων. Κι αυτό διότι το χαρακτηριστικό στοιχείο της ανάλυσης των δεδομένων αυτών, αφορά στην παράλληλη ανάλυση. Δηλαδή στοιχεία τα οποία εντοπίζονταν σε δεδομένα της μιας ομάδας αναφοράς

αναλύονταν μέσα από τη διαλεκτική συσχέτισή τους με τα δεδομένα ανάλυσης της άλλης ομάδας αναφοράς. Κι αυτό διότι σε αρκετές περιπτώσεις οι μετασχηματισμοί που πραγματοποιούνταν στη μία ομάδα, αφορούσαν οργανικά και τους εμπλεκόμενους εθελοντές του χώρου και μέσα από αυτή τη συνειδητοποίηση προέκυψε η ανάγκη για μια διαλεκτική ανάλυση των δεδομένων των δύο ομάδων αναφοράς.

Η κύρια μέθοδος ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκε όπως αναφέρθηκε και παραπάνω ήταν η θεματική ανάλυση ενώ εντοπίστηκαν τρεις κατηγορίες- τρία επίπεδα ανάλυσης. Το επίπεδο που αφορούσε την παρατήρηση της ομάδας αναφοράς των παιδιών – συμμετεχόντων, το επίπεδο της ομάδας αναφοράς εθελοντών συμμετεχόντων και συνεργατών στο χώρο φιλοξενίας της έρευνας- και το επίπεδο ανάλυσης δεδομένων συνεντεύξεων εθελοντών καλλιτεχνών από άλλους χώρους δράσης με αντίστοιχες ομάδες αναφοράς. Με μια πρώτη ματιά διακρίνεται η πορεία της ανάλυσης από το κέντρο της συλλογικής έρευνας δράσης και το μικρό επίπεδο ανάλυσης δεδομένων της ομάδας δράσης προς ένα μακρό επίπεδο ποιοτικής ανάλυσης και εξαγωγής συμπερασμάτων από αντίστοιχες εμπειρίες εθελοντών. Αυτή η ανάλυση σε τρεις ομόκεντρους θεματικούς κύκλους βοήθησε στο να δοθούν για τα ίδιες θεματικές και προβληματισμούς τρία επίπεδα ανάλυσης, γεγονός που βοηθάει τόσο στην εγκυρότητα όσο και στην αξιοποίηση κι άλλων οπτικών και βιωμάτων από καλλιτέχνες εθελοντές, οι οποίες φώτισαν πτυχές της έρευνας που η ερευνήτρια δεν είχε εντοπίσει από την προσωπική της εμπειρία. Ωστόσο η πορεία σε κάθε θεματική συχνά επέστρεφε στο κέντρο και στη βιωμένη εμπειρία της ερευνήτριας. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί πως με την ίδια χρονολογική και αξιολογική σειρά που πάρθηκαν οι συνεντεύξεις, αλλά και αναλύθηκαν, παρατίθενται και απομαγνητοφωνημένες στο παράρτημα της εργασίας.

Ενδεικτικός Θεματικός Οδηγός Συνέντευξεων

Εισαγωγικές Ερωτήσεις:

- Που βρισκόσουν πριν βρεθούμε;
- Πες μου λίγα λόγια για σένα
- Από που κατάγεσαι;
- Με τι ασχολείσαι τον τελευταίο καιρό;

Ερωτήσεις αναφορικά με τον εθελοντισμό:

- Πόσα χρόνια ασχολείσαι με τον εθελοντισμό και τι δράσεις έχεις κάνει;
- Συμμετέχεις σε κάποια εθελοντική ομάδα σταθερά;
- Με ποιες ευάλωτες ομάδες πληθυσμού έχεις ασχοληθεί;
- Στον ελεύθερο χρόνο με τι άλλο ασχολείσαι;

Ερωτήσεις για τους μετασχηματισμούς επί της διαδικασίας:

- Τι σε δυσκόλεψε και τι λειτούργησε καλά;
- Χρησιμοποίησες άλλα είδη τέχνης, ή τεχνικές;
- Παρατήρησες αλλαγές/μετασχηματισμούς στην ομάδα;
- Τι θα άλλαζες και τι θα ήθελες να κάνεις στο μέλλον;

Ερωτήσεις για μετασχηματισμούς σε προσωπικό επίπεδο:

- Παρατήρησες αλλαγές σε εσένα;
- Άλλαξε κάτι στον τρόπο που εργάζεσαι;
- Θα ξαναέκανες εθελοντισμό;
- Φίλους απέκτησες;
- Έχεις ανοίξει και άλλα καλλιτεχνικά πεδία; Τέχνες ή χώρους συνεργασίας;

Δευτερεύουσες ερωτήσεις περί οικονομικού ανθρώπινου και πολιτισμικού κεφαλαίου που γίνονται σε περίπτωση που δεν προκύψουν απαντήσεις σε αυτές από τις παραπάνω:

- Είχες καλλιτέχνες στο οικογενειακό περιβάλλον;
- Θυμάσαι να έχεις στο σπίτι έργα τέχνης; Βιβλιοθήκες; Ή να πηγαίνεις μικρός/ή σε θεατρικές παραστάσεις κλπ;
- Έχεις ασχοληθεί με άλλα είδη τέχνης;
- Αυτή τη στιγμή εργάζεσαι; Αμείβεσαι καλά για τις ώρες δουλειάς σου;
- Άλλα επαγγέλματα που έχεις; Γνώσεις και δεξιότητες επιπλέον που έχεις;

Περιγραφή ομάδων αναφοράς παιδιών συμμετεχόντων και καλλιτεχνών

Η ομάδα αναφοράς των συμμετεχόντων παιδιών στα εργαστήρια μουσικοκινητικής είναι δύσκολο να σκιαγραφηθεί λόγω των συχνών μεταβολών και των μετακινήσεων των παιδιών. Από τα αρχικώς δεκαπέντε παιδιά που συμμετείχαν κατά την έναρξη των εργαστηρίων, μόνο έξι εξ αυτών μπορούν να θεωρηθούν ως βασικοί συμμετέχοντες. Γενικά από τα εργαστήρια αυτά πέρασαν παιδιά με καταγωγή από την Ελλάδα, Αλβανία, Ουκρανία, Συρία, Τουρκία, Γκάνα, Ιράν, Αίγυπτο και άλλες χώρες, ενώ το βασικό τους χαρακτηριστικό ήταν το ότι όλα προέρχονταν από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, και η ηλικία αναφοράς ήταν τα

επτά- έως και τα δώδεκα έτη. Κι αυτό διότι σε μικρότερες ή μεγαλύτερες ηλικίες οι ανάγκες διαφοροποιούνται και θα ήταν πολύ δύσκολος ο συντονισμός παιδιών με μεγάλη ηλικιακή απόκλιση.

Η ομάδα αναφοράς των συμμετεχόντων εθελοντών καλλιτεχνών και παιδαγωγών στις ημιδομημένες συνεντεύξεις αποτελούνταν από εθελοντές με ηλικιακό εύρος από τα τριάντα έως και τα πενήντα δύο έτη. Πρόκειται για επτά γυναίκες εθελόντριες καλλιτέχνιδες και παιδαγωγούς και έναν άνδρα παιδαγωγό καλλιτέχνη, με εμπειρία στο χώρο. Ενώ η πλούσια καλλιτεχνική τους δράση βοηθά στη μελέτη της ολιστικά προσδιορισμένης παρεμβατικής τέχνης στα παιδιά.

Ανάλυση δεδομένων-ημερολογίου-συνεντεύξεων-ηχητικών και οπτικών ντοκουμέντων.

Η ανάλυση των δεδομένων ακολούθησε μία step by step ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων, του ημερολογίου και των σημειώσεων αλλά και των οπτικών και ηχητικών ντοκουμέντων σε ένα πρώτο επίπεδο. Σε ένα δεύτερο επίπεδο ακολούθησε μια οριζόντια ολοκλήρωση της κάθε θεματικής επί του συνόλου των δεδομένων, κι αυτό λόγω της συνάφειας αλλά και της διαλεκτικής συσχέτισης των δεδομένων. Πιο συγκεκριμένα το δεύτερο στάδιο, αυτό της οριζόντιας ανάλυσης αφορούσε κεντρικούς θεματικούς πυλώνες αναφοράς. Οι θεματικοί πυλώνες προέκυψαν μέσα από τη διαλεκτική συσχέτιση των δεδομένων της έρευνας αλλά και των ερευνητικών ερωτημάτων και της θεωρίας. Οι θεματικοί αυτοί πυλώνες αφορούν τις ευρείες παρακάτω κατηγορίες:

A) Τα είδη και ποσοστά κεφαλαίων που παρατηρήθηκαν στην ομάδα αναφοράς συμμετεχόντων παιδιών και των εθελοντών.

B) Οι μετασχηματισμοί που προέκυψαν στις ομάδες αναφοράς ως προς τα ποσοστά κατοχής κεφαλαίων και τη μορφή και τις έξεις κατά Bourdieu.

Γ) Η λειτουργία του Orff-Schulwerk ως παρεμβατικού καλλιτεχνικού μέσου: δυνατότητες και αδυναμίες

Δ) Η ανάπτυξη των δικτύων και η ωφελιμότητά τους στις ομάδες αναφοράς και ο μετασχηματισμός του χώρου σε τόπο.

Ε) Η διαλεκτική συσχέτιση των παραπάνω με την ομάδα παρέμβασης και τη βιωμένη εμπειρία της ερευνήτριας, ενδοσκόπηση και μετασχηματισμοί.

Κεφάλαιο Τέταρτο

Πρώτο επίπεδο ανάλυσης

Περιληπτική ανάλυση και απόδοση κατά περίπτωση- προφίλ συνεντευξιαζόμενων.

Ανάλυση προφίλ συνεντευξιαζόμενων (A) focus group.

Και οι τρεις συμμετέχουσες (συμπεριλαμβανομένης και της γράφουσας) ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία των νέων εθελοντών παιδαγωγών και καλλιτεχνών 20-35 ετών και δρουν στο Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Πιο συγκεκριμένα η Τ. απόφοιτη ΑΕΙ, νηπιαγωγός, εμφανίζει υψηλό ανθρώπινο και πολιτισμικό κεφάλαιο αλλά και σταθερό οικονομικό κεφάλαιο. Ξεκίνησε τον εθελοντισμό μέσω του δικτύου φίλων ενώ έχει αρκετή εθελοντική εμπειρία- πάνω από τρία έτη- και έχει ασχοληθεί πέρα από τις ευάλωτες ομάδες παιδιών και με ομάδες κωφών και βαρήκων. Ασχολείται ενεργά με τη μουσική ενώ παρουσιάζει μια νομαδική πορεία μεταξύ και άλλων ειδών τέχνης όπως animation, θέατρο, ζωγραφική, αφήγηση και δραματοποίηση παραμυθιών, φωτογραφία και άλλα τα οποία αξιοποιεί και στις δράσεις που οργανώνει. Εντοπίζει τη δυναμική του παιχνιδιού ως επιτυχημένου επικοινωνιακού μέσου μεταξύ των ανθρώπων. Στην περίπτωση αυτή μάλιστα υποβόσκει και ένα ισχυρό συμβολικό και ιδεολογικό κεφάλαιο το οποίο δημιουργεί ανάγκες για μία εκ των έσω βίωση της παρούσας δύσκολης κοινωνικής πραγματικότητας, για μια εξισορρόπηση της κοινωνικής εμπειρίας της συνεντευξιαζόμενης. Μάλιστα σε αυτό έχουν συμβάλει και τα έντονα βιώματα μέσω του εθελοντισμού που έχει δεχθεί και έχουν αυξήσει την ανάγκη για μια διαρκή σύνδεση με την κοινωνία. Η Τ. έχει εντοπίσει αρκετούς μετασχηματισμούς στις ομάδες μέσα από τις δράσεις όπως στην ανάπτυξης της γλωσσικής και επικοινωνιακής δεξιότητας των παιδιών ενώ πρεσβεύει πως η μουσικοκινητική βοηθά προς αυτή την κατεύθυνση μέσω της γλώσσας του σώματος και της κίνησης. Από την άλλη η σχέση με τον χώρο του εργαστηρίου πολιτισμού του Δικτύου για τα Δικαιώματα του Παιδιού φαίνεται να είναι ιδιαίτερη, καθώς εντοπίζει παντού την αλληλεπίδραση, την ανάγκη για ευελιξία αλλά και δημιουργικότητα. Τέλος έχει εντοπίσει μετασχηματισμούς και στην ίδια ως προς την ευελιξία και την αλλαγή των στόχων και του κέντρου αναφοράς των δράσεων στον παρόντα χρόνο.

Από την άλλη πλευρά και η Μ. απόφοιτη του τμήματος Γεωγραφίας, εμφανίζει υψηλό πολιτισμικό κεφάλαιο και μέσο ανθρώπινο κεφάλαιο καθώς οι μέχρι τώρα σπουδές της δε συνδέονται απόλυτα με τον τομέα των εθελοντικών δράσεων ωστόσο αναδεικνύεται μία δυναμική ανάπτυξης του ανθρώπινου κεφαλαίου μέσω των εξελίξει σπουδών αλλά και της επίδρασης του εθελοντισμού προς την αλλαγή πεδίου σπουδών. Έχει χαμηλό ποσοστό

εθελοντικής εμπειρίας περί τα δύο έτη. Ξεκίνησε τον εθελοντισμό και εκείνη μέσω του δικτύου φίλων ενώ έχει σταθερό οικονομικό κεφάλαιο. Δεν παρουσιάζει ωστόσο το ίδιο ποσοστό νομαδικότητας επί των καλλιτεχνικών και μη παιδαγωγικών αντικειμένων και εθελοντικών δράσεων όσο η Μ. Μάλιστα σε αντίθεση με την Τ. μέσω του εθελοντισμού επιθυμεί την πρακτική άσκηση και τον πειραματισμό στο επίπεδο των παιδαγωγικών δεξιοτήτων ενώ υπογραμμίζει την ανταπόδοση του εθελοντισμού στον ψυχισμό του εθελοντή, μια ανταπόδοση, μια έμμεσα θεραπευτική λειτουργία. Ακόμα μέσα από το λόγο της εντοπίζεται η επιβοηθητική λειτουργία των τεχνών στις ομάδες παρέμβασης ωστόσο και μια δυσκολία στις μικτές ομάδες παιδιών και στην πολυπλοκότητα του χώρου (με τις παράλληλες δράσεις που συμβαίνουν) – πιθανά λόγω και της χαμηλής εμπειρίας και εξειδίκευσης της συνεντευξιζόμενης.

Ανάλυση προφίλ συνεντευξιζόμενης (B)

Η Μ. ανήκει στην ομάδα των νέων εθελοντών παιδαγωγών και καλλιτεχνών της έρευνας και ανήκει στην ηλικιακή κατηγορία 20-35 ετών. Ωστόσο αποτελεί το παράδειγμα μετάβασης από τον εθελοντισμό στην επαγγελματική αποκατάσταση, καθώς την περίοδο της πραγμάτωσης της έρευνας εργαζόταν στο Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Συνεπώς διαθέτει σταθερό οικονομικό κεφάλαιο. Μάλιστα η Μ. είχε την επίβλεψη της ομάδας δράσης της έρευνας και βοήθησε όπου χρειαζόταν. Η Μ. έχει αρκετή και ποικίλη εργασιακή εμπειρία ενώ μέσω του εθελοντισμού και της μέχρι τώρα κοινωνικής προσφοράς της έχει αναπτύξει ανθρώπινο κεφάλαιο, δεξιότητες κλπ σε αντίθεση με το τυπικό πολιτισμικό κεφάλαιο που προσπαθεί να κατοχυρώσει μέσω των σπουδών της. Παρόλα αυτά λόγω του υψηλού κοινωνικού κεφαλαίου από τη μέχρι τώρα δράση της, έχει αναπτύξει το λεγόμενο κοινωνικό πολιτιστικό κεφάλαιο. Κι αυτό μέσα από «δύσκολες» κοινωνικές ομάδες και δράσεις από τις οποίες μέσω του υψηλού συμβολικού κεφαλαίου και της ιδεολογίας της μαθαίνει όπως λέει και εξελίσσεται. Μέσα από το λόγο της μεταφέρει τα προσωπικά τραυματικά οικογενειακά βιώματα και αναδεικνύει τον έμμεσα θεραπευτικό χαρακτήρα του εθελοντισμού και της κοινωνικά προσδιορισμένης εργασίας.

Ανάλυση προφίλ συνεντευξιαζόμενης (Γ).

Η Φ. αποτελεί μία από τις σημαντικότερες συνεντευξιαζόμενες καθώς αποτέλεσε την επόπτρια της δράσης, ενώ αποτελεί και την υπεύθυνη των δράσεων του εργαστηρίου πολιτισμού. Ανήκει στη μεγαλύτερη ηλικιακά κατηγορία εθελοντών 35-50 ετών, ενώ αποτελεί και εκείνη περίπτωση εθελοντή που μεταπηδά από τον εθελοντισμό στην μετατροπή σε επάγγελμα. Η Φ. είναι νηπιαγωγός και έχει ένα σταθερό οικονομικό κεφάλαιο. Διαθέτει πολύ υψηλό κοινωνικό, πολιτισμικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, λόγω των συνεχών χρόνων εθελοντικής και μη εργασίας με παιδιά, με την τέχνη αλλά και τη συνεχή της επιμόρφωση. Διαφαίνεται σε εκείνη λοιπόν ένας πλουραλιστικός κοινωνικός και νομαδικός εαυτός τόσο σε πεδία εργασίας με παιδιά, όσο και σε επίπεδο καλλιτεχνικών πεδίων και χρήσης της τέχνης ως παιδαγωγικό και έμμεσα και άμεσα θεραπευτικό μέσο (μέσω και της τελευταίας της επιμόρφωσης στην παιγνιοθεραπεία). Μέσα από το λόγο της αναδύονται σημαντικές πτυχές του έργου των εθελοντών, της σύνδεσης και της σημαντικότητας της τέχνης με σκοπό την αποτελεσματική παρέμβαση σε διαπολιτισμικά περιβάλλοντα. Ακόμα δίνει σημαντικές πληροφορίες για τα καλλιτεχνικά πεδία παρέμβασης και τη συμπερίληψη παιδιών και ενηλίκων στον πολιτισμό. Τέλος μιλά για τους μετασχηματισμούς της ομάδας παρέμβασης, της ομάδας εθελοντών αλλά και της ίδιας μέσα από την εθελοντική της δράση αλλά και την κοινωνική προσφορά. Φανερόνεται ο πλήρως μετασχηματιστικός χαρακτήρας μέσα από την κοινωνική προσφορά και την παρέμβαση σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού σε επίπεδο μια επανακοινωνικοποίησης, με την έννοια της εκ νέου θεώρησης της κοινωνικής πραγματικότητας και του μετασχηματισμού των δικτύων φίλων της συνεντευξιαζόμενης.

Ανάλυση προφίλ συνεντευξιαζόμενης (Δ)

Η Β. ανήκει στην κατηγορία των μεγαλύτερων ηλικιακά εθελοντών, ανήκει στην κλίμακα των 35-50 ετών. Είναι νηπιαγωγός και δουλεύει στη δημόσια εκπαίδευση, έχει ένα σταθερό οικονομικό ατομικό κεφάλαιο. Παρουσιάζει έντονα το στοιχείο της νομαδικότητας κυριολεκτικά μέσα από την μετακίνηση από τόπο σε τόπο λόγω των εργασιακών αναγκών αλλά και των καλλιτεχνικών αντικειμένων που χρησιμοποιεί στις δράσεις της. Παρουσιάζει υψηλό πολιτισμικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, ενώ λόγω της εκπαιδευτικής της εμπειρίας δίνει σημαντικά δεδομένα για τους μετασχηματισμούς που έχει επιφέρει σε εκείνη ο εθελοντισμός

αλλά και στις ομάδες παρέμβασης, ενώ περιγράφει αναλυτικά τις δυναμικές του χώρου του Δικτύου (οι μετασχηματισμοί αυτοί περιγράφονται πιο αναλυτικά στους θεματικούς πυλώνες στο δεύτερο επίπεδο ανάλυσης των δεδομένων πιο κάτω). Τέλος φαίνεται πως έχει συμπεριληφθεί σε ένα δίκτυο ανθρώπων που σχετίζονται με τον εθελοντισμό ή είναι εθελοντές, πράγμα που έχει δώσει νέα δυναμική στην Β. και έχει αναπτύξει το λεγόμενο κοινωνικό πολιτιστικό κεφάλαιο.

Ανάλυση Προφίλ συνεντευξιζόμενου (Ε)

Ο Α. είναι νηπιαγωγός, ανήκει στην κατηγορία των μεγαλύτερων σε ηλικία εθελοντών και παιδαγωγών καλλιτεχνών, στην κλίμακα 35-50 ετών. Έχει σταθερό οικονομικό κεφάλαιο, υψηλό πολιτισμικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, καθώς έχει ασχοληθεί με ποικίλες μορφές τέχνης και τις έχει εφαρμόσει σε ποικίλες ομάδες παιδιών. Ακόμα υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο και κοινωνικό πολιτιστικό κεφάλαιο αλλά και συμβολικό, καθώς αναλύει με λεπτομέρεια την ιδεολογική του θέση για τη λειτουργία του παιδαγωγού αλλά και του εθελοντισμού. Μέσα από το λόγο του αποδίδει μια πλούσια γκάμα δεδομένων τόσο για την παιδαγωγική, τον εθελοντισμό- τον οποίο ο ίδιος εμμέσως επικρίνει- την παρεμβατική τέχνη σε παιδιά και τους μετασχηματισμούς των ομάδων και του κοινωνικού εαυτού του. Ως εμπνευστής θεατρικού παιχνιδιού στο Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού ανέφερε σημαντικές πτυχές του χώρου του εργαστηρίου πολιτισμού, των μετασχηματισμών των παιδιών από το χώρο του εργαστηρίου που συμμετείχαν στην ομάδα έρευνας, αλλά και μετασχηματισμούς του ίδιου ως εθελοντή μέσα από τα βιώματα που είχε. Η αναλυτική περιγραφή των δεδομένων της συνέντευξης του Α. γίνεται στην ανάλυση των θεματικών πυλώνων της έρευνας, όπως και των υπολοίπων.

Ανάλυση Προφίλ Συνεντευξιζόμενης (Ζ)

Η Χ. ανήκει στην κατηγορία των νέων ηλικιακά εθελοντών καλλιτεχνών παιδαγωγών, στην ηλικιακή ομάδα των 20-35 ετών. Είναι μουσικός και εργάζεται ως μουσικοπαιδαγωγός και μουσικοθεραπεύτρια με συμβάσεις όπως δηλώνει και η ίδια άρα έχει ένα σχετικά σταθερό οικονομικό κεφάλαιο. Παρουσιάζει υψηλό πολιτισμικό κεφάλαιο λόγω των πολλών και

διαφορετικών πεδίων σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά και κοινωνικό λόγω των διαφορετικών ομάδων παρέμβασης και των δικτύων που έχει δημιουργήσει γύρω από τα πολλαπλά πεδία δράσης τόσο σε επίπεδο ομάδων παρέμβασης, όσο και ειδών παρέμβασης. Έχει εργαστεί εθελοντικά με ποικίλες ομάδες πληθυσμού όπως για παράδειγμα από τη γκέι κοινότητα και το φεμινισμό, αλλά και παιδιά πρόσφυγες και παιδιά με ειδικές ανάγκες, ενώ αποτέλεσε και οργανωτικό μέλος συλλόγου που ασχολούνταν με την προστασία των γυναικών. Αυτό της έχει προσφέρει υψηλό ανθρώπινο κεφάλαιο και δεξιότητες αλλά και την ανάγκη για κοινωνική προσφορά. Λόγω της αυξημένης εμπειρίας που έχει, προσφέρει σημαντικές εμπειρίες και στοιχεία σχετικά με τον τομέα της μουσικοθεραπείας αλλά και της έμμεσα θεραπευτικής λειτουργίας της μουσικής στην κοινότητα. Η ίδια τέλος παρουσιάζει έντονα το στοιχείο της νομαδικότητας σε επίπεδο μετακινήσεων λόγω αλλαγής σχολείων και αλλά και αντικειμένων σπουδών. Παρόλα αυτά πλέον επιθυμεί σταθερότητα, δηλαδή ένα σταθερό οικονομικό κεφάλαιο και εφαρμογή ακόμα και εθελοντικά της εξειδικευμένης γνώσης της στη μουσικοθεραπεία.

Ανάλυση Προφίλ συνεντευξιζόμενης (ΣΤ)

Η Ρ. είναι δασκάλα και ανήκει και εκείνη στην κατηγορία των νέων εθελοντών παιδαγωγών καλλιτεχνών 20-35 ετών, ενώ αποτελεί μία από τις περιπτώσεις της εκτός Δικτύου εθελοντικής και μη παρεμβατικής καλλιτεχνικής εκπαιδευτικής δράσης. Έχει υψηλό πολιτισμικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, σταθερό οικονομικό κεφάλαιο (καθώς εργάζεται ως δασκάλα στην τυπική εκπαίδευση), αλλά και συμβολικό κεφάλαιο, το οποίο όμως μέσα από την πρακτική της μουσικοκινητικής αγωγής φαίνεται να μεταστρέφεται, και να μετατοπίζει τις προτεραιότητες και τις θέσεις της παιδαγωγού. Παρότι η εθελοντική της προσφορά δεν είχε καλλιτεχνικό χαρακτήρα αλλά μέσα από την εργασιακή της εμπειρία απέκτησε την επαφή με τον τομέα του λεγόμενου *community music*, δούλεψε με αρκετές ευάλωτες ομάδες πληθυσμού παιδιών και ενηλίκων, και στο λόγο της προσφέρει αρκετά δεδομένα για τους μετασχηματισμούς μέσα στις ομάδες δράσης, αλλά και ριζικούς δικούς της μετασχηματισμούς και ματαιώσεις. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «θέλω να αρχίσω να προσδιορίζομαι περισσότερο ως καλλιτέχνης και λιγότερο ως δασκάλα.». Εμφανίζει έντονα τα χαρακτηριστικά του νομαδικού υποκειμένου τόσο ως προς τα καλλιτεχνικά αντικείμενα και τα πεδία αναζήτησης, όσο και ως προς τους συνεχώς εναλλασσόμενους τόπους. Ωστόσο η ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού μέσα από την

άτυπη εκπαίδευση και την επαφή με την τέχνη ως μέσο παρέμβασης σε ευάλωτες ομάδες, μοιάζει να τον μετασχημάτισε σε πολύ μεγάλο βαθμό. Η συνεντευξιαζόμενη εντοπίζει τις έξεις, τις κοινωνικές νόρμες και τους ρόλους που έχει εσωτερικεύσει ως εκπαιδευτικός και επιθυμεί να τα αποτινάξει αλλάζοντας ρόλο, ερχόμενη πιο κοντά σε καλλιτεχνικά πεδία.

Δεύτερο Επίπεδο Ανάλυσης

Ανάλυση κατά θεματικό πυλώνα

Σε αυτό το σημείο ανάλυσης των δεδομένων θα πραγματοποιηθεί μία οριζόντια προσέγγιση με βάση τους θεματικούς πυλώνες αναφοράς. Παρατίθεται ο θεματικός πυλώνας, δεδομένα από όλα τα παραρτήματα και τα απομαγνητοφωνημένα κείμενα με πλάγια γράμματα αλλά και η επιμέρους ανάλυση για αυτά σε σχέση με την προηγούμενη θεωρία.

(Α) Τα είδη και ποσοστά κεφαλαίων που παρατηρήθηκαν στην ομάδα αναφοράς συμμετεχόντων παιδιών και των εθελοντών.

Ο πρώτος πυλώνας αφορά στα είδη και στα επίπεδα κατοχής κεφαλαίων τόσο των παιδιών της ομάδας αναφοράς της έρευνας δράσης, αλλά και των εθελοντών που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις. Αρχικά τα παιδιά συμμετέχοντες στη δράση αποτελούνταν από πολλές και διαφορετικές ομάδες, οι οποίες είχαν ένα κοινό χαρακτηριστικό: το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, συνεπώς χαρακτηρίζονται από χαμηλό οικονομικό κεφάλαιο. Ακόμα τα περισσότερα από τα πιο σταθερά παιδιά προέρχονταν από διαφορετικές χώρες καταγωγής συνεπώς διέθεταν χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο, καθώς δεν είχαν ανεπτυγμένο το οικογενειακό, φιλικό ή σχολικό δίκτυο ατόμων. Το πολιτισμικό και συμβολικό κεφάλαιο των παιδιών παρότι είναι δύσκολο να προσεγγισθεί στην ολότητά του (καθώς οι επαφές με το οικογενειακό περιβάλλον ήταν ελάχιστες), υπολογίζεται σε χαμηλά επίπεδα, καθώς τα παιδιά λόγω των συνεχών μετακινήσεων έχασαν χρόνο σπουδών ή δεν ήταν ενταγμένα σε σχολεία ένταξης, ή στις περιπτώσεις με υψηλά επίπεδα συμβολικού ή ιδεολογικού κεφαλαίου, αυτά λειτουργούσαν ενάντια στο κοινωνικό τους κεφάλαιο και αποτρεπτικά στη δημιουργία δεσμών. Για παράδειγμα στην περίπτωση των κοριτσιών αλβανικής καταγωγής όπου παρατηρήθηκαν και οι περισσότεροι μετασχηματισμοί στην ομάδα δράσης, το γλωσσικό κεφάλαιο (αναφορικά με τη χώρα φιλοξενίας- εν προκειμένω τα ελληνικά), ήταν σε χαμηλά επίπεδα και επειδή φαίνεται πως υπήρχε μία αποστροφή προς τα παιδιά από μουσουλμανικές χώρες που συμμετείχαν αρχικά, δεν μιλούσαν αρκετά μεταξύ τους και δεν εξέλιξαν αρχικά τις γλωσσικές τους δεξιότητες.

Από την άλλη πλευρά σε όλους τους συμμετέχοντες εθελοντές ή εργαζόμενους στο Δίκτυο παιδαγωγούς και καλλιτέχνες στις συνεντεύξεις της έρευνας, παρατηρήθηκαν αρκετά υψηλά ποσοστά πολιτισμικού κεφαλαίου καθώς οι επτά από τους οχτώ συμμετέχοντες είναι απόφοιτοι τμημάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ενώ η όγδοη συμμετέχουσα βρίσκεται σε πορεία εξέλιξης των σπουδών της. Αναφορικά με τα ποσοστά κατοχής οικονομικού κεφαλαίου, όλοι οι συμμετέχοντες εθελοντές την περίοδο που συμμετείχαν είχαν σταθερό οικονομικό κεφάλαιο, μία βασική εργασία, όπου πλην μίας περίπτωσης σχετιζόταν με τα παιδαγωγικά. Συνεπώς υπάρχει μια προηγούμενη εμπειρία με παιδιά και στις περισσότερες περιπτώσεις μακρόχρονη. Μεταβολές ωστόσο που θα αναλυθούν και παρακάτω υπάρχουν στα επίπεδα κατοχής ανθρώπινου κεφαλαίου, κοινωνικού πολιτιστικού κεφαλαίου ενώ εμφανίζονται και στο συμβολικό- ιδεολογικό κεφάλαιο εξαιρετικά σημαντικές μεταβολές.

(B) Οι μετασχηματισμοί που προέκυψαν στις ομάδες αναφοράς των παιδιών και των εθελοντών ως προς τα ποσοστά κατοχής κεφαλαίων, τη μορφή τους και τις έξεις.

Οι μετασχηματισμοί που προέκυψαν από τις δράσεις των εθελοντών στους ίδιους σε σχέση με τα ποσοστά, τη μορφή των κεφαλαίων, αλλά και τις έξεις τους, αναλύονται μέσα από μια διαλεκτική τους συσχέτιση με τους μετασχηματισμούς των ομάδων που έδρασαν (τα ποσοστά των οποίων δεν είναι δυνατόν να οριστούν με ακρίβεια αλλά κατά προσέγγιση μέσα από το λόγο που μεταφέρουν οι εθελοντές). Σε αυτό το σημείο βέβαια θα πρέπει να τονισθεί πως είναι σημαντική η επιλογή παιδαγωγών καλλιτεχνών με εμπειρία στην παιδαγωγική, καθώς μπόρεσαν οι ίδιοι να παρατηρήσουν μεταβολές, δυσκολίες αλλά και λεπτούς μετασχηματισμούς. Στις πρώτες τρεις συμμετέχουσες του focus group (συμπεριλαμβανομένης και της ερευνήτριας), εμφανίστηκαν μια σειρά από μεταβολές σε προσωπικό επίπεδο όπως η ανάπτυξη του ατομικού πολιτισμικού και εκπαιδευτικού κεφαλαίου της εθελόντριας με τη χαμηλότερη εξειδίκευση στα παιδαγωγικά:

«...δυστυχώς με την εκπαίδευση δεν έχω ασχοληθεί επαγγελματικά αλλά θα το ήθελα, γι αυτό το σκοπό παρακολουθώ και μια τριετή σπουδή».

Ακόμα εμφανής ήταν και η ανάπτυξη του προσωπικού ανθρώπινου κεφαλαίου των εθελοντών καθώς συχνά οι εθελοντικές δράσεις εναλλάσσονταν δίνοντάς τους τη δυνατότητα για περαιτέρω εξέλιξη σε πολλούς πρακτικούς και δυνητικά επαγγελματικούς τομείς και

δεξιότητες. Οι δεξιότητες αυτές σε πολλές περιπτώσεις αφορούσαν λειτουργικά και οργανωτικά ζητήματα των ομάδων παρέμβασης:

«Έχω ασχοληθεί και με ομάδες κωφών και βαρήκοων...να τους βοηθήσουμε σε λειτουργικά πράγματα μέσα σε φεστιβάλ και εκδηλώσεις...», «...είχα πάει και στους παραολυμπιακούς αγώνες και στις Βρυξέλλες βοηθούσα στα events που οργάνωναν για τους πρόσφυγες. Μαγειρεύαμε, κάναμε δημιουργική απασχόληση σε παιδιά, και γενικότερα και τώρα όπου μπορώ πηγαίνω...».

Επίσης συχνά εξελίσσονται πρωτότυποι εκπαιδευτικοί τομείς καλλιτεχνικοί και μη:

«Εδώ στο Δίκτυο είχα ομάδα animation, είχα ομάδα τέχνης, είχα ομάδα περιβάλλοντος...»

«Μετά είμαι και συντονίστρια μερικών εθελοντών από Γερμανία, που τρέχουν ομάδες όπως Γερμανικά, Αγγλικά, Μεγάλοι Ζωγράφοι, Μαγειρική από όλο τον κόσμο και αυτά τα σχεδιάζουμε μαζί...μετά έχω μία φορά την εβδομάδα κατασκευή κούκλας και ίσως κάνουμε και εμψύχωση της κούκλας με διάφορα ανακυκλώσιμα υλικά.»

«Κάναμε διάφορα εκεί από μαγειρική, από σινεμά, ελληνικά, ζωγραφική, ομαδικά παιχνίδια, κατασκευές αυτό.»

«..και να φτιάχνεις προγράμματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και να μπαίνεις σε μια διαδικασία σχεδιασμού προγραμμάτων ύστερα από παρατήρηση του πεδίου σου, που αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό γιατί το ίδιο κάνεις στο Δίκτυο, παρατηρείς το πλαίσιο της ομάδας, τις ανάγκες των παιδιών και μετά σχεδιάζεις...»

Επιπλέον κοινός μετασχηματισμός του συνόλου των συμμετεχόντων εθελοντών αποτελεί η μεταστροφή από ένα πιο συστηματικό μοντέλο παιδαγωγικής, σε ένα πιο ελεύθερο και ευέλικτο μοντέλο το οποίο σε πολλά σημεία επιβεβαιώνει και εξελίσσει τη θεώρηση περί απελευθερωτικής παιδαγωγικής ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσεται σε μεγάλο βαθμό και μέσα από το βίωμα και την ίδια την πράξη το ανθρώπινο κεφάλαιο των εθελοντών ή με άλλα λόγια οι παιδαγωγικές τους δεξιότητες. Σημαντικά στοιχεία σε αυτό το σημείο που θα πρέπει να υπογραμμιστούν αποτελούν: η μεταστροφή προς τον αυτοσχεδιασμό και τον πειραματισμό, η ευελιξία και η δράση και στόχευση στον παρόντα χρόνο (στοιχεία που συνδέονται σε μεγάλο βαθμό και τη φιλοσοφία του Orff Schulwerk):

«Αυτό, το πολύ δομημένο πλέον το έχω αφήσει και κάνουμε λίγο πιο ελεύθερα πράγματα που έχουν πιο πολύ παιχνίδι.»

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται πολύ δυναμικά και ο αυτοσχεδιασμός:

«...μπαίνεις και αυτοσχεδιάζεις, ό,τι και να χεις στο μυαλό σου δεν...»

«...γιατί είχα μάθει να δουλεύω αλλιώς και είχα μάθει να δουλεύω με project, με μακροπρόθεσμους στόχους, να δω την εξέλιξη κλπ, έπρεπε να βγω λίγο από τη βολή μου και να συνειδητοποιήσω ότι είναι το εδώ και τώρα, δηλαδή ο στόχος είναι τι θα γίνει σήμερα.»

«...Δεν μπορούσα να κάνω κάτι σταθερό οπότε να πω ότι εξελικτικά θα πάμε από τον πειραματισμό στο πιο δομημένο για να φτάσουμε εκεί, ποί, δεν έβγαινε, ...»

«...μπορεί να μπαινοβγαίνουνε παντού, δεν είναι κανένας χώρος κεκλεισμένων των θυρών η ταξούλα μου και γεια σας. Είναι παντού η αλληλεπίδραση.»

«... Ναι είμαι σε μια φάση που θέλω να είμαι έτσι σε ένα διαπολιτισμικό περιβάλλον. Δεν μπορώ να είμαι σε ένα περιβάλλον που είναι όλα ίδια.»

«...Αλλάζουν την οπτική τους, δηλαδή πλέον αλλάζουν πάρα πολύ, μετριάζουν τις προσδοκίες τους, γειώνονται...»

«...οπότε σε βοηθάει να χαλαρώσεις λίγο και στο οριοθετημένο, ότι τελικά δε χρειάζεται να είναι αυστηρό το πλαίσιο, ότι αν βρεις κάποιες κοινές δράσεις ή έναν κώδικα δικό σου με τα παιδιά, μπορούν να λειτουργήσουνε τα πάντα... ένα έναυσμα για να κρατάς το κομμάτι της τέχνης, και να μη σχολειοποιείς πολύ τη δουλειά σου»

««Ναι καταρχάς και μόνο το γεγονός ότι προσάρμοσα αυτό που σου είπα αρχικά, αποδέχτηκα και εγώ ότι τα πράγματα είναι έτσι στο χώρο είναι μια τεράστια αλλαγή για μένα γιατί στα πενήντα δεν αλλάζεις εύκολα πράγματα που τα έχεις κάνει για είκοσι χρόνια...»

«Είναι μαθήματα ζωής και νομίζω ότι όσοι εθελοντές έρχονται με σκοπό να δουν, να κάνουν και να δουλέψουν με τα παιδιά, αρχίζουν και δουλεύουν και με τον εαυτό τους πάρα πολύ.»

«Ναι σε κάποια παιδιά, σε όλα όχι, αλλά σε κάποια παιδιά είδα αλλαγή, ότι έγιναν πιο ανοιχτά, ότι άρχισαν να επιτρέπουν στον εαυτό τους περισσότερα πράγματα.»

Μετασχηματισμοί ωστόσο στους εθελοντές μπορούν να εντοπιστούν και στο συμβολικό και ιδεολογικό τους κεφάλαιο. Μία από τις λέξεις που εντοπίζεται συχνότερα στις συνεντεύξεις αποτελεί η λέξη *αποδοχή*. Αποδοχή των ανθρώπινων ορίων και δυνατοτήτων, των ίδιων, των ομάδων, του ρόλου και της λειτουργίας της τέχνης. Μάλιστα κάποιοι εξ αυτών αναφέρουν φανερά η μη την έμμεσα θεραπευτική διάσταση της δράσης μέσω προγραμμάτων

παρεμβατικής τέχνης. Θα πρέπει να τονισθεί ότι εδώ εντοπίστηκαν και οι περισσότεροι μετασχηματισμοί στους συμμετέχοντες εθελοντές καλλιτέχνες και παιδαγωγούς. Στο λόγο τους γίνεται φανερό και η μεταβολή ως προς την φιλοσοφία και την ηθική της τέχνης που μετασχηματίζεται πλέον σε ένα ισχυρό μέσο κοινωνικής παρέμβασης. Εξαιρετικό ενδιαφέρον έχει και το τελευταίο παράθεμα της μουσικοπαιδαγωγού και δασκάλας, όπου φαίνεται ο πλήρης μετασχηματισμός και η αποστροφή του ρόλου του δασκάλου μέσα από την καλλιτεχνική δημιουργία. Στοιχείο που είναι πιθανό να συμβεί δουλεύοντας σε οριακά εκπαιδευτικά και γκετοποιημένα κοινωνικά περιβάλλοντα όπως είναι το camp των προσφύγων στο οποίο και εργάστηκε:

«...το κοινωνικό κομμάτι που άνοιξε,... δηλαδή να δεις όντως πέρα από τα σύνορα...

είδα λίγο πέρα από την καμπουρίτσα μου...»

«...η επαφή με τα παιδιά, και νιώθω ότι λειτουργεί και λίγο σαν ψυχοθεραπεία όλο αυτό...»

«Σιγά σιγά νομίζω ότι αρχίζεις να είσαι ok με αυτό, δηλαδή ok το αποδέχεσαι και κοιτάς αυτό που λες τον παρόντα χρόνο και το πιο επιτελεστικό κομμάτι ας πούμε...»

«...τι καταστάσεις ζούσανε και ότι είδα μία δύναμη και μία ελπίδα που πήρα και εγώ από αυτούς, δηλαδή ρούφηξα και εγώ πράγματα ή τα παιδιά το πως μάχονται, ή το πώς αντιστέκονται σε πράγματα...»

«...έμαθα μέσα από εκεί την αποδοχή...»

«...βοηθάει να συνδεθείς και ψυχικά και συναισθηματικά, ή μέσα από την τέχνη αλλά σου δημιουργεί κάτι που θέλεις να χρησιμοποιήσεις...»

«έχω γνωρίσει καταπληκτικούς ανθρώπους και έχω αλλάξει χάρη σ αυτούς...έχω αλλάξει και την αίσθηση του τι σημαίνει φίλος»

«Καταρχήν πειραματίζομαι. Επέτρεψα στον εαυτό μου κάποια πράγματα.»

«...η αγάπη των παιδιών την οποία την έχω βιώσει όλα αυτά τα χρόνια μέχρι τώρα, αλλά τώρα ακόμη περισσότερο, ήτανε η μεγαλύτερη ανταμοιβή, γιατί υπάρχει ανταμοιβή...»

«θεωρώ ότι με χαλάρωσε και εμένα από την άποψη ότι κατάλαβα ότι κάθε χρόνο θα πρέπει να μένουμε μόνο σε συναισθηματικό επίπεδο. Καλή και η δουλειά αλλά το συναίσθημα τελικά έχει

αυτό που δίνεις στα παιδιά χωρίς λέξεις είναι τελικά πιο σημαντικό. Δηλαδή δούλενα πολύ με τετραγωνάκια και ακόμα το κάνω...»

«Και ξεκόλλησα από την τέχνη. Δε χρειάζεται τα πάντα να παράγουν τέχνη. Μπορώ να χρησιμοποιήσω την τέχνη για να βγάλω άλλα πράγματα.»

«...έμαθα να εκτιμώ τους ανθρώπους από όποια κατεύθυνση πολιτική κι αν προέρχονται... άρχισα να αξιολογώ τους ανθρώπους κάπως διαφορετικά...»

«Ναι είδα το πόσο, αναμετρήθηκα με την αυτοπεποίθησή μου (χαμογελάει...), το πόσο πιστεύω γενικά όταν δουλεύεις με παιδιά αλλά και ως μουσικοπαιδαγωγός...μια πολύ μεγάλη ικανοποίηση γιατί βλέπεις ότι δίνεις χαρά σε άλλους. Μπορείς να δώσεις χαρά στους άλλους. Μπορώ να σου πω ότι και με κούρασε αυτός ο ρόλος δηλαδή πέρασα και μία κρίση μετά στο τέλος ότι παίρνω την ευθύνη πάνω μου.»

Ακόμη σημαντικοί μετασχηματισμοί μπορούν να εντοπιστούν και σε καλλιτεχνικό επίπεδο στους εθελοντές, εδώ είναι σημαντικό να τονιστεί ότι οι περισσότεροι από τους εθελοντές παιδαγωγούς που συμμετείχαν ήταν ερασιτέχνες ή και επαγγελματίες καλλιτέχνες συνεπώς εξελίχθηκε σε μεγάλο βαθμό το κοινωνικό πολιτιστικό τους κεφάλαιο μέσα από τις συλλογικές καλλιτεχνικές δράσεις. Σε αυτό το επίπεδο και μέσα από τη δυσκολία εξεύρεσης υλικών ή οργάνων συχνά ενισχύεται ο πειραματισμός, ο αυτοσχεδιασμός, η δημιουργικότητα και η ανταλλαγή ιδεών και εμπειριών μεταξύ των εθελοντών σε ένα πλαίσιο αλληλοβοήθειας.

«Εγώ νομίζω ότι σου μαζεύει λίγο τη δημιουργικότητα. Με την έννοια ότι εγώ πάντα φανταζόμουνα πράγματα και ιδέες αλλά δεν ήξερα πως να τα προσαρμόσω, να τα βάλω κάπως σε ένα καλούπι, σε ένα πλαίσιο...με έχει βάλει στη διαδικασία να δημιουργώ και πράγματα. Είτε μικρά τραγουδάκια, μικρά στιχάκια και να γενικά και να μη μένει απλά μια ιδέα, να γίνεται και πράξη.»

«Η η έλλειψη αντίστοιχα υλικών μπορεί να σε οδηγήσει σε μεγαλύτερη ευρηματικότητα!»

« Ναι είσαι σε μία δημιουργική κατάσταση, δηλαδή ενέργεια πάρα πολύ και ειδικά όταν είναι μη τυπικό και έχει να κάνει με τη δημιουργική απασχόληση, είσαι μονίμως σε μία, βρίσκεις και ανανεώνεις πράγματα ή βλέπεις κάποια πράγματα που δεν πάνε καλά και τα αναθεωρείς, ...»

«Θα ήθελα να πειραματιστώ, να μάθω πράγματα που δεν τα γνωρίζω και εγώ και να μάθω μαζί με τα παιδιά, μαζί με την ομάδα, να το ψάξω δηλαδή, να υπάρχει αυτή η κινητήριος δύναμη και από εμένα και να το ψάξω μαζί τους, να μάθω και εγώ μαζί με τα παιδιά.»

«Γενικά πήγαινα και μπορώ να σας πω ότι έκανα τελείως διαφορετικά πράγματα αλλά δεν ήταν, είχε να κάνει πολύ με τις συνθήκες, οπότε εννοείται ότι αλλάζεις και ως δημιουργός γιατί όταν το αλλάζεις το κάνεις καλύτερο, το πας για καλύτερο όχι για χειρότερο.»

«...δηλαδή εκείνη τη χρονιά ανταλλάξαμε καλλιτεχνικές δράσεις η μία στην άλλη (γελάει...).»

Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα υπάρχει η μεταβολή από την εθελοντική εργασία στην επαγγελματική αποκατάσταση. Με δεδομένη μάλιστα την παρούσα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα ο τομέας των ΜΚΟ και της κοινωνικής εργασίας αναπτύσσεται συνεχώς. Τα δύο παρακάτω παραθέματα αφορούν μάλιστα και τις δύο εργαζόμενες στο Δίκτυο για τα Δικαιώματα του παιδιού πρώην εθελόντριες σε πολλούς οργανισμούς:

«Ναι μου έχει δώσει κίνητρα, ναι, το πως είναι να ξεκινάς πάλι από το μηδέν και από την αρχή όταν υπήρχε ένα διάστημα της ζωής σου, που ήτανε κάπως κενό, κάπως χαμένο».

«...εθελοντικά έχω δουλέψει, είμαι μάλλον από τους τυχερούς γιατί ξεκινάω κάτι εθελοντικά και μετά καταλήγω να δουλεύω εκεί...»

Εξαιρετικά σημαντικές όμως εμφανίζονται και οι αλλαγές που οι εθελοντές εντόπισαν στις ομάδες παρέμβασης στα δικά τους εργαστήρια αλλά και η δυσκολία για αλλαγή σε μικρό ή μεγάλο βαθμό. Από την άλλη προς διευκόλυνση της έρευνας αλλά και της περιγραφής των μετασχηματισμών της ομάδας αναφοράς των συμμετεχόντων παιδιών στην έρευνα, χρησιμοποιήθηκαν τρεις βαθμίδες- επίπεδα μετασχηματισμού σε σύνολο κατά προσέγγιση δεκαπέντε παιδιών από την έναρξη του εργαστηρίου του διαπολιτισμικού μουσικού συνόλου C. Orff: το χαμηλό επίπεδο ή αδυναμία παρατήρησης κάποιας μεταβολής σε σχέση με την ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού (αφορά τα περιστασιακά, ευκαιριακά ερχόμενα παιδιά στο πρόγραμμα), το μέσο επίπεδο μετασχηματισμού αλλά και το υψηλό επίπεδο μετασχηματισμού που αφορά ωστόσο δύο από τα δεκαπέντε κατά προσέγγιση παιδιά συμμετέχοντες.

Αρχικά θα παρατεθούν οι μετασχηματισμοί που παρατηρήθηκαν σε άλλες ομάδες όπου έδρασαν οι συνεντευξιαζόμενοι εθελοντές. Οι πιο πολλές περιγραφές δεν αφορούν τεράστιους μετασχηματισμούς ωστόσο αναφορικά με τα δεδομένα των ομάδων (τα περισσότερα παιδιά πρόσφυγες, με δυσκολία στη γλώσσα, με τραύματα) αλλά και τις συναντήσεις (συνήθως μία φορά την εβδομάδα), οι αλλαγές είναι μικρές αλλά πολύ σημαντικές. Οι αλλαγές αφορούσαν το επίπεδο της ανάπτυξης του κοινωνικού εαυτού των παιδιών, ενώ εντοπιζόνταν συχνά στην ολοένα και πιο συχνή χρήση του λόγου, της λεκτικής επικοινωνίας που αρχικά δεν υπήρχε ή υπήρχε σε μικρό βαθμό, ωστόσο σε αρκετές περιπτώσεις που οι δράσεις αφορούν παιδιά που συμπεριλαμβάνονται σε σχολεία ένταξης πιθανά μετασχηματισμοί στη γλώσσα να οφείλονται και εκεί. Δεν παύει ωστόσο η μουσική και το τραγούδι να λειτουργούν επιβοηθητικά:

«...χωρίς να δω την φοβερή αλλαγή στην επικοινωνία ποτέ, ανοίχτηκαν στο βαθμό που μπορούσαν έτσι ένιωσαν λίγο πιο άνετα μιλήσανε περισσότερο ή προσπαθούσαν να μιλήσουνε έστω λίγο περισσότερο.»

«Άλλες επιμέρους αλλαγές στο επίπεδο της γλώσσας είδες; Θυμάσαι;

A: Σου ξαναλέω ότι επειδή τα βλέπαμε μία φορά την αυτά ενδέχεται να πήγαιναν και σχολείο παράλληλα δεν μπορώ να το αποδώσω στη δική μας δράση. Βλέπαμε αλλαγές αλλά ναι.

Άλλες περιπτώσεις μετασχηματισμών αφορούσαν το συλλογικό παιχνίδι και την ανάληψη πρωτοβουλιών από τα παιδιά ή τον πειραματισμό, στοιχείο που δηλώνει και μια πραξιακή τους συμπερίληψη στη διαδικασία:

«Ναι έβλεπα ότι είχανε περισσότερο θάρρος να δοκιμάσουν πράγματα και να πειραματιστούν, δεν ξέρω κατά πόσο μεταξύ τους δένονταν, αλλά λίγο τους έβαζα και εγώ επίτηδες και από το πρώτο μάθημα λίγο να έχουνε την επαφή, να κάνουνε κύκλο, να πιάνουμε χεράκια, κύκλο γύρω γύρω και τέτοια παιχνιδάκια...αλλά έμπαιναν σε όλο αυτό... πιστεύω ότι έμπαιναν στο κλίμα, δηλαδή κοινωνικοποιούνταν περισσότερο»

«ως μετασχηματισμό, εξαρχής είναι ότι όποιος έμπαινε, έμπαινε. Δεν είχε κάποιο δισταγμό ή οτιδήποτε και αυτό ήταν πολύ βοηθητικό για να πάμε παραπέρα. Επίσης αυτό που είδα είναι ότι άρχισε να βελτιώνεται η αποδοχή του άλλου που συνήθως αυτό το ξέρουμε ότι όταν κάποιος υποστεί απόρριψη πολλές φορές δυσκολεύεται να αποδεχθεί ο ίδιος κάποιον άλλο που είναι διαφορετικός.»

«...αλλαγή ήταν στην αποδοχή που είχανε σε εσένα, ενώ στην αρχή ήτανε πολύ κλειστά και μαζεμένα και φοβισμένα και σε κοιτούσανε λίγο περίεργα και τέτοια το πως λύθηκαν μετά αυτά τα παιδιά.»

«...Η πρώτη αλλαγή ήταν ότι έρχονται χαρούμενα στο μάθημα. Να θέλουν να ξανάρθουν. Είχαμε κάποιες όμορφες ευκαιρίες να φεύγουμε εκτός του camp και να συμμετέχουμε σε κάποιες συναυλίες με πολύ λίγα από αυτά τα παιδιά. Το οποίο είναι σίγουρα κάτι ιδιαίτερο.»

Στα παιδιά συμμετέχοντες της έρευνας δράσης εντοπίζονται όπως προαναφέρθηκε τρία επίπεδα μετασχηματισμού. Στα δύο από τα δεκαπέντε παιδιά συμμετέχοντες διαφάνηκαν οι μεγαλύτερες αλλαγές, συνεπώς ανήκουν στο υψηλό επίπεδο. Η ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου των παιδιών αφορούσε όλα τα επίπεδα του κοινωνικού τους εαυτού, τόσο της ανάπτυξης της αίσθησης του ανήκειν στην ομάδα όσο και της ανάπτυξης της εμπιστοσύνης, της λεκτικής επικοινωνίας -αλλά και της χρήσης της μητρικής γλώσσας τους, καθώς δεν τη χρησιμοποιούσαν καθόλου- της συμμετεχικότητας σε συλλογικά παιχνίδια και τέλος της ανάπτυξης της αλληλοδιδασκτικής τόσο το ένα παιδί στο άλλο όσο και σε μικρότερα παιδιά ή σε νεοεισερχόμενα παιδιά στο μουσικό σύνολο. Ακολουθεί ο λόγος της μίας από τις δύο επιτηρήτριες και βοηθούς στο χώρο του Δικτύου:

«Τα κορίτσια δε μιλάγανε καθόλου ελληνικά, καταλαβαίνανε αλλά δεν ήτανε σε θέση να μιλήσουν και να επικοινωνήσουν, και τώρα βλέπεις, α είχανε και μια δυσκολία στο να έρχονται σε επαφή με παιδιά από αραβικές χώρες, ή από Αφγανιστάν, Ιράν είχανε μια τέτοια, η από Κονγκό, τέτοιου είδους χώρες και τώρα βλέπεις ότι μπαίνουνε σε όλες τις ομάδες με όλα τα παιδιά, ακόμα και τα ρομά, που είχανε έρθει πριν από κάτι μέρες και τους είχαμε βάλει στην ομάδα των αγγλικών, βοηθούσανε και εκεί...Και στην αρχή που ήτανε κάπως κουμπωμένες και με ελάχιστα ελληνικά βλέπεις ότι έχουνε κάνει, έχουνε εξέλξει.»

Ακόμα τα παιδιά αυτά στα οποία παρατηρήθηκε μετασχηματισμός σε υψηλό επίπεδο συμμετείχαν σε πάρα πολλές δράσεις και πολλά καλλιτεχνικά εργαστήρια:

«Εγώ αυτό που είδα είναι ότι τα κορίτσια αλβανικής καταγωγής ήτανε περισσότερο αυτόνομα στο χώρο, επειδή τα κορίτσια αυτά συμμετείχαν και άλλες ομάδες του θεατρικού παιχνιδιού, ή στα αγγλικά, θέλανε κάθε φορά να δείξουν τα μουσικά όργανα και να παίζουν. Ζητούσανε να παίζουν με τα μουσικά όργανα.»

Σε πέντε παιδιά από τα δεκαπέντε, που ανήκουν στο μέσο επίπεδο μετασχηματισμού, παρατηρήθηκαν αλλαγές σε σχέση με τη συμμετοχικότητα, τη λεκτική επικοινωνία και τη συνεργασία με τα υπόλοιπα παιδιά. Χαμηλότερο επίπεδο έκφρασης λεκτικά αλλά στις τελευταίες συναντήσεις ο διάλογος είχε αναπτυχθεί αρκετά (στοιχείο που δεν μπορεί να αναλυθεί με λεπτομέρεια και ασφάλεια λόγω της βίαιης παύσης των εργαστηρίων εν μέσω πανδημίας). Σύμφωνα με τα λόγια της υπεύθυνης των προγραμμάτων του χώρου:

« Η Θ. είναι ένα παιδί το οποίο έχει προβλήματα οικογενειακά οπότε νομίζω ότι αυτό ήταν κάτι που δεν της επέτρεπε να μπορέσει να λειτουργήσει σε περισσότερες ομάδες, με περισσότερη συνέπεια μάλλον γιατί νομίζω ότι της άρεσε. Επίσης ο Ντ και η Α. και αυτά ήτανε δυο παιδιά που τους άρεσε πάρα πολύ η μουσική και στην ομάδα της Κ. που συμμετείχαν τα μικρότερα μετέφεραν ότι κάνουν κι αυτά μουσική.»

Τα υπόλοιπα μέλη της παιδικής ομάδας έρευνας ανήκουν στο χαμηλό επίπεδο μετασχηματισμού ενώ τα παιδιά που έρχονταν περιστασιακά στο εργαστήριο ανήκουν στην κατηγορία που εμφανίζει αδυναμία προσδιορισμού του μεγέθους του μετασχηματισμού τους, αν υπήρξε κάποιος μετασχηματισμός. Ωστόσο βαθιά πεποίθηση της ερευνήτριας αποτελεί πως ακόμα και μία συνάντηση, μια μουσική συνάντηση μπορεί να προσθέσει ένα λιθαράκι στην εξέλιξη ενός παιδιού και να του δώσει την εμπειρία μιας διαφορετικής πραγματικότητας συνύπαρξης και συλλειτουργίας. Αυτό μάλιστα φάνηκε και από περίπτωση παιδιού που παρότι ήρθε στο εργαστήριο για μία και μοναδική φορά, βοηθήθηκε από τα υπόλοιπα παιδιά και στο τέλος μοιράστηκε μαζί με όλη την ομάδα μία προσευχή, ενώ μιλούσε μόνο λίγα σπαστά γαλλικά. Ωστόσο σύμφωνα και με την εκτίμηση της υπεύθυνης των προγραμμάτων στο χώρο για τα υπόλοιπα παιδιά χαμηλού μετασχηματισμού ή αδυναμίας προσδιορισμού του:

«...και ο αδερφός της, η Κ. και η Α. πέρασανε πάρα πολύ πρόσφατα αυτό το στάδιο, τα δύο αγόρια νομίζω πως όχι δεν έχουν περάσει ακόμα αυτό το στάδιο και για τα μικρότερα που έρχονταν και φεύγανε δεν είχαμε μια σταθερή εικόνα των παιδιών.»

(Γ) Η λειτουργία του Orff-Schulwerk ως παρεμβατικού καλλιτεχνικού μέσου: δυνατότητες και αδυναμίες και η ολιστική θεώρηση των τεχνών που εμπερικλείει.

Μέσα από τη θεωρία αλλά και την έρευνα δράσης διαφάνηκε η δυναμική του Orff- Schulwerk ως ενός εξαιρετικά δυναμικού μέσου καθώς καλύπτει μια σειρά από ανάγκες τόσο στις ομάδες παρέμβασης όσο και στην ευελιξία εφαρμογής του σε χώρους κοινωνικής δράσης αλλά και στις δυνατότητες που μπορεί να δίνει στα χέρια του ερευνητή αλλά και καλλιτέχνη. Παρόλα αυτά φάνηκε πως εξαρτάται πολύ από τις αντικειμενικές συνθήκες του χώρου, του χρόνου, των αλληλεπιδράσεων και του συνολικού συμβολικού κεφαλαίου που αυτές υποδηλώνουν. Στο παρακάτω απόσπασμα η δράση της μουσικοκινητικής πραγματοποιείται εντός του χώρου του Δικτύου και από μία έμπειρη παιδαγωγό:

«Εντάξει δηλαδή βοηθάει και το αντικείμενο, δηλαδή με κινήσεις, με ρυθμό, με νοήματα μπαίνει ένα παιδί, οπότε αυτό νομίζω είναι και το ατού της μουσικοκινητικής αν μη τι άλλο, ως δραστηριότητα.»

«η μουσική είναι μια παγκόσμια γλώσσα με την οποία μπορείς να μεταφέρεις συναισθήματα...»

Σε αυτήν την περίπτωση τονίζεται η συσχέτιση με τα υλικά που είναι εξαιρετικά σημαντική και βαθιά αισθητηριακή ανάγκη των παιδιών που συμμετέχουν και τα οποία στερούνται στην καθημερινότητά τους:

«...και πολύ περισσότερο στα παιδιά του Δικτύου που δεν έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν υλικά Ε, είτε είναι τα μουσικά όργανα, είτε είναι οι τέμπρες, είτε είναι το κάρβουνο, είτε είναι διαφορετικού τύπου χαρτιά αυτές είναι παροχές τις οποίες δεν τι έχουν τα παιδιά»

Μία από τις λέξεις που συνδέει το Orff μάλιστα μέσα από τις συνεντεύξεις των εθελοντών και με τις δράσεις, αποτελεί η λέξη παιχνίδι. Το παιχνίδι και η πράξη συνεπώς ως κεντρικός πυρήνας της μουσικοπαιδαγωγικής προσέγγισης, φαίνεται πως αποτελεί μία πρωταρχική έννοια, στοιχειακή, που του δίδει τη δυναμική και το εύρος δράσης που διευκολύνει και προάγει την επικοινωνία. Μέσω του παιχνιδιού σε πρώτο χρόνο, της πράξης και όχι του λόγου, αναπτύσσεται η επικοινωνία στο διαπολιτισμικό περιβάλλον και σε δεύτερο χρόνο και σταδιακά μέσω της εκτενούς λεκτικής επικοινωνίας. Τέλος η λέξη παιχνίδι αποτελεί λέξη που εμφανίζεται σε όλες τις συνεντεύξεις:

«κάνουμε λίγο πιο ελεύθερα πράγματα που έχουν πιο πολύ παιχνίδι.»

«Έναι τους δίνεις μια μπάλα και δε χρειάζεται να το συζητήσουνε αρχίζοντε κλωτσάνε όλα μαζί και παίζοντε ποδόσφαιρο έτσι απλά.»

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό σύνδεσης του Orff- Schulwerk και του παιχνιδιού είναι η σύνδεσή τους με την έννοια της ολιστικότητας των τεχνών μέσω του αυτοσχεδιασμού. Σε αυτό το σημείο μάλιστα είναι και που παρατηρείται ίσως η πιο ενδιαφέρουσα σύγκλιση στην έρευνα δράσης: Η ολιστική θεώρηση των τεχνών αλλά και η εφαρμογή, η έκφραση της δημιουργικότητας του κάθε συμμετέχοντα στα καλλιτεχνικά εργαστήρια δεν βοηθά μόνο προς ένα μία πιο ολοκληρωμένη καλλιτεχνική αίσθηση και απόδοση αλλά και βοηθά στη συμπερίληψη των παιδιών μέσω της κάλυψης των πολλαπλών και διαφορετικών τύπων νοημοσύνης των συμμετεχόντων. Στα παρακάτω αποσπάσματα φαίνεται πως συχνά χρησιμοποιείται ο συνδυασμός μουσικής και ζωγραφικής, η θεατρική αφήγηση, οι κατασκευές, το body percussion :

«...το παιχνίδι, το βιωματικό κομμάτι του παιχνιδιού και την τέχνη, κυρίως όμως χρησιμοποιώ τη μουσική και τη ζωγραφική, είναι ένα μέσο που το παιδί μπορεί να αποκωδικοποιήσει, γιατί έχει πολλούς συμβολισμούς χωρίς να χρειαστεί να τα ντύσεις με λόγια.»

«Σε όλα τα εργαστήρια υπήρχε και το κομμάτι της ζωγραφικής, πολλές αφηγήσεις, υπήρχε background μουσική υπόκρουση, υπήρχαν πάντα κατασκευές όπου τα παιδιά έκαναν πράγματα και πιο ελεύθερα και πιο οργανωμένα...γιατί η εικόνα, η μουσική και όλο αυτό το διαδραστικό, οι δράσεις που γίνονταν μέσα από τη ζωγραφική, από τα εικαστικά ήτανε η γέφυρα με τα παιδιά, είτε γιατί δε μιλούσανε τη γλώσσα, είτε γιατί δε θέλανε να εκτεθούνε και η συμμετοχή τους ήτανε μέσα από αυτό.»

«Επίσης εννοείται ότι η κίνηση, η μιμική πολύ, η αντιγραφή όπως ασκήσεις τύπου καθρέφτη κλπ, παιχνίδια με τη φωνή που να μην σημαίνουν κατανάγκη να έχει λογική συνέχεια, αλλά να έχει να κάνει με τη φωνή, με τους ρυθμούς, πάρα πολύ, το τραγούδι, με την κίνηση εννοείται με το χορό, με τη σκιά, παίζαμε πολύ με τις σκιές, τελείως αυτοσχέδια...Δηλαδή η ζωγραφική μπαίνει μέσα πάρα πολύ, μπαίνει και η περιγραφή εφόσον η γλώσσα βοηθάει, αλλά η γλώσσα μπορεί να είναι και στη γλώσσα τους. Δεν απαγορεύεται, οπότε θα μπορούσαν να το πουν στη γλώσσα τους και κάποιος να το μεταφράσει. Αλλά ακόμη και να μην το μεταφράσει δεν μας πειράζει.»

«...λειτουργούσαμε και ένα άτυπο εργαστήριο ζωγραφικής γιατί δεν ήμουν εικαστικός, προσπαθούσαμε στην ουσία όλο αυτό που κάναμε με τη μουσική να το μεταφέρουμε με χρώματα στο χαρτί...»

«...το παιχνίδι είναι όντως κάτι μαγικό σε οποιοδήποτε επίπεδο εξέλιξης, δηλαδή και σε ενήλικες εγώ το χρησιμοποιούσα πάρα πολύ, με πολλή μεγάλη επιτυχία...έχει μέσα την εξερεύνηση σε ελεύθερο πλαίσιο οπότε κινείται το παιδί με βάση το ενδιαφέρον του και με βάση το εσωτερικό του κίνητρο, οπότε εκεί οφείλεται η μεγάλη αποτελεσματικότητα της μάθησης. Είναι, ε παρακινεί το συναίσθημα, το οποίο είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος να μάθει κανείς, όταν διεγείρεται το συναίσθημά του.»

«...πολύ κίνηση, τόσο στο ζέσταμα για να ζεσάνουμε τη φωνή που είναι ούτως ή άλλως αναπόσπαστο κομμάτι της διδασκαλίας του τραγουδιού και της χορωδίας, όσο και για να κατανοήσουν τα παιδιά ρυθμούς, μελωδικά ύψη, τον τόνο, δύσκολα σημεία, δύσκολους ρυθμούς και άλλα. Χρησιμοποιήσαμε ζωγραφική ειδικά στα πιο μικρά, σε συνδυασμό με ιστορίες και δραματοποίηση και υπάρχουν έτσι πολύ ωραίες πηγές, πως μπορείς να παίζεις με τις νότες, κάναμε το σπίτι της μουσικής που είναι το πεντάγραμμο και μέσα ζουν οι νότες και διάφορα.»

«Όπου πάλι, σου λέω έχει πολλά κοινά σημεία με το *community music* ίσως το ορφικό στοιχείο να ήταν ότι χρησιμοποιούσαμε πολύ το συνδυασμό μουσική, κίνηση, τραγούδι, όργανα, *body percussion* και στο τέλος και η παράστασή μας ήτανε με αυτή τη μορφή. Δηλαδή όλοι κάναμε όλα.»

«Τους ενέταξα στο ότι τους έδειχνα πώς να μελετήσουν και μετά στο σπίτι, τους έδινα τις παρτιτούρες- είχαμε παρτιτούρες όχι με συμβατική σημειογραφία με χρώματα με σχήματα...»

Όπως αναγράφεται και παραπάνω το πλαίσιο, ο χώρος, το συμβολικό κεφάλαιο, το πολιτισμικό κεφάλαιο, αλλά και οι δυναμικές του, παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην απόδοση της εφαρμογής της προσέγγισης του C. Orff στην ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού των συμμετεχόντων. Ενώ ένα σημαντικό στοιχείο που αναδείχθηκε, αφορά στην κάλυψη των πρωτογενών αναγκών στοιχείο που φάνηκε να λειτουργεί καθοριστικά. Ακόμα φαίνεται πως ουσιαστικά αποτελέσματα παράγονται μέσα από τον συνδυασμό και το συντονισμό δράσεων και όχι μίας μεμονωμένης δράσης. Στο παρακάτω απόσπασμα για παράδειγμα η μουσικοπαιδαγωγός εθελόντρια πρόσφερε εθελοντικά μουσικά εργαστήρια σε κλειστή δομή φιλοξενίας προσφύγων όπου καλύπτονταν οι πρώτιστες ανάγκες των παιδιών:

«Κοινωνικοποίηση ναι, και για μένα αυτό που έκανε η Α και ήταν το πιο σημαντικό πιο πολύ από τα υπόλοιπα ήταν να βρει φαγητό στα παιδιά και αξιοπρεπή ρουχισμό, δηλαδή δε δεχόταν να είναι ξυπόλητα σε καμία περίπτωση για να μπορέσει να περάσει το να είναι το παιδί αξιοπρεπές ντυμένο του φέρνει και μια κοινωνική αποδοχή που είναι πάρα πολύ σημαντική».

Αντίθετα παρακάτω παρατίθεται ο λόγος της εργαζόμενης σε πρόγραμμα μουσικής και μάλιστα χορωδιακής εκπαίδευσης σε αντίστοιχη κλειστή δομή φιλοξενίας προσφύγων όπου η προσφορά, η οργάνωση και η στόχευση των δράσεων αφορά καθαρά τη μουσική εκπαίδευση, ενώ υπάρχει και μία συγκεκριμένη κατεύθυνση σε σχέση με το αισθητικό επίπεδο και πιθανά και το αποτέλεσμα:

«Ε είχανε δεθεί μαζί μας αρχικά. Μεταξύ τους δε μπορώ να ξέρω γιατί εμείς τα βλέπαμε μία φορά την εβδομάδα οπότε μπορεί να ζούσανε πολύ περισσότερο μεταξύ τους. Δεν ξέρω αν δέθηκαν ιδιαίτερα μέσω της δικής μας ομάδας...Αλλά μουσικά καθαρά δεν είχαμε προλάβει να δούμε εξέλιξη, πέρα από το ότι μάθαιναν κάποια τραγούδια, τα φτάναμε σε ένα καλά αισθητικό επίπεδο και αυτό.»

Σε αυτό το σημείο γίνεται αντιληπτή η μεταστροφή της στόχευσης: Η δράση εδώ δε λειτουργεί τόσο παρεμβατικά και έμμεσα θεραπευτικά, αλλά μέσα σε ένα περισσότερο γνωστικό και μαθησιακό πλαίσιο. Βεβαίως η προσέγγιση φαίνεται με έναν τρόπο να λειτουργεί σε κλασικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα όπως σχολεία, όπου σύλλογοι γονέων οργανώνουν καλλιτεχνικά εργαστήρια και η συνεντευξιαζόμενη συμμετείχε σε αυτά, το να μπορέσουν να παράξουν ένα αποδεκτό μουσικό αποτέλεσμα αποτελεί σημαντικό στόχο:

«Εκεί μπόρεσα να δω αλλαγές και ως προς την κατανόηση μουσικών εννοιών, ότι αντιλαμβάνονταν το ρυθμό ας πούμε με πολύ μεγάλη ευκολία, το τραγούδι, παίζαμε όργανα, είχαμε μέσα σε ένα χρόνο στην τελική παράσταση παίζαμε μελόδικες με τα παιδιά και εκεί προφανώς ακολούθησε με παιγνιώδη τρόπο διδασκαλίας. Το να μπορούν να αποδώσουν τις νότες στη μελόδικα και ήταν πολύ όμορφο το αποτέλεσμα έτσι καλλιτεχνικά, μουσικά.»

(Δ) Η ανάπτυξη των δικτύων, η ωφελιμότητά τους στις ομάδες αναφοράς και ο μετασχηματισμός του χώρου σε τόπο.

Στην παρούσα έρευνα δράσης η λειτουργία των δικτύων είναι παράλληλη και δυναμική σε όλα τα επίπεδα και τα στάδια της ανάλυσης. Κι αυτό διότι αφορά τόσο τα προϋπάρχοντα δίκτυα των εθελοντών συμμετεχόντων και των παιδιών στις ομάδες αναφοράς, όσο και στα νέα δίκτυα που αναπτύσσονται στους χώρους δράσης αλλά και στα επόμενα μετασχηματισμένα πια δίκτυα μετά τις δράσεις. Αυτή η δυναμική και συνεχώς μετασχηματιστική λειτουργία των δικτύων, την οποία συνήθως εκ των αποτελεσμάτων των αλληλεπιδράσεων που παράγουν μπορούμε να παρατηρήσουμε, καθιστά δύσκολο τον πλήρη εντοπισμό και τη λειτουργία τους, ωστόσο μέσα από την έρευνα και τις συνεντεύξεις είναι δυνατό να γίνουν κάποιες διαπιστώσεις: πρώτα από όλα φαίνεται ότι τα οικογενειακά δίκτυα, τα δίκτυα γνωστών και φίλων αλλά και δίκτυα ανθρώπων κόμβων, (όπως αναφέρει παρακάτω η συνεντευξιζόμενη περί εμπνευσμένων καθηγητών), είναι καθοριστικά στην ανάληψη εθελοντικών δράσεων από τους συνεντευξιζόμενους. Σε κάποιες περιπτώσεις – όπως στο τρίτο και τέταρτο απόσπασμα που παρατίθεται η ύπαρξη ανθρώπων ‘γνώριμων’ δίνει την αίσθηση της ασφάλειας, θα πρέπει βέβαια να τονισθεί πως το τρίτο και το τέταρτο απόσπασμα που παρατίθεται ανήκουν στους δύο μεγαλύτερους ηλικιακά εθελοντές συμμετέχοντες, συνεπώς που αναδεικνύει την ανάγκη των μεγαλύτερων και εμπειρότερων παιδαγωγών για την ύπαρξη ασφάλειας και ομαλής συνεργασίας σε έναν χώρο προσφοράς:

«...μου προτάθηκε και λίγο από την Κ... ρε παιδί μου να έρθω εδώ στο χώρο...»

«Έχω δουλέψει με τα τσιγγανοπαίδια, όταν είχαν έρθει στον Κεραμεικό πριν... το '97 στα πλαίσια του πανεπιστημίου με Φραγκουδάκη, Δραγώνα, και μετά Ανδρούσου...»

«...ως εθελόντρια, ξεκίνησα γιατί υπήρχαν γνώριμοι άνθρωποι μέσα και αυτό ήταν βοηθητικό για μένα, για να πάω στο χώρο και να δω λίγο τα πράγματα, έχοντας όμως και κάποιον μέσα να μου πει δύο πράγματα για το χώρο»

«...δεν ήθελα να βρεθώ οπουδήποτε, χωρίς να ξέρω τι είναι αυτό στο οποίο συμμετέχω...έτσι με βρήκε λιγάκι να πω την αλήθεια γιατί τελείως συμπτωματικά γνώρισα τον Π., τελείως συμπτωματικά σε άλλο πράγμα τον γνώρισα, και τελείως συμπτωματικά κάναμε τα...»

«Κοίταξε η αλήθεια είναι ότι επειδή η μητέρα μου ήτανε πάρα πολύ μέσα στα πράγματα λόγω επαγγέλματος, πάντα είχαμε γνωριμίες και άκρες μέσα σε τέτοιους χώρους για μένα προσωπικά λειτούργησε ότι ήθελα κάπου να βοηθήσω...»

Σε κάποιες περιπτώσεις η ίδια η προσπάθεια δημιουργίας δικτύων οδηγεί στην ανάληψη εθελοντικών δράσεων:

«...επειδή έμαχνα και εγώ η ίδια να δικτυωθώ και για να βοηθήσω τα παιδιά του σχολείου, να τους φέρω κι άλλους ανθρώπους πέρα από εμένα, να τους γνωρίσουν μουσικές και τέτοια, γνώρισα μία κοπέλα η οποία έχει δημιουργήσει τις γέφυρες τέχνης...»

Από την άλλη πλευρά ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα δίκτυα που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια των δράσεων μεταξύ εθελοντών, αλλά και εθελοντών με τους συμμετέχοντες στις δράσεις. Στο πρώτο μάλιστα παράθεμα αναδεικνύεται η σημαντικότητα της δημιουργίας δικτύων μεταξύ προσφύγων και εθελοντών καταγόμενων από χώρες τελικού προορισμού των προσφύγων καθώς αναπτύσσονται γέφυρες επικοινωνίας και πληροφορίας που λειτουργούν επιβοηθητικά στην προσπάθεια των προσφύγων να ενταχθούν στις ανεπτυγμένες οικονομικά ευρωπαϊκές χώρες:

«...και για τους πρόσφυγες που θέλουν να πάνε στο εξωτερικό είναι μία πρώτη επαφή καλή που θα συναντήσουν φεύγοντας από την Ελλάδα, γιατί ανταλλάσσουν και πληροφορίες, μπορεί αν είναι κάποιος από τη Γερμανία να τους πει κάτι για τη Γερμανία, οπότε είναι μία αλυσίδα, ένα δίκτυο, μία προετοιμασία του τι θα συναντήσουν φεύγοντας από εδώ...»

«...αλλά έχω γνωρίσει καταπληκτικούς ανθρώπους και έχω αλλάξει χάρη σ αυτούς...»

«υπάρχει μεγάλη διάθεση για ανταλλαγή, μέσα από τις επιμορφώσεις που γίνονται αλλά και το καθημερινό, δηλαδή το ότι μπαίνεις σε ένα χώρο που δεν ξέρεις κανέναν και με νοιάξιμο θα πεις το καλημέρα, καληνύχτα, και με νοιάξιμο θα σταθείς να δεις τι κάνουνε;»

«Δηλαδή φαντάσου ότι τελείωσε ο κύκλος, δηλαδή το εργαστήριο που αφορούσε την κιθάρα κράτησε περίπου ένα μήνα, απλά πήγαινα μετά πολύ υποστηρικτικά και για τους υπόλοιπους.»

«Οπότε ναι η πρώτη ειδικά εθελοντική δράση ήτανε πολύ σημαντική για μένα σε αυτό το επίπεδο. Από κει και στο εξής εκεί πέρα μέσα γνώρισα ανθρώπους που σημαίνει ότι δημιούργησα δίκτυα, υπό άλλες συνθήκες δε θα τους γνώριζα...»

Οι δεσμοί που αναπτύσσονται μεταξύ των εθελοντών συχνά είναι πολύ ισχυροί και μακροχρόνιοι και μέσα από τη συμμετοχική παρατήρηση της ερευνήτριας φάνηκε πως :

«Σίγουρα ακόμα κρατάω επαφές με εθελοντές από Τουρκία, ακόμα και μία σχέση μου είχε προκύψει από το camp της Θεσσαλονίκης».

(E) Η διαλεκτική συσχέτιση των παραπάνω με την ομάδα παρέμβασης και τη βιωμένη εμπειρία της ερευνήτριας, ενδοσκόπηση και μετασχηματισμοί.

Στην παρούσα παράγραφο θα γίνει μία διαλεκτική συσχέτιση των προαναφερθέντων πυλώνων με την βιωμένη εμπειρία μέσα από την καλλιτεχνική παρέμβαση της ερευνήτριας αλλά και τη συμμετοχική παρατήρηση σε άλλες δράσεις στο χώρο του Δικτύου για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Σχετικά με την κατοχή αλλά και τον μετασχηματισμό του ατομικού κεφαλαίου εθελοντή, φαίνεται πως μετασχηματίζεται αρκετά το συμβολικό κεφάλαιο αλλά και συχνά οι επαγγελματικές έξεις, ιδιαίτερα αν κάποιος παρέχει την επαγγελματική του ιδιότητα εθελοντικά. Διότι ανάλογα με το μέγεθος της ανοιχτότητας του χώρου, της ευελιξίας και της ευαισθησίας του ανθρώπινου δυναμικού, αλλά και της ομάδας δράσης, η εμπειρία του εθελοντή μπορεί να είναι εξαιρετικά καθοριστική της προσωπικής του πορείας και μετασχηματισμού. Η ομάδα αναφοράς που συμμετείχε στα εργαστήρια του διαπολιτισμικού μουσικού συνόλου C. Orff, παρά τις συνεχείς μετακινήσεις και παρά τις δυσκολίες λόγω του ξεσπάσματος της πανδημίας του Covid-19, κατάφερε, διανύοντας μόνο τα 2/3 της σχολικής χρονιάς να παράξει τέτοιους μετασχηματισμούς και να λειτουργήσει επιβλητικά ως προς την ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού των συμμετεχόντων με μέσο επίπεδο μετασχηματισμού τουλάχιστον στους μισούς συμμετέχοντες, ποσοστό καθόλου μικρό με βάση τις δεδομένες συνθήκες και δυσκολίες. Σίγουρα διαφοροποιήσεις όπως η πιο εκτεταμένη χρήση των υλικών, της ζωγραφικής και των άλλων τεχνών θα βοηθούσαν περισσότερο προς αυτή την κατεύθυνση και πιθανά η αύξηση των συναντήσεων από μία σε δύο φορές την εβδομάδα είναι βέβαιο πως θα υποστήριζε την συμπερίληψη και άλλων παιδιών. Ωστόσο η αύξηση των συναντήσεων είχε προγραμματιστεί για τους μήνες Απρίλιο και Μάιο για την οργάνωση των προβών για την δημιουργία μίας μικρής παράστασης στο δημόσιο χώρο από μικρούς και μεγάλους, η οποία δεν πραγματοποιήθηκε λόγω Covid-19. Σχετικά με τα δίκτυα που αναπτύχθηκαν μεταξύ των εθελοντών πράγματι, η εμπειρία της ερευνήτριας στο χώρο της δράσης απέδειξε πως μπορούν να δημιουργηθούν ισχυροί δεσμοί ανταλλαγής και μοιράσματος κοινών βιωμάτων,

προβληματισμών αλλά και μεθόδων προσέγγισης και υποστήριξης των ομάδων δράσης, ωστόσο χρειάζεται χρόνος και περισσότερες κοινές εμπειρίες και δράσεις που ο εγκλεισμός λόγω της πανδημίας δεν επέτρεψε.

Από την άλλη πλευρά η χρήση της προσέγγισης C. Orff για τη δημιουργία του μουσικού αυτού συνόλου φάνηκε αρκετά αποτελεσματική, παρά ταύτα εμφανίστηκαν μια σειρά από πρωτογενείς ανάγκες των παιδιών όπως για παράδειγμα η σύνδεση με το σώμα, η αισθητηριακή ενεργοποίηση, το τραγούδι αργότερα, όπου έπρεπε να δοθεί αρκετή προσοχή και χρόνος για αυτό και χρειάστηκε περισσότερος χρόνος που λόγω της πανδημίας δε δόθηκε στη δράση. Στα πιο σταθερά ερχόμενα παιδιά στα εργαστήρια, σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές οι οποίες με μια λιγότερο ευρεία και συμπεριληπτική προσέγγιση δεν θα είχαν επιτευχθεί. Ένα όμως από τα πιο σημαντικά δεδομένα που προέκυψαν και από τη συμμετοχική παρατήρηση της ερευνήτριας, αφορά την άμεση εξάρτηση της ομάδας δράσης από τον καλλιτέχνη εθελοντή, με την έννοια της παρατήρησης μιας διαλεκτικής τους και σε πολλές περιπτώσεις αναλογικής τους προόδου σε επίπεδο ανάπτυξης του κοινωνικού τους εαυτού, τα επίπεδα κοινωνικοποίησης των παιδιών και η δημιουργία εμπειριών ικανών να προκαλέσουν μετασχηματισμούς. Αυτή η διαπίστωση αφορά την παρατήρηση αλλά και το βίωμα της δράσης και της ταυτόχρονης αλλαγής μέσω του συλλογικού καλλιτεχνικού παιχνιδιού. Τα επίπεδα και η ισχύς των ταυτόχρονων μετασχηματισμών εθελοντή-ομάδας δράσης εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις αντικειμενικές συνθήκες και το συμβολικό κεφάλαιο του χώρου που την ίδια στιγμή των μετασχηματισμών μετατρέπεται σε τόπο. Τόπο καλλιτεχνικό και δημιουργικό, τόπο συσχετισμού και συνάντησης, τόπο που ενεργοποιεί το συναίσθημα, άρα και τη μνήμη άρα και την ουσιαστική μάθηση. Συνεπώς η εμπειρία εδώ έρχεται να συνομιλήσει με τις θεωρίες της συμπερίληψης και της απελευθερωτικής μάθησης, με την επιβεβαίωση της δύναμης της συμμετοχικής τέχνης.

Σχετικά με το βίωμα και τους μετασχηματισμούς της ερευνήτριας, η εμπειρία της ανοιχτής διδασκαλίας με στόχο την παρέμβαση, σε ένα διαπολιτισμικό μουσικό σύνολο για πρώτη φορά ήταν έντονη, πρωτόγνωρη και παράλληλα πολύ βοηθητική για να γίνει εφικτή η αποκρυστάλλωση των προσωπικών αλλαγών και της επιβεβαίωσης πως η τέχνη και το αυθεντικό μοίρασμά της -στη βάση της συν-δημιουργίας- μπορεί να αποτελέσει τον πιο αποτελεσματικό δίαυλο παρέμβασης και επικοινωνίας χωρίς την ανάγκη της κοινής γλώσσας, θρησκείας, ιδεολογίας, εθνικότητας, φύλου και άλλων. Με άλλα λόγια η συμμετοχική τέχνη στη βάση μιας ολιστικής της θεώρησης αποτελεί τον πιο αποτελεσματικό τρόπο παρέμβασης και τρόπου καταπολέμησης των διακρίσεων, ενώ με δεδομένη την παρέμβαση σε παιδιά, αυτό

μπορεί να λειτουργήσει προληπτικά, αλλά και με ακόμα μεγαλύτερη μετασχηματιστική δύναμη για τις μελλοντικές κοινωνίες.

Συμπεράσματα- μελλοντικές προτάσεις εφαρμογής και διαφοροποιήσεις.

Μέσα από την παρούσα έρευνα δράσης αναδείχθηκε πως η προσέγγιση μουσικοκινητικής αγωγής C. Orff εκφραζόμενη από μια ολιστική της θεώρηση και την εμπλοκή της με τις υπόλοιπες τέχνες, έχει τη δύναμη- εντασσόμενη σε ένα οργανωμένο πρόγραμμα συμμετοχικής τέχνης- να οδηγήσει στην ανάπτυξη του κοινωνικού, να αυξήσει το κοινωνικό πολιτιστικό κεφάλαιο, να λειτουργήσει συμπεριληπτικά προς την κατεύθυνση της απελευθερωτικής μάθησης για τα παιδιά. Μέσα από την έρευνα ωστόσο, διαφάνηκαν και οι αδυναμίες της προσέγγισης: όπως για παράδειγμα η ανάγκη να δοθεί πολύς χρόνος, χώρος, ανθρώπινο δυναμικό που θα στηρίζει την προσπάθεια και θα καταβάλει συμβολικό κεφάλαιο, πόροι για την κάλυψη της υλικοτεχνικής υποδομής. Το γεγονός αυτό σημαίνει πως η προσπάθεια εφαρμογής παρεμβατικών δράσεων σε αντίστοιχες ευάλωτες ομάδες παιδικού πληθυσμού με άξονα την προσέγγιση του C. Orff, προϋποθέτει μία σε βάθος μελέτη των αναγκών του κάθε παιδιού. Ενώ το πλαίσιο θα πρέπει να παρέχει συμπληρωματικές δράσεις και υλικά που στερούνται σε μεγάλο βαθμό τα παιδιά από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και τα παιδιά πρόσφυγες. Οι αντικειμενικές συνθήκες και το πλαίσιο δράσης με άλλα λόγια λειτουργούν καθοριστικά στην απόδοση της προσέγγισης αυτής, καθώς παρά την ευελιξία, το εύρος και τη δυναμική της, δε μπορεί να εφαρμοστεί με επιτυχία σε κάθε πλαίσιο παρέμβασης. Το ξέσπασμα της πανδημίας του Covid-19 παρότι περιόρισε το υπό ανάλυση ποσοστό του δείγματος των ομάδων αναφοράς, βοήθησε στην σε βάθος ανάλυση των συμμετεχόντων εθελοντών και παιδιών που φώτισαν μια σειρά από σημεία μετασχηματισμών αλλά και διαφορετικών τεχνών που απαντώνται στο Orff. Πιθανές διαφοροποιήσεις της διαδικασίας και των εργαστηρίων της έρευνας δράσης ενδεχομένως να συμπεριελάμβαναν συνάντηση με τα παιδιά συμμετέχοντες δύο φορές την εβδομάδα και με μεγαλύτερη διάρκεια, καθώς οι μετακινήσεις των παιδιών και οι αυξημένες τους ανάγκες έχρηζαν περισσότερου χρόνου. Ακόμα ο χρόνος της δραστηριότητας θα έπρεπε πιθανά να έχει μεγαλύτερη διάρκεια, καθώς τα παιδιά φάνηκε να έχουν μεγάλη ανάγκη αλληλεπίδρασης και εκτόνωσης πέρα από το κομμάτι της σύνθεσης και της εξάσκησης στα κρουστά Orff. Επίσης σημαντική θα ήταν και η συμπερίληψη των γονέων στην καλλιτεχνική διαδικασία, γεγονός όμως που δεν

πραγματοποιήθηκε λόγω της έξαρσης του covid-19 και του κλεισίματος του χώρου. Ωστόσο η πραγματοποίηση μουσικών εργαστηρίων παιδιών και γονέων αποτελεί έναν από τους μελλοντικούς στόχους και σκοπούς της εξέλιξης αυτής της έρευνας δράσης αλλά και η παρουσίαση στο δημόσιο χώρο και η αλληλεπίδραση με τον ευρύτερο χώρο, τη γειτονιά.

Βιβλιογραφία

- Agalianou, O. (2014). Carl Rogers meets Carl Orff: Person-centered theory and Orff-Schulwerk, Orff-Schulwerk-heute, 91.
- Agalianou, O. (2018). Working in refugee accommodation centers: Orff-Schulwerk as means of social cohesion. Paper. Orff- Schulwerk heute. Elemental Music and Dance Pedagogy.
- Benjamin, W. (1978/1935-36). Το Έργο Τέχνης στην Εποχή της Τεχνικής Αναπαραγωγιμότητάς του. Στο W. Benjamin, Δοκίμια για την Τέχνη (μτφρ. Δ. Κούρτοβικ). Αθήνα: Κάλβος.
- Bourriaud, N. (2015). Σχεσιακή Αισθητική, (Γ. Δημήτρης, Μετάφ.). Αθήνα, ΑΣΚΤ
- Bowles, S. Edwards, R. (2011). Κατανοώντας τον Καπιταλισμό. Ανταγωνισμός, εντολή και μεταβολή στην οικονομία των ΗΠΑ. Αθήνα: Gutenberg.
- Bowles, S. Edwards, R. (2011). Κατανοώντας τον Καπιταλισμό. Ανταγωνισμός, εντολή και μεταβολή στην οικονομία των ΗΠΑ. Αθήνα: Gutenberg.
- Βομβογιάννη, Χ. (2017) Θέμα: «Να χτίζεις σχέσεις...». Επιτόπια έρευνα σε ένα συνεργατικό καφενείο της Αθήνας: Το Orff Schulwerk ως μουσική στην κοινότητα. Διπλωματική Εργασία, Επιβλ: Παπαπαύλου, Μ. Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Craib, Ian. (2012). Κλασική Κοινωνική Θεωρία. Μια εισαγωγή στη σκέψη των Μαρξ, Βέμπερ, Ντυρκεμ, Ζίμμελ. Μετάφραση Μ. Καρασαρίνης, Π. Λέκκας, Επιμ. Π. Λέκκας. Αθήνα: Παπαζήση.
- Cuche, D (2001). Η Έννοια της Κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες. Αθήνα: Τυπωθήτω
- Cuche, D (2001). Η Έννοια της Κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες. Αθήνα: Τυπωθήτω
- Freire, P. (1974) Η Αγωγή του Καταπιεζόμενου. Αθήνα: Ράππα
- Freire, P. (1977). Η πολιτιστική δράση για την κατάκτηση της ελευθερίας. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Gergen K.J. (2016) Θεραπευτικές πραγματικότητες. Συνεργασία, καταπίεση και σχεσιακή ροή. Αθήνα: Πεδίο.
- Giddens, A. (2002). Κοινωνιολογία. Αθήνα: Gutenberg
- Glense, C. (2018) Η Ποιοτική Έρευνα. Οδηγός για νέους επιστήμονες. Αθήνα: Μεταίχμιο

- Glense, C. (2018) Η Ποιοτική Έρευνα. Οδηγός για νέους επιστήμονες. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Goleman, D. (1998). Η συναισθηματική νοημοσύνη. Γιατί το «EQ» είναι πιο σημαντικό από το «IQ»; Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Haselbach, B. Σαρροπούλου, Κ. (επιμ.) 2018. Κείμενα Θεωρίας και Πράξης του Orff-Schulwerk. Βασικά κείμενα για το Orff-Schulwerk (1932-2010) και ελληνικά άρθρα για το Orff-Schulwerk. Αθήνα: Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Kadinsky, W. (1981) .Για το πνευματικό στη τέχνη. Αθήνα: Νεφέλη
- Lefebvre, H. (1977). Δικαίωμα στην πόλη. Χώρος και πολιτική. Αθήνα: Παπαζήση.
- Lefebvre, H. (1991). The production of space. Blackwell
- Ritzer ,G. (2012). Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία. Αθήνα: Κριτική.
- Ritzer ,G. (2012). Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία. Αθήνα: Κριτική.
- Small, C. (1983) Μουσική-Κοινωνία-Εκπαίδευση. Αθήνα: Νεφέλη
- Willig, C, (2015). Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην Ψυχολογία. Αθήνα:Gutenberg
- Ziogas, G (2019). Σημειώσεις μαθήματος «Τέχνη και Δημιουργικές Κοινότητες».
- Ziogas, G. Σχεσιακή Τέχνη (Σημειώσεις μαθήματος Α' Εξαμήνου 2018-2019)
- Ziogas, G., Sillaiou, S. (επιμέλεια).(2018). Τοπίο: Ιστορίες, Πολιτικές Αναπαραστάσεις, πρακτικά Συνεδρίου στο πλαίσιο της έκθεσης Εικαστική Πορεία προς τις Πρέσπες 2007-2014, Μια διαδικασία βίωσης του τοπίου, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, Φλώρινα.
- Ziogas, G., Χεραπαδάκου Α. (2012-2013). Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, Γραμματισμός: Πολιτισμική και Αισθητική Αγωγή, Οδηγός Σπουδών-Καλές Πρακτικές- Εκπαιδευτικό Υλικό».
- Αγαλιανού, Ο., & Τσαφταρίδης, Ν. (2016). Άτυπες μορφές γνώσης και μάθησης Μουσικοπαιδαγωγική Θεώρηση του C. Orff. Άρθρο διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/325540815_Attypes_morphes_gnoses_kai_matheses_ste_Mousikopaidagogike_Theorese_tou_C_Orff
- Αγκιναρασταχάκης, Κ. (2017) Σημειώσεις σεμιναρίου τριετούς επιμορφωτικού κύκλου σχολής Μωραΐτη.
- Αναγνωστοπούλου, Χ. (2018). Μουσικές δυνάμεις - 1η διάλεξη: Η περίπτωση της μουσικής στην κοινότητα. Ίδρυμα Λίλιαν Βουδούρη.

- Αποστολοπούλου, Β., 2017. Η Παιδαγωγική του Celestin Freinet στην Ελλάδα μέσα από τα μάτια εκπαιδευτικών και γονέων. Διπλωματική Εργασία, Επιβλέπων Καθηγητής Τουτούρας Χρήστος.
- Αυδίκος, Β. (2014). Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες στην Ελλάδα. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Bourdieu,P. (2009). Η Διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης. Αθήνα: Πατάκη.
- Bourdieu,P. (2009). Η Διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης. Αθήνα: Πατάκη.
- Γραμματισμός: Τυπικές και Άτυπες Μορφές Μουσικής Διδασκαλίας-Μάθησης (Πρακτικά 7ου
- Δασκαλάκης, Δ.Ι. (2009). Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία. Αθήνα: Παπαζήση.
- Δασκαλάκης, Δ.Ι. (2009). Εισαγωγή στην Σύγχρονη Κοινωνιολογία. Αθήνα: Παπαζήση.
- Δαφερμός, Μ., 2002. Η Πολιτισμική-Ιστορική Θεωρία του Vygotsky. Φιλοσοφικές-Ψυχολογικές-Παιδαγωγικές διαστάσεις. Αθήνα: Ατραπός.
- Ζαχομάλλιου, Α., Ζωγράφου, Ε., Κάλλιου, Ε., 2015 (Μεταπτυχιακή εργασία). Βασικοί εκπρόσωποι της πολλαπλότητας των τύπων νοημοσύνης. Θεωρήσεις, μοντέλα και εκπαιδευτική αξιοποίηση. Διδ. Φλουρής Γ. Σμυρναίου Ζ. ΕΚΠΑ
- Ζήση Αναστασία, (2019) Φάκελος σημειώσεων μαθήματος ΔΠΜΣ Εφαρμοσμένη - Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη: Κοινωνική παρέκκλιση, ομάδες αποκλεισμού και ψυχική υγεία
- Ζήση, Α. (2013). Κοινωνία, Ταυτότητα και Ψυχική Υγεία. Αθήνα, Gutenberg
- Ζήση, Α. (2018). Για μια ενεργή και αλληλέγγυα κοινότητα: Παρεμβάσεις κοινωνικής ενδυνάμωσης την εποχή της κρίσης. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Ψυχολογίας και Υγείας.
- Ζήση, Α. Σημειώσεις Μαθημάτων 2018-2019 .
- Ζιώγας, Γ. (2019) Φάκελος σημειώσεων μαθήματος ΔΠΜΣ Εφαρμοσμένη - Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη. Παρεμβατική Τέχνη.
- Κανελλόπουλος, Π. (2011) Ο Christopher Small και η ανατροπή του Μουσικοπαιδαγωγικού κανόνα. Άρθρο στο Approaches: Μουσικοθεραπεία & Ειδική Μουσική Παιδαγωγική | 3 (2) 2011 | <http://approaches.primarymusic.gr>

- Κοσμάνου, Β. (2016) Διαπολιτισμική ανάπτυξη του σχολείου: Σχεδιασμός, εφαρμογή και αξιολόγηση μιας διδακτικής παρέμβασης με άξονα την πολυπολιτισμική μουσική. Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Κωνσταντινίδου, Ζ., Κυρίδης, Α., & Στάμου, Α. (2016). Η διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση ως μέσο κοινωνικοποίησης. Μια πιλοτική προσέγγιση σε παιδιά πρώτης δημοτικού. Στο Μ. Κοκκίδου & Ζ. Διονυσίου (Επιμ.), Μουσικός Γραμματισμός: Τυπικές και Άτυπες Μορφές Μουσικής Διδασκαλίας Μάθησης (Πρακτικά 7ου Συνεδρίου της Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση) (σσ. 270-284). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.
- Λάχλου, Σ., Μπαλτάς, Χ., Καρακατσάνη, Δ., (επιμ.) 2017. *Celestin Freinet*. Θεσμική και Κριτική Παιδαγωγική. Για ένα ελεύθερο ανοιχτό και συνεργατικό σχολείο. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων.
- Λυδάκη, Α. (2012). Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας. Αθήνα: Καστανιώτη
- Λυδάκη, Α. (2012). Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας. Αθήνα: Καστανιώτη
- Ματέυ, Π. (1986) «Ρυθμική», Νάκας, Αθήνα
- Μουσικοπαιδαγωγική Θεώρηση του C. Orff. Στο Μ. Κοκκίδου & Ζ. Διονυσίου (Επιμ.), Μουσικός
- Ντάφλος, Κ., 2015. Επιτελεστικές πρακτικές τέχνης. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/3174>
- Παζαρζή Ε. Ν., Κατσικίδης Σ. επιμ. (2016) Από την Κοινωνική Σκέψη στην Κοινωνιολογική Θεωρία. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παπαναγιώτου, Ξ .επιμ. (2013) Ζητήματα μουσικής παιδαγωγικής. Θεσσαλονίκη: ΕΕΜΕ
- Παπαχρήστου, Ν. Σημειώσεις από την Ομιλία της Σειρά διαλέξεων: Deleuze & Αισθητική των τεχνών νέων τεχνολογιών.
- Παπαχρήστου, Ν. Σημειώσεις από την Ομιλία της Σειρά διαλέξεων: Deleuze & Αισθητική των τεχνών νέων τεχνολογιών.
- Πεχτελίδης, Ι., 2015. Κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4744>

- Μπουρλώκα Χριστίνα (2011) Πτυχιακή Έργασία: «Το ελληνικό πρόσωπο του Orff – Schulwerk. Το μουσικοπαιδαγωγικό έργο του Carl Orff στην Ελλάδα.» Επ Καθηγητής: Σταύρου Γιάννης, Α.Τ.Ε.Ι Ηπείρου
- Πυργιωτάκης, Ι. Ε, Οικονομίδης, Β.Δ. επιμ. (2010) Περί Παιδείας Διάλογος. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Ράπτης, Θ. (2015). Μουσική Παιδαγωγική. Μια συστηματική Προσέγγιση με Εφαρμογές στην Παιδική Ηλικία. Αθήνα: Orpheus.
- Σαρροπούλου, Κ. Haselbach, Β. επιμ. (2018) «Κείμενα Θεωρίας και Πράξης για το Orff-Schulwerk. Βασικά κείμενα (1932-2010). Εταιρεία σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας Σχολή Μωραΐτη. Αθήνα
- Σιαμέτη, Β. (2016) Η Μουσική ως ερέθισμα κινησιολογικής έκφρασης. «Ιδέα και μορφή στην performance». (Πτυχιακή Εργασία) Επιβλ. Βασιλειάδης Α., Μπουρίτη Α, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης.
- Συνεδρίου της Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση) (σσ. 87-95). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.
- Ταϊήρολ, Τ. (2013), Πολυπολιτισμικότητα». Αθήνα: Πόλις.
- Τσαφταρίδης, Ν. «Μουσική, Κίνηση, Λόγος. Η στοιχειοδομική μουσική στο παιδαγωγικό έργο Orff». Νικόλαος Τσαφταρίδης. Νήσος.Αθήνα 1997
- Τσουνής, Α. Σαράφης Π. (2016). Κοινωνικό Κεφάλαιο: Μια απόπειρα εννοιολογικής οριοθέτησης του όρου. Αθήνα: Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών
- Φιλιάνου, Μαρία. (2005) «Η προσφορά της Μουσικοκινητικής Αγωγής Orff Schulwerk στη Μουσική Εκπαίδευση στην Ελλάδα», Άνοιξη 2005 (50-56)
- Φιλιάνου, Μ. Σημειώσεις μαθημάτων 2018-2019 Σχολή Μωραΐτη.
- Χτούρης, Σ. (2004). Ορθολογικά- Συμβολικά Δίκτυα. Global states και εθνικά Χόμπιτ. Αθήνα: Νήσος.
- Χτούρης, Σ. (2009). Η χωρική διάσταση του κοινωνικού-πολιτισμικού κεφαλαίου. Σύγχρονα θέματα (105), Ιανουάριος-Μάρτιος 2009
- Χτούρης, Σ. (2017). Οι νέοι στην Ελλάδα σήμερα. Κοινωνική κατάσταση, Εργασία και Κοινωνικά Δίκτυα, Αθήνα: Επίκεντρο.
- Χτούρης, Σ. (2019). Φάκελος σημειώσεων μαθημάτων ΠΜΣ «Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη».
- Χτούρης, Σ. Ζήση, Α. (2012) Άρθρο από συλλογικό τόμο Νεολαία και Τόπος: Κατασκευάζοντας τρόπους ύπαρξης μέσα στον κόσμο, Αθήνα, Επίκεντρο.

Ηλεκτρονικές Πηγές

- [Άρθρο για το ElSistemaGreece](#)
- [Άρθρο για τους TimRollinsand K.O.S](#)
- [Συνέντευξη για τα 30 Χρόνια των TimRollinsandK.O.S](#)
- [Βιογραφία του TimRollins](#)
- [Το ElSistema και σε άλλες χώρες από Wikipedia](#)
- [Ντοκιμαντέρ για τους TimRollinsandK.O.S](#)
- [ΙστοσελίδαElSistema Ελλάδας.](#)
- <https://ddp.gr/i-idrysi-toy-diktyou-kai-i-istoria-mas/>
- [Ιστοσελίδα Sistema Global](#)
- [ΣυνέντευξηΕμπνευστήΜαέστρου Jose Antonio Abreu](#)
- [Ντοκιμαντέρ El Sistema- Σώζοντας ζωές.](#)
- www.tanea.gr
- <https://opencourses.ionio.gr/modules/document/file.php/DMS108/%CE%9C%CE%AC%CE%B8%CE%B7%CE%BC%CE%B1%205%20Carl%20Orff.pdf>
- http://gefyrismoi.blogspot.com/2009/07/blog-post_10.html
- <https://www.blod.gr/lectures/i-mousikokinitiki-agogi-simera-ena-taksidi-aytognosias-dimiourgikotitas-kai-aisthitekis-kalliergeias/>
- <https://www.matey.gr/academy/>
- <http://www.orffesma.gr/index.php/el/aboutorff-gr/carl-orff>
- <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/sas/article/view/818/840>
- <https://www.orff.de/en/institutions/orff-institute/>
- <https://ddp.gr/>

Παράρτημα 1^ο - Απομαγνητοφωνήσεις Συνεντεύξεων

A

Focus Group- Συνέντευξη ομάδας αναφοράς

Εθελόντριες δασκάλες μουσικοκινητικής αγωγής και άλλων καλλιτεχνικών και μη αντικειμένων στο χώρο φιλοξενίας της ομάδας έρευνας δράσης.

Απομαγνητοφώνηση συνέντευξης ομάδας αναφοράς

Εθελόντριες Δασκάλες Μουσικοκινητικής Αγωγής στο χώρο του Δικτύου

Στην παρακάτω συνέντευξη η ερευνήτρια συμμετέχει και η ίδια.

E: Τι κάνετε κορίτσια καλά είστε; (γέλια...)

T+ M: Καλά είμαστε εσύ;

E: Καλά είμαι και εγώ. Λοιπόν βρισκόμαστε στο χώρο που γίνεται η δράση, η έρευνα δράσης, και θα κάνουμε μία ομαδική συνέντευξη, ιδανικά έτσι, θα ήθελα να έχουμε μια αλληλεπίδραση σε σχέση με τις εμπειρίες, τα βιώματά μας όσον αφορά τον εθελοντισμό και τις ευπαθείς ομάδες. Και οι τρεις εθελόντριες που βρισκόμαστε εδώ ασχολούμαστε με τα παιδιά και τη μουσικοκινητική αγωγή, οπότε υπάρχει έτσι ένα κοινό ενδιαφέρον. Λοιπόν ποια θα ήθελε να πει δύο λόγια για τον εαυτό της;

T: Εγώ είμαι νηπιαγωγός.

E: Ωραία.

T: Είμαι 8 χρόνια στην εκπαίδευση. Έχω κάνει εθελοντικές δράσεις εδώ στο Δίκτυο για τρία-τέσσερα χρόνια (νομίζω τόσα), σίγουρα τρία. Έχω ασχοληθεί και με ομάδες κωφών και βαρήκοων. Έ τι άλλο κάνω? (σκέφτεται και χαμογελάει), τρέχω από δω κι από κει γενικά αλλά αυτά, σε σχέση με την εκπαίδευση κι αυτά είναι αυτά.

E: Πολύ τρέξιμο.

T: Αλλά εντάξει είμαι στη γενική εκπαίδευση το πρωί, απλά το απόγευμα είναι αυτά τα εθελοντικά που κάνω.

E: Στην ομάδα βαρήκοων που λες, κωφών και βαρήκοων τι έκανες; Τι δράσεις έκανες;

T: Δεν ήταν δράσεις εκπαιδευτικές εκεί πέρα, ήταν κυρίως στο να τους βοηθήσουμε σε λειτουργικά πράγματα μέσα σε φεστιβάλ και εκδηλώσεις.

E: Α τη συμπερίληψή τους δηλαδή...

T: Σε αυτό το κομμάτι, τύπου είμαστε σε ένα αθλητικό χώρο, να τους βοηθήσουμε να βρουν θέσεις, να τους βοηθήσουμε να παραγγείλουνε καφέδες, τέτοια πράγματα που δεν ήτανε ιδιαίτερα εφικτό γιατί χρειαζόταν τηλέφωνο... έπρεπε να κάνουμε τέτοια πράγματα.

E: Ευπαθείς ομάδες και συμπερίληψη.

T: Ναι.

E: Ωραία και εδώ στο χώρο, στο Δίκτυο ποιες ομάδες είχες;

T: Εδώ στο Δίκτυο είχα ομάδα animation, είχα ομάδα τέχνης, είχα ομάδα περιβάλλοντος, αλλά όλα αυτά δεν ήτανε αυτό καθεαυτό το animation, το περιβάλλον αυτό καθεαυτό, ήτανε μέσα από διάφορες δράσεις και εργαλεία που μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε γιατί ήτανε και ο σκοπός μας τα παιδιά να μπορέσουνε να ενταχθούν χωρίς να έχουνε το κώλυμα της γλώσσας κλπ. Οπότε τα εργαλεία ήτανε, ε ήτανε ανάλογα τη δράση κάθε φορά.

E: Ωραία και εσύ K;

M: Εγώ θεωρούμε εκπαιδευτικός, έχω τελειώσει το τμήμα Γεωγραφίας, απλά η απασχόλησή μου η πρωινή είναι στο κομμάτι της Γεωγραφίας, σε εταιρία δηλαδή δουλεύω αυτό, δυστυχώς με την εκπαίδευση δεν έχω ασχοληθεί επαγγελματικά αλλά θα το ήθελα, γι αυτό το σκοπό παρακολουθώ και μια τριετή σπουδή.

E: Τι ομάδες είχες εδώ στο Δίκτυο;

M: Εδώ κάνουμε μουσικοκινητική με γνώσεις που είχα πάρει από κάποια σεμινάρια που είχα παρακολουθήσει κυρίως με μικρές ηλικίες, με παιδιά από τεσσάρων έως έξι-εφτά και κάνουμε απλές ασκησούλες με μουσική, με χορό είτε παιχνίδια γιατί έχω παρατηρήσει ότι ε, δεν ξέρω, έχω την εντύπωση ότι έχουν μεγάλη ανάγκη εδώ πέρα τα παιδάκια από παιχνίδι.

E: Μμμμ.. αυτό είναι αλήθεια.

M: Αυτό, το πολύ δομημένο πλέον το έχω αφήσει και κάνουμε λίγο πιο ελεύθερα πράγματα που έχουν πιο πολύ παιχνίδι.

E: Άλλωστε το παιχνίδι είναι και ένα εργαλείο επικοινωνίας από μόνο του, ανεξάρτητο από γλώσσα....

T: Έναι τους δίνεις μια μπάλα και δε χρειάζεται να το συζητήσουνε αρχίζουνε κλωτσάνε όλα μαζί και παίζουνε ποδόσφαιρο έτσι απλά.

E: Ωραία. Εγώ η αλήθεια είναι ότι όσον αφορά τον εθελοντισμό ενώ επαγγελματικά δούλευα πολλά χρόνια πάνω στο κομμάτι της μουσικής και των παιδιών, των παιδαγωγικών ειδικότερα, εθελοντικά είναι η πρώτη μου χρονιά κι αυτό το έκανα λόγω των προηγούμενων μου σπουδών που πέρα από τη μουσική είχαν να κάνουν και με την Κοινωνιολογία και πάντα με ενδιέφερε η ένταξη των ανθρώπων, η κοινωνική ένταξη και η κοινωνικοποίησή τους, φέτος είναι η πρώτη μου εμπειρία σε μία διαπολιτισμική ομάδα και η αλήθεια είναι ότι ήταν μια πολύ δυνατή εμπειρία μέχρι τώρα, μια πολύ ιδιαίτερη και πολύ ειδική συνθήκη που νομίζω ότι ενώ αρχικά με δυσκόλεψε κλπ, έχει μπει σε μια ροή πλέον, έχω βρει τρόπους διαχείρισης πολλών πραγμάτων, ε, πολλών θεμάτων που μπορεί να προκύπτουν στις ομάδες αλλά και σημεία που γίνεται πραγματικά η επικοινωνία με τα παιδιά. Τώρα έτσι ένα επόμενο που θα μπορούσαμε να πούμε είναι για ποιους λόγους το κάνουμε αυτό. Έχει σκεφτεί καμία για ποιο λόγο μπορεί να δουλεύει εθελοντικά;

T: Εγώ είχα, καλά μου προτάθηκε και λίγο από την Κ... ρε παιδί μου να έρθω εδώ στο χώρο, αλλά αυτό που μου δημιουργήθηκε πολύ έντονα στην πορεία μετά το πέρασμα των χρόνων και του καιρού ήταν η ισορροπία, γιατί εγώ δουλεύω στην Κηφισιά που εκεί πέρα υπάρχει ένα Α κοινωνικό επίπεδο, όλοι έχουν ένα γνωστικό επίσης επίπεδο αρκετά υψηλό, άλλες ανάγκες εκεί πέρα και ξαφνικά έρχεσαι εδώ πέρα και βλέπεις ένα διαφορετικό κόσμο με πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, με ελάχιστα χρήματα, που οι διακοπές και η εκδρομή σημαίνει βόλτα στο πεδίο του Άρεως εκεί που σε άλλους σήμαινε ταξίδι στη Βιέννη και στην Αυστρία κλπ, οπότε μου δημιουργήθηκε η ανάγκη της ισορροπίας. Γιατί η αλήθεια είναι ότι όταν η καθημερινότητά σου είναι πάνω εκεί στα βόρεια...

E: Στα βόρεια προάστια

T: Παρότι μένω στο κέντρο, ξεχνάς λίγο την πραγματικότητα και αρχίζεις και εσύ να εθελουφλείς και λες μήπως μωρέ είναι καλύτερα από ότι τα θυμόμουνα. Όχι τα πράγματα

είναι δύσκολα, οπότε για μένα αυτό που με κράτησε και ακόμη δηλαδή είμαι εδώ πέρα είναι για την ισορροπία, να μην ξεχνάς ότι υπάρχει και η άλλη πλευρά του νομίσματος

E: Δηλαδή ότι έχεις μία επαφή με την κοινωνική πραγματικότητα αν μη τι άλλο.

T: Ναι ξεκάθαρα, εμένα με είχε σοκάρει αυτό με το πεδίο του Άρεως, έτυχε πέρσι τα Χριστούγεννα όταν επιστρέψαμε να κάνω την ίδια συζήτηση εδώ και την ίδια στον κύκλο στο σχολείο που οι μισοί μου είχαν πει ότι είχαν πάει εξωτερικό, οι άλλοι μισοί δεν ξέρω και εγώ τι είχαν κάνει και οι άλλοι, μου λέει εδώ πέρα ένα παιδάκι πήγα εκδρομή, πέρασα πάρα πολύ ωραία, του λέω που πήγες; Μου λέει στο πεδίο του Άρεως και λέω οκ. (παύση)

E: Ναι σε επαναφέρει, σε ξανασυνδέει με την κοινωνία δηλαδή. Εσύ Κατερίνα;

M: Εγώ ήθελα βασικά να δω κατά πόσο μπορώ να ανταποκριθώ σε ένα τέτοιο κομμάτι της εκπαίδευσης σε μικρές ηλικίες και να δω αν όντως μου ταιριάζει γιατί πίστευα από παλιά ότι μου ταιριάζει αυτό το αντικείμενο ...και επειδή είχα και λίγο καημό να το κάνω γιατί δεν μου είχε δοθεί η ευκαιρία επαγγελματικά να πάω σε κάποιο σχολείο και να διδάξω, είπα θα το κάνω επαγγελματικά, μου είπε ένας φίλος μου, μου σύστησε ένας φίλος μου, είχε ακούσει ότι κάνουνε καλή δουλειά εδώ πέρα στο Δίκτυο, οπότε έστειλα αίτηση, με πήραν τηλέφωνο, ξεκίνησα και εγώ στη αρχή ενώ ήμουν πάρα πολύ ενθουσιασμένη γιατί έλεγα τους αρέσει, δεν τους αρέσει αυτό που τους κάνω...

E: Δοκίμαζες...

M: Δοκίμαζα ναι, οπότε κάθε είχα φορά δέκα πράγματα στο μυαλό μου να τους κάνω, που άμα έχουμε χρόνο να κάνουμε και κάτι παραπάνω, δηλαδή αγχωνόμουνα πολύ στην αρχή, πλέον έχω ηρεμήσει, μου αρέσει πάρα πολύ σαν διαδικασία, δηλαδή με γεμίζει και σαν άνθρωπο, όλο αυτό, η επαφή με τα παιδιά, και νιώθω ότι λειτουργεί και λίγο σαν ψυχοθεραπεία όλο αυτό.

E+T: Ισχύει.

T: Βασικά εδώ πέρα οι δράσεις λειτουργούν όπως αυτό που μας έλεγε ο Δ. μπαίνεις και αυτοσχεδιάζεις, ό,τι και να χεις στο μυαλό σου δεν... δηλαδή αυτός ο σχεδιασμός που λένε δράσεις...είναι και περίεργη η συνθήκη της ομάδας, δηλαδή τη μία μέρα μπορεί να έχεις δέκα παιδιά, την άλλη να έχεις δύο, και την επόμενη να έχεις δεκαπέντε, οπότε εσύ αρχίζεις τώρα και σκέφτεσαι στο δρόμο να τους κάνω αυτό, εκείνο, το άλλο, ωραία και πόσα μουσικά όργανα

υπάρχουν και πόσα πινέλα και πόσα αυτά και έρχεται ένα παιδί και την άλλη φορά που υπολογίζεις εντάξει μέχρι πέντε έχεις τετραπλάσια παιδιά και λες οκ.

E: Αυτό είναι ένα κομμάτι που ήθελα να το συζητήσουμε, δηλαδή για τον εθελοντή παιδαγωγό, μουσικοπαιδαγωγό πόσο εύκολο ή δύσκολο είναι να έχει αυτές τις αλλαγές αυτούς τους συνεχείς μετασχηματισμούς στις ομάδες. Δηλαδή, οργανώνω μία δράση ή δράσεις για ένα γκρουπ, μπορεί η συνθήκη να αλλάξει, μπορεί η ηλικία να αλλάξει, το ηλικιακό εύρος να αλλάξει, μπορεί να έρθουν καινούρια παιδιά, μπορεί να έρθουν παιδιά που μιλάνε οι δεν μιλάνε. Αυτός ήταν ένας ανασταλτικός παράγοντας ή με κάποιο τρόπο σας κινητοποίησε, δηλαδή πως βιώνετε αυτούς τους συνεχείς μετασχηματισμούς στις ομάδες ως εθελοντές;

T: Για μένα εκεί που εγώ κόλλησα, γιατί είχα μάθει να δουλεύω αλλιώς και είχα μάθει να δουλεύω με project, με μακροπρόθεσμους στόχους, να δω την εξέλιξη κλπ, έπρεπε να βγω λίγο από τη βολή μου και να συνειδητοποιήσω ότι είναι το εδώ και τώρα, δηλαδή ο στόχος είναι τι θα γίνει σήμερα. Γιατί αυτό το παιδάκι ενδέχεται να το δω σε ένα μήνα, ενδέχεται να το δω ε, κάθε βδομάδα μπορεί και ποτέ ξανά. Οπότε ότι είναι να πάρει ας το πάρει τώρα και την επόμενη φορά μπορεί να είναι και τελείως άσχετο, δηλαδή στο ένα γκρουπ μπορεί να κάνω ηχοχρώματα και στο άλλο γκρουπ μπορεί να σου βγάλει να κάνεις κάτι άλλο. Δεν μπορούσα να κάνω κάτι σταθερό οπότε να πω ότι εξελικτικά θα πάμε από τον πειραματισμό στο πιο δομημένο για να φτάσουμε εκεί, ποτ δεν έβγαινε, σε αυτά που έτυχα εγώ τουλάχιστον. Δεν ξέρω αν έχετε πετύχει εσείς.

E: Άρα υπήρξαν πρακτικές δυσκολίες που με κάποιο τρόπο μετασχημάτισαν κάπως την...

T: Έπρεπε να είμαι λίγο πιο,

E: Ευέλικτη...

T: Στο εδώ και τώρα και, τι θα κάνουμε, πως θα περάσουμε καλά, θα πάρουμε και πράγματα αλλά όχι ότι θα υπάρξει και συνέχεια απαραίτητως την επόμενη φορά. Ήταν πολύ λίγα τα παιδιά που είχαν σταθερή παρουσία στις ομάδες.

E: Και σε μένα το ίδιο και στην ομάδα έρευνας δηλαδή είναι λίγα τα παιδιά τα οποία έχω σε σταθερή εβδομαδιαία βάση.

M: Και σε μένα το ίδιο είναι λίγα τα παιδιά.

E: Για μένα προσωπικά αυτό αρχικά ήταν μια ψιλοτραυματική κατάσταση, δηλαδή ένιωθα αρχικά, άρχισα να έχω αμφιβολίες για το αν τους αρέσει το μάθημα ή όχι, αν τους εκφράζει,

αν το καταλαβαίνουν το μάθημα ή όχι γιατί είχα και αυτή την αμφιβολία σε κάποιες περιπτώσεις γιατί όντως υπήρξαν κάποια παιδιά που δεν μιλούσαν τη γλώσσα. Σιγά σιγά νομίζω ότι αρχίζεις να είσαι οκ με αυτό, δηλαδή οκ το αποδέχεσαι και κοιτάς αυτό που λες τον παρόντα χρόνο και το πιο επιτελεστικό κομμάτι ας πούμε.

T: Βέβαια αν το καταλαβαίνουν ή όχι δεν ξέρω αλλά η αλήθεια είναι ότι η τέχνη, που λες εσύ μπερδεύσουν αν καταλαβαίνουν ή όχι, η τέχνη σε όποια της μορφή, είτε εικαστικά, είτε μουσική είτε φωτογραφία που έχω δοκιμάσει, ήταν ό,τι καλύτερο, δηλαδή μακράν οι πιο ωραίες στιγμές που έχουμε περάσει εδώ ήταν όταν είχαμε παίξει μουσική, όταν έχουμε ζωγραφίσει, όχι ότι δεν θα ακούσουν το παραμύθι όπως το ακούσουν και όπως το μεταφέρω, είτε με θέατρο είτε με αυτά, αλλά η στιγμή που θα χωθούν τα ίδια, ξεχνάνε πως θα επικοινωνήσουν τα ίδια, από που είναι κλπ, τίποτα, φεύγουνε, πάνε αλλού σε άλλο επίπεδο.

E: Ναι η τέχνη βοηθάει, είναι ένα εργαλείο επικοινωνίας φοβερό. Εσύ πως το βίωσες με τις πιο μικρές ηλικίες; Γιατί είχες και πιο μικρά παιδάκια;

M: Ναι δεν ήξερα κατά πόσο από αυτά που ξέρω μπορούν να τα ακολουθήσουν γιατί εγώ είχα και την εξής ιδιαιτερότητα, μπορεί να είχα πολύ μικρά με μεγάλα ταυτόχρονα. Οπότε δεν ήξερα πως να κάνω το μάθημα, γιατί τα μεγάλα λέγανε ότι αυτά είναι πολύ παιδικά δεν θέλουμε να τα κάνουμε, και τα πιο μικρά δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν στα πιο πολύπλοκα, οπότε κάναμε λίγο από όλα.

E: Για να καλύψεις τις ανάγκες.

M: Αυτό, είχα και εγώ που φέτος κάνω καθημερινή και όχι Σάββατα, τα Σάββατα είναι λίγο πιο, δηλαδή τα παιδιά ερχόντουσαν λίγο πιο εύκολα, τώρα που κάνω καθημερινή έχω κάθε εβδομάδα και άλλο γκρουπ, τελείως άλλα παιδιά, οπότε ενώ εγώ ετοιμάζα μαθήματα για να εξελίξω, το πρώτο μάθημα να πάω λίγο παρακάτω, να αρχίσω να δομώ κάτι, έβλεπα ότι αυτό δεν γίνεται, οπότε αυτό που έκανα τη βδομάδα που μας πέρασε τουλάχιστον, επειδή είχα πάλι καινούριο γκρουπ αλλά ήταν πιο μεγάλα τα παιδάκια, τους έκανα το πρώτο μάθημα που είχα ετοιμάσει πέρσυ το καλοκαίρι, απλά προσάρμοσα κάποια πιο πρόσφατα στοιχεία μέσα και είδα ότι αν έρθουν στο επόμενο θα το εξελίξω, αλλιώς θα γίνει πάλι κάτι από την αρχή.

T: Αλλιώς το ίδιο μάθημα ξανά, πάμε! (γέλια...)

E: Ας μείνουμε λίγο τώρα σε αυτό γιατί είναι και το κομμάτι της έρευνας και βοηθάει πολύ και η αλληλεπίδραση μεταξύ μας σε αυτό, στα παιδιά που μένουν, θα ήθελα τώρα να σας έρθουν παιδάκια που ήταν πιο σταθερά στις ομάδες σας και έρχονταν. Έστω σε αυτά τα παιδιά

διαπιστώσατε κάποιες αλλαγές; Κάποιους μετασχηματισμούς ήθελα να ρωτήσω σε σχέση με το χρόνο συγκέντρωσης των παιδιών ή την κοινωνικοποίησή τους ή τον τρόπο που σκέφτονται αν μη τι άλλο, διαπιστώσατε αλλαγές σε αυτά τα παιδιά.

T: Ναι φουλ. Και εγώ είχα και παιδάκια που ήταν ξέρω εγώ αδέρφια και έρχονταν πάντα, καθόντουσαν δίπλα δίπλα, στην αρχή έλα να κάτσεις εσύ από εδώ, όχι για να τα χωρίσω απαραίτητα, γιατί δεν είχε θέση και καρέκλα όχι έλα εσύ από εδώ και όχι (εννοεί δεν αλλάζαν θέση). Βοήθησε το ότι έρχονταν συστηματικά στο να αποχωριστεί έστω και προσωρινά ο ένας τον άλλο, να μιλήσουνε με έναν άλλο και εντάξει χωρίς να δω την φοβερή αλλαγή στην επικοινωνία ποτέ, ανοίχτηκαν στο βαθμό που μπορούσαν έτσι ένιωσαν λίγο πιο άνετα μιλήσανε περισσότερο ή προσπαθούσαν να μιλήσουνε έστω λίγο περισσότερο.

E: Μιλήσανε με τα άλλα παιδιά και με εσένα φαντάζομαι περισσότερο.

T: Με εμένα συνήθως όλα μιλάνε από την αρχή γιατί είσαι ένα σημείο αναφοράς που σου λέει και τώρα τι οκ, με τα παιδιά δυσκολευόντουσαν περισσότερο.

E: Άνοιγμα, μιλάμε και για άνοιγμα έτσι περισσότερο μια κοινωνικοποίηση... Ε εγώ μέχρι τώρα έχω τέσσερα πέντε παιδιά που έρχονται πιο συστηματικά ναι, μπορώ να πω ότι σε αυτές τις περιπτώσεις, ναι έχουμε μεγαλύτερο άνοιγμα και όσον αφορά στο κομμάτι των μουσικών δεξιοτήτων νομίζω ότι υπάρχει μια αλλαγή αυτό που νομίζω ότι έχει έτσι μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι ότι είχαν και την εμπειρία των άλλων παιδιών. Δηλαδή υπήρχαν ας πούμε παιδιά από την Τουρκία που είχαν έρθει για κάποια μαθήματα για λίγες εβδομάδες, δεν είχαν έρθει για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, έτσι για δύο τρεις φορές. Ωστόσο τραγουδούσαν εξαιρετικά και έπαιζαν εξαιρετικά μουσική και θυμάμαι ότι τους είχε κάνει τρομερή εντύπωση και παρότι δεν γνωρίζονταν, ζητούσαν να ακούσουν και πάλι το τραγούδι ή τη συνοδεία από τα άλλα παιδιά, δηλαδή νομίζω ότι τους άλλαξε και λίγο τον τρόπο που σκέφτονται γενικότερα. Φυσικά αυτά όλα είναι εικασίες, η αλήθεια είναι ότι η ομάδα αναφοράς, θα υπάρξουν και συνεντεύξεις και από τα ίδια τα παιδάκια, γιατί είναι μεγάλα, είναι έκτη δημοτικού μπορούν να πουν πέντε πράγματα, αλλά αυτές είναι οι πρώτες διαπιστώσεις μέχρι το Γενάρη που έχουμε φτάσει μέχρι τώρα.

T: Εσύ κάνεις από τον Οκτώβρη;

E: Ναι. Ωραία, για πες για τα παιδάκια που έρχονταν πιο σταθερά στην ομάδα;

M: Ναι έβλεπα ότι είχανε περισσότερο θάρρος να δοκιμάσουν πράγματα και να πειραματιστούν, δεν ξέρω κατά πόσο μεταξύ τους δένονταν, αλλά λίγο τους έβαζα και εγώ

επίτηδες και από το πρώτο μάθημα λίγο να έχουνε την επαφή, να κάνουνε κύκλο, να πιάνουμε χεράκια, κύκλο γύρω γύρω και τέτοια παιχνιδάκια, δεν ξέρω κατά πόσο ήτανε σωστό αυτό να τους βάζω κατευθείαν να... αλλά έμπαιναν σε όλο αυτό, δηλαδή ενώ στην αρχή 'ήταν πολύ μαζεμένα και κουμπωμένα με το παιχνίδι ανοίγονταν, και φορά τη φορά είχα μια ανυπομονησία και περίμεναν και τι θα κάνουμε τώρα, και έπαιρναν και πρωτοβουλίες όχι θα κάνουμε αυτό το παιχνίδι, θα κάνουμε το άλλο. Και πιστεύω ότι έμπαιναν στο κλίμα, δηλαδή κοινωνικοποιούνταν περισσότερο.

E: Τα παιδιά που δεν μιλούσαν τη γλώσσα θυμάστε να αντιμετωπίζαν δυσκολίες; Ή θυμάστε να είχαν αναπτυχθεί καθόλου σχέσεις παιδιών που μιλούσαν και δε μιλούσαν έστω αγγλικά, γιατί είχαμε φαντάζομαι και εσείς περιπτώσεις παιδιών που δε μιλούσαν ούτε αγγλικά.

T+M: Ναι

E: Σε αυτές τις περιπτώσεις είδατε να υπάρχει αλληλεπίδραση με τα άλλα παιδιά; Μια δυσκολία;

M: Εγώ νομίζω ότι τα άλλα παιδιά τα έκαναν λίγο στην άκρη, δηλαδή ενώ στα παιχνίδια παίζανε, επειδή δεν μπορούσε να μιλήσει το άλλο παιδί, συνήθως- επειδή έχω μικρές ομάδουλες δεν έρχονται πολλά παιδάκια (τρία-τέσσερα) κάνανε πιο πολύ παρέα αυτά που μιλούσανε, που γνωρίζονταν κιόλας.

E: Αλλά δεν έρχονταν και συστηματικά, αλλά δεν είναι ότι κι αυτά που δεν μιλούσαν έρχονταν συστηματικά; Έρχονταν σε εβδομαδιαία βάση;

M: Άρα υπάρχει και αυτός ο παράγοντας.

T: Εγώ είχα παιδιά που δε μιλούσαν και έρχονταν συστηματικά, καλά τα άλλα παιδιά πολλές φορές έλεγαν το «δε σε καταλαβαίνει γι αυτό δε μιλάει...», αλλά υπήρχαν κι άλλα που επειδή γνώριζαν εκείνα τα ελληνικά και την εκάστοτε γλώσσα, λειτουργούσαν λίγο σαν διερμηνείς, όχι σε μεγάλο βαθμό και πολλά το φέρνανε και βαρέως να το κάνουνε. Δηλαδή είχα ένα παιδάκι που ήξερα ότι ήξερε και του έλεγα μπορείς να με βοηθήσεις του λέω; Μπορείς να πεις λιγάκι αυτό; Και κολλούσε, κοκκίνιζε, δεν ήθελε, οπότε εντάξει και εγώ εννοείται δεν το πίεσα, δηλαδή το ρώτησα μια δυο φορές, κατάλαβα ότι δεν ήθελε να μπει σε αυτή τη διαδικασία και το αφήσαμε εκεί πέρα.

E: Αυτό που λες T το έχω βιώσει και εγώ και εσύ με βοηθάς, μου το θυμίζεις, ότι σε περιπτώσεις παιδιών που μιλούσαν την ίδια γλώσσα ήταν τραυματικό το να τα γυρνάω πίσω

και να τα, - αν όχι τραυματικό είναι βαριά λέξη εν πάση περίπτωση είναι βαριά λέξη, ήτανε μία δυσάρεστη ας πούμε διαδικασία γι αυτά. Να γυρίσω στην πίσω γλώσσα, θέλανε με κάποιον τρόπο να επικοινωνούν μόνο με Αγγλικά και Ελληνικά, μέχρι εκεί.

T: Μου είχε κάνει εντύπωση, γιατί είχα ας πούμε αδέρφια που μέσα μου πίστευα ότι όπως μιλάνε, θα μιλήσουνε τη γλώσσα τους, δεν την προτιμούσανε, μιλούσανε στα Ελληνικά και ας τους δυσκόλευε. Εντάξει δηλαδή βοηθάει και το αντικείμενο, δηλαδή με κινήσεις, με ρυθμό, με νοήματα μπαίνει ένα παιδί, οπότε αυτό νομίζω είναι και το ατού της μουσικοκινητικής αν μη τι άλλο, ως δραστηριότητα.

M: Πάντως ίσως κουβαλάνε και από το σπίτι τους διάφορα τα παιδάκια αυτά γι αυτό και εδώ πέρα ίσως πιστεύω ότι έχουν μια παραπάνω ευκαιρία να λυθούν για να... ε γιατί έβλεπα παιδάκια που έρχονταν με τους γονείς τους και όποτε ήτανε και οι γονείς στο μάθημα δεν ξεδιπλώνονταν, ήταν πολύ μαζεμένα, και με το που έφευγαν οι γονείς, ξαφνικά γίνονταν άλλα παιδιά.

E: Και σε μένα ισχύει αυτό που λες. Ότι δηλαδή έρχονταν και όταν ήταν η ώρα είτε να τα πάρουν λίγο νωρίτερα και έμπαινε ο γονιός, υπήρχε πλήρης αλλαγή.

M: Δεν ξέρω μήπως τα μαλώνουν να μη μιλάνε τη γλώσσα τους; Δεν ξέρω μήπως έχουν τέτοιο θέμα ή νομίζουν ότι θα τους κοροϊδέψουν τα άλλα παιδιά γι αυτό.

T: Σίγουρα κάποια λειτουργούν και στους γονείς τους ως διερμηνείς, οπότε ίσως να έχουνε μάθει ότι πρέπει να μιλάμε ελληνικά. Δηλαδή έχουν έρθει γονείς που επίσης δεν ξέρανε να επικοινωνήσουνε και να συνεννοηθούνε και ρωτούσαν τα παιδιά τι ώρα μπορούν να τελειώσουνε; Μπορούν να κάτσουν, μπορούν να φύγουν; Και τους τα λέγανε μετά, οπότε ίσως γι αυτό να τους φαίνεται κουραστικό και βαρύ. Δεν ξέρω.

E: Να γυρίσουμε λίγο στις προσωπικότητες τις δικές μας; Δηλαδή, νομίζω ότι όλες έχουμε αναφέρει λίγο πολύ τις σπουδές, εμ, κάποια επιπλέον ενδιαφέροντα σε σχέση με την τέχνη; Νομίζω τα ανέφερες Σ. έτσι φωτογραφία, κάποια χομπι κλπ. Εσύ Κατερίνα χόμπι και δραστηριότητες και τέτοια;

T: Εγώ έχω κάνει χρόνια μπαλέτο, οπότε μ αρέσει και ασχολούμαι με το χορό από μόνη μου, κιθάρα έπαιζα μικρή οπότε τώρα την ψιλοπιάνω και παίζω λιγάκι, φωνητική έκανα πέρυσι, τώρα δεν κάνω αλλά τραγουδάω μόνη μου σπίτι. Τι άλλο κάνω; E διάφορα μ αρέσουνε.

E: Ο εθελοντισμός άνοιξε τέτοια πεδία; Δηλαδή μπορείτε να εντοπίσετε σε εσάς τις ίδιες- και εγώ θα το σκεφτώ αυτό γιατί είπαμε είναι αναστοχαστική η διαδικασία και για μένα, αλλαγές σε σχέση με ενδιαφέροντα, τρόπους σκέψης, πεδία, ιδέες, αλλαγές στον τρόπο διδασκαλίας, πιθανές αλλαγές, προτεραιότητες που πρέπει να μπαίνουν. Γιατί εγώ ας πούμε μπαίνοντας σε μία τέτοια διαδικασία νιώθω ότι αυτό που άρχισε να μου αλλάζει σαν τρόπο σκέψης και σαν άνθρωπο η δράση εδώ, η έρευνα δράσης είναι ότι θα πρέπει να ανοίγω τα πεδία τα αισθητηριακά πεδία των παιδιών, με γνώμονα ας πούμε τη φωνή τους, το τραγούδι και τη φωνή ως πρώτο εργαλείο επικοινωνίας έτσι κι αλλιώς. Αυτό ας πούμε ήταν ένας μετασχηματισμός, ή ένα άλλο που εμένα μου έρχεται είναι ότι ξαφνικά αρχίζω να παίρνω και εγώ πράγματα μέσα από αυτή τη διαδικασία, σαν άνθρωπος, σαν προσωπικότητα. Εσάς κλείστε ας πούμε τα μάτια και σκεφτείτε τι πήρα εγώ από τον εθελοντισμό που έκανα στις ομάδες.

M: Εγώ νομίζω ότι σου μαζεύει λίγο τη δημιουργικότητα. Με την έννοια ότι εγώ πάντα φανταζόμουνα πράγματα και ιδέες αλλά δεν ήξερα πως να τα προσαρμόσω, να τα βάλω κάπως σε ένα καλούπι, σε ένα πλαίσιο. Οπότε ο εθελοντισμός και τα παιδιά με έχουν βοηθήσει στο να παίρνω διάφορες ιδέες που μου έρχονται και να τα κάνω πράξη, κάπως και με έχει βάλει στη διαδικασία να δημιουργώ και πράγματα. Είτε μικρά τραγουδάκια, μικρά στιχάκια και να γενικά και να μη μένει απλά μια ιδέα, να γίνεται και πράξη.

T: Εμένα μου έρχονται διάφορα, θα πω λοιπόν, το ένα είναι ότι στο σχολείο- επειδή εγώ έχω αυτή την άμεση σύγκριση με το σχολείο, που είναι πιο δομημένο ούτως η άλλως και επειδή

στο σχολείο είμαστε πολύ, ναι μεν έχουμε τα παιδιά αλλά γενικά κάνουμε και εμείς το πλάνο μας πραγματικά έχω την ευκαιρία πραγματικά να ακούσω τα παιδιά επί τόπου. Ναι το άκουσα και το σκέφτηκα και πήγα και το έφτιαξα σε ένα πρόγραμμα στο σπίτι μου. Εδώ είναι το εδώ και τώρα και είναι πολύ ωραίο που έλεγες, να διαβάσω τώρα αυτό το παραμύθι και ξαφνικά σου έβγαζε ένα άλλο και σου έλεγε μα αυτό είναι πιο τέλειο, και έλεγες έχει σχέση με αυτό που θα κάνω τώρα, όχι αλλά θα τη βρω τη σχέση γιατί βλέπω ότι πορώνονται φουλ, όχι ότι στο σχολείο δεν το κάνω αλλά εδώ ήτανε σχεδόν εκατό τα εκατό αυτό, ότι το ακολουθούσες και έλεγες έλα δώστε, δώστε πράγματα και εγώ θα το φτιάξω, θα το προσαρμόσω. Το ένα ήτανε αυτό και το άλλο ήτανε το κοινωνικό κομμάτι που άνοιξε, δηλαδή να δεις όντως πέρα από τα σύνορα. Δε λέω ότι δε διαβάζω ειδήσεις, όλοι θα διαβάσουμε ειδήσεις, όλοι ξέρουμε πέντε πράγματα, απλά ένιωσα ότι άνοιξαν λίγο οι ορίζοντές μου, ή ότι είδα λίγο πέρα από την καμπουρίτσα μου. Ναι δεν είναι απλά ένας πόλεμος που είναι κάπου εκεί μακριά, αυτά τα παιδάκια έχουν έρθει από αυτό τον πόλεμο, οι γονείς αυτοί έχουν έρθει από εκεί. Τι γίνεται; Οκ έχουν ένταση κι αυτά, αλλά που μπορεί να οφείλεται; Ξέρω όντως τι έχει γίνει σε εκείνη τη χώρα; Οπότε μου είχε δημιουργηθεί τέτοια ανάγκη να ψάξω λίγο περισσότερο σε βάθος το κοινωνικό κομμάτι γιατί βλέπεις εδώ ένα να είναι έτοιμο να τα σπάσει όλα- γιατί είχα και τέτοια παιδάκια με άπειρη ένταση αλλά λες ναι αλλά; Αν έχει φοβισμένους γονείς που δεν έχουν τα μέσα, δεν έχουν τον τρόπο, φυσικά και θα υπάρχει πάρα πολύ ένταση. Και άραγε αυτό το βίωμα του πολέμου το ένιωσε όντως; Το ακούει; Το ξέρει; Πως το έχει επηρεάσει και μου δημιούργησε και κάποιες ανησυχίες.

E: Αυτό που λες το έχω βιώσει και εγώ καθώς δουλεύω σε ένα ιδιωτικό σχολείο μεγάλο, τέλος πάντων με αρκετά μεγάλο budget και παιδιά έτσι ευκατάστατων οικογενειών όπου πρέπει να ακολουθούμε ένα πολύ συγκεκριμένο πρόγραμμα και πολύ δομημένο, με πολύ συγκεκριμένους στόχους, το οποίο πολλές φορές πάει πίσω και τις ανάγκες, την εξυπηρέτηση των ίδιων των παιδιών αλλά και των παιδαγωγών. Και νομίζω ότι αυτά τώρα έτσι όπως συζητάμε είναι λίγο δούναι και λαβείν, δηλαδή αν νιώσεις ότι εξυπηρετείς επί της ουσίας την ανάγκη του παιδιού, αυτοπραγματώνεσαι και εσύ ως δάσκαλος και αρχίζεις και αναθεωρείς σε σχέση με το ποιες είναι οι πραγματικές ανάγκες των παιδιών, δηλαδή ποια είναι η ανάγκη, είναι η εκτόνωση; Το αφήνω να εκτονωθεί, σε μια αυτόματη οριοθέτηση και της ίδιας της ομάδας, έτσι γιατί σου λένε ότι θέλουμε να παίξουμε οπότε το οριοθετεί και η ίδια η ομάδα από μόνη της.

T: Υπήρχαν δύο παιδιά, μπουμπούκια εδώ πέρα που με ακολουθούσαν σε όλες μου τις ομάδες, που λέω φέτος που δεν έκανα λέγανε τα γλυκούλια δεν θα έρθεις Σ... (γέλια). Οι οποίοι ήταν ζωή να έχουνε πραγματικά. Είχα κάνει ένα οχτάωρο ήδη στο σχολείο, ερχόμουν εδώ με όλη μου την καλή διάθεση και μπαίνανε και τα σαρώνανε όλα. Όλα. Και ο ένας ήταν μικρότερος και την πρώτη χρονιά που ήμουν εδώ ερχόταν και δεν ερχόταν, ήταν και πιο μικρούλης, η μαμά του τον κρατούσε λίγο παραπάνω, ο μεγάλος ήτανε πιο μεγάλος. Έλα όμως που στα τρία χρόνια μεγάλωσε και ο μικρός και ερχόντουσαν σε πακέτο! Και μετά με ενημέρωσε και η Κ. ότι και η μαμά είχε δυσκολίες προσωπικές και λες βγαίνουνε και στο παιδί. Αλλά πραγματικά ήτανε φορές που ξεκινούσα πέντε και δεν είχαν έρθει και λέω να ωραία σήμερα θα είμαστε μόνοι και ξαφνικά μπουκάρανε μέσα και λέγανε ήρθαμε και εμείς (φωνάζοντας).

E: Ενέργεια, θυμός πολλές φορές, δηλαδή θέλουνε να εξωτερικεύσουν το συναίσθημα και προκαλούν αυτή την ένταση.

T: Πολύ ένταση, να μην αφήνουνε τίποτα, εννοώ αντιλαμβάνοντουσαν, μιλούσαν ελληνικά, όταν πραγματικά κάνουνε focus στη δράση ξέρανε και να ανταποκριθούνε και να συμμετάσχουν και να πουν ιδέες, δεν είχανε δηλαδή γνωστικά θέματα αλλά συναισθηματικά πραγματικά πολλά θέματα.

E: Τώρα ας πάμε λιγάκι στο κομμάτι του χώρου εδώ που είναι ένας ιδιαίτερος χώρος. Μιλήσαμε δηλαδή για τις ιδιαιτερότητες του που προκύπτουν από τις ομάδες, όμως ας πάμε λίγο στο κομμάτι του χώρου εδώ, του Δικτύου κλπ.

T: Εμένα δε μ αγαπάνε κάνω πολύ θόρυβο εδώ πέρα. Πάντα όλες μου οι ομάδες ήταν πάρα πολύ φασαριόζικες και εγώ η ίδια είμαι πολύ φασαριόζα, να πάρουμε τα μουσικά όργανα, να τα κοπανάμε και όλοι λένε. Αχ έχετε κ εσείς ομαδούλα σήμερα ε; (γέλια...)

E: Νομίζω εντάξει και το ίδιο το αντικείμενο χρειάζεται χώρο και ένταση, απλά ταυτόχρονα εδώ στο χώρο...

M: Και θέλει και λίγη ησυχία καμιά φορά που δεν μπορείς να την έχεις...

E: Ισχύει...

T: Απλά μπορεί να θες εσύ εδώ είτε ησυχία, είτε φασαρία, κάτω να κάνουνε μαθησιακά γλώσσες, μαθηματικά, θέλουνε πολύ ησυχία.

E: Αυτό. Δεν έχει ένα ενδιαφέρον όμως ότι ταυτόχρονα γίνονται πράγματα; Διότι μιλάμε για τρία επίπεδα, τέσσερις χώρους, με τον έναν να μην είναι διαχωρισμένος επί της ουσίας να είναι τρεις, ότι σε κάθε γωνιά του χώρου εδώ γίνεται κάτι. Κάτι συμβαίνει, είτε με ομάδες που κάτι θα κάνουνε, εμείς τώρα εδώ που κάνουμε τη συνέντευξη, παράλληλα κάτω γίνονται μαθηματικά, ενισχυτική στα μαθηματικά. Εσείς πως αισθανθήκατε αυτήν την ταυτόχρονη επιτέλεση πραγμάτων, διδασκαλιών και αντικειμένων ταυτόχρονα, διαφορετικών μεταξύ τους;

T: Εγώ κόμπλαρα λίγο να πω την αλήθεια...

M: Και εγώ το ίδιο...

T: Δηλαδή όταν συνειδητοποίησα ότι είμαστε πολλοί μες το χώρο, ακούμε ο ένας τον άλλο, ήμουν στρεσαρισμένη, έλεγα ωχ, είναι όλα οκ; Καταρχάς τους ενοχλώ; Ναι τους ενοχλώ. Τι μπορώ να κάνω γι αυτό. Το άλλο ήτανε λες να γίνει κάτι και να το δει κάποιος άλλος; Δεν ξέρω είχα διάφορα μες στο μυαλό.

M: Ναι συμφωνώ με αυτά.

E: Αυτό ήταν μόνο στην αρχή; Εγώ το βίωσα πάρα πολύ έντονα στην αρχή, μου πήρε δηλαδή ένα δίμηνο, τρίμηνο ξεκάθαρα να το συνειδητοποιήσω, να εξοικειωθώ με αυτό, με την ίδια την πόρτα που είναι και μια είσοδος και μια έξοδος που έχει κι αυτή το ενδιαφέρον της και πλέον έχω περάσει σε μια... Ας πει η Κ πρώτα και μετά εγώ.

M: Εγώ στην αρχή επειδή έκανα Σάββατο μάθημα δεν είχα, δηλαδή ήμουν μόνη μου συνήθως στο χώρο, οπότε ήτανε τέλεια, το ιδανικό, τώρα που έχω πάει καθημερινή, το είπα και πριν, δυσκολεύομαι με αυτόν τον πανικό που γίνεται, πολλές φορές δεν μπορούν και τα ίδια τα παιδιά να συγκεντρωθούν, δηλαδή βλέπω ότι μπορεί να τους αποσπάσει κάτι την προσοχή ή να ακούσουνε κάτι, και αυτό με την πόρτα είναι ότι περιμένουνε μήπως μουν και οι γονείς τους προς το τέλος του μαθήματος, οπότε λίγο χάνεται στο τέλος, γιατί λένε ήρθε η μαμά; Δεν ήρθε να με πάρει; Λίγο υπάρχει μια ανησυχία με την πόρτα. Αυτό αλλά εντάξει γενικά, νομίζω θα το βρω σιγά σιγά.

E: Οι υπόλοιποι εθελοντές ή τα άτομα που συμμετέχουν στις υπόλοιπες δράσεις πως βλέπετε να δέχονται τη διαδικασία; Τη δέχονται; Αντιδρούν; Είχατε παράπονα; Την ανέχονται;

M: Νομίζω τη δέχονται. Δεν έχω αντιμετωπίσει κάποιο πρόβλημα, γιατί εμείς πιο πολύ κάνουμε φασαρία, παρά οι άλλες ομάδες. Οπότε δεν έχω δει, δεν μου έχουν πει κάτι.

T: Εμένα μου έχουν κάνει παρατήρηση. Είχα μια εθελόντρια πέρυσι που ήταν πιο μεγάλη σε ηλικία, αρκετά πιο μεγάλη σε ηλικία. Διακριτικά αλλά πολύ άμεσα είχε κάνει κάποια παράπονα.

E: Είπες ότι ήταν μεγαλύτερη όμως σε ηλικία.

T: Οπότε το ξέραμε και όποτε έμπαινε ήμουν (ψιθυριστά...) Λοιπόν παιδιά... Από την άλλη όμως αυτό που είχα συζητήσει και εγώ, μήπως να πάμε σε άλλο χώρο τι να κάνουμε, είπα αυτοί είμαστε. Δηλαδή αλήθεια αν είναι να έχω τα παιδιά και να τους λέω σουτ και σουτ, δεν θα το κάνω με χαρά και επειδή είναι και εθελοντικό πρόγραμμα να περνάω και εγώ καλά, άμα είναι να πιέζομαι όχι ευχαριστώ.

E: Εγώ δεν ξέρω, υπάρχει αυτή η αίσθηση καταρχάς όποιος μπαίνει μέσα χαμογελάει βλέποντας τη διαδικασία πρώτον, δεύτερον νιώθω ότι και οι υπόλοιποι πλέον το ανέχονται και το ανέχονται συνειδητά, δηλαδή υπάρχουν πολλές μαμάδες που κάνουν ταυτόχρονα μάθημα ελληνικών ή παιδάκια που κάνουν ας πούμε ενισχυτική κι όμως πλέον έχουν συνηθίσει τη διαδικασία και τη δέχονται, το δέχονται και νιώθω που είμαι σε ένα χώρο που υπάρχει μια αποδοχή αυτής της ανάγκης, ότι είναι κάτι αναγκαίο, είναι κάτι το οποίο δεν είναι ένα άχρηστο αντικείμενο. Δηλαδή νιώθω ότι υπάρχει και λίγο αυτό.

T: Νομίζω ότι την κατανόηση την έχουν όλοι, απλά κάποιες φορές δυσκολεύονται στην αποδοχή είτε γιατί χρειάζονται να είναι κι αυτοί πιο ήρεμοι, είτε γιατί δεν ξέρω...

E: Πάντως εγώ νιώθω ότι έχει ενδιαφέρον πολύ ο χώρος σαν χώρος που συμβαίνουν ταυτόχρονα και σε κάθε γωνιά, συμβαίνει κάτι διαφορετικό και νομίζω ότι αυτό είναι η κοινωνία με έναν τρόπο. Θέλω να πω ότι είναι ένας ζωντανός οργανισμός που ταυτόχρονα συμβαίνουν πολλά και διαφορετικά πράγματα.

T: Και τα παιδιά νιώθουν πολύ άνετα μέσα σ αυτό το χώρο.

E: Ναι και νιώθουν και τα παιδιά άνετα που συμβαίνουν ταυτόχρονα πάρα πολλά πράγματα. Νομίζω οι ενήλικες έχουμε θέματα, ξεκάθαρα.

T: Όχι τα παιδιά είναι πολύ άνετα, το νιώθουν σαν να είναι η προέκταση του σπιτιού τους.

M: Έχουν και πολλά ερεθίσματα και πολλά πράγματα να κάνουν εδώ πέρα που τους αρέσει, δηλαδή και να βαρεθούν κάτι θα πάνε κάπου αλλού, θα κάνουν κάτι άλλο και νομίζω ότι είναι και λίγο κίνητρο για μας, στο ότι υπάρχουν πάρα πολλά ερεθίσματα στο να εστιάσουμε λίγο στο να τους τραβάμε την προσοχή.

T: Πότε ήτανε; Η πρώτη μου χρονιά εδώ; Είχα κάνει ταυτόχρονα δύο ομάδες. Είχα ξεκινήσει με μία και κάπου στα μισά της χρονιάς πήρα και μία άλλη ομάδα με παιδιά από έκτη και πάνω και αυτά, ήτανε μετά το Γενάρη ναι, σαν ομάδα δε λειτούργησε πάρα πολύ γιατί αυτό ήταν να στέλνουμε κάποια γράμματα στο εξωτερικό και να παίρνουμε απαντήσεις, τέλος πάντων χάθηκαν οι απαντήσεις άντε να μας ήρθε μία, το πόσο αγαπούσανε το χώρο και πόσο θέλανε να έρχονται και όταν κάναμε την καλοκαιρινή γιορτή, είχα προτείνει εγώ να φτιάξουμε κάτι κεκάκια με τους μεγάλους, ήρθανε πέντε ώρες το Σάββατο και δεν τους ένοιαζε, θέλανε να είναι απλά τα τέλεια κεκάκια για τη γιορτή, κι όταν στήσανε για τη γιορτή την Κυριακή είχανε τρελό ενθουσιασμό ότι να φτιάξουμε όλο το χώρο τέλειο, να προσφέρουμε, δηλαδή σα να το κάνανε πραγματικά για το σπίτι τους, σε μια ομάδα που δεν είχε κυλήσει καθόλου, σε μια ομάδα που βασικά δεν είχαμε κάνει τίποτα, είχαμε κάνει κάποιες εντάξεις, μετά ατόνησε αφού δεν είχαν έρθει και οι απαντήσεις και παρόλα αυτά είχανε τρελή αγάπη γι αυτό που θα κάνανε, δηλαδή το Δίκτυο ήταν σαν να ήταν το σπίτι τους.

E: Αισθάνονται πολύ οικεία το χώρο και δέχονται τις ταυτόχρονες δράσεις και οι δράσεις είναι, μάλλον γιατί τις δέχονται; Γιατί εξυπηρετείται μια αν ανάγκη κάθε φορά, μία βαθιά ανάγκη δηλαδή είναι χρήσιμο αυτό που συμβαίνει.

T: Δεν ξέρω αν έχετε πάει σε άλλους χώρους του Δικτύου έχετε πάει; Λειτουργούν όλοι έτσι.

E: Αμέσως επόμενο κομμάτι της έρευνας.

T: Είναι εδώ, ένα κάτω στην Τράιμπερ και ένας στο Σταθμό Λαρίσης, όλοι οι χώροι έχουν αυτό το στοιχείο ότι θα συλλειτουργήσουμε, εντάξει δε σου λέω ότι θες να κάνεις εσύ τέσσερις με πέντε μάθημα και δε θα είναι κανένας άλλος να σου κλείσει την πόρτα αλλά γενικά συμβαίνουνε παράλληλα πράγματα. Στην Τράιμπερ που είναι μεγάλος χώρος ένα πάτωμα, που τον έχουνε χωρίσει στη μέση αλλά ακούς ξεκάθαρα τι γίνεται στο διπλανό χώρο από σένα. Τα παιδιά μπαινοβγαίνουνε πολύ άνετα, στο άλλο εδώ στο σταθμό Λαρίσης είναι κέντρο ουσιαστικά που έχει και διάφορες υπηρεσίες μέσα, οπότε εκεί που εσύ κάνεις δράση μπορεί να έρθει και κάποιο άλλο παιδάκι που η μαμά του βρίσκεται στο X γραφείο και κάνει τη X δουλειά και λέει μπορεί να κάτσει στην ομάδα και ναι κάθεται μπορεί να μπαινοβγαίνουνε

παντού, δεν είναι κανένας χώρος κεκλεισμένων των θυρών η ταξούλα μου και γεια σας. Είναι παντού η αλληλεπίδραση.

E: Ναι γίνεται παντού. Ενώ αρχικά είναι δύσκολο μετά βλέπεις ότι αρχίζει και δουλεύει. Ο χώρος όμως επηρεάζει και τη δουλειά, δηλαδή η φιλοσοφία του χώρου, το πως θα κάνεις ασ πούμε, το νιώθετε αυτό; Και πέρα από τον εθελοντισμό σε κάθε τάξη που μπαίνετε δε βλέπετε μια διαφορά; Μία διαφοροποίηση;

T: Εννοείται. Ο χώρος θέλει ευελιξία όπως θέλουμε κι εμείς, δηλαδή άμα θεωρείς ότι το τραπέζι γεννήθηκε για να βρίσκεται εκεί πέρα αλλά η δράση δε σου βγαίνει κι εσύ δεν το βγάζεις από εκεί κάτι θα κολλήσει σίγουρα. Ενώ άμα δεις ότι ο χώρος είναι ευέλικτος και εσύ είσαι ευέλικτος και θα το κουνήσεις το τραπέζι και θα ανέβεις και στην καρέκλα, όλα θα σε βοηθήσουνε, άρα αρχίζεις και γίνεσαι και πιο ευέλικτος και γενικότερα στην καθημερινότητά σου, άλλες δεξιότητες; Ας πούμε να, η παράλληλη δράση, το ότι μπορούν να γίνονται ταυτόχρονα και συ να μπορείς να συνεχίζεις το δικό σου. Τι άλλο μπορεί να προσφέρει;

M: Το να μπορείς να χρησιμοποιήσεις πράγματα από το χώρο και να κάνεις το μάθημα. Δηλαδή ό,τι έχεις, μπορείς να πάρεις και την υδρόγειο ασ πούμε και να κάνεις πράγματα ή οτιδήποτε.

E: Ή η έλλειψη αντίστοιχα υλικών μπορεί να σε οδηγήσει σε μεγαλύτερη ευρηματικότητα!

T: Μουσικών οργάνων φέρ ειπείν, δε συμβαίνει συχνά αλλά λέμε τώρα (γέλια...)

E: Ένα ακόμα της έρευνας χαρακτηριστικό ήταν ότι χρειαζόμασταν πολλά όργανα, πολύ εξοπλισμό και μετά σιγά σιγά προχωρώντας οι δράσεις, που εγώ ένιωθα ότι έχω περισσότερο ανάγκη να βγάλω τη φωνή τους προς τα έξω και να γίνει ένα μουσικό σύνολο που θα συνοδεύουμε περισσότερο τη φωνή και την κίνησή μας με τα όργανα.

T: Που αν το σκεφτείς είμαστε σε ένα χώρο που κανείς δεν έχει αυτή την άνεση την οικονομική, οπότε, θα ήταν και λίγο παράταιρο να είναι υπεργκράντε. Που σε ποιο χώρο, σε ποιους απευθύνεσαι; Εννοείται ότι θα ήταν ωραία να είχε και ξυλόφωνα και μεταλλόφωνα αλλά μπορεί να έχουν πολύ πιο πρωταρχικές ανάγκες αυτά τα παιδιά.

E: Ξεκάθαρα. Μα τις έχουν.

T: Δεν ξέρω κατά πόσο έχουν σκεφτεί τι κάνει το σώμα τους αλήθεια. Εμείς από τα παιχνίδια τα θεατρικά που έχουμε κάνει στην αρχή ήταν, λες, να γίνουμε φίδια να πέσουμε και σε κοιτάνε και λένε τι λέει τώρα που να πέσω τι να κάνω.

E: Ναι είναι και άλλη η σχέση με το σώμα που έχουν.

M: Αλλά και αυτό με τη φωνή είναι, το έχω παρατηρήσει και εγώ και στο τελευταίο μάθημα τους έβαλα να τραγουδήσουν, να αρχίσουμε να τραγουδάμε λιγάκι και είδα ότι μόνο ένα άτομο τραγουδούσε τα άλλα δεν.

E: Ναι δε μπαίνουνε στη διαδικασία.

T: Το χλεύαζαν κιόλας;

M: Όχι δεν το χλεύαζαν απλά είχαν μία συστολή στο να το κάνουν, δεν ήθελαν, ντρέπονταν.

E: Επειδή εγώ το περίμενα ότι θα συμβεί αυτό, κάθε φορά που θα ξεκινάγαμε το μάθημα έβαζα πρώτα κάποιος να τραγουδήσει το αγαπημένο του τραγούδι. Λοιπόν το τι βγήκε μέσα από αυτό, μπορεί είκοσι λεπτά να ακούγαμε έναν έναν που θα έλεγε κάτι, το τραγούδι του. Πολλά παιδιά δεν είπαν τραγούδι, άλλα είπαν διπλό άλλα δεν είπαν, εντάξει το καλό με τη δράση είναι ότι είναι και λίγο μεγαλύτερα σε ηλικία έτσι κι αλλιώς από 7-8 και πάνω, που βοηθάει πολύ και αυτό στις δραστηριότητες αλλά είδα και μια μεταστροφή και μια προσπάθεια ότι όντως να βγάλω και εγώ τη φωνή μου προς τα έξω και σιγά σιγά παιδιά που δεν τραγουδούσαν αρχικά. Ένωθα δηλαδή ότι αυτό σιγά σιγά αποτελεί κομμάτι της κοινωνικοποίησής τους, ότι έχουν αισθανθεί ασφάλεια με τις ομάδες. Οπότε να και η υλικοτεχνική βλέπεις τελικά ότι δεν παίζει και πολύ μεγάλο ρόλο.

T: Όχι σε αυτό το στάδιο τουλάχιστον. Τώρα δεν ξέρω αν είχαμε ομάδες με γηγενείς.

E: Ναι αν είχαμε ομάδες με άτομα που μιλάνε χρόνια τα ελληνικά ίσως, είναι μεν από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα αλλά είναι χρόνια ενταγμένα σε αυτό.

T: Ας πούμε σε κάποιες ομάδες η επαφή με τη μουσική ξεκινάει στα 5 και καταλήγει μέχρι την τρίτη λυκείου να πηγαίνουνε συστηματικά να παρακολουθούν τα μαθήματα, να πηγαίνουν σε μουσικό σχολείο, οπότε εντάξει εκεί προφανώς...

E: Υπάρχει ανάγκη για όργανα...

T: Ναι και υπάρχει εξέλιξη...

E: Ωραία. Νομίζω ότι είπαμε σε σχέση με τις ομάδες μας, σε σχέση με τους εαυτούς μας μετασχηματισμούς, σε σχέση με το χώρο. Πώς θα θέλατε να εξελίξετε αυτό που έχετε κάνει παιδαγωγικά και μουσικοπαιδαγωγικά όνειρα για το μέλλον θα ήθελα τώρα να συζητήσουμε ή εν πάσει περιπτώσει πλάνα που έχετε στο άμεσο μέλλον ή και σε βάθος χρόνου.

M: Εγώ σκέφτομαι ότι θέλω να καταφέρω να έρθουν τα παιδιά πιο κοντά στον εαυτό τους δηλαδή αυτό και αν μπορούμε να φτιάξουμε και κάτι ομαδικό, έτσι να χτίσουμε έτσι σαν μια μικρή δραστηριότητα έτσι να το καταφέρουμε κάποια στιγμή θα είναι πολύ καλά. Κάτι ολοκληρωμένο που να μπορούμε να το παρουσιάσουμε κιόλας.

E: Ωραία δηλαδή το καλοκαίρι μια ανοιχτή δραστηριότητα. Εσύ;

T: Όνειρα για τις ομάδες;

E: Ναι ή και για σένα σε σχέση με αυτό το κομμάτι του εθελοντισμού γενικότερα.

T: Δεν το έχω σκεφτεί να πω την αλήθεια. Μου αρέσει πάντα σε όλη τη χρονιά όταν οι ομάδες γίνονται πιο συστηματικές και έτσι τα παιδιά γίνονται πιο δημιουργικά αλλά είναι σπάνιο οπότε ναι έχω έναν στόχο να κρατάει για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Δεν έχω κάτι πολύ συγκεκριμένο που θα ήθελα, θα ήθελα αυτό. Να υπάρχει αυτό να δω ότι όντως υπάρχει εξέλιξη.

E: Ναι να δεις ότι οι στόχοι που βάζεις με έναν τρόπο γίνονται πράξη.

T: Από τη μία έλεγα στην αρχή ότι προσπαθώ να το βγάλω από πάνω μου αυτό, δε χρειάζεται. Από την άλλη επειδή βλέπω σε μερικά παιδιά ότι πραγματικά υπάρχει έτσι μια μετακίνηση θα ήθελα να το βοηθήσω να μετακινηθούν ακόμα πιο πολύ.

E: Ναι υπάρχει δηλαδή η ανάγκη να εξελιχθούν ε οπότε δε μιλάμε για κάτι στημένο δομημένο και απλά για μια παρουσίαση αλλά μια ολοκλήρωση και μια επίτευξη των στόχων σε πιο πρακτικό επίπεδο που και πάλι εξυπηρετεί και βοηθάει.

T: Ναι δεν με ενδιαφέρει και ας μη γίνει ποτέ η παρουσίαση... Δηλαδή ωραίος και ο πειραματισμός αλλά θα ήθελα και κάποια στιγμή να φύγουμε και από τον πειραματισμό να πάμε σε κάτι πιο συγκεκριμένο.

E: Και αντίστοιχα στόχος της ομάδας έρευνας είναι και το να φτιάξει πράγματα πιο συγκεκριμένα όχι τόσο εμφανίσιμα αισθητικά αλλά ολοκληρωμένα και να υπάρχει αυτή η ανάγκη του να τα μοιραστούμε με τους άλλους.

M: Νομίζω αυτό θα βοηθήσει και τα παιδιά να δουν ότι έκαναν πράγματα ε να δείξουν και το έργο τους. Ίσως να νιώσουν και μια ικανοποίηση ότι κατάφερα και έκανα κάτι από όλα αυτά. Μπορεί συνειδητά να μην το καταλάβουν αλλά θα νιώσουν ότι ολοκλήρωσαν κάτι.

E: Ότι ολοκλήρωσαν έναν κύκλο. Γιατί αυτό που συμβαίνει είναι θραύσματα από δω πράγματα από εκεί, εμπειρίες από εδώ, αλλά δεν ξέρω είναι και τα παιδιά και η φύση των ομάδων τέτοια που είναι κατακερματισμένη εξορισμού οπότε εμείς θέλουμε αυτό όλο να είναι....

M: Ίσως τους βοηθήσει και στη ζωή τους να έχουνε μια αργότερα, μια πιο δομημένη κατάσταση. Να μην είναι διάσπαρτα. Γιατί νομίζω ότι και η ζωή τους ήτανε και λίγο έτσι λόγω καταστάσεων. Να νιώσουν κι αυτά λίγο την ισορροπία. Ότι μπαίνουνε σε έναν δρόμο και μπορούν να βαδίσουν.

E: Και τη σταθερότητα, έχουν ανάγκη να τους παρέχουμε τη σταθερότητα.

T: Ναι είναι εντυπωσιακό ότι μια φορά μπορεί να λείψεις γιατί είσαι άρρωστος, γιατί κάτι προέκυψε και παιδιά που τα έχεις συστηματικά μπορεί να μην ξαναεμφανιστούνε γιατί μία φορά που εσύ έλειψες, δεν λέω ότι είναι απόλυτο αλλά έτυχε παιδιά που τα είχα σταθερά να έλειψα και να μην τα ξαναείδα ή να έκανα να τα δω κι ένα μήνα, λες και χάλασε, έσπασε η αλυσίδα και δύσκολα θα την ξαναφτιάξουμε.

E: Ναι αυτό ζητάνε τα παιδιά τη σταθερότητα. Κορίτσια σας ευχαριστώ πάρα πολύ, ήταν πολύ εποικοδομητική η συζήτηση μαζί σας.

B

Απομαγνητοφώνηση συνέντευξης εργαζόμενης στο Δίκτυο για τα δικαιώματα του παιδιού.

Όπου E. ο λόγος της ερευνήτριας και όπου Λ. ο λόγος της εργαζόμενης. Η συγκεκριμένη συνεντευξιαζόμενη ήταν παρούσα, είχε την επίβλεψη της ομάδας και βοηθούσε στις δράσεις.

E: Γεια σου Λ. Τι κάνεις;

M: Γεια σου. Καλά εσύ; (γέλια...)

E: Από τι ώρα είσαι εδώ στο χώρο;

M: Παρασκευές έρχομαι λίγο αργά, αρκετά αργά, μπορεί να έρθω και δύο. Γιατί έχουμε συναντήσεις πιο πριν άλλα πράγματα, αλλά Δευτέρα έως Πέμπτη είμαι από τις έντεκα μέχρι τις εξίμιση-εφτά.

E: Ό,τι ώρα πάει... (γέλια...)

M: Ναι μπορεί και οχτώ.

E: Πόσα χρόνια είσαι εδώ στο Δίκτυο;

M: Από τον Ιούλιο. Αρχές Ιουλίου.

E: Από πέρσυ τον Ιούλιο;

M: Ναι και μπορεί να είμαι μέχρι το Δεκέμβρη του 2021.

E: Α είσαι με σύμβαση ε;

M: Ναι.

E: Όποτε είσαι με μία σύμβαση που λέει ότι θα είσαι μέχρι τότε. Αλλά μπορεί να είσαι και παραπάνω; Να ανανεώσεις ;

M: Θα δείξει.

E: Στο εύχομαι! Για πες ήσουν και πριν εθελόντρια;

M: Δεν είμαι εδώ ως εθελόντρια, ως εργαζόμενη. Ως εθελόντρια είχα... ε με το προσφυγικό ή γενικά ως εθελόντρια;

E: Γενικά.

M: Ναι από μικρή, έκανα διάφορα, είχα πάει και στους παραολυμπιακούς αγώνες και στις Βρυξέλλες βοηθούσα στα events που οργάνωναν για τους πρόσφυγες. Μαγειρεύαμε, κάναμε δημιουργική απασχόληση σε παιδιά, και γενικότερα και τώρα όπου μπορώ πηγαίνω.

E: Γι αυτό το λέω επειδή ξέρω ότι βοηθάς.

M: Ναι βοηθάω.

E: Πώς έτυχε και ασχολήθηκες με το κλάδο; Με αυτό το ανθρωπιστικό κομμάτι-κοινωνικό κομμάτι;

M: Μου δόθηκε η ευκαιρία να δουλέψω σε έναν ξενώνα με πρόσφυγες το 2016 αν δεν κάνω λάθος (έχω χάσει και λίγο τους χρόνους) εκεί πριν από τρία-τέσσερα χρόνια ξεκίνησα να

δουλεύω σε έναν ξενώνα και εκεί ήταν εντελώς διαφορετική η κατάσταση, είχα και πάρα πολλά παιδιά, όλες τις ηλικίες. Στην αρχή ήμουν μόνο εγώ και γινόταν ένας χαμός και το ωράριό μου ήταν από τις δύο μέχρι τις δέκα το βράδυ, ήμουν η μόνη υπεύθυνη για τα παιδιά και τα παιδιά ήταν από το πρωί σε μια ανεξέλεγκτη κατάσταση, τουλάχιστον αυτά που δεν πηγαίνανε σχολείο, οπότε με το που πήγαινα εκεί πέφτανε όλα πάνω μου.

E: Μιλάμε για camp τώρα;

M: Όχι ήτανε κέντρο φιλοξενίας, ήτανε στα Εξάρχεια και εκεί ξεκίνησα πιο πολύ. Κάναμε διάφορα εκεί από μαγειρική, από σινεμά, ελληνικά, ζωγραφική, ομαδικά παιχνίδια, κατασκευές αυτό.

E: Ήτανε παιδιά από σχολεία ένταξης; Πήγαιναν στο σχολείο;

M: Λίγα, όχι όλα, δεν πήγαιναν όλα, είτε γιατί θα έφευγαν για κάπου αλλού και δεν θεωρούσανε σκόπιμο να πάνε, περίμεναν την οικογενειακή επανένωση, οπότε ήτανε σε αυτό το στάδιο, είτε γιατί δεν είχαν κάποιο κίνητρο, είτε γιατί ήταν πεσμένοι ψυχολογικά και γιατί δε μπορούσαν να κατανοήσουνε το μάθημα, είτε για πολλούς και διάφορους οικογενειακούς άλλους λόγους, γιατί δεν υπήρχε και η παρακίνηση από τους γονείς. Γιατί ήταν και αυτοί σε μια κατάθλιψη ας το πούμε, απογοήτευση, λόγω της κατάστασης, των συνθηκών, της ζωής που αφήσανε πίσω, άτομα που ίσως είχανε χάσει, πολλοί λόγοι.

E: Σε σχέση ας πούμε εδώ με το Δίκτυο και ειδικά αυτό το χώρο του Δικτύου τι διαφορές παρατηρείς ας πούμε. Δηλαδή τα παιδιά που έρχονται εδώ τι χαρακτηριστικά έχουν;

M: Εδώ είναι ένας χώρος που είναι γενικότερα ανοιχτός, δηλαδή και ο ξενώνας που ήμουν πριν θεωρούνταν ανοιχτός, αλλά ήτανε μόνο στο προσφυγικό, δηλαδή αργότερα άλλαξε κάπως μορφή και υποτίθεται ότι ήταν ανοιχτό προς όλους, ανοιχτό προς όλα τα παιδιά. Είτε είναι πρόσφυγες, είτε είναι μετανάστες, είτε είναι έλληνες, είτε είναι ρομά, δηλαδή δεν έχουμε κλείσει ποτέ σε κανέναν την πόρτα, έστω δηλαδή και με κάποιον να μιλήσεις, δηλαδή δεν είναι ότι έρχονται και υπάρχει μια συνέχεια προγραμμάτων κλπ, έρχονται σήμερα και μπορεί να εμφανιστούν μετά από δύο μήνες. Δηλαδή με τέτοια άτομα που δεν πάνε πουθενά, που δεν έχουν ποτέ τέτοιο πλαίσιο στη ζωή τους, ε νομίζω και το λίγο που ασχολείσαι μαζί τους είναι θεωρώ πολύ σημαντικό διότι κάποιος τους απευθύνεται, κάθεται μαζί τους, μιλάει, κάνει οτιδήποτε κάνει μια κατασκευή, μια ζωγραφική, μια αφήγηση, ένα διάβασμα οτιδήποτε.

E: Το μόνο χαρακτηριστικό που μπορεί να έχουνε είναι φαντάζομαι το να είναι δέκτες ενός προνοιακού επιδόματος;

M: Όχι επειδή το Δίκτυο έχει διαφορετικά παραρτήματα μόνο στην ..... γίνεται αυτό, εδώ είναι ανοιχτό.

E: Εντάξει όμως είναι παιδιά από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα...

M: Που οι γονείς τους δε μπορούν να τους κάνουν παραπάνω δραστηριότητες, ούτε να τα πάνε ξέρω γω σε κάποιο θέατρο, σε κάποιο μουσείο, όπως εδώ που τους πηγαίνεις σε μουσεία, τους πηγαίνεις σε θέατρα και είναι το ωραίο ότι έρχονται και εθελοντές από το εξωτερικό και ακόμα και αν υπάρχει αυτή η δυσκολία της γλώσσας σε κάποια παιδιά, σε αυτά τα παιδιά, βρίσκουνε έναν τρόπο να επικοινωνήσουν κι αυτό γίνεται, η κοινή γλώσσα είναι τα αγγλικά όταν δεν υπάρχουν τα ελληνικά. Δηλαδή βρίσκουνε τον τρόπο, αυτή η αλληλεπίδραση και με άλλα άτομα, και με νέα άτομα, νομίζω είναι, δημιουργεί, δηλαδή και για τους πρόσφυγες που θέλουν να πάνε στο εξωτερικό είναι μία πρώτη επαφή καλή που θα συναντήσουν φεύγοντας από την Ελλάδα, γιατί ανταλλάσσουν και πληροφορίες, μπορεί αν είναι κάποιος από τη Γερμανία να τους πει κάτι για τη Γερμανία, οπότε είναι μία αλυσίδα, ένα δίκτυο, μία προετοιμασία του τι θα συναντήσουν φεύγοντας από εδώ.

E: Τώρα εσύ έχεις εμπειρία, έχεις και δικές σου ομάδες έτσι δεν είναι;

M: Ναι .

E: Ποιες ομάδες κάνεις;

M: Έχω τις πρωινές για παιδιά που δεν πάνε σχολείο, που είναι κυρίως πρόσφυγες και είναι από Αφγανιστάν, Ιράν, Συρία, Ιράκ, Υεμένη, Κονγκό... Μετά είμαι και συντονίστρια μερικών εθελοντών από Γερμανία, που τρέχουν ομάδες όπως Γερμανικά, Αγγλικά, Μεγάλοι Ζωγράφοι, Μαγειρική από όλο τον κόσμο και αυτά τα σχεδιάζουμε μαζί. Μερικές φορές δεν είναι όλα τέλεια, δηλαδή κάπου το χάνουμε, κάπου το βρίσκουμε, έχουμε και συναντήσεις εβδομαδιαίες να δούμε τι πήγε καλά, τι δεν πήγε, πολλές φορές θέλουν κι αυτά τα άτομα υποστήριξη οπότε είμαι εκεί για οτιδήποτε, μετά έχω μία φορά την εβδομάδα κατασκευή κούκλας και ίσως κάνουμε και εμπύχωση της κούκλας με διάφορα ανακυκλώσιμα υλικά.

E: Άρα χρησιμοποιείς πολύ τέχνη σε σχέση με..

M: Ναι.

E: Πιστεύεις ότι βοηθάει;

M: Πιστεύω ότι βοηθάει. Γιατί εκ των πραγμάτων δε βγαίνει δηλαδή όταν έχεις μία ομάδα και από διαφορετικές ηλικίες και διαφορετική κουλτούρα να κάνεις ένα τυπικό αυστηρό μάθημα.

Είτε γιατί δε θα καταλάβουν, είτε γιατί απέχουν χρόνια από το σχολικό πλαίσιο οπότε τους είναι δύσκολο αυτό γενικότερα αν πάνε σε κάποιο σχολείο τυπικό πρέπει η ένταξη να γίνει κάπως με ομαλό τρόπο γιατί από τότε που ξεκίνησε ο πόλεμος και όλο αυτό, υπάρχουν παιδιά που δεν έχουνε πάει ποτέ σχολείο και έχουν φτάσει 10 και 13 χρονών.

E: Είχες παραδείγματα παιδιών που πέρασαν πρώτα από εδώ και μετά πήγαν και εντάχθηκαν σε κάποιο σχολείο.

M: Από το Δίκτυο;

E: Ναι. Μπήκαν δηλαδή σε κάποιο σχολείο ένταξης;

M: Η Π. ..., η Π. ... δεν πήγαινε σχολείο, ήταν σε διάφορες οργανώσεις όπως εδώ στο Δίκτυο, Έλιξ, δεν ξέρω που αλλού πήγαινε και αργότερα πήγε σε σχολείο, αλλά παρόλα αυτά ερχότανε για μαθησιακή υποστήριξη.

E: Άρα λειτουργεί όλη η διαδικασία ως βοηθητικός κρίκος, μια αλυσίδα που βοηθάει πολύ την ένωση με το σχολείο και την κοινωνία γενικότερα.

M: Ναι έτσι πιστεύω ότι γίνεται αυτό. Υπάρχει δηλαδή και αυτό το ότι τα παιδιά είναι από διαφορετικές χώρες, βρίσκουνε τον τρόπο επικοινωνίας. Και μέσω της τέχνης όπως είπες βοηθάει, διευκολύνει, είτε ένα ομαδικό παιχνίδι, ένα θεατρικό παιχνίδι, μία κίνηση, μια μουσική τους δίνεις έτσι ένα κίνητρο είτε χρησιμοποιώντας εικόνες, να είναι δηλαδή οπτικό, ακουστικό...

E: Αισθητηριακό, πολυαισθητηριακό ερέθισμα. Εσύ είσαι όλες τις Τρίτες στη δράση της ομάδας έρευνας.

M : Ναι και σας απολαμβάνω!

E: Θέλω να μου πεις ειλικρινά από την εμπειρία ενός ανθρώπου που είσαι τόσα χρόνια σε αυτό που κάνεις είτε ως εθελόντρια είτε ως εργαζόμενη και εθελόντρια ταυτόχρονα. Πως σου φαίνεται αυτή η ομάδα, καταρχάς πως σου φάνηκε στην αρχή πως σου φαίνεται στην πορεία των πραγμάτων, αντικειμενικά έτσι κάπως μια πρώτη γνώμη.

M: Πιστεύω ότι είναι πάρα πολύ ωραίο αυτό. Μπορεί να έρχονται παιδιά που να μην έχουν παρακολουθήσει ποτέ το δικό σου μάθημα και να μπουν κατευθείαν σε αυτό. Το μόνο πρόβλημα ήταν ότι δεν υπήρχε η δυνατότητα σταθερής παρουσίας. Αυτό συμβαίνει σχεδόν σε όλες τις ομάδες. Πολλά παιδιά που έρχονται και φεύγουν αλλά μπαίνανε πάλι. Μπορεί να έλλειπαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Αλλά συνδέονταν πάλι. Τραγούδια, όλα τα μουσικά

όργανα και αυτή η συνεργασία μεταξύ τους πιστεύω ότι είναι ακριβώς αυτό που χρειάζονται. Είναι δηλαδή πολύ...

(Διακοπή...)

E: Στο χώρο γίνονται πολλές και διαφορετικές δράσεις, οπότε είχαμε μια διακοπή αλλά αλλάξαμε επίπεδο.

M: Αυτό στην αρχή ήταν λίγο δύσκολο για μένα, το ότι γίνονται ταυτόχρονα πολλά πράγματα αλλά μετά από ένα σημείο το συνηθίζεις και βλέπεις ότι και τα παιδιά μπαίνουν μόνα τους σε αυτό.

E: Είχαμε ένα Σάββατο που συζητήσαμε και με δύο εθελόντριες που είχαν κάνει και εκείνες μουσικοκινητική με έναν τρόπο στις ομάδες και το συζητήσαμε και αυτό και μου είπαν ότι στην αρχή είχαν προβληματιστεί πάρα πολύ, αλλά μετά τα παιδιά είδαν ότι λειτουργούν πάρα πολύ άνετα σε σχέση με αυτό.

M: Ναι δεν θα πάνε να ενοχλήσουν την Κ... τώρα εκεί που είναι στη συνάντηση, δε θα πάνε κάτω να ενοχλήσουν τα άτομα που κάνουν μαθησιακή. Ξέρουν που θα πάνε.

E: Ξέρουν το χώρο και τα όριά του.

M: Δεν λειτουργεί πάντα αλλά τις περισσότερες φορές, στην αρχή που ξεκινάει το πρόγραμμα. Νέα άτομα, νέοι εθελοντές, νέα παιδιά, εκεί δυσκολεύει λίγο αλλά μετά το βρίσκουνε.

E: Ωραία. Για να συνεχίσουμε λίγο από εκεί που είχαμε μείνει. Αυτή η ομάδα φαίνεται ότι πέρασε από πολλές ανακατατάξεις, λείπανε πολύ καιρό κάποια παιδιά κλπ, ωστόσο υπάρχουν ενδείξεις ότι από τα δεκαπέντε παιδιά πόσα παιδιά ξεκινήσαμε, υπάρχουν 5-6 παιδιά τα οποία είναι σταθερός πυρήνας και μιλάμε για τα παιδιά αυτά...*(αναφέρομαι ονομαστικά στα παιδιά συμμετέχοντες στην έρευνα δράσης)*. Εσύ σε αυτά τα παιδιά τι έχεις παρατηρήσει από την αρχή του προγράμματος; Μπορείς να διαπιστώσεις κάποιους μετασχηματισμούς, σε σχέση με το πως κινούνται, πως επικοινωνούν, πως λειτουργούν; Παρατηρείς διαφορές;

M: Έχουμε παρατηρήσει διαφορές στις ..... επειδή είναι και σταθερές εδώ, τις είχαμε δει σχεδόν από την αρχή και μη φανταστείς ήταν το καλοκαίρι του '19 όταν ήρθαν για πρώτη φορά στο Δίκτυο. Τα κορίτσια δε μιλάγανε καθόλου ελληνικά, καταλαβαίνανε αλλά δεν ήταν σε θέση να μιλήσουν και να επικοινωνήσουν, και τώρα βλέπεις, α είχανε και μια δυσκολία στο να έρχονται σε επαφή με παιδιά από αραβικές χώρες, ή από Αφγανιστάν, Ιράν είχανε μια τέτοια, η από Κονγκό, τέτοιου είδους χώρες και τώρα βλέπεις ότι μπαίνουν σε όλες τις ομάδες

με όλα τα παιδιά, ακόμα και τα ρομά, που είχανε έρθει πριν από κάτι μέρες και τους είχαμε βάλει στην ομάδα των αγγλικών, βοηθούσανε και εκεί. Είναι μέσα σε όλα και συγκριτικά με την αδερφή τους τη μεγαλύτερη που δεν έρχεται τακτικά εδώ, πηγαίνει σε ένα διαπολιτισμικό σχολείο πιο μακριά από εδώ, είναι πιο εύχαρες, έρχονται στη δική σου την ομάδα, του Βαγγέλη, της κιθάρας, είναι σχεδόν σε όλα. Και στην αρχή που ήτανε κάπως κουμπωμένες και με ελάχιστα ελληνικά βλέπεις ότι έχουνε κάνει, έχουνε εξέλξει και συγκριτικά με τη μεγάλη αδερφή.

E: Ακόμα δεν έχω πάει στο κομμάτι αυτό γιατί ήθελα να μην επηρεαστώ σε πρώτη φάση. Μέχρι και Μάρτη, Απρίλη μήνα να μην επηρεαστώ σε σχέση με το ιστορικό των παιδιών. Ωστόσο τα παιδιά αυτά μιας που συζητάμε σε σχέση με αυτό, γιατί αυτές οι συνεντεύξεις έχουν αυτό το χαρακτήρα, να υπάρχει μια και μεταξύ μας αλληλεπίδραση, πλέον κάνουν μάθημα στα άλλα παιδιά, δηλαδή τις έχω στο τμήμα και όταν θα έρθει ένα καινούριο παιδί θα κάνουν αλληλοδιδασκτική, ό,τι έχουν κατακτήσει θα το κάνουν μάθημα στα άλλα και επειδή η έρευνα μιλάει για την κοινωνικοποίηση των παιδιών μου είναι πάρα πολύ σημαντικό και σπουδαίο γιατί τα παιδιά εκφράζονται πια. Επίσης αρχικά δεν είχα ακούσει τη μητρική τους δηλαδή προσπαθούσανε να μη μιλάνε τόσο, ενώ τώρα καμιά φορά ας πούμε μπορεί να μιλήσουν άνετα και στη μητρική και βλέπω ότι και αυτό είναι μία εξέλιξη.

M: Ναι δηλαδή στα παιδιά που έρχονται και γενικότερα όλα τα παιδιά εδώ είναι σχεδόν όλα από διαφορετικές γλώσσες και δεν έχουνε κοινή γλώσσα, πέρα από τα παιδιά που έχουν γεννηθεί εδώ και έχουν μεγαλώσει. Δυσκολεύονται στην αρχή αλλά μετά το βρίσκουνε και αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό το πως βρίσκουνε τον τρόπο και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

E: Τώρα ήθελα να σε ρωτήσω και κάτι άλλο, σε σχέση με τη γλώσσα επειδή μέσα από τη μελέτη για την έρευνα αυτή έχει φανεί ότι όταν τα παιδιά αρχίσουν να μιλάνε περισσότερο όπως είπες και εσύ πριν, όντως έχουν μπει ακόμα πιο πολύ στο θέμα της κοινωνικοποίησης, έχουν μπει περισσότερο άρα επικοινωνούν περισσότερο, εσύ σε αυτά τα παιδιά έχεις δει διαφορές και επίσης τι γίνεται όταν, βλέπεις ότι θέλουνε να μιλάνε τη μητρική; Το αποφεύγουν; Ποια είναι η σχέση με τη μητρική τους γλώσσα; Στα αλλοεθνή παιδιά έτσι.

M: Νομίζω πιο έντονο είναι με τα παιδιά που έχουν καταγωγή από Αλβανία, ότι οι γονείς, τουλάχιστον οι περισσότεροι, όχι όλοι δεν τους παροτρύνουν να μιλάνε αλβανικά, να ακούν αλβανικά, να πηγαίνουν σε διάφορα events που γίνονται στην αλβανική γλώσσα.

E: Σαν να μη θέλουν να έχουν σχέση;

Μ: Ίσως δεν ξέρω, είναι και λόγω ρατσισμού που έχουνε βιώσει, δε θέλουνε και τα παιδιά τους να περάσουν τα ίδια, φοβούνται, τους βγαίνει αυτό το υπερπροστατευτικό, ίσως και από την ελληνική κοινωνία το ότι δεν αποδέχεται ρε παιδί μου το να γίνονται πράγματα στα αλβανικά, όπως αυτό το να γίνονται αλβανικά στα σχολεία που αυτό δεν απευθύνεται σε ελληνόπουλα, απευθύνεται σε παιδιά από Αλβανία για να μπορέσουν να κρατήσουν τη μητρική γλώσσα. Και δεν ήτανε αρκετά υποστηρικτικό το πλαίσιο με αποτέλεσμα να είναι πολλοί υπερπροστατευτικοί, να θεωρούν ότι δεν τους είναι και πολύ απαραίτητο και ανάγκη να πηγαίνουν σε μια αφήγηση που είναι στα αλβανικά, ότι χρειάζονται ελληνικά, ότι χρειάζονται ελληνικά. Αλλά πέρα από το να μιλάνε τη μητρική τους γλώσσα στο οικείο τους περιβάλλον πρέπει να ακούγεται και εκτός σπιτιού αυτό. Και αυτό προσπαθήσαμε και με την Κ. να κάνουμε αφήγηση παραμυθιού στα αλβανικά και άλλα πράγματα που έχουν να κάνουν με την αλβανική κοινότητα αλλά δεν, θέλει πολύ δρόμο. Υπήρχε μία άρνηση από τους γονείς. Α έχει και αγγλικά και ήταν αρκετά απογοητευτικό ρε παιδί μου γιατί οι ίδιοι ενώ το έχουνε βιώσει και μιλάνε στο σπίτι τους οι περισσότεροι τουλάχιστον αλβανικά, δεν τους ενδιαφέρει πέρα από αυτό, πέρα από το οικείο τους περιβάλλον να γίνεται κάτι στα αλβανικά, υπάρχει μία άρνηση, υπάρχει μία δυστακτικότητα, υπάρχει μία προκατάληψη.

Ε: Θέλουν να αποφύγουν αυτό. Ε υπάρχει κάποιο τραύμα προφανώς.

Μ: Ναι υπάρχει. Είτε γιατί η ελληνική κοινωνία δεν ήτανε υποστηρικτική, είτε δεν ξέρω τώρα, πολλοί λόγοι. Από την άλλη όμως οι πρόσφυγες μιας και έχουν αυτό πιο έντονο, το έχουν αυτό πιο έντονο ότι ό,τι και αν μάθουνε τα παιδιά τους, η μητρική τους γλώσσα, η αραβική γλώσσα είναι το Α και το Ω. Είναι και πολύ πιο κοντά μεταξύ τους, υποστηρίζουν οτιδήποτε έχει να κάνει με την κουλτούρα τους με τη γλώσσα τους, τη χώρα τους, είναι πολύ πιο έντονο και το θαυμάζω αυτό, από την άλλη καταλαβαίνω πολύ καλά τους Αλβανούς γιατί έχουν όλο αυτό.

Ε: Ναι κατάλαβα, είναι το πλαίσιο, ξέρεις είναι και λίγο πιθανόν, να έχουν μια τραυματική εμπειρία και πιθανόν επειδή είναι πολλά τα χρόνια τριβής, έχουν δεχτεί ξέρεις μακροχρόνια όλη αυτή τη διαδικασία.

Μ: Και ακόμα μετά δηλαδή από τριάντα χρόνια και παιδιά που έχουν γεννηθεί εδώ, παιδιά που έχουν μεγαλώσει εδώ.....

Ε: Είναι τα σύνορα Λ, εγώ πιστεύω ότι έχει να κάνει πολύ με αυτές τις διαχωριστικές γραμμές ξέρεις.

M: Αλλά αυτό έχει ως αποτέλεσμα η ότι δε θέλουμε να ακούμε τίποτα για τη χώρα καταγωγής τους ή ότι τους βγαίνει μία άρνηση προς την Ελλάδα. Δηλαδή είναι τα άκρα, δηλαδή δεν υπάρχει μία ενδιάμεση κατάσταση. Αλλά και αυτό που δεν αντιλαμβάνονται πολλοί Έλληνες είναι ότι οι Αλβανοί δε διαφέρουν πολύ από τους Έλληνες, από την κουλτούρα, δηλαδή ειδικά ο νότος της Αλβανίας ρε παιδί μου ήτανε πολύ κοντά στην ελληνική κουλτούρα...

E: Βέβαια, κοινά τραγούδια....

M: Και ήτανε λόγω κομμουνισμού το ότι δεν ασκούσανε τη θρησκεία τους, το ότι δεν πηγαίνανε στις εκκλησίες, δεν πηγαίνανε ούτε στα τζαμί, δεν υπήρχε τίποτα, τα καταργήσανε όλα αυτά. Οπότε και στους Αλβανούς δεν είναι έντονο αυτό το θρησκευτικό και το φυλετικό όπως είναι στους Άραβες ή στους Αφγανούς οπότε ήτανε πολύ εύκολο να ενταχθούν σε μια ευρωπαϊκή κοινωνία, μια ευρωπαϊκή κουλτούρα. Πολλοί θεωρούνε ας πούμε ότι είναι μουσουλμάνοι, δεν είναι μουσουλμάνοι δεν είναι τίποτα ή είναι όλα μαζί. Θα βρεις καθολικούς, θα βρεις χριστιανούς, θα βρεις ορθόδοξους, θα βρεις μουσουλμάνους, θα βρεις βλάχους υπάρχουν διάφορα σε αυτή τη χώρα. Οπότε για τους Αλβανούς, οπότε λένε ε, αφομοιώνονται πολύ εύκολα, δεν είναι ακριβώς έτσι, είναι γιατί τους είναι πολύ οικείο το να έρθουν σε επαφή με το Έλληνα, τον Άραβα, τον Ιταλό, με τον Τούρκο, γιατί όλες αυτές οι κουλτούρες λίγο ή πολύ υπάρχουνε ήδη σε αυτή την κοινωνία πριν καν έρθουν στην Ελλάδα ή πριν καν πάνε σε κάποια άλλη χώρα. Γιατί ο βορράς της Αλβανίας θα ταυτιστεί ξέρω γω περισσότερο με την Ιταλία γιατί είναι πιο πολλοί καθολικοί, ο νότος της Αλβανίας θα ταυτιστεί περισσότερο με τους Έλληνες. Και οι περισσότεροι το παίρνουν αυτό περισσότερο ότι είναι άθεοι, δεν έχουνε θρησκεία, ναι λογικό είχανε τόσα χρόνια κομμουνισμό, ήτανε κλειστά τα σύνορα, δεν τους επιτρεπόταν να, ε οι γονείς μου βαφτίστηκαν κρυφά.

E: Οπότε μιλάς και από προσωπικό βίωμα, είναι πολύ σημαντικό αυτό που λες.

M: Οπότε ναι ρε παιδί μου βαφτίστηκαν κρυφά, δεν τους επιτρεπόταν να ασκήσουν τη θρησκεία τους ή οτιδήποτε, να αναπτύξουν ήθη και έθιμα ξέρω εγώ πάνω στα θρησκευτικά και ότι αφομοιώνονται, ή ότι δεν έχουνε κουλτούρα, ή δεν τους αρέσει δεν είναι ακριβώς έτσι. Σίγουρα η Ελλάδα είναι πλούσια, έχει πολλά αλλά κάθε χώρα, πόσο μάλλον όταν είναι και μια γειτονική χώρα δε γίνεται να μην υπάρχουνε κοινά, όπως δηλαδή και με τη Βουλγαρία και με άλλες γειτονικές χώρες όπως και με την Τουρκία, δηλαδή δε γίνεται να μην υπάρχουνε.

E: Βέβαια και από πλευράς παράδοσης από χορό, μουσική πολιτισμό, έχει τα πάντα.

M: Από τα πάντα.

E: Είναι πολύ σπουδαίο ότι το λες και από δικό σου βίωμα και έχει προκύψει και αυτή η εξέλιξη στα παιδιά και ίσως και αυτό έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο νομίζω το ότι μπόρεσες και εσύ να λειτουργήσεις υποστηρικτικά. Εσύ ως Λ. από τότε που ξεκίνησες να ασχολείσαι με αυτό τον κλάδο, που έχει να κάνει με την κοινωνία, με τον ανθρωπισμό τι αλλαγές βίωσες εσύ;

M: Νομίζω πήρα πολλά πράγματα, δηλαδή ευελπιστώ να πήραν και αυτά από μένα αλλά πήρα και εγώ από αυτά τα παιδιά. Δηλαδή ας ξεκινήσουμε λίγο από το τι καταστάσεις ζούσανε και ότι είδα μία δύναμη και μία ελπίδα που πήρα και εγώ από αυτούς, δηλαδή ρούφηξα και εγώ πράγματα ή τα παιδιά το πως μάχονται, ή το πώς αντιστέκονται σε πράγματα. Ή το πως ένα τρίχρονο που σε μία δυτική κοινωνία είναι με τη μαμά που το ανεβάζει στα σκαλιά, αυτά είναι εντελώς ανεξάρτητα και είναι λόγω των συνθηκών και ό,τι έχουνε περάσει μέχρι στιγμής, δηλαδή ακόμα και σε πολύ μικρή ηλικία βρίσκουν αυτά τα παιδιά, δεν είναι μόνο ότι φύγανε από τη χώρα τους. Μπορεί να χάσανε οικεία πρόσωπα, να μεσολάβησε τεράστιο χρονικό διάστημα να δουν αγαπημένα τους πρόσωπα, τη μαμά ή το μπαμπά, δε σου λέω τώρα για τον πρώτο ξάδερφο ή τον κολλητό τους. Το πως προσπάθησαν να ενσωματωθούνε κι αυτοί στην ελληνική κοινωνία με μας εδώ δεν είναι όπως θα πάνε στη Γερμανία και θα δούνε κάτι διαφορετικό, έχουμε και αυτούς πολλά κοινά...

E: Βρίσκουν κοινούς τόπους.

M: Είναι πιο εύκολα, είναι πιο βατά, είναι πιο κοντά στην ιδιοσυγκρασία τους...

E: Είναι πιο προσφιλές το περιβάλλον σε σχέση με τις δυτικοκεντρικές ευρωπαϊκές χώρες.

M: Και εγώ ανάλογα με τις ανάγκες που έβλεπα κινήθηκα δηλαδή το να κάνουμε θέατρο, το να κάνουμε κουκλοθέατρο...

E: Έχεις σπουδές στα παιδαγωγικά ή προέκυψε;

M: Έχω, δεν είναι ολοκληρωμένες όπως θα ήθελα αλλά είμαι σε αυτό το δρόμο, του κουκλοθέατρου, του θεατρικού παιχνιδιού, παιδαγωγικά προσχολικής ηλικίας, αφήγηση παραμυθιού...

E: Άρα με τη δουλειά σου βγήκε.

M: Πάω με τη δουλειά και με τις ανάγκες που έχω βιώσει μέχρι στιγμής και τις ανάγκες που έχουνε και τα παιδιά

E: Άρα σε εξέλιξε και εσένα σαν άνθρωπο, σε έχει αλλάξει.

M: Ναι μου έχει δώσει κίνητρα, ναι, το πως είναι να ξεκινάς πάλι από το μηδέν και από την αρχή όταν υπήρχε ένα διάστημα της ζωής σου, που ήτανε κάπως κενό, κάπως χαμένο.

E: Και εκεί ξαναξεκινάς....

M: Και αυτό μου το δώσανε αυτά τα παιδιά.

E: Είναι πολύ σπουδαίο αυτό που λες.

M: Γιατί τα είχα παρατήσει και τα ξανάρχισα και είμαι και προς αυτό το δρόμο. Και έχω γνωρίσει και καταπληκτικά άτομα.

E: Ναι πραγματικά.

M: Άτομα που δουλεύανε με το προσφυγικό είτε εθελοντές είτε πρόσφυγες είτε νέα άτομα δυναμικά στο χώρο του εθελοντισμού, και δίνουνε και βοηθάνε και δίνουνε το χρόνο τον προσωπικό.

E: Έχεις αποκτήσει και φίλους σε όλο τον κόσμο.

M: Ναι είμαι σε μια φάση που θέλω να είμαι έτσι σε ένα διαπολιτισμικό περιβάλλον. Δεν μπορώ να είμαι σε ένα περιβάλλον που είναι όλα ίδια. Μετά από κάποιο σημείο με εκνευρίζει, ίσως αυτό δεν είναι πολύ καλό αλλά (γέλια) δεν ξέρω...

E: Θέλεις ποικιλία!

M: Ναι θέλω. Μου αρέσει δηλαδή που έρχομαι σε επαφή και με παιδιά και με εθελοντές και με κόσμο που είναι από όλο τον κόσμο. Εγώ αυτό ήθελα και νομίζω το κατάφερα.

E: Επειδή η έρευνα ασχολείται με το κατά πόσο τα παιδιά κοινωνικοποιούνται τελικά βλέπουμε ότι όντως δεν κοινωνικοποιούνται μόνο τα παιδιά αλλά και οι ίδιοι οι εθελοντές. Δηλαδή πια έχουν να πάρουν και από τα παιδιά. Κι αυτό από όλες οι συνεντεύξεις που έχω πάρει μέχρι τώρα αυτό λένε. Δηλαδή ανοίξαμε και εμείς ως άνθρωποι. Μάθαμε να λειτουργούμε σε πλαίσια όχι τυπικά, στις τάξεις μας, στο σχολείο ή οτιδήποτε αλλά σε πλαίσια πολύ πιο ευρεία. Μάλιστα. Τώρα πως θα ήθελες, για το μέλλον πες μου, πως θα ήθελες κάποια πράγματα να τα εξελίξεις, τι θα ήθελες να κάνεις.

M: Νομίζω ότι αυτό δε θα τελειώσει ποτέ. Δηλαδή από τη μία λες κουράστηκα, δε μπορώ άλλο τόσες ώρες.

E: Είναι πολλές ώρες...

M: Ναι είσαι σε μία δημιουργική κατάσταση, δηλαδή ενέργεια πάρα πολύ και ειδικά όταν είναι μη τυπικό και έχει να κάνει με τη δημιουργική απασχόληση, είσαι μονίμως σε μία, βρίσκεις και ανανεώνεις πράγματα ή βλέπεις κάποια πράγματα που δεν πάνε καλά και τα αναθεωρείς, βρίσκεις για μεθοδολογίες, είσαι μονίμως σε αυτό το πράγμα και στο τι μπορεί να πλαισιώσει καλύτερα ένα τέτοιο...

E: Άρα σε κρατάει ζωντανή σε μία εγρήγορση. Δουλεύεις και αλλού ή είναι η μόνη σου δουλειά;

M: Όχι προς το παρόν κάνω παράλληλα τις σπουδές μου και σκέφτομαι το καλοκαίρι αν πάρω το οκ από την οργάνωση. Να καταφέρω να πάω σε χώρες τύπου Ιορδανία, Ισραήλ, Πακιστάν να δω και την κατάσταση από κοντά και εκεί πολλά χρόνια.

E: Α είναι απόφαση ζωής, θέλεις να πας στην πηγή.

M: Ναι για δύο μήνες θέλω να πάω στην πηγή, να πάω σε αυτές τις χώρες που είναι όπως ο Λίβανος, με κάποια προγράμματα εθελοντικά που θέλω να τα ψάξω και να δω ότι είναι καλά και είναι...

E: Διασφαλίζουν κάποια πράγματα.

M: Ναι τύπου διατροφή, διαμονή, ασφάλεια, ναι βασικά πράγματα. Ναι αυτό το δίμηνο Ιούλιο-Αύγουστο πιστεύω ότι θα είμαι εκεί. Και αργότερα πιστεύω ότι θα το εξελίξω με μετέπειτα σπουδές αλλά πάλι νομίζω ότι κινούμε σε αυτό το πλαίσιο και σαν εργαλείο. Δηλαδή ψάχνω πράγματα που θα με βοηθήσουνε, θα με διευκολύνουνε, θέλω εργαλεία γιατί τα πράγματα τρέχουνε τόσο γρήγορα, θέλω εργαλεία στο χέρι μου.

E: Πραγματικά μπορεί να σε βοηθήσει. Δηλαδή είναι ένα πλαίσιο που η εξέλιξη είναι δεδομένη. Αυτό.

(Ακολούθησε συζήτηση σε σχέση με το ημερολόγιο ερευνητή και δεδομένα εξέλιξης παιδιών συγκεκριμένα συμμετεχόντων στην έρευνα δράσης.)

Γ

Συνέντευξη από την υπεύθυνη του χώρου των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των εθελοντών του Εργαστηρίου του Δικτύου για τα δικαιώματα του παιδιού.

Με το αρχικό γράμμα Ε παρατίθεται ο λόγος της ερευνήτριας και με το γράμμα Κ ο λόγος της συνεντευξιαζόμενης.

Ε: Γεια σου Φ. μου.

Φ: Γεια σου Ε μου τι κάνεις; Χαίρομαι πολύ που καταφέρνουμε να τα πούμε μεταξύ πανδημίας και δυσκολιών.

Ε: Θέλω να μου πεις κάποια πράγματα γενικά για σένα για τους τομείς που δραστηριοποιείσαι.

Φ: Δεν με είχες προετοιμάσει για αυτή την ερώτηση και η αλήθεια είναι ότι αναρωτιέμαι τι να σου απαντήσω. Θα σου πω χαριτολογώντας. (Γέλια). Ξεκινάω να σου πω ότι είμαι είκοσι χρόνια στο πεδίο με παιδιά. Άρα είναι πάρα πολλά τα χρόνια που δουλεύω με παιδιά, με ομάδες, με γονείς, με όλα τα παιδιά, γιατί έχω δουλέψει με παιδιά στο φάσμα, με παιδιά Ρομά και τα τελευταία έξι χρόνια δουλεύω με παιδιά που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και προσφυγάκια. Οι σπουδές μου είναι, είμαι νηπιαγωγός, παράλληλα παίρνω το πτυχίο μου στην παιγνιοθεραπεία και πάρα πολλά, και πάρα πολλές εκπαιδεύσεις που αφορούν διαφορετικά μέσα και εργαλεία που μπορείς να χρησιμοποιήσεις στην εκπαίδευση όπως είναι το animation (ήμουν από τους πρώτους που έκανα animation), για τη μουσική, για τη δημιουργική γραφή, την αφήγηση, το κουκλοθέατρο, το θεατρικό παιχνίδι, επίσης σαν ερευνητικό τομέα έχω την τάξη και το πως μπορεί να μετασχηματιστεί σε περιβάλλον μάθησης παιχνιδιού, με αφορμή αυτό έχω κάνει πολλές εισηγήσεις σε συνέδρια. Έχω συμμετοχές και άρθρα σε αρκετά συνέδρια με διεθνή συμμετοχή και κρίση. Έχω κάνει ταξίδια στο Βερολίνο και στη Σουηδία και στη Φιλανδία για το εκπαιδευτικό σύστημα και έχω δει τις εκεί πρακτικές, έχω κάνει πάρα πολλά πράγματα γενικώς (γέλια...) στη ζωή μου.

Ε: Τα οποία είχανε φαντάζομαι αρκετό εθελοντισμό έτσι;

Φ: Κοίτα θα σου πω, εθελοντικά έχω δουλέψει, είμαι μάλλον από τους τυχερούς γιατί ξεκινάω κάτι εθελοντικά και μετά καταλήγω να δουλεύω εκεί, έχω δουλέψει εθελοντικά στο Παιδικό Μουσείο που έμαθα εκεί να σχεδιάζω εκπαιδευτικά προγράμματα, τώρα πριν από είκοσι χρόνια φαντάσου αλλά τελείωσα εκεί την εκπαίδευση...

E: Σημαντικό σχολείο και το Παιδικό Μουσείο...

Φ: Έχω δουλέψει με τα τσιγγανοπαίδια, όταν είχαν έρθει στον Κεραμεικό πριν... το '97 στα πλαίσια του πανεπιστημίου με Φραγκουδάκη, Δραγώνα, και μετά Ανδρούσου γιατί είμαι αυτής της σχολής παιδί, αλλά έμαθα μέσα από εκεί την αποδοχή αλλά και να φτιάχνεις προγράμματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και να μπαίνεις σε μια διαδικασία σχεδιασμού προγραμμάτων ύστερα από παρατήρηση του πεδίου σου, που αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό γιατί το ίδιο κάνεις στο Δίκτυο, παρατηρείς το πλαίσιο της ομάδας, τις ανάγκες των παιδιών και μετά σχεδιάζεις. Το τελευταίο εθελοντικό ήταν όταν έγινε το μεγάλο κύμα των προσφύγων όπου ήταν στο σχολείο χωρίς σύνορα που είχε ανοίξει το '51 αν θυμάμαι καλά στην ακαδημία πλάτωνος και είχα πάει εκεί το καλοκαίρι και έκανα μαθήματα σε παιδιά και ενώ είχα πει στην αρχή ότι θα δουλέψω με μικράκια, βρέθηκα ξαφνικά με παιδιά τρίτης και τετάρτης δημοτικού να τους κάνω γλώσσα με εντελώς διαφορετικούς τρόπους, χρησιμοποιώντας πολύ τέχνη, γιατί ήτανε και το πεδίο μου η τέχνη, οπότε ήξερα και αρκετά πράγματα και είχα δει ότι ήταν ο μόνος τρόπος να συνεννοηθώ με παιδιά τα οποία είχαν έρθει από τον πόλεμο, ζούσανε τότε στα camp του Σχιστού και του Ελληνικού και αν ήθελα κάτι να τους κάνω θα έπρεπε να είναι πάρα πολύ ελκυστικό για εκείνα, να μπορώ να τα κρατήσω για όσες ώρες ήμασταν μαζί. Και εκεί η πρακτική μου ήταν καλή και μου ζήτησαν να συνεργαστώ επαγγελματικά με το Δίκτυο και έτσι κατέληξα να δουλεύω με το Δίκτυο.

E: Άρα η τέχνη ως εργαλείο εναλλακτικής εκπαίδευσης, πως οδηγήθηκες να θεωρείς ως έναν πυλώνα των προγραμμάτων και της δουλειάς σου την τέχνη; Τι σε οδήγησε να χρησιμοποιήσεις την τέχνη;

Φ: Θα σου πω, εγώ αυτό που έχω δει και από το σχολείο, γιατί ήδη πριν είχα μια δεκαπενταετή εμπειρία με παιδιά, είδα ότι όταν χρησιμοποιείς το παιχνίδι, το βιωματικό κομμάτι του παιχνιδιού και την τέχνη, κυρίως όμως χρησιμοποιώ τη μουσική και τη ζωγραφική, είναι ένα μέσο που το παιδί μπορεί να αποκωδικοποιήσει, γιατί έχει πολλούς συμβολισμούς χωρίς να χρειαστεί να τα ντύσεις με λόγια. Είναι ένα μέσο που διευκολύνει να πετύχεις τους όποιους γνωστικούς στόχους προφανώς αλλά παράλληλα βοηθάει να συνδεθείς και ψυχικά και συναισθηματικά, ή μέσα από την τέχνη αλλά σου δημιουργεί κάτι που θέλεις να

χρησιμοποιήσεις. Ας πούμε ένα μοτίβο που χρησιμοποιώ πάρα πολύ στις ομάδες του Δικτύου και το προτείνω είναι όταν έχεις πάρα πολλά αλλόγλωσσα παιδιά να βάζεις κάποιες άλλες λέξεις, και να μη χρησιμοποιείς πάρα πολύ το λόγο, γιατί μέσα από τη ζωγραφική τα παιδιά μπορούν να επικοινωνήσουν. Ή μέσω της κατασκευής. Οπότε αυτό θεωρώ ήταν ένας πυλώνας πολύ σημαντικός.

E: Άρα εκεί που συναντιέται με το γνωστικό είναι η επικοινωνία έτσι; Η ανάπτυξη ενός διαλόγου μη λεκτικού.

Φ: Κοίτα εγώ θεωρώ ότι σε οποιαδήποτε συνθήκη έχουμε ανάγκη την επικοινωνία, η οποία μπορεί να γίνεται με το σώμα, με τα μάτια, με το βλέμμα. Τώρα ειδικά για το Δίκτυο που δεν επικοινωνούσανε καθόλου λεκτικά και ψάχνανε με το μάτι για μια επιβράβευση, για μια συνεννόηση, ότι κοίτα είμαι εδώ, οπότε είναι πολύ σημαντικό να το κάνεις αυτό, και ασχολούνται και πάρα πολλοί ενήλικες έχω δει ότι δεν επικοινωνούν με τη γλώσσα, είναι πολύ ανήσυχοι και φοβικοί να επικοινωνήσουν με το λόγο και ψάχνουν άλλους τρόπους έκφρασης. Και εσύ από την πλευρά σου επειδή αλληλεπιδράς σαν εκπαιδευτικός, σαν εμπνευστής σαν, οφείλεις να έχεις και άλλους τρόπους επικοινωνίας να έχεις βρει.

E: Προέκυψε ως ανάγκη ως δυσκολία σε ομάδες ή σου ασχολούσουν από παλιά με την τέχνη;

Φ: Από πάντα E.. έχω κάνει πάρα πολλά, από την εποχή που σπούδαζα, μάλλον είμαι από τους τυχερούς γιατί στο πανεπιστήμιο, έγινε η αλλαγή και πέρα από το γνωστικό- κοινωνιολογικό κομμάτι, γιατί προς τα εκεί πήγαινε η σχολή των νηπιαγωγών, είχαμε την τύχη να έχουμε τον Τσαφταρίδη τον Νικόλα, το Τζαμαριά, που είχαν αρχίσει να βάζουνε και άλλα εργαλεία στην παιδαγωγική και εκεί είχα δει το πόσο απαραίτητο είναι να το κάνεις, να χρησιμοποιείς την τέχνη και μετά εντάξει έχω κάνει πολλές εκπαιδεύσεις και σαν άνθρωπος με ενδιαφέρει το κομμάτι της τέχνης, θεωρώ ότι σου καλλιεργεί μια ποιότητα, μια κουλτούρα, όχι σε όλους, αλλά θεωρώ ότι αν υπάρχει μία σταθερότητα στην χρήση, στην αξιοποίηση της τέχνης έχεις καλύτερες ποιότητες σαν άνθρωπος. Και μέσω του βιβλίου έτσι, γιατί θεωρώ ότι το βιβλίο, το παραμύθι, η αφήγηση, και αυτά ενισχύουν πάρα πολύ το πεδίο.

E: Άρα βρέθηκες στο Δίκτυο όπου εκεί ανέλαβες τη διοργάνωση των ομάδων, έτσι;

Φ: Εκεί ξεκίνησα την οργάνωση των εθελοντών, πάρα πολύ συνοπτικά, μέχρι τότε δεν υπήρχε κάτι συγκεκριμένο στους εθελοντές αρχίσαμε να στήνουμε καλύτερα τις δημιουργικές ομάδες, και όταν λέω καλύτερα, να σχεδιάζονται ομάδες οι οποίες μπορούν να καλύπτουν τις ανάγκες των εθελοντών αλλά και τις ανάγκες των παιδιών. Αρχικά λοιπόν αυτό ήταν το πρώτο μέλημα,

σταδιακά άρχισα να σχεδιάζω προγράμματα που μπαίνουν και οι γονείς και αλληλεπιδρούν στις ομάδες, άρχισα να σχεδιάζω προγράμματα εξωστρέφειας και όταν λέω εξωστρέφειας ότι θεωρώ πολύ σημαντικό τα παιδιά να πηγαίνουν σε τόπους πολιτιστικούς όπως είναι το θέατρο και το μουσείο, μαζί όμως με τις οικογένειες, για την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία και πραγματικότητα, καλώς ή κακώς η ένταξη περνάει μέσα από την οικογένεια, αν ο γονιός νιώσει άνετα, νιώσει ότι δεν απορρίπτεται, κατανοήσει πως λειτουργεί ένα θέατρο, πως λειτουργεί ένα μουσείο θα ενθαρρύνει και το παιδί να το πάει και η αλήθεια είναι ότι φέτος είχαμε καταφέρει να πηγαίνουμε σε μουσειά μία φορά το μήνα με γονείς και παιδιά, ήτανε άρα πολύ συγκινητικό αυτό γιατί τον τελευταίο μήνα είχαμε πάει στο μουσείο Ισλαμικής τέχνης όπου οι γονείς ξεναγούσαν τα παιδιά, εξαιρετικό, είχαμε επιλέξει το μουσείο Ισλαμικής τέχνης γιατί έχει να κάνει με τη χώρα καταγωγής των παιδιών, τον Ισλαμικό πολιτισμό, είχαμε καταλήξει να πηγαίνουμε μία φορά το μήνα θέατρο γονείς και παιδιά μαζί και μετά να συζητάμε, υπήρχε αυτή η ανταλλαγή, άλλα πράγματα που έκανα και κάνω στο Δίκτυο είναι να σχεδιάζω εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία απευθύνονται σε όλα τα παιδιά και συμμετέχουν όλα τα παιδιά, θεωρώ ότι στο Δίκτυο πρέπει και είναι καλό να συμμετέχουν παιδιά από όλη την ελληνική κοινωνία γιατί διαφορετικά καταλήγεις να κάνεις γκέτα, κλειστά γκέτα, και ευτυχώς αυτό δε γίνεται στο Δίκτυο, δε γκετοποιούνται τα παιδιά, ίσα ίσα υπάρχει πολύ μεγάλη αλληλεπίδραση και αυτό φάνηκε σε αρκετές ομάδες, όπως στην ομάδα με τα δικαιώματα που είχαμε κάνει με το Γιάννη τον Παπαθεοδούλου, που έρχονταν παιδιά από τη Φιλαδέλφια, το Γαλάτσι που δεν γνώριζαν ότι μετά θα γίνουμε τραγούδια από το Φοίβο το Δεληβοριά και συμμετείχαν παιδιά από την Αλβανία, τη Ρωσία, την Πολωνία που είχανε πάρα πολύ σοβαρές οικογενειακές δυσκολίες. Αυτό που παρατήρησα εγώ είναι ότι στα παιδιά όταν δεν υπογραμμίζεις τη διαφορετικότητα, τα παιδιά μπορούν και αλληλεπιδρούν μια χαρά, οι ενήλικες είναι αυτοί που σηματοδοτούν τις διαφορές...

E: Γιατί έχουν δεχθεί και οι ίδιοι με έναν τρόπο, έχουν καλουπωθεί... Άρα η πρόσβαση στον πολιτισμό γίνεται ένα μέσο άρσης των αποκλεισμών, συμπερίληψης των ανθρώπων κοινωνικά και το ότι είναι μικτές οι ομάδες.

Φ: Ένα πολύ σημαντικό κομμάτι είναι ότι τους επιτρέπει να εκφραστούν, πράγμα που αν το αντιπαραβάλλουμε με το ελληνικό σχολείο δεν τους επιτρέπει να εκφραστούν, μάλλον το ελληνικό σχολείο δεν επιτρέπει σε κανένα παιδί την έκφραση αν θέλεις, πολύ περισσότερο σε παιδιά που δεν μιλούν ελληνικά, που είναι μειονότητες, αν και είναι πλειοψηφία σε πολλά σχολεία.

E: Ωστόσο ο χώρος του Δικτύου φαίνεται να βοηθάει σε αυτή την κατεύθυνση, παιδιά τα οποία ήρθαν στο Δίκτυο και δεν είχαν πρόσβαση γενικά στις κρατικές εκπαιδευτικές παροχές, τμήματα ένταξης, σχολεία ένταξης, βοηθήθηκαν, προωθήθηκαν προς την εκπαίδευση;

Φ: Θα σου πω δύο παραδείγματα που τα είχες και εσύ στην ομάδα σου, για τα δύο κορίτσια από την Αλβανία, είχαν έρθει πριν από ενάμιση χρόνο στην Ελλάδα από την Αλβανία, και πλέον τα κορίτσια μιλούν πάρα πολύ καλά ελληνικά, είναι πάρα πολύ καλές μαθήτριες για τα δεδομένα του ελληνικού σχολείου, είναι κάθε μέρα στο Δίκτυο, τους βοήθησε πάρα πολύ το να αναπτύξουν το γλωσσικό τους. Εννοείται στο δικό τους σχολείο δεν μπήκαν σε τμήματα ένταξης ως όφειλαν, ούτε μπήκαν σε μικρότερη τάξη που θα τους βοηθούσε να αναπτύξουν το γλωσσικό, τη γλωσσική δεξιότητα που δεν την είχαν τα παιδιά, αλλά με το να έρχονται στο Δίκτυο κατάφεραν να καλύψουν τα παιδιά αυτό που το σχολείο δε μπορούσε να τους καλύψει...

E: Λειτουργεί με έναν τρόπο επιβλητικά και προς αυτή την κατεύθυνση και βέβαια γίνονται μαθήματα ελληνικών και ενισχυτική έτσι;

Φ: Αυτό που παρέλειψα να σου πω είναι ότι στο Δίκτυο λειτουργούν δύο μορφών ομάδες. Η μία μορφή είναι οι μαθησιακές ομάδες υποστήριξης, όπου συμμετέχουν εθελοντές, όχι δάσκαλοι, που γνωρίζουν καλά την ελληνική γλώσσα, έχουν μία κατάρτιση και μόρφωση και κάνουν μαθήματα υποστηρικτικά σχολείου, δεν κάνουν τα μαθήματα της επόμενης μέρας, δε λειτουργεί φροντιστηριακά. Στόχος είναι να αρχίσουν να καλλιεργούν την ακουστική αντίληψη της ελληνικής γλώσσας, να αρχίσουν να αναπτύσσουν με τα παιδιά μία σχέση εμπιστοσύνης και να τα κάνουν να αισθανθούν άνετα στο γλωσσικό κομμάτι για να μπορέσουν να αρχίσουν να το χρησιμοποιούν. Στη δεύτερη ομάδα εκεί είναι δάσκαλοι οι εθελοντές και δουλεύουνε πιο εστιασμένα, οι ομάδες αυτές είναι μέχρι δύο άτομα, άρα η αναλογία είναι ένας ενήλικας με δύο παιδιά και αντίστοιχα υπάρχουν και δημιουργικές ομάδες που μπορεί να είναι μουσική, ζωγραφική θέατρο, αρχιτεκτονική, αφήγηση, υπολογιστές όπου πάλι η αναλογία των παιδιών και του εθελοντή έχει να κάνει με τις δυνατότητες του κάθε εθελοντή και το αντικείμενο που θέλει να δουλέψει με τα παιδιά. Οι εθελοντές παρακολουθούν ένα ετήσιο σεμινάριο εκπαίδευσης το οποίο είναι ένα θεωρητικό σεμινάριο και ένα workshop κάθε μήνα που διαρκή δύο μέρες, επίσης παρακολουθούν ένα safe guarding policy που είναι το πως πρέπει να συμπεριφέρονται και πως πρέπει να συμμετέχουν σε ομάδες με παιδιά και φυσικά υπάρχει αλληλεπίδραση με τον υπεύθυνο και όποιον άλλο φορέα βρίσκονται.

E: Άρα οι ομάδες υποστηρίζονται τόσο σε μαθησιακό επίπεδο, τόσο εστιασμένα ή μη είτε μέσω καλλιτεχνικών προγραμμάτων, εκπαιδευτικών εργαστηρίων...

Φ: Και επίσης άλλο ένα σημείο είναι ότι υπάρχει κοινωνική λειτουργός στο χώρο του εργαστηρίου, όπου σε αυτή παραπέμπω παρατηρήσεις των εθελοντών και συζητάω μαζί της κάτι που έχει ειπωθεί και συσχετίζεται με τα παιδιά και παραπέμπεται εκεί το παιδί και οι οικογένειες είτε σε ψυχολόγο, είτε σε όποιο άλλο φορέα χρήζει ανάγκης.

E: Τώρα θα ήθελα να πάμε ακόμα πιο εστιασμένα τώρα, να πάμε στην ομάδα έρευνας δράσης, να πάμε στα παιδιά αυτά. Εγώ ήθελα να ρωτήσω από την εμπειρία σου αν παρατήρησες κάποιους μετασχηματισμούς σε αυτά τα παιδάκια και να πούμε και κάποιες λεπτομέρειες για αυτά τα παιδιά, στα παιδιά που παρατηρήσαμε κάποιες αλλαγές αν συμμετείχαν και αλλού, αν συλλειτούργησαν κι άλλοι εθελοντές.

Φ: Εγώ αυτό που είδα είναι ότι τα κορίτσια αλβανικής καταγωγής ήτανε περισσότερο αυτόνομα στο χώρο, επειδή τα κορίτσια αυτά συμμετείχαν και άλλες ομάδες του θεατρικού παιχνιδιού, ή στα αγγλικά, θέλανε κάθε φορά να δείξουν τα μουσικά όργανα και να παίξουν. Ζητούσανε να παίξουν με τα μουσικά όργανα. Και η Θ. είναι ένα παιδί το οποίο έχει προβλήματα οικογενειακά οπότε νομίζω ότι αυτό ήταν κάτι που δεν της επέτρεπε να μπορέσει να λειτουργήσει σε περισσότερες ομάδες, με περισσότερη συνέπεια μάλλον γιατί νομίζω ότι της άρεσε. Επίσης ο Ντ και η Α. και αυτά ήτανε δυο παιδιά που τους άρεσε πάρα πολύ η μουσική και στην ομάδα της Κ. που συμμετείχαν τα μικρότερα μετέφεραν ότι κάνουν κι αυτά μουσική.

E: Τα αγοράκια τα δίδυμα;

Φ: Μονάχα ο ένας που ήτανε και πιο ομιλητικός φάνηκε να θέλει να συνεχίσει και ήτανε και με την ομάδα της Μ., περισσότερο κλειστός ήτανε ο άλλος. Από την δική σου ομάδα δύο παιδιά ήτανε ενταγμένα στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα η Ακίλα και ο αδερφός της, η Κ, και η Α. περάσανε πάρα πολύ πρόσφατα αυτό το στάδιο, τα δύο αγόρια νομίζω πως όχι δεν έχουν περάσει ακόμα αυτό το στάδιο και τα μικρότερα που έρχονταν και φεύγανε δεν είχαμε μια σταθερή εικόνα των παιδιών.

E: Να πούμε κιόλας σε σχέση με το background των παιδιών αν μένουν σε δομή ή όχι.

Φ: Όχι από τα παιδιά που είχες μόνο δύο παιδιά μένανε σε δομές, σε έναν ξενώνα κακοποιημένων γυναικών, η μία ήταν η Ζ. και ένα άλλο κοριτσάκι που δε θυμάμαι τώρα το όνομά του.

E: Άρα τα υπόλοιπα δεν έμεναν σε ξενώνα άλλα στην ευρύτερη περιοχή του Σταθμού Λαρίσης;

Φ: Ναι ήταν στην ευρύτερη περιοχή.

E: Γιατί είναι και ένας χώρος που έχει ιδιαίτερη αξία και σημασία, ένας ιδιαίτερα πολυπολιτισμικός χώρος, που παίζει και αυτό ένα ρόλο και σε σχέση με το Δίκτυο και η γειτονιά του Δικτύου έχει χαρακτηριστικά πολύ σημαντικά.

Φ: Δεν είναι τυχαίο ότι είναι το Δίκτυο και γύρω του είναι ο σταθμός που σηματοδοτεί πράγματα, είναι όλος ο χώρος του Αγίου Παύλου, τα Σεπόλια, η Ακαδημία Πλάτωνος που ήτανε πάντοτε περιοχές που είχαν κόσμο προσφυγικό, τουλάχιστον ήτανε εστίες που είχαν από το πρώτο κύμα των Αλβανών μεταναστών αλλά είναι ένας χώρος αρκετά σηματοδοτημένος γιατί ακριβώς από κάτω είναι η Χρυσή Αυγή, οπότε εκεί είναι τα δύο άκρα..

E: Βεβαίως έχει αντιθέσεις μεγάλες.

Φ: Έχει αντιθέσεις, είναι μετά η Βικτώρια από πάνω που πάλι υπήρξε το κύμα των προσφύγων και ακόμα υπάρχει, είναι ένας χώρος αρκετά multiculti! (γέλια...)

E: Ναι πραγματικά πολύχρωμος, πολυπολιτισμικός και με πολλές αντιθέσεις. Ας γυρίσουμε πάλι όμως στην ομάδα, νομίζω ότι σε γλωσσικό επίπεδο είδα τρομερή διαφορά, δηλαδή στο κατά πόσο είχαμε αναπτύξει την επικοινωνία στην ομάδα και το διάλογο, εκεί είδα διαφορές σε σχέση με το άνοιγμα της ταυτότας, γιατί τα παιδιά ήτανε ιδιαίτερα εσωστρεφή και με ένα αίσθημα λίγο αμήχανο, και εκεί συνειδητοποίησα ότι τίθενται θέματα που αφορούν στην απόκρυψη της ταυτότητας; Στην ανασφάλεια που προκαλεί αυτό;

Φ: Συγγνώμη που διακόπτω, νομίζω ότι είναι παιδιά που δεν έχουν συνειδητοποιήσει την έννοια της ταυτότητας, η έννοια της ταυτότητας νομίζω ότι όπως την έχουμε εμείς στο μυαλό μας δεν είναι κατασταλαγμένη και συγκροτημένη σε αυτά τα παιδιά. Δε θα ξεχάσω το ότι ήρθε η Α. η μεγαλύτερη και με ρώτησε:.. « σου αρέσει η δική μου η γλώσσα η αλβανική; Γιατί εμένα μου αρέσει η δική σου γλώσσα. » Οπότε βλέπεις ότι είναι παιδιά που είναι λίγο transit είναι σε μια διαδικασία αναζήτησης ταυτότητας, ας πούμε ότι είναι πάρα πολύ συγκινητικό ότι αυτά τα παιδιά έχουν μια πολύ καλή πιθανότητα να διατηρήσουν δικά τους πολιτισμικά χαρακτηριστικά και να μην αλλοιωθούν όπως έγινε με το κύμα των Αλβανών προσφύγων που χρειάστηκε να αλλάξουν όνομα, να αλλάξουν θρήσκευμα, να ενσωματωθούν πάρα πολύ βίαια θαρρώ στην ελληνική πραγματικότητα για να γίνουν αποδεκτοί και σε πολύ μεγάλο βαθμό δεν έγιναν αποδεκτοί. Ξέχασα να σου πω ότι κάνουμε κάθε Παρασκευή, είχαμε αφηγήσεις στην αλβανική γλώσσα και στην αραβική γλώσσα, είχε έρθει μία γυναίκα και μας είχε πει στα

αλβανικά ότι στην Αλβανία ήμουν ελληνίδα, στην Ελλάδα είμαι Αλβανίδα, είμαι πενήντα χρονών και δεν έχω ταυτότητα, οπότε είπες ότι είδες παιδιά να είναι δειλά, παιδιά ιδιαίτερα θυμωμένα και να υπερασπίζονται έντονα την ταυτότητά τους (την όποια ταυτότητά τους), είναι γιατί το κάνουν από πολύ μεγάλη ανασφάλεια και ανασφάλεια-ασφάλεια, ότι έχουνε, προσπαθούν να περιχαρακώσουν αυτό που ήδη γνωρίζουν...

E: Πιθανά δηλαδή αυτή η ανασφάλεια να προέρχεται από τα βιώματα των γονέων που μεταφέρονται στο σπίτι και πιθανά...

Φ: Σε πολύ μεγάλο βαθμό επηρεάζονται πάρα πολύ τα παιδιά, δεν είναι τυχαίο ότι πάρα πολλοί γονείς αρνούνται να μιλήσουν στα ελληνικά, αρνούνται να μάθουν την ελληνική γλώσσα γιατί θεωρούν ότι είναι ένα στοιχείο αλλοτρίωσης που δεν είναι έτσι. Ένας μικρός ο Φ. (νομίζω τον είχες), πηγαίνοντας σε ένα μουσείο μου είπε τι είναι πατρίδα; Και του λέω τι πιστεύεις εσύ; Και μου απάντησε πατρίδα είναι η γλώσσα που μιλάμε, εγώ λέει ξέρω τρεις γλώσσες, άρα λέει έχω τρεις πατρίδες. Πόσο απλοικά ένα παιδί με το μυαλουδάκι του προσπαθεί να συγκροτήσει την έννοια πατρίδα, πολίτης τι σημαίνει να μιλάω τρεις γλώσσες ή να μιλάω μία γλώσσα.

E: Είναι πολύ σπουδαία η προσπάθεια που γίνεται στο κομμάτι της διατήρησης των πολιτιστικών τους χαρακτηριστικών, είναι πολύ σημαντικό αυτό. Πέρα από, δεν είναι αυτοαναφορικό, δεν γίνεται για αυτό καθαυτό το πολιτιστικό στοιχεία αλλά νομίζω τα συνδέει και δημιουργεί γέφυρες σε σχέση με τους γονείς, με τους προγόνους τους γιατί όχι με τη μνήμη.

Φ: Δημιουργεί γέφυρες με τους γονείς καταρχήν, η εμπειρία μου αυτό έχει δείξει ότι τους κάνει να νιώθουν καλά με αυτό που είναι και ότι μπορούν να το κουβαλήσουν σε μια καινούρια πραγματικότητα και να γίνει αποδεκτό και να είναι ισότιμο, ότι του αναγνωρίζεις μία αξία του άλλου. Η εμπειρία μου αυτό έχει δείξει ότι η δική μου γλώσσα, η δική μου ταυτότητα, ο δικός μου πολιτισμός είναι άξιος, ισότιμος με τον πολιτισμό του άλλου. Απλά θεωρώ ότι μέχρι τώρα σαν ελληνικό κράτος, σαν ελληνική πραγματικότητα δεν έχουμε κάνει σε σχέση με αυτό, στην αναγνώριση. Οπότε και αυτά τα παιδιά μπαίνουν σε μία διαδικασία προστασίας.

E: Ένας μηχανισμός άμυνας.

Φ: Ναι ένας μηχανισμός άμυνας, είναι λίγα τα παιδιά που, είναι ένας πολύ καλός μικρός που μου λέει ότι εγώ είμαι και από τη Γεωργία, και από τη Ρωσία και από την Πολωνία και από την Ελλάδα, αλλά οι γονείς του έχουν δουλέψει πάρα πολύ προς αυτή την κατεύθυνση. Κουβαλάς αυτά τα στοιχεία, μιλάς όλες αυτές τις γλώσσες, είσαι από όλα αυτά τα μέρη, δεν είσαι μόνο ένα μέρος, ένα μόνο πράγμα και νομίζω το καινούριο στοίχημα, αν έβαζα κάτι θα

ήταν ότι πρέπει να βοηθήσουμε όλα τα παιδιά, και τα παιδιά που έρχονται στο Δίκτυο και τα άλλα να καταλάβουν ότι κουβαλάμε τα χωριά των γονιών μας, την ντοπολαλιά των χωριών, τις διαλέκτους..

E: Να ανακαλέσουν τη μνήμη, τις ρίζες, νομίζω ότι είχαμε κάποιες περιπτώσεις παιδιών όπως τα κορίτσια από την Αλβανία που άρχισαν πια να μιλάνε και να ακούω την αλβανική κάποιες φορές πια να αισθάνονται αρκετά άνετα ώστε να μιλάνε στα αλβανικά μες την τάξη, και στη μεταξύ τους επικοινωνία, και η Θ. που τραγούδησε στα ουκρανικά,

Φ:.. και το παιδί από τον ξενώνα και από το σχιστό που είχε τραγουδήσει επίσης.

E: Παιδιά από την Τουρκία που είχαν έρθει περιστασιακά βέβαια αλλά φάνηκε το τραγούδι γενικώς και η χρήση του, ένα πολύ δυνατό μέσο επικοινωνίας και σιγά σιγά αποκάλυψης του κοινωνικού εαυτού με έναν τρόπο. Αυτοί νομίζω ήταν και οι βασικοί μετασχηματισμοί, μετασχηματισμοί στα παιδιά, μετασχηματισμοί και σε μια άλλη ομάδα, εσύ που είσαι και υπεύθυνη των εθελοντών που είναι και άλλη μια ομάδα πολύ σπουδαία και από τα παιδιά έχω πάρει αρκετές συνεντεύξεις, είπαμε γιατί μπορούν να ασχολούνται με τον εθελοντισμό, στην αρχή, κάποιους παράγοντες, αλλά στην πορεία τι βλέπεις σε έναν άνθρωπο που ασχολείται συστηματικά με τον εθελοντισμό.

E: Δε μπορώ να σου πω συστηματικά σε άλλους χώρους, μπορώ να σου πω συστηματικά στο Δίκτυο. Αλλάζουν την οπτική τους, δηλαδή πλέον αλλάζουν πάρα πολύ, μετριάζουν τις προσδοκίες τους, γειώνονται, αλήθεια συγκινούμαι όταν μιλάω για τους εθελοντές, γιατί έχω δει μεγάλη αλλαγή στους ίδιους, έχω δει αλλαγή σε εμένα, έχω δει να αλλάζουν παιδιά χάρη στους εθελοντές, οπότε είναι εξαιρετικό, έχω δει καθηγητές πανεπιστημίου να θεωρούν το πιο δύσκολο πράγμα που έχουνε κάνει το να κάνουν μαθησιακή υποστήριξη στο Δίκτυο, έχω δει εθελοντές που τα έχουν όλα και δεν τους λείπει τίποτα, να λένε ότι είμαστε ένας κόκκος άμμου πάνω στη γη οπότε όλα τα υπόλοιπα δεν έχουνε καμία σημασία. Είναι πάρα πολλά E, έχω δει εθελοντές να φεύγουν, και να μην αντέχουν γιατί αυτό είναι και ένα ανθρώπινο κομμάτι και είναι και απολύτως σεβαστό, όμως αυτό που έχω νιώσει που κάνει διαφορά στο Δίκτυο με άλλες οργανώσεις, είναι ότι ζητάει από τους εθελοντές χωρίς σε καμία περίπτωση να τους πιέζει να δεσμευτούν, να είναι εκεί, από την πλευρά του το Δίκτυο και εγώ, γιατί εγώ το εκπροσωπώ, είναι εκεί, φυσικά υπάρχουν και εθελοντές που λένε πράγματα, εντάξει είναι και αυτό μες τη ζωή, μες το κοινωνικό κομμάτι, όμως αυτό που έχω κρατήσει από τις σχέσεις μου μαζί τους είναι ότι έχω δει πάρα πολλούς να ανοίγουν παράθυρα σε παιδιά που είχαν πιστέψει ότι όλα τους τα παράθυρα ήταν κλειστά, και ξέρω ότι οι στιγμές που έχουν περάσει μαζί τους

είναι ικανές να τους δημιουργούν αναμνήσεις και μνήμες, δεν είναι τυχαίο ότι έρχονται παιδιά και ζητάνε συγκεκριμένους εθελοντές στο κομμάτι της σχέσης που έχει χτιστεί και είναι πολύ ισχυρό. (Συναισθηματική φόρτιση στο λόγο) Δεν πας εκεί με το να αλλάξεις τον κόσμο, δεν μπορείς να αλλάξεις τα παιδιά, δεν μπορείς να αλλάξεις την πραγματικότητά τους, όμως μπορείς να τους βάλεις μικρά λιθαράκια να βλέπουν τον κόσμο αλλιώς και να ξέρουμε ότι έχουν δικαίωμα να αλλάξουν τον κόσμο, να πιστεύουν ότι τους αξίζει να λένε τη γνώμη τους και ότι είναι και σημαντικοί οι ίδιοι, δεν υπολείπονται δε στερούνται πράγματα. Έχω δει εθελοντές να λένε ότι ξεκινάνε για μία ώρα από υποχρέωση και να καταλήγουν να έρχονται καθημερινά.

E: Το έχουνε ανάγκη...

Φ: Ξέρεις αρχίζεις και βλέπεις λίγο την ουσία των πραγμάτων, ξέρεις εγώ θα σου πω την εμπειρία μου, ήτανε μία γυναίκα, εξαιρετική, η οποία ερχόταν και έκανε μαθήματα ελληνικών, ήταν έγκυος και ήξερε ότι το παιδί της θα πεθάνει γιατί δεν είχε, είχε χάσει κάποια ιατρικά ραντεβού, οπότε είχε περάσει, ήτανε πολύ προχωρημένη εγκυμοσύνη και μετά είδανε το λάθος, -το λάθος!- ότι το παιδί ήταν άρρωστο. Η γυναίκα ερχόταν μέχρι τελευταία στιγμή, παρακολουθούσε τα μαθήματά της και μετά αφότου γέννησε, αφότου πέθανε το παιδί της, ξαναγύρισε στο μάθημα....(σιωπή)

Μια γυναίκα σε πολύ δύσκολη οικογενειακή συνθήκη, όμως ήτανε εκεί στο μάθημά της, με το γέλιο της, με τα δώρα της, που δώρο ήταν για μας που ήταν εκεί, δεν υπάρχει περίπτωση να μην πάρουμε δύναμη από αυτή τη γυναίκα και τα δικά μας είναι μηδαμινά μπροστά στα υπαρκτά που ζουν αυτοί οι άνθρωποι.

E: Ιστορίες ζωής...

Φ: Είναι μαθήματα ζωής και νομίζω ότι όσοι εθελοντές έρχονται με σκοπό να δουν, να κάνουν και να δουλέψουν με τα παιδιά, αρχίζουν και δουλεύουν και με τον εαυτό τους πάρα πολύ.

E: Φάνηκε αυτό ήταν και μια αλήθεια που όλοι οι εθελοντές έχουν μεταφέρει μέχρι τώρα, ότι αλλάξαμε και εμείς μέσα από αυτό, άλλοι λίγο, άλλοι πολλοί, τους άνοιξαν ορίζοντας, μάλλον διευρύνθηκε το πεδίο από όπου αντιλαμβάνονται την κοινωνία και τις παθογένειες και όλα τα προβλήματα, ακόμα και σε επίπεδο διδασκαλίας εξέφρασαν ότι γίναμε πιο εφευρετικοί, με περισσότερες δεξιότητες...

Φ: Ειρήνη δε θα ξεχάσω, ερχόταν μία εθελόντρια που ερχόταν by the book, πάρα πολύ καλά οργανωμένη, σχεδιασμένη, αλλά δε λάμβανε υπόψη τα παιδιά που έχει απέναντι, οπότε όλο ο

σούπερ σχεδιασμός τα πάντα όλα αποτύχαιναν γιατί δε λάμβανε υπόψη τα παιδιά που ήταν απέναντι, θεωρούσε, ότι εγώ, το Δίκτυο δεν έχουμε κάνει καλά τη δουλειά μας. Τον πρώτο χρόνο ήταν αυτό συνέχεια, το δεύτερο χρόνο άρχισε να συνειδητοποιεί ότι κάτι έκανε εκείνη λάθος, δεν λάμβανε υπόψη τις ανάγκες των παιδιών, γιατί η ανάγκη των παιδιών δεν ήταν να κάνει ένα σουπερ ντούπερ καταπληκτικό λουλούδι, ήταν να πάρει το χρώμα και να ζωγραφίσει, και εκείνη ήθελε να είναι όλα by the book, έπρεπε πρώτα να μπορέσει να προσαρμοστεί στην ανάγκη των παιδιών για να μπορέσει μετά να κάνει και το λουλούδι.

E: Στο βίωμα...

Φ: Αν θέλεις να το προεκτείνουμε στην εκπαιδευτική πράξη είναι αυτό που λέμε διαφοροποιημένη διδασκαλία, να έχω το στόχο μου αλλά ταυτόχρονα να μπορώ να ανταποκριθώ όσο μπορώ στα παιδιά που μας έρχονται.

E: Και να χρησιμοποιήσω την εναλλακτική, βιωματική εκπαίδευση, που είναι αυτή που αναπτύσσει το αισθητηριακό κομμάτι νομίζω περισσότερο. Βλέπω ότι αυτά τα παιδιά έχουν ανάγκη για την επαφή δια των αισθήσεών τους με κάτι.

Φ: Κοίτα αυτό νομίζω ότι είναι γενικό, όλης της εκπαίδευσης, ειδικά στο σχολείο που πάει πολύ στο γνωστικό, στο λογικο-μαθηματικό, υπάρχει η πληροφορία που έρχεται μέσα από τις αισθήσεις και το βίωμα, είναι λίγο περισσότερο αναγκαία, και πολύ περισσότερο στα παιδιά του Δικτύου που δεν έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν υλικά E, είτε είναι τα μουσικά όργανα, είτε είναι οι τέμπρες, είτε είναι το κάρβουνο, είτε είναι διαφορετικού τύπου χαρτιά αυτές είναι παροχές τις οποίες δεν τι έχουνε τα παιδιά

E: Και είναι πολύ σπουδαίο το ότι μπορούν να έρχονται σε επαφή με αυτά στο χώρο του Δικτύου. Κλείνοντας γιατί ήτανε μέχρι τώρα πολύ σημαντική η συζήτηση. Εσύ σε προσωπικό επίπεδο τι νιώθεις ότι έχεις πάρει, μάλλον ας το θέσω διαφορετικά νιώθεις ότι σε έχει αλλάξει σε ένα βαθμό; Αν μπορούσες να αλλάξεις και άλλα πράγματα τι θα άλλαζες και κάποιες σκέψεις, όνειρα, πράγματα που θα ήθελες στο χώρο να υλοποιήσεις.

Φ: Θα ήθελα να έχουμε παιδιά, δηλαδή επειδή το Δίκτυο πέρασε μια κρίση όταν έγινε το προσφυγικό και άρχισαν να έρχονται πολλά προσφυγάκια στο Δίκτυο και στο εργαστήριο άρχισαν να φεύγουν τα παιδιά της γειτονιάς, σταδιακά όταν τα προσφυγάκια άρχισαν να μειώνονται, άρχισαν να έρχονται πάλι τα παιδιά της γειτονιάς και άρχισε να γίνεται μία αλληλεπίδραση και των δύο γιατί μόνο έτσι μπορεί να υπάρξει ένας χώρος θεωρώ. Είχε υπάρξει μία περίοδος που δεν είχαμε τόσα παιδιά όσα έχουμε τώρα, κι αυτό ήτανε μια πολύ

μεγάλη έννοια και στεναχώρια και βάσανο και έπρεπε να στίγουμε πολύ το μυαλό μας για να δούμε πως θα ξαναγεμίσει ο χώρος με παιδιά, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες του χώρου, ότι από κάτω είναι η χρυσή αυγή, ότι υπάρχει μία αλλαγή στην πραγματικότητα του χώρου. Τα χριστούγεννα όμως, που θέλω να καταλήξω, είχαμε μια θεατρική παράσταση και είχαμε φτάσει να έχουμε ογδόντα παιδιά μέσα στο μικρό εργαστήρι, οπότε θα ήθελα να ξαναφτάσουμε σε ρυθμούς να έχουμε εκατό παιδιά και μαζί με τους γονείς να σχεδιάζουμε δράσεις και να πηγαίνουμε και να ξαναγνωριζόμαστε, οπότε ναι αυτό είναι κάτι που θέλω να το δω στο Δίκτυο να ξανασυμβαίνει, θα ήθελα να γεμίσει με εθελοντές το Δίκτυο που να είναι άνθρωποι ανοιχτοί, δημιουργικοί, οπότε είναι σημαντικό για μένα αυτό. Οπότε σε προσωπικό επίπεδο δεν έχω κάτι Ε. πραγματικά νιώθω ότι είμαι από τους τυχερούς, κάνω αυτό που αγαπάω, αυτό που μου αρέσει, βέβαια αυτό είναι και παγίδα (γέλια!) αλλά έχω γνωρίσει καταπληκτικούς ανθρώπους και έχω αλλάξει χάρη σ αυτούς.

Ε: Έχεις κάνει φίλους;

Φ: Θα ρρώ πως ναι Ε., γιατί έχω αλλάξει και την αίσθηση του τι σημαίνει φίλος Ε. δεν έχω αίσθηση είναι αυτός που μπορεί να τα λες κάθε μέρα, ξέρεις και να είναι ο κολλητός σου και να βγαίνεις κι έτσι, έχω μάθει ότι φίλη είναι η Φ. που θα μου πει και θα της πω και εγώ. Φίλοι είναι οι μεταφραστές που είναι στο Δίκτυο, που ξέρουν ότι οποιαδήποτε στιγμή τους χρειαστώ είναι εκεί, και ξέρουν κι αυτοί το ίδιο για μένα, είναι ο κύριος Γ. που μου λύνει όλα μου τα προβλήματα, δεν είναι υποχρεωμένος να με πάρει εννιά η ώρα, δεν είναι υποχρεωμένος να το κάνει, θεωρώ λοιπόν ότι είναι φίλος μου, έρχονται που έχω να τους δω δεν ξέρω και εγώ πόσο καιρό να τους δω και μου λένε: ξέρεις κάτι σε σκέφτηκα είσαι καλά; Θέλω να έρθω να δω εσένα και το χώρο και τα παιδιά και να τα πούμε. Γιατί κι ένα άλλο που κάνω και εγώ με τους εθελοντές είναι ότι κάνουμε κι άλλου τύπου συζητήσεις, οπότε γίνεται μια προσωπική σύνδεση δεν είναι ότι έρχεται ο εθελοντής στο χώρο και φεύγει. Με εξυπηρετεί και τον εξυπηρετώ σαφώς είναι μια σχέση δούναι και λαβείν αλλά νομίζω για τον καιρό που είναι εκεί δουλεύουνε και άλλα πράγματα, κερδίζουμε και οι δύο ποιοτικά πράγματα, οπότε θεωρώ ότι έχω κάνει φίλους στο Δίκτυο. Φίλοι είναι η μικρή που τρέχει και με φωνάζει στο δρόμο (Γέλια!). Έχω μάθει στην ηλικία που είμαι και με αυτά που έχω δει ότι φίλος είναι κάτι πιο σπουδαίο από αυτό που είχα κάποτε στο μυαλό μου.

Ε: Με κάλυψες και επιβεβαιώνω και εγώ ως εθελόντρια ότι το βίωσα αυτό (γέλια!) Κάτι που αισθάνεσαι και θέλεις να το μεταφέρεις.

Φ: Ξέρεις τι θα ήθελα, θα ήθελα όλοι οι εκπαιδευτικοί και οι άνθρωποι που ασχολούνται με παιδιά και λένε ότι δε γίνεται να συνυπάρχουν παιδιά με διαφορετική γλώσσα, με διαφορετικές ανάγκες, να έρθουν στο Δίκτυο για να δουν τι γίνεται. Και ξέρεις κάτι, νομίζω ότι υπάρχει το μυστικό νομίζω ότι είναι ένας χώρος ανοιχτός για όλα τα παιδιά με δωρεάν είσοδο. Δε μας νοιάζει αν είναι ρομά, αν είναι ελληνάκια, αν είναι ξενάκια, ό,τι είναι, μπορείς να είσαι εκεί και εγώ σε δέχομαι έτσι όπως είσαι. Αυτό νομίζω ότι είναι το μεγάλο διαφοροποιητικό σημείο που έχει το Δίκτυο. Και αυτό με έχει μάθει να αποδέχομαι τον άλλο όπως είναι. Διαφωνώ! (Γέλια) Έχω διαφωνήσει με πάρα πολύ κόσμο γιατί έχω αξίες και είναι πολύ κάθετες οι αξίες μου με την έννοια ότι υπερασπίζομαι μέχρι θανάτου τις απόψεις μου, όταν θεωρώ ότι είναι σωστές και δίκαιες και αφορούν τα παιδιά, αλλά είναι ένας χώρος που αντέχει και τη διαφωνία και τη διαφορετικότητα και την αποδέχεται.

Ε: Αποδοχή, αλληλεγγύη...

Φ: Σεβασμός, αποδοχή, νοιάξιμο, δηλαδή δε μπορώ να μην αναφέρω την Ε. που θα πάρει τους γονείς τηλέφωνο για να τους δει πως είναι, δε μπορώ να μην αναφέρω τη Λ που είναι οι συνεργάτιδές μου, που θα καθίσουμε εκεί να κάνουμε ομάδες για κάθε παιδί, να δούμε που μπορούμε να το βάλουμε αυτό το παιδί και δεν πειράζει, να το βάλουμε και σε δύο και σε τρεις ομάδες αν κρίνουμε ότι το έχει ανάγκη και αν απουσιάζει ένα παιδί πολύ καιρό δεν πειράζει αν έχει πάρει απουσία (γιατί υπάρχει αυτή η τυπολογία...). Αλλά ακόμα κι αν ένα παιδί εξαφανιστεί και εμφανιστεί μετά από καιρό, εμείς θα είμαστε και πάλι εκεί.

Ε: Και είναι και ένας τόπος ελπίδας στις τόσο δύσκολες συνθήκες και άγριες κοινωνικά πια θα έλεγα κοινωνικά που βιώνουμε και τις αλλαγές που υπάρχουν. Οπότε είναι μια ελπίδα που εύχομαι και εγώ με τη σειρά μου να μείνει ανοιχτή, ενεργή και έτσι τόσο αλληλέγγυα για πολλά χρόνια ακόμα. Ευχαριστώ πάρα πολύ για όλη αυτή την ετήσια συνεργασία, για τη φιλοξενία της έρευνας και βεβαίως είμαι ανοιχτή προς οτιδήποτε χρειαστεί ο χώρος ανά πάσα στιγμή.

Φ: Κοίτα αυτό που θα ήθελα να σου ζητήσω γιατί το νιώθω λίγο σαν εκκρεμότητα, όταν με το καλό ξαναβρεθεί μία ροή, να κάνουμε την ομάδα και να δώσουν τα παιδιά μια μικρή παράσταση ακόμα και με πέντε άτομα παιδιά ακροατές.

Ε: (γέλια!) Το χρωστάμε αυτό ναι! Παράσταση!

Φ: Είναι σημαντικό, ξέρεις όταν καμιά φορά η ομάδα αρχίσει να έχει διαρροές, οι εθελοντές στεναχωριούνται, ματαιώνονται κάτι έχω κάνει εγώ, μήπως φταίω, και τους εξηγώ και εγώ ότι δεν αφορά τους ίδιους, αφορά τη ρουτίνα που έχουν αυτά τα παιδιά και δε μπορείς να την

αλλάξεις αμέσως. Αυτό που οφείλεις να κάνεις σαν εθελοντές και είναι και δύσκολο και το καταλαβαίνω απολύτως είναι να είσαι εκεί, ακόμα δεν έχει έρθει κανένα παιδί, δεν ξέρω μπορεί να ακούγεται ότι μπορεί, ε με εκμεταλλεύεται, αλλά επειδή δεν ξέρεις το παιδί σε τι κατάσταση βρίσκεται, θεωρώ ότι ο εθελοντής πρέπει να έρχεται στο χώρο ακόμα και το παιδί δεν έρχεται.

Φ: Αλλά να είναι εκεί χωρίς να μουρμουράει...

Ε: Να ξέρει ότι κάθε φορά εκείνη τη μέρα και ώρα... ναι ...να έχει το παιδί μία ασφάλεια...

Φ: Έχω δει εθελοντές που έχουν έρθει και έχουν σιχτιρίσει και με το δίκιο τους, δεν αντιλέγω καθόλου, έχω δει όμως κι άλλους εθελοντές που έχουν έρθει και έχουν κάτσει και έχουν πει εγώ θα περιμένω. Και έχουν κάτσει και ήρθε το παιδί στο και πέντε αφού είχε τελειώσει... γιατί είχε...δεν ξέρεις ποτέ τι είχε...αλλά είναι σημαντικό να ξέρουν ότι είμαστε εκεί....

Ε: Βέβαια γι αυτά και για τις ανάγκες τους... χάρηκα πάρα πολύ...

Φ: Και εγώ πάρα πολύ...

Ε: Και εις άλλα με υγεία!

Φ: Εις το επανιδείν.

Συνέντευξη από εθελόντρια του Δικτύου

Όπου Β. τα λόγια της εθελόντριας και όπου Έ, τα λόγια της ερευνήτριας.

Ε: Κ. Γεια σου! Τι κάνεις;

Β: Γεια σου Ε!

Ε: Χαίρομαι πολύ που θα πάρω συνέντευξη από μία μάχιμη εκπαιδευτικό και εθελόντρια. Θέλεις να μου πεις έτσι κάποια πράγματα με τον εαυτό σου; Με τι ασχολείσαι;

Β: Δουλεύω ως μόνιμη νηπιαγωγός σε δημόσιο νηπιαγωγείο στις Αχαρνές, δούλευα δέκα χρόνια στην Κ., οπότε έχω δει και το ένα πλαίσιο και το άλλο, βρίσκομαι στην Αθήνα τα τελευταία οχτώ χρόνια, ήμουν δύο χρόνια στη Σάμο, δύο χρονιές στη Βοιωτία και μετά ήρθα Αθήνα, είχε κάνει κάποιο μεταπτυχιακό στο ανοιχτό πανεπιστήμιο το οποίο είχα φτάσει μέχρι το τέλος αλλά δεν ολοκλήρωσα, ήτανε για τις σπουδές στην εκπαίδευση, έκανα δηλαδή τα μαθήματα και έκανα και την πτυχιακή μου αλλά δεν τα κατέθεσα, δεν πήγα να δώσω τις εξετάσεις. Ξεκίνησα στο Δίκτυο, το κομμάτι του εθελοντισμού ήταν η πρώτη φορά, δεν είχα εργαστεί σε κάποιο άλλο φορέα ως εθελόντρια, ξεκίνησα γιατί υπήρχαν γνώριμοι άνθρωποι μέσα και αυτό ήταν βοηθητικό για μένα, για να πάω στο χώρο και να δω λίγο τα πράγματα, έχοντας όμως και κάποιον μέσα να μου πει δύο πράγματα για το χώρο. Αρχικά το εργαστήριο που είχα ήτανε για παιδιά μικρής ηλικίας, νηπιακής, και κάναμε αφήγηση παραμυθιών σε συνδυασμό με κατασκευές, αυτό το έκανα δύο χρόνια και μετά θέλησα να δοκιμάσω σε παιδιά σε μεγαλύτερη ηλικία για να υπάρχει περισσότερη ανταλλαγή με τα παιδιά και μεγαλύτερη αλληλεπίδραση. Γιατί τα μικρά, ε, υπήρχανε παιδάκια τα οποία δε μιλούσανε τη γλώσσα, ήτανε με τη μαμά τους σε πολύ μικρή ηλικία, απλά εκεί είδα πως λειτούργησε το κομμάτι της εικόνας, που ερχότανε να βοηθήσει, να καλύψει το κομμάτι της γλώσσας που είχε δυσκολία και πραγματικά η εικόνα ήτανε πάρα πολύ σημαντική γιατί το παιδί κατανοούσε το παραμύθι,

και μπορούσε να συμμετέχει μετά και σε κάποιες δραστηριότητες, συνηθώς είχαν να κάνουν με κατασκευή ή ένα κινητικό παιχνίδι. Την επόμενη χρονιά, όταν δοκίμασα με παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας, ήτανε ένα αλφαβητάρι της φύσης που είχε προτείνει η WWF, για το περιβάλλον. Για κάθε γράμμα της αλφαβήτας υπήρχε η έννοια για το περιβάλλον, ας πούμε για το Θ θάλασσα, και είμασταν ελεύθεροι με τα παιδιά ποιες έννοιες θέλουμε να δούμε και να τις υποστηρίξουμε με πειράματα και άλλο υλικό. Μετά τα παιδιά ήτανε μεγάλης ηλικίας και διαφορετικής καταγωγής, υπήρχαν παιδιά που δε μιλούσανε καθόλου τη γλώσσα και γενικώς ήτανε μια ομάδα που ξεκίνησε με πολλές ιδιαιτερότητες, αλλά έχοντας σαν κοινό άξονα αυτό, μπόρεσαν να δημιουργηθούνε σχέσεις μεταξύ των παιδιών, μπορέσαμε να παράγουμε και έργο και να φιλτράρει τις σχέσεις τις μεταξύ τους. Πολύ μεγάλο δώρο και για μένα, πολύ μεγάλο μάθημα, γιατί αυτό το κομμάτι που συζητάμε οι εθελοντές στην αρχή της χρονιάς και πας και λες θα κάνω αυτό, θα κάνω εκείνο, θα κάνω το άλλο. Έχεις ένα πλάνο και σχεδιάζεις και πρέπει να είσαι πολύ ευέλικτος και πολύ ανοιχτός να μη φοβάσαι ότι έχεις αποτύχει αν δε σου βγει και να αφήσεις τα παιδιά να σε δεχτούνε, να αφουγκραστείς και να μάθεις και εσύ από την όλη διαδικασία.

E: Άρα ο εθελοντισμός προέκυψε από ένα δίκτυο φίλων που υπήρχε πριν;

B: Ναι.

E: Προέκυψε από μία πρόταση, μαζί με κάποια ανάγκη πιθανά; Ή η ανάγκη του να κάνω εθελοντισμό προέκυψε;

B: Υπήρχε και η ανάγκη του να κάνω εθελοντισμό αλλά και να προσφέρω κάτι που το γνωρίζω δηλαδή δεν πήγα σε κάτι άγνωστο εντελώς άγνωστο. Υπήρχε, ήξερα κάτι σαν εφόδιο που ήξερα να το δώσω μέσα από την πορεία μου. Τώρα στην πορεία των χρόνων αλλάζει και λίγο μορφή. Δεν έχεις και την αίσθηση ότι είναι εθελοντισμός μόνο, γίνεσαι μέλος αυτής της ομάδας, αυτού του πλαισίου, είναι δηλαδή λίγο κομμάτι καθημερινό και δικό σου. Δηλαδή δεν είναι αυτό το έχω μία ώρα, τελείωσα και φεύγω, είναι πλέον πολύ οικείος ο χώρος. Δηλαδή μπορεί να έχεις παιδιά που μπορεί να μην τα έχεις στην ομάδα σου, όμως με νοιάξιμο παρακολουθείς ό,τι γίνεται στο χώρο.

E: Άρα υπήρχε μία ανάγκη γενικότερα του να συσχετισθείς πιθανά, συσχετισμού με το χώρο και τα παιδιά και τους ανθρώπους του χώρου. Ωραία. Όταν πρωτοξεκίνησες ποια ήταν η αίσθηση, υπήρχαν δυσκολίες σε σχέση με τα παιδιά, σε σχέση με τον ίδιο το χώρο αν υπήρχαν δυσκολίες, ας μην ξεχνάμε κιόλας ότι είναι και ένας χώρος που γίνονται παράλληλα, ταυτόχρονα πάρα πολλές δράσεις.

B: Εγώ ξεκίνησα στην Τράιμπερ. Στην Τράιμπερ τα πράγματα είναι λίγο πιο ήρεμα από την άποψη ότι με τη μικρή ομάδα, με τα μικρά παιδάκια είχα χώρο που ήτανε μόνο τα μικρά, ίσως και λόγω ηλικίας. Παράξενο κομμάτι ήτανε ότι έχεις τους γονείς που κάθονται και αυτοί και παρακολουθούνε. Παράξενο ήτανε ότι σαν νηπιαγωγός έχω μάθει, ότι υπάρχει ένα κομμάτι μεταξύ εσένα και της ομάδας σου, η ομάδα σου σε παρακολουθεί και δεν είναι αυστηρό το πλαίσιο όπως στο δημοτικό αλλά υπάρχει μία ρουτίνα. Στο χώρο αυτό δεν υπάρχει, δεν υπάρχει κανόνας αυστηρός, βάζεις κάποια όρια αλλά τα πράγματα είναι πολύ πιο ανοιχτά. Είσαι πιο εκτεθειμένος να το πω έτσι. Μπορεί να σε δει ο οποιοσδήποτε, μπορούν να σε δούνε οι γονείς, να έρθουν εμβόλιμα άλλα παιδιά. Στην Αλκαμένους η δυσκολία που υπάρχει είναι ότι ο χώρος είναι μικρός και παράλληλα μπορούν να γίνονται κι άλλες δράσεις και επίσης ότι δεν υπάρχει σταθερότητα στην ομάδα. Μπορεί να ξεκινήσεις με πέντε παιδιά, ξαφνικά να σου έρθουνε δύο καινούρια, υπάρχει δηλαδή ευμετάβλητο μέσα στην ομάδα που αυτό πρέπει να το συνηθίσεις.

E: Ναι μια νέα πραγματικότητα.

B: Αυτό ναι ότι δεν έχεις μια ομάδα στάνταρ. Μπορεί, έτυχε να έρθουνε παιδιά που δε γνωρίζανε καθόλου τη γλώσσα, αλλά όσο βλέπεις λίγο και τις άλλες ομάδες που λειτουργούν, αυτό είναι το καλό ότι και η ματιά σου πέφτει λίγο και στις άλλες ομάδες. Βλέπεις λίγο και οι άλλοι πως λειτουργούν, οπότε υπάρχει μια συνεχόμενη ανταλλαγή και αλληλεπίδραση που ισχύει και με τα παιδιά

E: Οπότε στις ομάδες που είχες αναλάβει έκανες εργαστήρια όπως είπες τα οποία συμπεριελάμβαναν αφηγήσεις ιστοριών, παραμυθιών, το περιβαλλοντικό και ποιο άλλο;

B: Και φέτος η ομάδα ήτανε, διαβάζαμε, ε θα γινότανε ένας χαρταετός που θα μετέφερε παραμύθια από διαφορετικές χώρες, δηλαδή κάθε κομμάτι, κάθε τρίγωνο του χαρταετού θα ήτανε μια αφήγηση από διαφορετική χώρα και στην ουρά του χαρταετού θα βάζαμε όλους αυτούς τους ήρωες που γνωρίσαμε από τα παραμύθια. Όμως η φετινή ομάδα ξεκίνησε μετά τα Χριστούγεννα, ξεκινήσαμε περισσότερα παιδιά, πολύ γρήγορα μειώθηκε ο αριθμός των παιδιών γιατί φύγανε και κάποια και μετά έγινε και αυτό με τον covid- 19 που εκεί σταματήσαμε.

E: Αυτό έγινε και στην ομάδα έρευνας δράσης. Ήτανε μία χρονιά που λίγο πριν τα Χριστούγεννα, ξαφνικά με τις ιώσεις και με αυτή την κινητικότητα μειώθηκαν πάρα πολύ τα παιδιά. Μάλιστα πολύ παραμύθια, εικόνες, ιστορίες, άρα κάπου θα κρύβεται κάτι καλλιτεχνικό κρύβεται και εδώ. Μήπως σε ό,τι χρησιμοποιούμε για αυτά μήπως πρέπει να σκεφτόμαστε πολύ εναλλακτικά και πιθανά με μέσο την τέχνη; Χρησιμοποίησες την τέχνη ως εργαλείο;

B: Σε όλα τα εργαστήρια υπήρχε και το κομμάτι της ζωγραφικής, πολλές αφηγήσεις υπήρχε background μουσική υπόκρουση, υπήρχανε πάντα κατασκευές όπου τα παιδιά έκαναν πράγματα και πιο ελεύθερα και πιο οργανωμένα. Δηλαδή με την ομάδα με το περιβαλλοντικό γίνανε και πιο οργανωμένες κατασκευές. Έγινε φυτώριο, παίξαμε επιτραπέζια παιχνίδια, φτιάξαμε παντογνώστη, αυτό υπήρχε για να μην είναι και στείρο το κομμάτι της αφήγησης αλλά και γιατί η εικόνα, η μουσική και όλο αυτό το διαδραστικό, οι δράσεις που γίνονταν μέσα από τη ζωγραφική, από τα εικαστικά ήτανε η γέφυρα με τα παιδιά, είτε γιατί δε μιλούσανε τη γλώσσα, είτε γιατί δε θέλανε να εκτεθούνε και η συμμετοχή τους ήτανε μέσα από αυτό. Μπορεί να μη μιλούσανε αλλά έφτιαχναν, κατασκεύαζανε, οπότε ήτανε ο κώδικας για να μπορέσουνε να γεφυρώσεις ό,τι διαφορά υπήρχε.

E:Τι επιμέρους στοιχεία μπορείς να θυμηθείς από τις δράσεις; Να γίνω και λίγο πιο συγκεκριμένη, όταν ας πούμε πραγματοποιούσατε τη δράση, τι επιμέρους στοιχεία παρατηρούσατε σε σχέση με τα παιδιά; Για παράδειγμα ένα από τα της έρευνας κάποια χαρακτηριστικά που μέχρι τώρα έχουν προκύψει, παρότι χρησιμοποιούσαμε εναλλακτικά μέσα εκπαίδευσης, θέλανε κάτι χειροπιαστό, αποτελεσματικό, και όχι τόσο αυτοσχεδιαστικό ή ελεύθερο. Δεν ξέρω εσύ πως βίωσες εσύ την επαφή των παιδιών με τα υλικά, την εκπαιδευτική διαδικασία. Τι ανάγκες βίωσες ότι είχαν τα παιδιά αυτά.

B:Κοίτα εγώ θα σου πω ότι με όλα τα υλικά, χειροτεχνίες και τέτοια υπήρχε μια απίστευτη λατρεία, απίστευτη σχέση, βέβαια αυτό το είδα από παίρνω το υλικό με πολύ ενδιαφέρον και το χρησιμοποιώ εκεί που θέλω όσο θέλω, μέχρι το άλλο άκρο της αλόγιστης χρήσης (ας μου επιτραπεί η έκφραση), σαν να το έχω τόσο λαχτάρα, δηλαδή είδα χρυσόσκονες σε εργαστήριο χριστουγεννιάτικο να αιωρούνται στον αέρα και απλά τα παιδιά είχαν φτάσει σε σημείο να το κάνουν αυτό σε εργαστήριο που έκανε όλο το Δίκτυο και όχι εργαστήριο ομάδας. Δόθηκαν υλικά αλλά από ένα σημείο και μετά υπήρχε μια καταστροφή των υλικών αυτό συζητώντας με την Κ., μου είπε ότι επειδή αυτά τα παιδιά δεν είχαν την επαφή με αυτά τα υλικά, ήτανε κάτι που έγινε σα λαχτάρα, μέσα στα εργαστήρια δεν το έζησα αυτό, δηλαδή τα παιδιά με πολύ αγάπη και πολύ νοιάξιμο ό,τι τους πήγαινες το χρησιμοποιούσανε, πραγματικά με φαντασία, με κέφι κάνανε δηλαδή τα χρησιμοποιούσανε για να παράξουνε κάτι, για να ολοκληρώσουν, να φτιάξουν αυτό που θέλουν, με πολλή χαρά να το πάρουν στο σπίτι τους αυτό που κατασκεύαζαν, αυτό που παρατήρησα και είδα είναι ότι αν η ομάδα είναι μεγάλη και δεν ασχολείσαι με όλα τα παιδιά, χάνεις λίγο κάποια από την ομάδα, δηλαδή μπορεί πολύ εύκολα να χάσουν το ενδιαφέρον τους και να τα χάσεις από την ομάδα, εμένα αυτό μου συνέβει

δηλαδή όταν κάναμε το animation που κατάλαβα ότι όλοι έπρεπε να κάνουν κάτι γιατί αλλιώς πολύ εύκολα έχανες την προσοχή τους.

E: Άρα μια συμπερίληψη όλων στη διαδικασία και με τις επιμέρους περιπτώσεις έτσι ένα νοιάξιμο και έτσι ένα ενδιαφέρον. Υπήρχε μια ματαιώση στα παιδιά; Ένιωσες συναισθήματα που μπορεί να βίωναν, έτσι ανακαλώντας στη μνήμη σου τα παιδιά αυτά. Γιατί μιλάμε για παιδιά από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Πώς μπορείς να περιγράψεις έτσι την αίσθησή σου από τις ομάδες.

B: Έτσι την ώρα που κάναμε τη δράση όχι δεν το ένιωσα, ίσα ίσα οι ομάδες που είχα εγώ πηγαίνανε σε ελληνικό σχολείο.

E:A ήταν ενταγμένα...

B: Σε πολλές στιγμές ξεπέρασαν τις προσδοκίες μου, είχανε πάρα πολλές γνώσεις. Μία περίπτωση μου έτυχε από ένα παιδί που τελικά η ομάδα το έβγαλε, το έβγαλε εκτός όπου με πολύ άσχημη συμπεριφορά, μιλώντας άσχημα ερχότανε στην ομάδα και ενώ έκανε πράγματα, ήτανε σαν να ήθελε να τεστάρει τα όρια των παιδιών. Μιλούσε με βρισιές, μιλούσε πάρα πολύ άσχημα, πολλές φορές προσπάθησε να σαμποτάρει αυτό που γινότανε στην ομάδα, και η ίδια η ομάδα άρχισε σιγά σιγά να μην του δίνει σημασία και εκεί νομίζω έχασε και το ενδιαφέρον του, δηλαδή εκεί τον χάσαμε από την ομάδα. Όταν είδε ότι οι υπόλοιποι κάνανε αυτό που θέλανε και δεν του δίνανε βήμα για να τους χαλάσει το πρόγραμμά τους. Αυτό μου έκανε εντύπωση και σε άλλη μία περίπτωση που παιδιά τα οποία ήτανε πολύ αδύναμα και πολύ διακριτικά μες την ομάδα, δεν θέλανε να εκτεθούν, ντρεπόντουσαν άκουσα τα παιδιά της ίδιας την ομάδας να λένε, κι αυτό γιατί όμως είχε ήδη χνωτιαστεί η ομάδα, άκουσα να υποστηρίζουνε το κορίτσι και να της λένε, μη στεναχωριέσαι, αυτό που κάνεις είναι πάρα πολύ ωραίο και θα σε βοηθήσουμε και προσπαθούσαν να της δώσουνε πρωτοβουλίες για να ολοκληρώσει αυτό που ήθελε. Και επίσης ένα κορίτσι που ήτανε πολύ χαρισματικό σε αυτά που έκανε με την πλαστελίνη μας έφτιαξε δηλαδή φιγούρες απίστευτες και υπήρχε ένας σεβασμός από όλη την ομάδα, ότι ας φτιάξει τις φιγούρες για το animation αυτό το κορίτσι που τα κάνει πάρα πολύ ωραία. Υπήρχε ένας σεβασμός, δεν υπήρχε φθόνος, κοροϊδία, υπήρχε ένα νοιάξιμο των παιδιών ο ένας για τον άλλο που αυτό μου άρεσε πάρα πολύ.

E: Μια ανάγκη για αλληλεπίδραση για επαφή, πραγματικά. Περιπτώσεις αλληλοδιδασκτικής είχες; Περιπτώσεις που δεν υπήρχε λεκτική επικοινωνία αλλά όσα μιλούσαν την ίδια γλώσσα βοηθούσαν τα άλλα; Είχες τέτοιες περιπτώσεις αλληλοβοήθειας;

B: Ναι κάποια παιδιά που μιλούσανε, είχανε έρθει από Τουρκία δεν μιλούσαν ούτε Αγγλικά, οπότε το ένα το αγόρι όμως ήξερε λίγο, μπορούσε να συνεννοηθεί οπότε έδινε οδηγίες στα υπόλοιπα παιδιά. Οπότε μπορώ να σου πω με τη γλώσσα του σώματος και με χειρονομίες και με την καλή διάθεση το καλύπταμε τόσο εύκολα που πραγματικά ήτανε και μια μένα ασύλληπτο πως η γλώσσα του σώματος και η διάθεση των παιδιών υπερκάλυπτε το κομμάτι του δε γνωρίζω τη γλώσσα άρα δε μπορώ να συμμετέχω. Δηλαδή η δράση ερχόταν και γινόταν γλώσσα. Η δράση γινόταν γλώσσα.

E: Και μία γλώσσα ισχυρή που γεφυρώνει, βέβαια. Με εθελοντές αναφορικά εντάξει με την ομάδα των παιδιών, αναφορικά με την ομάδα των εθελοντών τώρα, πόσα χρόνια είπαμε ότι ασχολείσαι εθελοντικά;

B: Είμαι νομίζω τέσσερα.

E: Τέσσερα χρόνια. Σε αυτό το διάστημα εμπειρίας σου τι έχεις αποκομίσει από την ομάδα των εθελοντών; Αν έχεις αποκτήσει νέους φίλους, νέα δίκτυα ανθρώπων. Τι παρατήρησες; Τι έχεις αποκομίσει από αυτή την ομάδα αναφοράς;

B: Αυτό το ότι υπάρχει μεγάλη διάθεση για ανταλλαγή, μέσα από τις επιμορφώσεις που γίνονται αλλά και το καθημερινό, δηλαδή το ότι μπαίνεις σε ένα χώρο που δεν ξέρεις κανέναν και με νοιάξιμο θα πεις το καλημέρα, καληνύχτα, και με νοιάξιμο θα σταθείς να δεις τι κάνουνε; Τι κάνει αυτός ο άνθρωπος με τα παιδιά; Και νιώθεια και εσύ διάφορα συναισθήματα και θαυμασμός. Δηλαδή ανθρώπους που δεν τους γνωρίζεις και υπάρχει αυτό το κομμάτι της ανταλλαγής και είναι σαν να τους ξέρεις.

E: Το κοινό βίωμα, η κοινή εμπειρία προσφέρουν μία διαφορετικού τύπου επικοινωνία.

B: Ακόμα περισσότερο όταν γίνονται γιορτές στο Δίκτυο που όλοι είναι εκεί και βοηθάνε ο ένας τον άλλο και είναι σαν να είναι όλοι μια παρέα.

E: Άρα φίλους έχεις κρατήσει από τις γνωριμίες σου φαντάζομαι;

B: Έχω γνωρίσει κόσμο ναι.

E: Παρατηρώντας τους, επειδή εσύ ξεκίνησες ως μια έμπειρη δασκάλα τη διαδικασία, παρατηρώντας τους ίδιους τους εθελοντές- γιατί στις ομάδες των παιδιών φαντάζομαι ότι υπήρχανε μετασχηματισμοί, με το πέρασμα των μηνών στα παιδιά που είχατε. Αλλά στους εθελοντές; Στους ενήλικες;

B: Σε αυτό επειδή φευγαλέα περνάς, και δεν έχεις εικόνα τι έκανε, και πως είναι η δουλειά του άλλαξε. Αυτό, μια γεύση από αυτή την αλλαγή έχεις όταν κάνουμε το σεμινάριο όλοι μαζί οι εθελοντές που υπάρχουνε άτομα τα οποία τα βλέπεις τα τελευταία δύο χρόνια και εκεί καταθέτει ο καθένας την εμπειρία του και ακούς και πως μετακινήθηκε και βλέπεις ότι αυτό ταιριάζει και σε σένα, αν ένιωσες κι εσύ αυτό που βίωσε και ο άλλος. Οπότε εκεί το αντιλαμβάνομαι αυτό το κομμάτι. Γιατί είναι κάποιιοι άνθρωποι σταθερά ή αν έρθει κάποιος καινούριος ακούς τους προβληματισμούς που υπάρχουνε και θυμάσαι ότι το ίδιο ένιωσες και εσύ στην αρχή; Σε ακουμπάει; Ή το έχεις ξεπεράσει και έχεις βρει, έχει πάει λίγο παραπέρα, το έχεις προχωρήσει λίγο παραπέρα.

E: Άρα υπάρχει μια ανατροφοδότηση γενικά μεταξύ σας.

B: Ναι.

E: Ωραία. Η εθελοντική δράση αυτή καθαυτή, τα εργαστήρια αυτού του τύπου πόσο βοήθησαν στη δουλειά, στην επαγγελματική σου πορεία; Σε βοήθησαν άλλαξαν ίσως το τρόπο που σκέφτεσαι;

B: Ναι υπήρχε μετακίνηση γιατί βλέπεις ένα πλαίσιο που δε μπορείς να έχεις το τόσο οριοθετημένο, πως λειτουργούν τα πράγματα, οπότε σε βοηθάει να χαλαρώσεις λίγο και στο οριοθετημένο, ότι τελικά δε χρειάζεται να είναι αυστηρό το πλαίσιο, ότι αν βρεις κάποιες κοινές δράσεις ή έναν κώδικα δικό σου με τα παιδιά, μπορούν να λειτουργήσουν τα πάντα. Το Δίκτυο έχει πάρα πολύ έντονο το κομμάτι της τέχνης. Βλέπεις πως όλο αυτό βοηθάει πάρα πολύ με τα παιδιά. Δηλαδή βλέπεις τα παιδιά που παίζουνε στη διπλανή ομάδα, βλέπεις τα παιδιά που κάθονται κάτω στα μαξιλάρια, που θα σηκωθούν να χορέψουνε, θα κάνουνε ζωγραφική, μπαίνεις και βλέπεις χρώμα και έργα παιδικά, οπότε αυτό σε βοηθάει νομίζω ότι είναι συνεχώς ένα έναυσμα για να κρατάς το κομμάτι της τέχνης, και να μη σχολειοποιείς πολύ τη δουλειά σου, δηλαδή να μην ψάχνεις τη φωτοτυπία αλλά το έργο τέχνης με το οποίο μπορείς να δουλέψεις το γράμμα ή τη μαθηματική έννοια. Το Δίκτυο σου το δίνει πάρα πολύ αυτό το ερέθισμα.

E: Άρα εναλλακτικούς τρόπους δηλαδή βιωματικούς πιο πολύ τρόπους εκπαίδευσης.

B: Βιωματικούς πολύ περισσότερο.

E: Που ίσως που λειτουργούν και περισσότερο στα πλαίσια πιο συστηματικά, τα λιγότερο δύσκολα, τα σχολικά, τα απλά που όμως ως εργαζόμενη στο δημόσιο τομέα πιθανά και εκεί

να υπάρχουν δυσκολίες. Και αν θες μπορείς να τις μοιραστείς, δηλαδή αν έχεις και ομάδες που έχουν μέσα παιδάκια αλλοεθνή, ξέρουμε πια ότι η κοινωνία γίνεται σιγά σιγά...

B: Ότι είναι μια πραγματικότητα. Εμείς αν και είμαστε στο Μενίδι, Αχαρναί, είμαστε αρκετά χαμηλά, το παράδοξο είναι ότι δεν έχουμε αλλοεθνείς, έχουμε αλβανικής καταγωγής ή ρουμανικής που όμως είναι δεύτερης και τρίτης γενιάς τα οποία παιδιά μιλάνε τη γλώσσα άψογα και οι γονείς και συνήθως τα αδερφάκια τους είναι όλα σε δημόσια σχολεία. Δηλαδή αυτό που συζητάω με συναδέλφους, υπάρχει αυτό που υπάρχει στο κέντρο της Αθήνας που υπάρχει μεγάλο ποσοστό μέσα στις τάξεις, δεν το έχω ζήσει ακόμα και στη Σάμο που ήμουν, επειδή δεν υπήρχε αυτό το μεταναστευτικό σε τόσο μεγάλο βαθμό, δεν το έχω ζήσει.

E: Άρα μόνο σε επίπεδο εργαλείων δουλειάς σε ένα τυπικό ας πούμε πλαίσιο, σε ένα τυπικό περιβάλλον. Τώρα πάμε, ως άνθρωπο, ως Κατερίνα, τι αλλαγές μπορείς να πεις ότι έχεις μέχρι τώρα ως προσωπικότητα ως τρόπο σκέψης.

B: Ναι νομίζω ότι το κομμάτι αυτό του Δικτύου, τον εθελοντισμό μέσα από το Δίκτυο. Καταρχήν πειραματίζομαι. Επέτρεψα στον εαυτό μου κάποια πράγματα. Δηλαδή όταν πρωτοξεκίνησα ότι πας λίγο πιο γκρουπαρισμένα και αρχίζεις σιγά σιγά και αφήνεις τον εαυτό σου ελεύθερο και του επιτρέπεις να βιώσει τη διαδικασία και όλο αυτό και να εστιάζεις σε αυτό που έρχεται από τα παιδιά και όχι αυτό που εσύ πας να περάσεις στα παιδιά. Κομμάτι σεβασμού στην αλληλεπίδραση, να γελάσεις, να μοιραστείς, το νοιάξιμο να πάρεις μπισκοτάκια και πορτοκαλάδα να μοιραστείς με τα παιδιά, το ότι μπαίνεις σε έναν άλλο χώρο, δοκιμάζεις, αυτό το ότι είναι ένας χώρος που σου επιτρέπει να πειραματιστείς -να πειραματιστείς με την καλή την έννοια όχι στην πλάτη των παιδιών- και να κάνεις πράγματα με κέφι, με διάθεση. Και να κάνεις και το λάθος σου έτσι, και να υπάρχουνε και οι άνθρωποι μέσα που είναι διαθέσιμοι να μιλήσουνε μαζί σου, με τα ημερολόγια που κρατάμε στις σημειώσεις σου, ρωτάς, ρωτάς κι άλλους εσύ τι έκανες σε αυτή την περίπτωση στην ομάδα σου; Υπάρχει, είναι κάτι δυναμικό που μέσα από την ανατροφοδότηση αλλάζει συνέχεια μορφή, αυτό είναι το ωραίο. Το ότι δεν είναι κάτι στατικό, ότι δεν κάνω συνέχεια το ίδιο, κάθε φορά με κάθε ομάδα που παίρνεις είναι και μία νέα εμπειρία, δεν ξέρεις που θα σε πάει, τι θα σου βγει, οπότε απολαμβάνεις τη διαδικασία. Που για μένα ήταν πολύ μεγάλο δώρο αυτό.

E: Μετασχηματισμοί συνέχεια, μια δυναμική διαδικασία, μπορούμε να πούμε ότι είναι μια μικρο-κοινωνία, μια μικρογραφία της κοινωνίας γιατί όχι.

B: Και αναπτύσσεσαι σαν άνθρωπος έτσι; Γιατί εκτίθεσαι έτσι; Με το να κάθεσαι με μια ομάδα παιδιών και να περνάει κόσμος και τέτοια, στην αρχή νιώθεις κάπως...

E: Μια δυσκολία....

B: Μέχρι να καταλάβεις ότι δεν πάει κανείς εκεί για να κρίνει και όλοι πάμε εκεί για να καταθέσουμε αυτό που έχει ο καθένας για να καταθέσει. Και είναι πάρα πολύ σημαντικό αυτό για μένα. Να βγεις από αυτό το ωχ τι θα πούν, τι θα κάνουνε, αλλάζει και η δική σου ματιά όταν κοιτάς τον άλλο. Δεν τον κοιτάς για να κάνεις την παρατήρησή σου, αλλά τον κοιτάς για να πάρεις, να μάθεις, αυτό είναι πολύ σημαντικό.

E: Ναι πολύ σημαντικό. Περιπτώσεις παιδιών που έτυχε να τα έχεις για πάνω από μία σχολική χρονιά;

B: Στο Δίκτυο όχι για παραπάνω από μία χρονιά όχι, αλλά όταν τα είδα σε γιορτούλα του Δικτύου, ήτανε μες τις αγκαλιές και αυτό!

E: Έστω σε αυτά που ήτανε σε όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, είχες κάποια παιδάκια πιο σταθερά;

B: Ναι, ναι είχα.

E: Σε αυτές τις περιπτώσεις μεμονωμένα έστω είδες αλλαγές, είδες μετασχηματισμούς;

B: Ναι σε κάποια παιδιά, σε όλα όχι, αλλά σε κάποια παιδιά είδα αλλαγή, ότι έγιναν πιο ανοιχτά, ότι άρχισαν να επιτρέπουν στον εαυτό τους περισσότερα πράγματα.

E: Και σε σχέση με τη γλώσσα πιθανά;

B: Επικοινωνιακά, όχι πιο δημιουργικά, υπήρχε το ότι μπαίνανε χωρίς να είναι μαγκωμένα, υπήρχε κοριτσάκι που ερχότανε, πλησίαζε πολύ διστακτικά στο τραπέζι στην ομάδα, είχε φτάσει σε σημείο να έρχεται ειδικά προς το τέλος με μια χαρά, υπήρχε ένα άνοιγμα, φάνηκε ότι της είναι πιο οικείος ο χώρος και η ομάδα.

E: Περιπτώσεις που έδειξαν κάποια την ιστορία τους; Την ταυτότητά τους με έναν τρόπο; Περιπτώσεις που άκουσες τη μητρική; Τώρα σου λέω κάποια από τα στοιχεία που προέκυψαν στην ομάδα έρευνας, σε κάποια παιδάκια της έρευνας. Βέβαια ήτανε και πιο μικρά τα δικά σου ηλικιακά, οπότε εκεί, αυτό λίγο να....

B: Η ομάδα του περιβάλλοντος ήταν και γυμνασίου παιδιά, ήτανε μεγάλα. Τα παιδιά από Συρία, ή από Τουρκία που είχα, μιλούσανε τη γλώσσα τους, δεν υπήρχε καμία,ε, και από Αφρική νομίζω. Τα παιδιά που ήταν αλβανικής καταγωγής δεν ήθελαν να μιλάνε τη γλώσσα και μέσα στο εργαστήρι αυτό, στην ομάδα για το περιβάλλον έδωσα σε κάποιο κάποια στιγμή,

δώσαμε στους γονείς να μας μεταφράσουν στη γλώσσα τους και να μας στείλουν το υλικό. Αυτά που ήταν αλβανικής καταγωγής δεν φέρανε. Ένα αγόρι από Ρουμανία, η μαμά του ήτανε πάρα πολύ διαθέσιμη και έφερε. Δηλαδή από τους γονείς λίγο είναι το ότι είναι λίγο πιο διστακτικά τα πράγματα.

E: Αυτό φάνηκε και στα παιδιά της ομάδας έρευνας. Αλβανικής και Ουκρανικής καταγωγής δε χρησιμοποιούσαν τη γλώσσα. Και επειδή ήταν πιο σταθερά άρχισαν να ανοίγονται περισσότερο με τον καιρό. Κλείνοντας όνειρα, δράσεις που θα ήθελες να πραγματοποιήσεις, πράγματα που θα ήθελες να κάνεις στο μέλλον ή θα ήθελες να δεις από το φορέα.

B: Από το φορέα, επειδή είμαι πάρα πολύ τυχερή, γιατί έχω πάρει μέρος σε αρκετά πράγματα που προσφέρει και ο φορέας σαν επιμορφώσεις, δηλαδή με τον καρπό το σεμινάριο που ήτανε η αφορμή για να κάνουμε το animation με την ομάδα, κάποια βιβλιαράκια που έχουμε φτιάξει, γενικώς θα ήθελα να πειραματιστώ, να μάθω πράγματα που δεν τα γνωρίζω και εγώ και να μάθω μαζί με τα παιδιά, μαζί με την ομάδα, να το ψάξω δηλαδή, να υπάρχει αυτή η κινητήριος δύναμη και από εμένα και να το ψάξω μαζί τους, να μάθω και εγώ μαζί με τα παιδιά. Διαθέσιμη είμαι, δε σκέφτομαι να φύγω. Και συζητώντας με την K, μου είπε θέλεις το καλοκαίρι να δοκιμάσουμε κάτι; Και της λέω και βέβαια πες μου. Και αυτό που μου άρεσε είναι ότι προσπάθησα να μην κάνω τα ίδια πράγματα. Δοκίμασα ένα εργαστήριο με το παραμύθι, την άλλη χρονιά κάτι άλλο. Αυτό μου αρέσει πάρα πολύ. Αυτό που θα ήθελα είναι να μπορώ να έχω ομάδες που να περνάμε ωραία και να κάνουμε πράγματα με τα παιδιά και να υπάρχει σχέση με τα παιδιά, δηλαδή να μη μένει σε αυτό της μιας ώρας δηλαδή να μπορώ να τα γνωρίζω και να μπορώ να μιλάω, να με σέβονται, να υπάρχει αυτή η ανταλλαγή, αυτό το μοίρασμα.

E: Και στο εύχομαι βέβαια. Σε ευχαριστώ πάρα πολύ.

B: Και εγώ

E

Συνέντευξη από εθελοντή του Δικτύου στο θεατρικό παιχνίδι.

Όπου αναγράφεται ο Β: λόγια εθελοντή, όπου Ε: λόγια ερευνήτριας.

Ε: Κύριε Β. καλησπέρα.

Λ: Μια χαρά... (γελάει...)

Ε: Σε περίοδο εγκλεισμού γίνονται οι συνεντεύξεις αυτές.

Λ: Παρόλα αυτά, αφού συζητάμε για τέτοια πράγματα, καλά είναι.

Ε: Με αισιοδοξία.

Λ: Αν δεν είχαμε να συζητήσουμε θα είχαμε πρόβλημα.

Ε: Σωστά, σωστά. Θέλετε κάπως έτσι να μας συστηθείτε; Να μας πείτε κάποια πράγματα για εσάς.

Λ: Ωραία. Καταρχάς έχω μεγαλώσει στο Βόλο, μέχρι τα τριάντα επτά μου ήμουν εκεί. Και έχω κάνει και πολλά πράγματα και επαγγελματικά και την οικογένειά μου την ξεκίνησα στο Βόλο. Εκεί γεννήθηκαν τα παιδιά μου. Οι εμπειρίες μου όλες είναι από το Βόλο βασικά, έχω σπουδάσει κίολας στο πανεπιστήμιο στο Βόλο είμαι νηπιαγωγός είναι ένα επάγγελμα επιλογής, δηλαδή το επέλεξα, δε βρέθηκα τυχαία στο νηπιαγωγών. Δεν το έχω μετανιώσει

καθόλου, παρότι τα τελευταία χρόνια δουλεύω με πρώτη δημοτικού, αλλά οι ηλικίες είναι πολύ κοντά οπότε έχει ενδιαφέρον. Με ενδιαφέρει πάρα πολύ το κομμάτι της εκπαίδευσης και πως προσεγγίζεται ολιστικά στο κάθε άτομο. Δηλαδή το ότι δε μας ενδιαφέρει μόνο το κομμάτι του γνωστικού, που είναι σημαντικό βέβαια αλλά είναι και η εξέλιξη του καθενός ως ανθρώπου, είναι σημαντικό το πως νιώθει, το πως νιώθει εκείνη τη στιγμή, το πως νιώθει γενικότερα, εκείνη τη στιγμή που είναι στην τάξη και το πως νιώθει γενικότερα. Βέβαια αυτό είναι κάτι το οποίο το μελετώ όλα αυτά τα χρόνια και ψάχνω να βρω τους τρόπους να μπορεί το κάθε παιδί να μεγαλώνει πραγματικά όπως λέμε ισόρροπα, χωρίς να λέμε ότι διογκώνουμε μόνο τον εγκέφαλο και αφήνουμε όλο το υπόλοιπο σώμα να είναι, ε να ατροφεί το συναίσθημα. Έχω ασχοληθεί πάρα πολύ με το θεατρικό παιχνίδι, πολλά χρόνια και γενικά με το θέατρο, είναι ένα κομμάτι που με ενδιαφέρει. Γενικά οι τέχνες είναι κάτι που γενικά με ενδιαφέρουν γιατί είναι ένα εργαλείο στη δουλειά μας, πέρα από την προσωπική απόλαυση, και την αγάπη για την τέχνη και αυτό που σου προσφέρει, ως τροφή οποιοδήποτε έργο τέχνης μιλάμε, είτε για ζωγραφική, είτε για γλυπτική, ή οτιδήποτε, θέατρο και σε αυτό το πλαίσιο στο δεδομένο ότι χρησιμοποιείται η τέχνη ως εργαλείο μέσα στην τάξη για την ανάπτυξη των παιδιών, σε κάποια στιγμή έκανα το μεταπτυχιακό που έχει να κάνει με τις παραστατικές τέχνες στην εκπαίδευση στο θεατρικών σπουδών στο Ναύπλιο. Το οποίο μπορώ να πω ότι μου έδωσε αρκετά, όχι όμως τόσο τα εφόδια τα γνωστικά όσο περισσότερο είναι μια τυπική διαδικασία που επιβεβαιώνει αυτά που κάνω όλα αυτά τα χρόνια. Για να μπορείς απέναντι σε αυτό που συναντάμε να αντικρούεις απόψεις και θέσεις οι οποίες είναι αντίθετες προς την ολιστική προσέγγιση της προσωπικότητας του κάθε ανθρώπου συνολικά.

E: Εγώ θέλω πρώτα να ρωτήσω η τέχνη είχε προκύψει από πιο πριν, δηλαδή είχατε μία από μικρός σχέση με την τέχνη;

A: Εδώ είναι λίγο παράδοξο το σχήμα. Οι εμπειρίες μου και οι αφορμίσεις σε σχέση με την τέχνη δεν υπήρχαν ούτε από το σπίτι, ούτε ήταν, ούτε είχε η οικογένειά μου σχέση με αυτό, εμένα βέβαια με γοήτευε πάρα πολύ. Δηλαδή όταν είδα μεγάλος, στα δεκάξι μου παράσταση στην Επίδαυρο, είχα φύγει όχι εντυπωσιασμένος, είχα φύγει με ανοιχτό το στόμα, ή γενικά μου άρεσαν πράγματα, ας υλικές τέτοιες δεν εντυπωσιάζομαι, δηλαδή μου άρεσε πάντοτε η όπερα, δεν προερχόταν από κάπου, ήταν κάτι που το άκουγα, μου άρεσε το ευχαριστιόμουν, αλλά αυτό έβγαινε πιο πολύ από μέσα παρά από αφορμές από το περιβάλλον.

E: Βέβαια οι αφορμές καμιά φορά δεν είναι τόσο φανερές, ενδεχομένως κάποια ερεθίσματα.

Λ: Διόλου απίθανο. Δεν είχα όμως και την απαγόρευση, αυτό είναι σημαντικό, ή το να θεωρείσαι, να αποδοκιμάζεσαι από το περιβάλλον σου, αυτό δεν υπήρχε.

Ε: Ωστόσο στην πορεία σας, το ασκήσατε σαν επάγγελμα, ασκήσατε καθαρά την τέχνη του θεάτρου;

Λ: Όχι έχω κάνει θέατρο, έχω βρεθεί σε ερασιτεχνικές ομάδες, έχω διδάξει θέατρο αλλά εντάξει δεν μπορώ να το ονομάσω επαγγελματικά.

Ε: Πιθανά να είναι αδόκιμος ο όρος εδώ, πέρα από την παιδαγωγική, καθαρά καλλιτεχνικά δηλαδή, μια καθαρά καλλιτεχνική συσχέτιση είχατε.

Λ: Να έχω ασχοληθεί, ναι ναι η συγγραφή ας πούμε είναι κάτι που το εξασκώ ακόμη, το θέατρο. Τώρα ο κορονοϊός μας έκοψε, με ένα φίλο μου, το κάνουμε για εμάς, και για τον κόσμο αλλά για εμάς πιο πολύ, κάναμε ανάγνωση της «Μαρίας Νεφέλης» 21 Μαρτίου, δυστυχώς δεν έγινε λόγω κορονοϊου αλλά εντάξει, εδώ είμαστε να το κάνουμε κάποια στιγμή. Δηλαδή πάντα υπάρχει επαφή με την τέχνη με κάποιο τρόπο, είτε παίζοντας μουσική, παίζω κιθάρα, ακούγοντας τραγούδια, ναι υπάρχει αυτό. Στο δημιουργικό κομμάτι, εννοείται ακούς, βλέπεις, διαβάζεις.

Ε: Το κομμάτι του εθελοντισμού ήθελα να ρωτήσω. Είχατε εμπειρία ως εθελοντής και πριν το Δίκτυο;

Λ: Εδώ με τον εθελοντισμό είναι λίγο επίσης παράδοξο σε μένα γιατί εγώ δεν είμαι τόσο υπερ του εθελοντισμού. Με ποια έννοια όμως, για να μην παρεξηγούμαστε. Με την έννοια ότι πολλά πράγματα στην Ελλάδα στήνονται και βασίζονται πολύ στον εθελοντισμό των ανθρώπων παρότι θα έπρεπε να πληρώνονται. Επειδή είναι ιδανικά, είναι πράγματα που εντυπωσιάζουν, αρέσουν ενώ άλλα πράγματα που θα έπρεπε να στηρίζονται στον εθελοντισμό, δεν ισχύει. Για παράδειγμα εγώ ήμουν εντελώς αντίθετος με τον εθελοντισμό στους ολυμπιακούς αγώνες. Δεν είναι δυνατόν να πέφτουν τόσα χρήματα και εκεί που κάποιοι άνθρωποι θα λιώνανε να μην μπορούσαν να έχουν κάποια χρήματα. Αντιθέτως το να δημιουργούνται πολύ μικρές τοπικές εθελοντικές ομάδες, μικρές, όμως γιατί συνήθως ο εθελοντισμός ταυτίζεται και με μεγάλη διαφήμιση αυτό είναι επίσης κάτι που με ενοχλεί. Δηλαδή να βοηθήσουμε τα αδέσποτα στη γειτονιά μας, να μαζέψουμε τα σκουπίδια στη γειτονιά μας. Η κάθε γειτονιά εννοώ σε αυτό πιστεύω σε αυτό το κομμάτι ότι είναι όχι απαραίτητο, είναι βασικότατο.

Ε: Και πιθανά μία κρατική μέριμνα ας πούμε να μην πραγματοποιείται στο όνομα κάποιων εθελοντικών δράσεων.

Λ: Όχι δε με πειράζει αυτό. Εγώ δεν περιμένω από το δήμο να μου μαζέψει τα σκουπίδια. Ο δήμος κάνει αυτό που είναι να κάνει. Εγώ περιμένω το πως εμείς θα αλληλεπιδράσουμε για να σταματήσουμε να πετάμε τα σκουπίδια. Το θέμα είναι εμείς να σταματήσουμε να πετάμε τα σκουπίδια, το θέμα δεν είναι ο δήμος, το θέμα είναι εμείς να δράσουμε ώστε να σταματήσουμε να πετάμε τα σκουπίδια. Εκεί είμαι πολύ, δεν είναι για μένα το κράτος. Γενικά θεωρώ ότι οι αλλαγές σε αυτόν τον τόπο έρχονται από κάτω προς τα πάνω, δεν έρχονται από πάνω προς τα κάτω, όποια αλλαγή έρχεται από πάνω προς τα κάτω συνήθως αποτυχαίνει. Και αυτό φάνηκε και τώρα με τον εγκλεισμό, βλέπουμε ότι οι άνθρωποι, οι εκπαιδευτικοί που νοιάζονταν πραγματικά δεν περίμεναν κανένα υπουργείο να τους δώσει οδηγίες τι θα κάνετε. Επαφή με τα παιδιά. Αυτοί που ήθελαν πραγματικά να επικοινωνήσουν με τα παιδιά επικοινωνήσαν. Και η αλλαγή έγινε σε αυτό το κομμάτι. Δεν έγινε στο κομμάτι του αν ένα υπουργείο σου πει κάντο ή μην το κάνεις. Σαφώς το κράτος πρέπει να σου δώσει τα μέσα, να σε βοηθήσει να το κάνεις ακόμη καλύτερα, δεν το συζητάμε, αλλά όσα μέσα και να σου δώσει αν εσύ δε θέλεις.

Ε: Σωστά, άρα προέκυψε ο εθελοντισμός;

Λ: Κοίταξε για μένα όλη αυτή η ιστορία, δεν ξέρω ίσως τον κυνήγησα τον εθελοντισμό, δεν προέκυψε, αλλά τι, όλη αυτή η ιστορία με τους πρόσφυγες, με τους ανθρώπους που έρχονται εδώ πραγματικά και μετανάστες να είναι και οτιδήποτε να ναι δε με απασχολεί γιατί και το πως τους φέρεται το κάθε κράτος, πως τους φέρονται οι πολίτες, πως τους αντιμετωπίζουν, και αν διαβάσουμε και την ιστορία θα δούμε ότι αυτό δεν είναι σημερινό, είναι πάντα. Θεωρώ ότι είναι πάρα πολύ σημαντικό, ακόμη και ως μάθημα προς τους μαθητές μας το να συμμετέχεις σε κάτι τέτοιο. Απλά και πάλι, εδώ έβαζα πάντα τον ενδιασμό, δεν ήθελα να βρεθώ οπουδήποτε, χωρίς να ξέρω τι είναι αυτό στο οποίο συμμετέχω εθελοντικά. Και μπορεί άθελά μου να συμμετέχω σε κάτι που φαινομενικά μπορεί να βοηθάει ενώ στην πραγματικότητα δε βοηθάει. Και έτσι με βρήκε λιγάκι να πω την αλήθεια γιατί τελείως συμπτωματικά γνώρισα τον Π., τελείως συμπτωματικά σε άλλο πράγμα τον γνώρισα, και τελείως συμπτωματικά κάναμε τα...

Ε: Λέτε ότι είναι πολύ σημαντικό να έχετε αυτή την επαφή με τον εθελοντισμό και για τα ίδια τα παιδιά σας, και για τους ίδιους τους μαθητές. Γιατί αυτό;

Λ: Γιατί είναι το παράδειγμα. Λειτουργείς ως παράδειγμα απέναντι στους ανθρώπους, δηλαδή δε μπορεί να λες πράγματα χωρίς να τα εφαρμόζεις. Ούτε το ίδιο πράγμα όπως λέω. Τη ζώνη ασφαλείας τη βάζω στο αυτοκίνητο, βέβαια πρωτίστως να με προστατεύει εμένα, αλλά

δευτερευόντως οποιοσδήποτε μαθητής μου δε μπορεί να με δει χωρίς ζώνη ασφαλείας. Δε μπορεί να με δει να βρίζω στο δρόμο, να πετάω σκουπίδια, όσα προγράμματα και να κάνεις, αν δεν σκύψεις εσύ πρώτος να μαζέψεις τα σκουπίδια από την αυλή του σχολείου δεν θα τα μαζέψουν τα παιδιά. Αυτό είναι μέσα θεωρώ στη δουλειά μας, αλλά δεν το βάζω τυπικά, το βάζω πολύ ουσιαστικά. Καταλαβαίνεις πως το εννοώ.

E: Βέβαια! Στο Δίκτυο πόσα χρόνια είστε εθελοντής;

Λ: Φέτος.

E: Άρα δεν είχατε κάποια εμπειρία πάνω στον εθελοντισμό, σε αντίστοιχες ομάδες.

Λ: Σε ομάδες εθελοντισμού κατά καιρούς, επειδή ήμουν και σε έναν πολιτιστικό σύλλογο, λίγο ψιλοκάναμε στα παιδιά, παραστάσεις κλπ, άλλες φορές επί πληρωμή, άλλες προσφορά. Έχω βρεθεί αλλά σας λέω ότι προσπαθώ να είναι μέσα σε ένα πλαίσιο που να το γνωρίζω και να μην είναι άντε πάμε να κάνουμε εθελοντισμό για τον εθελοντισμό. Δηλαδή στο νοσοκομείο του Βόλου πήγαινα μόνος μου τελείως. Υπήρχε και ένας σύλλογος φίλων του νοσοκομείου αλλά δεν, εντάξει τους γνώρισα αυτούς μία φορά, αλλά πήγαινα ξέρω εγώ σχεδόν κάθε Σάββατο, έπαιζα κουκλοθέατρο στα παιδιά στο τμήμα επάνω. Είχα πάει, κάποτε που δίδασκα στο ΙΕΚ κάναμε παράσταση με τις φοιτήτριες που ήτανε αυτές οι εξετάσεις τους. Το να φτιάξουν ένα έργο και να το παίξουν να το παρουσιάσουν σε ένα χώρο τέτοιο. Τέτοια πράγματα τα οποία είναι μικρά και διάσπαρτα αρκετά. Αλλά όχι συστηματικά εθελοντής σε κάτι.

E: Πώς ήταν η εμπειρία σας στο Δίκτυο, ποιες ομάδες είχατε, τι κάνατε; Κάποια πράγματα για την ομάδα αυτή;

Λ: Εγώ έκανα το θεατρικό παιχνίδι για την ομάδα αυτή μια φορά την εβδομάδα και είχαμε συμφωνήσει να κάνω και μια σειρά σεμιναρίων στους ενηλίκους, στους εθελοντές για το θεατρικό παιχνίδι για το πως εκμεταλλευόμαστε κάποιες καταστάσεις με τις ομάδες, πως μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε ασκήσεις για να γίνεται γνωριμία, επικοινωνία με τα παιδιά κλπ, είτε κάνεις θέατρο, είτε κάνεις οτιδήποτε, εντάξει αυτό που βίωσα φέτος είναι κάτι το οποίο δεν το χω ζήσει ποτέ, και από αρνητικά και θετικά. Τα αρνητικά βέβαια έχουν να κάνουν με τις συνθήκες, όχι με κάτι ιδιαίτερο. Τα προηγούμενα χρόνια, αν έκανα κάπου θεατρικό παιχνίδι και άνοιγε η πόρτα ήμουν πολύ, ε, δεν επιτρεπόταν. Τώρα κάναμε θεατρικό παιχνίδι, μπαινόβγαине κόσμος, ρωτούσε, κοιτούσε, σταματούσε, ρωτούσε (γέλια!).

E: Πολύ ιδιαίτερη συνθήκη αυτή...

Λ: Παράξενη συνθήκη, προσαρμόστηκα όμως δε μπορώ να πω, παρότι κάποιες φορές δεν είναι καλό να συμβαίνει γιατί γίνονται προσωπικά πράγματα εκεί πέρα με τα παιδιά και επειδή είναι πολύ προσωπικό αυτό δεν είναι εύκολο να εκθέτουν τον εαυτό τους στον οποιονδήποτε. Παρόλα αυτά αυτές είναι οι συνθήκες, σε αυτές προσαρμοζόμαστε και κάνουμε ό,τι καλύτερο γίνεται. Από την άλλη η αγάπη των παιδιών την οποία την έχω βιώσει όλα αυτά τα χρόνια μέχρι τώρα, αλλά τώρα ακόμη περισσότερο, ήταν η μεγαλύτερη ανταμοιβή, γιατί υπάρχει ανταμοιβή. Ο αλτρουισμός εντάζει να μην πιάσουμε μια τεράστια συζήτηση δεν είναι χωρίς ανταμοιβή. Έχει κάποιου τύπου ανταμοιβή.

Ε: Κάθε τι ίσως....

Λ: Αλλά η αγάπη που εισέπραττα από τα παιδιά και η μεγάλη λαχτάρα του να κάνουμε πράγματα και η μεγάλη κριτική πολλές φορές που ασκούσαν σε αυτά που κάναμε, α τι βλακείες είναι αυτές, επειδή ήταν έφηβοι. Όλο αυτό ήταν πολύ σπουδαίο γιατί σήμαινε ότι ήταν δικό τους, ήταν μέσα σε αυτό. Βέβαια αυτό που έχω σαν φοβερή στιγμή είναι όταν η Κ., που είχε μεγαλώσει σε χώρο με γυναίκες κακοποιημένες, όταν πήγα στη χριστουγεννιάτικη γιορτή, ήρθε και μου είχε φέρει ένα μικρό δωράκι. Αυτό λες ένα παιδί που δεν έχει τα βασικά και σκέφτεται να σου φέρει ένα δώρο...Είναι...εντάζει δεν μετριέται, δεν υπολογίζεται αυτό...Αλλά συνολικά θεωρώ ότι όλη η δράση που κάναμε, οτιδήποτε κάναμε έβγαζε πολύ σημαντικά πράγματα από τα παιδιά, και αυτά εκφράζονταν πάρα πολύ. Και μπορώ να πω και εγώ πολλές φορές έβλεπα αυτό, ευχαριστιόμουν από την εξέλιξη, από αυτό που παίρναν, στο συναίσθημά τους, στον τρόπο που αλληλεπιδρούσαν μεταξύ τους κλπ.

Ε: Πέρα από τις αντικειμενικές δυσκολίες του χώρου, γιατί όντως γίνονταν πάρα πολλές δράσεις ταυτόχρονα, και μια πόρτα ανοιχτή, που οτιδήποτε και αν σημαίνει αυτό είναι μια πόρτα ανοιχτή και ένας χώρος που συνεχώς έχει δυναμικές αλλαγές. Η ίδια η ομάδα, που ήταν από παιδιά που άλλα μιλούσαν ελληνικά, αλλά μιλούσαν αγγλικά, άλλα δε μιλούσαν ούτε αγγλικά, πως βιώσατε αυτή έτσι την..

Λ: Ήταν πάρα πολύ ωραίο γιατί καταρχάς, θα πω και ένα πάρα πολύ παράδειγμα σε σχέση με αυτό και θέλω να το θυμηθώ ακριβώς πως έγινε, θα σου πω τώρα. Καταρχάς το θέατρο είναι από μόνο του μία γλώσσα διαφορετική οπότε εκεί ξεκινάμε με μία σχετική ευκολία. Δεν έχεις να διδάξεις γλώσσα, ή να πεις, κάνεις, παίζεις. Οπότε παίζοντας αυτό είναι από μόνο του καταρχάς εύκολο. Δεύτερον υπήρχαν πολλοί που μέσα στην ομάδα μπορεί κάποιος να ήξερε λίγο καλύτερα ελληνικά, να μετέφραζε σε κάποιον άλλο, και αυτό πήγαινε πάρα πολύ ωραία. Θυμάμαι είχα κάποια αδέρφια, τρία τέσσερα αυτά ήρθαν λίγο. Ήταν ο ένας ο μεγάλος, κορίτσι

πιο μικρό, ήταν από την Αίγυπτο, μου φαίνεται. Οπότε έδωσα μια οδηγία για να παίζω εγώ μαζί με το αγόρι και να του...και αυτό έκανε ακριβώς το αντίθετο που ήταν να κάνει. Εν τω μεταξύ του λέει η αδερφή του μια λέξη, και αλλάζει αμέσως και λέει α! Η αλλαγή ήταν φοβερή γιατί τότε συνειδητοποίησε ότι εγώ αμάν τι κάνω πάω να πιάσω τη φωτιά ας πούμε (γέλια...) ενώ δεν θα πρεπε, να πω ένα παράδειγμα άσχετο. Αυτό, δηλαδή το πως αλληλεπιδρούσαν με δυο τρεις λέξεις και πως εξελισσόταν αυτό, βοηθούσε πάρα πολύ και στη δικιά τους γλώσσα. Από ένα σημείο και μετά ήταν πιο απλά τα πράγματα γιατί δείχναμε περισσότερο και πήγαινε έτσι.

E: Ποια εργαλεία του θεατρικού παιχνιδιού είδατε να λειτουργούν περισσότερο; Ποια στοιχεία του θεατρικού παιχνιδιού; Είπατε τη λέξη παιχνίδι. Που το παιχνίδι και ό,τι πραξιακό υπάρχει στις τέχνες σίγουρα βοηθάει προς αυτή την κατεύθυνση. Εντάξατε ας πούμε στοιχεία όπως η κίνηση.

Λ: Ε βέβαια. Καταρχάς να πούμε ότι είναι το θέατρο. Εντάξει το θεατρικό παιχνίδι είναι ένας όρος που έχει πολύ συγκεκριμένα στοιχεία. Το θέατρο από μόνο του είναι παιχνίδι, παίζεις. Επίσης εννοείται ότι η κίνηση, η μιμική πολύ, η αντιγραφή όπως ασκήσεις τύπου καθρέφτη κλπ, παιχνίδια με τη φωνή που να μην σημαίνουν κατανάγκη να έχει λογική συνέχεια, αλλά να έχει να κάνει με τη φωνή, με τους ρυθμούς, πάρα πολύ, το τραγούδι, με την κίνηση εννοείται με το χορό, με τη σκιά, παίζαμε πολύ με τις σκιές, τελείως αυτοσχέδια. Ήθελα να παίζω με τη σκιά δεν είχα, πήγα πήρα χαρτί ψησίματος το ανοίξαμε ρίξαμε έναν προβολέα από πίσω, μπήκαν παίζαν. Δηλαδή η ζωγραφική μπαίνει μέσα πάρα πολύ, μπαίνει και η περιγραφή εφόσον η γλώσσα βοηθάει, αλλά η γλώσσα μπορεί να είναι και στη γλώσσα τους. Δεν απαγορεύεται, οπότε θα μπορούσαν να το πουν στη γλώσσα τους και κάποιος να το μεταφράσει. Αλλά ακόμη και να μην το μεταφράσει δεν μας πειράζει.

E: Τι μετασχηματισμούς παρατηρήσατε στα παιδιά; Είχατε καταρχάς παιδιά σταθερά στην ομάδα;

Λ: Ναι είχα σταθερά παιδιά ήταν έξι παιδιά σταθερά. Γιατί εκτός από παιδιά που ήταν πρόσφυγες, έρχονταν σταθερά τρία παιδιά που ήταν ελληνόπουλα. Το ένα κορίτσι ήθελε να δώσει και εξετάσεις για το καλλιτεχνικό, οπότε δούλευα και μαζί της επιπλέον πριν ή μετά για τις εξετάσεις για το θέατρο. Αυτά ήταν σταθερά και πήγαιναν και πολύ καλά. Από εκεί και πέρα φτάναμε πολλές φορές τα δώδεκα, δεκατρία παιδιά.

E: Στα παιδιά που είχαν σταθερή παρουσία, τι αλλαγές μπορείτε να θυμηθείτε ότι είχατε μετασχηματισμούς σε σχέση με τη γλώσσα, είπατε ότι ήταν ελληνόπουλα.

Λ: Όχι όλα. Τρία παιδιά ελληνόπουλα, τα άλλα ήτανε κάποια που μιλούσαν καλά ελληνικά, κάποια λιγότερο και κάποια καθόλου. Καταρχάς αυτό που είδα όχι ως μετασχηματισμό, εξαρχής είναι ότι όποιος έμπαινε, έμπαινε. Δεν είχε κάποιο δισταγμό ή οτιδήποτε και αυτό ήταν πολύ βοηθητικό για να πάμε παραπέρα. Επίσης αυτό που είδα είναι ότι άρχισε να βελτιώνεται η αποδοχή του άλλου που συνήθως αυτό το ξέρουμε ότι όταν κάποιος υποστεί απόρριψη πολλές φορές δυσκολεύεται να αποδεχθεί ο ίδιος κάποιον άλλο που είναι διαφορετικός. Και λόγω του ότι ήταν έφηβοι, οπότε ήταν εκεί στο κομμάτι της εφηβείας, λίγο πριν, αλλά παρότι τα παιδιά αυτά ήταν λίγο πριν την εφηβεία, από όλα αυτά που έχουν βιώσει να είχαν τελείως άλλο εξελικτικό στάδιο. Θεωρώ ότι όλο αυτό το κομμάτι τους δυσκόλευε κάθε φορά ήταν μετασχηματιστική, κάθε φορά πήγαινε παραπέρα, κάθε φορά εξελισσόταν. Πολλές φορές μετασχημάτιζα εγώ αυτό που είχα ετοιμάσει. Πολλές φορές έγινε, είχα ετοιμάσει άλλο πράγμα, προέκυπτε κάτι και το έπιανα και ακολουθούσα αυτό, δηλαδή για να βοηθήσεις να πάει παραπέρα. Γιατί στην αρχή τα παιδιά δε δέχονταν εύκολα καινούργια πράγματα, ήθελαν τα πιο κλασικά που ίσως γνώριζαν κιόλας από το σχολείο, πιο στάνταρ παιχνίδια. Αλλά σιγά σιγά όταν μπήκαν κι άλλα που απαιτούσε δικιά τους σκέψη, δικιά τους έκφραση και έκθεση, άρχισαν σιγά σιγά να ανοίγονται και να βελτιώνονται φυσιολογικά όπως κάθε ομάδα πολυπολιτισμική.

E: Εντάξατε στη διαδικασία τον αυτοσχεδιασμό ή πιο δομημένες δραστηριότητες;

Λ: Όχι αυτοσχεδιασμός φουλ, μόνο αυτοσχεδιασμός.

E: Παρόλα αυτά είχατε στιγμές που τα πετύχαιναν κάτι και ικανοποιούνταν; Γιατί το λέω αυτό, γιατί σε πολλές περιπτώσεις, δουλεύατε, δουλεύαμε μάλλον για τον παρόντα χρόνο για εκείνη την ώρα. Οπότε κάποιες μικρές κατακτήσεις βοηθούσαν προς μια κατεύθυνση χαράς, ισορροπίας με έναν τρόπο.

Λ: Στα παιδιά και σε μένα. Ναι πάρα πολλές στιγμές. Δηλαδή ήταν η χαρά υπήρχε και η πολύ καλή διάθεση φεύγοντας έτσι που δε φεύγανε. Γενικά ήτανε, υπήρχαν πολλές στιγμές ικανοποίησης και ευχαρίστησης όχι μόνο αυτών που κάναν οι ίδιοι αλλά και αυτών που βλέπανε από τους άλλους. Τους αυτοσχεδιασμούς των άλλων.

E: Ωραία. Άρα ας πάμε λίγο στο κομμάτι τώρα της ομάδας των εθελοντών των ενηλίκων. Της ομάδας που είχατε μία επαφή. Αν είχατε επαφή με τους εθελοντές τους υπόλοιπους, αν συνεργαστήκατε, τι αποκομίσατε μέχρι τώρα από αυτή την ομάδα;

Λ: Δεν είχαμε μεγάλη ευκαιρία να βρεθούμε και να κάνουμε πράγματα. Εγώ συναντιόμουν με την Σ, η οποία έκανε τις χειροτεχνίες, κατασκευές, κάτι έκανε παράλληλα με εμένα. Σχεδόν παράλληλα με την οποία είχαμε μια, κουβεντιάζαμε τα λέγαμε λίγο περισσότερο, την Κ. η οποία ήταν η υπεύθυνη εκεί, την ε πως την λένε, την Λ. και παρότι η Λ. δεν ήτανε, πολλές φορές τυχαία ήταν εκεί, πολλές φορές έμπαινε και στην ομάδα η Λ. και έκανε πράγματα με την ομάδα. Και μία κοπέλα που έκανε πρακτική, δεν ξέρω από ΙΕΚ ήτανε, δεν είχα καταλάβει καλά. Παρακολουθούσε αυτό που κάναμε, συμμετείχε. Η αλήθεια είναι ότι δε βρέθηκα πολύ με τους εθελοντές και νιώθω ότι εκεί υπήρχε ένα έλλειμμα επικοινωνίας. Δεν πειράζει όλοι φταίμε από την άλλη, γιατί τρέχουμε, δουλεύουμε πάρα πολύ και ο χρόνος είναι μόνο... Κάτι ήταν να γίνει και μια γιορτή που ήταν να γίνει και τα Χριστούγεννα και θα βρισκόμασταν αλλά, αν θυμάμαι καλά. Επίσης έγινε ένα σεμινάριο προγραμματιζόταν και ένα δεύτερο, αλλά στο πρώτο ήρθαν ελάχιστοι άνθρωποι, τη δεύτερη ακόμη πιο λίγοι.

Ε: Ήταν μια πραγματικότητα αυτή και φάνηκε ότι αυτά είχαν ιδιαίτερη αξία και σημασία γιατί αυτές ήταν οι στιγμές που μπορούσαν οι εθελοντές να βρεθούν. Πιθανά και με την καλοκαιρινή γιορτή να είχαμε την ευκαιρία.

Λ: Βέβαια εγώ νιώθω ότι και η πρώτη συνάντηση που κάναμε, εμένα βέβαια είμαι και έτσι εγώ, αλλά θεωρώ ότι δε βοηθάει να κάθεται να ακούς να ακούς να μιλάς να μιλάς..... Θεωρώ ότι πρέπει να είναι, ειδικά όταν είσαι σε ένα χώρο δράσης να έχει πιο πολύ δράση παρά τόσο συζήτηση, δηλαδή καλύτερα να γίνουν εργαστήρια εικαστικά, θεάτρου, στα πάρκα. Είχα πει στην Κ. να πάμε στο πάρκο να κάνουμε θεατρικό παιχνίδι από κάτω στο σταθμό ή μέσα στο σταθμό του μετρό και με κοίταγε παράξενα.

Ε: Στο δημόσιο χώρο...

Λ: Ποιος θα πάει να εκτεθεί έτσι; Μου έλεγε (γέλια....)

Ε: Είναι και ένας χώρος με πολύ μεγάλη σημασία, πολύχρωμος, πολυπολιτισμικός, έχει και ο σταθμός βέβαια την αξία του, σηματοδοτεί κι αυτό πράγματα κλπ αλλά είναι όλος ο χώρος γειτονιά πολύ δυναμική και πολύχρωμη, ένας ιδιαίτερος χώρος.

Λ: Έχει πολλά ωραία στοιχεία. Είναι και μια επικίνδυνη γειτονιά, αλλά και μια όμορφη γειτονιά. Έχει όλα τα στοιχεία και ντόπιους πιο παραδοσιακούς και τους νέους ενοίκους της ευρύτερης περιοχής. Αλλά τα παιδιά είναι παιδιά.

Ε: Τα παιδιά είναι παιδιά και νομίζω και ο δημόσιος χώρος σε αυτά τα πράγματα έχει μία άλλη δυναμική.

Λ: Βέβαια.

Ε: Εσείς τώρα, πάμε σε προσωπικό επίπεδο λιγάκι τώρα, τι νιώσατε ότι άλλαξε, μέσα από τη διαδικασία, δικούς σας προσωπικούς μετασχηματισμούς βιώσατε;

Λ: Ναι καταρχάς και μόνο το γεγονός ότι προσάρμοσα αυτό που σου είπα αρχικά, αποδέχτηκα και εγώ ότι τα πράγματα είναι έτσι στο χώρο είναι μια τεράστια αλλαγή για μένα γιατί στα πενήντα δεν αλλάζεις εύκολα πράγματα που τα έχεις κάνει για είκοσι χρόνια ας πούμε με ένα συγκεκριμένο τρόπο δεν είναι εύκολο και όταν ξέρεις ότι και όχι μόνο από στενοκεφαλιά ή από συνήθεια, ότι ξέρεις ότι κάτι δε βοηθάει τους συμμετέχοντες, αυτό περισσότερο. Αλλά παρόλα αυτά η προσαρμογή συνθήκης ήταν αυτή. Από την άλλη μία ακόμη επιβεβαίωση θεωρώ ότι τώρα το βλέπω αλλά επιβεβαιώνεται άλλη μια φορά ότι τα παιδιά είναι παιδιά, όπου και να ναι, ό,τι και να ναι ακόμη και με τις πιο δύσκολες εμπειρίες στο ενεργητικό τους, έχουν μια πραγματικά τόσο ιδιαίτερη ζωντάνια, ειλικρίνεια, αυθεντικότητα ως άνθρωποι που θεωρώ ότι βοηθούν αυτό τον κόσμο να πηγαίνει παραπέρα. Και αυτό που ήρθε για άλλη μια φορά, το ότι δεν παίζει ρόλο η καταγωγή, το πόσο καλός είναι σε κάτι, γιατί πολλές φορές παλιότερα όταν έκανα θεατρικό παιχνίδι, έρχονταν μαμάδες και μου έλεγαν εμένα το παιδί μου έχει ταλέντο. Και τους έλεγα δεν μας ενδιαφέρει το ταλέντο. Δεν είναι το ταλέντο αυτό που ψάχνουμε εδώ. Μακάρι ο καθένας να έχει ταλέντο για οτιδήποτε, αλλά τώρα εκφραζόμαστε. Αυτό είναι πιο βασικό.

Ε: Κάτι που ξέχασα να σας ρωτήσω πριν. Το background των παιδιών, των πιο σταθερών παιδιών το γνωρίζατε;

Λ: Λίγο. Τόσο όσο χρειάζεται. Δηλαδή όποιες πληροφορίες ήταν απαραίτητες για να προλάβω ή να αντιμετωπίσω κάτι που μπορεί να συμβεί αυτές, όχι όλες. Γενικά αυτό το έχω λίγο ως αρχή αλλά και ο χώρος δεν μου τις έδωσε και καλά έκανε. Γενικά θεωρώ ότι πρέπει να ξέρουμε τόσο όσο χρειάζεται για να μην επηρεαζόμαστε στον τρόπο μας. Αν συμβαίνει κάτι πάρα πολύ συγκεκριμένο και εκεί που θα έκανες έναν αυτοσχεδιασμό που θα πλήγωνε ένα παιδί θα το προλάβεις και θα το κάνεις.

Ε: Σε επίπεδο αλλαγής σε σχέση με το πρακτικό κομμάτι της δουλειάς. Είπατε ότι μπορέσατε σε έναν ανοιχτό χώρο, σε ένα χώρο πολύ πολύ διαφορετικό και δυναμικό χώρο με αλλαγές. Αυτό βοηθάει και στη τυπική, στο επάγγελμα, στη δουλειά του εκπαιδευτικού;

Λ: Εννοείται. Ο εκπαιδευτικός το μόνο που πρέπει να κάνει είναι να μπορεί ανά πάσα στιγμή να προσαρμόζεται σε αυτά που του προκύπτουν. Να καλύτερη ώρα, καλύτερο παράδειγμα δεν

υπάρχει με τον κορονοϊό. Εννοείται ότι έτσι ήμουν αλλά αυτό σε βοηθάει και εξελίσσεσαι ακόμη περισσότερο, βλέπεις ακόμη καλύτερα κάποια πράγματα. Σπας και μερικά στεγανά σου γιατί όλοι έχουμε στεγανά και αυτά τα οποία λες έτσι πολύ εύκολα, έτσι είναι... Δεν είναι έτσι... Είναι κάπως αλλιώς τέλος πάντων...

E: Στον άνθρωπο καλλιτέχνη και δημιουργό; Γιατί έχουμε και αυτή τη διάσταση; Αλλαγές;

Λ: Δεν μπορώ να με χαρακτηρίσω καλλιτέχνη.

E: Δημιουργό; Δημιουργείται όμως.

Λ: Ναι δεν το συζητάμε. Ειδικά ο τρόπος δουλειάς εκεί. Αφού σου λέω έφτιαχνα ένα πρόγραμμα και έλεγα, όταν κάνεις ένα πρόγραμμα λες, θέλω να πετύχω αυτό αυτό και εκείνο. Έχεις κάποιους στόχους έτσι; Στο αυτοκίνητο που πήγαινα γιατί έκανα περίπου μία ώρα για να φτάσω ξέρεις το ωρίμαζα, το άλλαζα, μου ερχόταν καμιά καινούρια ιδέα, του προσέθετα κλπ. Γιατί είναι ένας ωραίος χρόνος αυτός στο αυτοκίνητο αν τον έχεις αρκετό να σκεφτείς πάνω σε αυτό που πρόκειται να κάνεις. Γενικά πήγαινα και μπορώ να σας πω ότι έκανα τελείως διαφορετικά πράγματα αλλά δεν ήταν, είχε να κάνει πολύ με τις συνθήκες, οπότε εννοείται ότι αλλάζεις και ως δημιουργός γιατί όταν το αλλάζεις το κάνεις καλύτερο, το πας για καλύτερο όχι για χειρότερο. Και υπήρχαν και περιπτώσεις που υπήρχε και απογοήτευση που έλεγες ότι σήμερα πήγε χάλια. Αλλά αυτό δεν είχε να κάνει με το χώρο εκεί. Πάντοτε συμβαίνει αυτό ναι, τα παιδιά είναι κάπως, αυτό που έκανες δεν τους άγγιξε ή μπορεί να το απέφυγαν ή ήταν σε ένταση, ήταν θυμωμένα μεταξύ τους και τέτοια.

E: Έχει πιο πολλές ματαιώσεις από το τυπικό περιβάλλον;

Λ: Όχι. Γενικά έχω καταλήξει στο εξής συμπέρασμα όλα αυτά τα χρόνια. Όταν είσαι, όταν δουλεύεις με παιδιά τα οποία διψάνε, στερούνται πραγμάτων είναι πολύ πιο δεκτικά και δεν ματαιώνουν εύκολα τη δουλειά. Ενώ όταν δουλεύεις με παιδιά τα οποία έχουν κορεστεί από αυτό που συμβαίνει γύρω, έχουν δει χίλια θέατρα και έχουν πεντακόσια ηλεκτρονικά παιχνίδια και κάνουν μουσική, κάνουν το ένα, κάνουν το άλλο, αυτά τα παιδιά είναι λιγότερο δεκτικά, είναι πιο....

E: Αν επιτρέπετε δουλεύεται στον ιδιωτικό ή στο δημόσιο τομέα;

Λ: Έχω δουλέψει σε όλους, τώρα είμαι σε ιδιωτικό σχολείο.

E: Αυτή είναι μία έτσι μεγάλη, ε ζήσατε μία αντίθεση; Σε επίπεδο...

Λ: Να σου πω κάτι αυτό που σου είπα πριν όχι γιατί είναι τα παιδιά.

E: Και οι ανάγκες τους.

Λ: Δηλαδή τώρα θα κανονίζαμε να βρισκόταν η τάξη μου με παιδιά από το Δίκτυο. Θα κάναμε πράγματα εκεί, θα πηγαίναμε το πρωί εκεί και θα κάναμε αλλά δεν...δεν μας περπάτησε καθόλου. Πάνω που είχαμε σκεφτεί τρεις δραστηριότητες έτσι να κάνουμε διαφορετικές. Μάλιστα ήτανε μια κοπέλα από Γερμανία η οποία θα τους έκανε, αυτό με τα χαρτιά...

E: Origami.

Λ: Θα έκανε origami σε όλους. Εντάξει εκεί θα ήτανε η απογείωση αλλά τι να κάνουμε. Όμως είχαν έρθει παιδιά από το Αφγανιστάν, δεν ήταν από το Δίκτυο ήταν από έναν άλλο φορέα στο σχολείο στην αποκριάτικη γιορτή μας. Μια ομάδα δεκαπέντε παιδιών που εντάχθηκαν σε μία τάξη γιατί κάνουμε ένα κυνήγι θησαυρού και συμμετείχαν στο κυνήγι θησαυρού μαζί με τα παιδιά, μετά στο πάρτυ κάτω στο χορό βάλανε και δικά τους τραγούδια και χορέψανε, ήταν, έγινε χαμός. Τα παιδιά τα δικά μας...Δεν είμαστε ελιτίστικο σχολείο. Είμαστε σχολείο που γενικά είναι ανοιχτό στην κοινωνία και έχει....

E: Πολύ σημαντικό. Σκοπεύετε να συνεχίσετε τον εθελοντισμό; Μάλλον τη συνεργασία να το θέσω διαφορετικά.

Λ: Να είμαστε καλά ναι.

E: Πλάνα για το μέλλον;

Λ: Σε σχέση με τον εθελοντισμό; Ή γενικά.

E: Σε όλα. Στο επίπεδο που θέλετε να μοιραστείτε;

Λ: Εφικτα ή ανέφικτα;

E: Όλα! (γέλια.....)

Λ: Κοίταξε αν δεν έχουμε πλάνα για το μέλλον...

E: Δεν επιβιώνουμε...

Λ: Να πάμε να μπούμε από τώρα κάτω από τη γη να τελειώνουμε.

E: Έτσι ένα από τον κάθε κλάδο παιδαγωγικό, δημιουργικό...

Λ: Κοίταξε για μένα το ιδανικό θα ήταν ένα σχολείο πολύ πολύ κοντά στη φύση. Δηλαδή να έχει πολύ άμεση επαφή με τη φύση και μακριά από τα προγράμματα τα αναλυτικά όπως είναι αυτή τη στιγμή διαμορφωμένα. Δύσκολο, πάρα πολύ δύσκολο, αλλά αυτό είναι για μένα και

μέσα σε αυτό να υπάρχει η τέχνη και όλα αυτά. Ακόμα πιο δύσκολο είναι ένα δημόσιο σχολείο που να νοιάζεται πραγματικά για το παιδί γιατί είναι λίγοι δυστυχώς οι εκπαιδευτικοί που νοιάζονται ουσιαστικά για τα παιδιά. Εγώ λέω ένα μεγάλο ποσοστό αλλά πιστεύω ότι είναι και λιγότερο. Πιστεύω ότι το τριάντα τοις εκατό μόνο των δασκάλων νοιάζονται πραγματικά. Όλοι οι άλλοι κάνουν απλώς κάποιες αυτόματες κινήσεις και θα μου άρεσε πάρα πολύ να παίξω σε μια παράσταση. Ούτε αυτό είναι ανέφικτο εντελώς. Ταξίδια για να γνωρίσεις πολιτισμούς, να γνωρίσεις... Για παράδειγμα ένα ταξίδι πάρα πολύ ωραίο το οποίο το συζητάω με πολλούς και λένε θέλω και εγώ αλλά τελικά δεν το κάνουμε, γιατί θέλει παρέα αυτό το ταξίδι. Ο υπερσιβηρικός, αυτό είναι ένα ταξίδι πολύ ωραίο. Από την άλλη θεωρώ ότι μακάρι εδώ περιμένουμε στη γειτονιά μας και τότε ίσως αφήσω το Δίκτυο, στη γειτονιά μας υπάρχει περίπτωση να ανοίξει ένας χώρος με ασυνόδευτα παιδιά οπότε θα κάνω εκεί πράγματα. Αυτό έχει να κάνει καθαρά με αυτό που σου έλεγα πριν με τη μία ώρα με το αυτοκίνητο για να φτάσω και να γυρίσω πίσω. Αυτό είναι λίγο πρόβλημα. Μόνο σε αυτή την περίπτωση δε θα συνέχιζα στο Δίκτυο αλλά θα συνέχιζα σε κάτι αντίστοιχο με αυτή την προϋπόθεση.

E: Έδωσε λοιπόν το έναυσμα για νέα πράγματα και για προσφορά.

Λ: Και δεν το συζητάμε, χαίρομαι και πολύ για το Δίκτυο γιατί κάνει πολύ ουσιαστική δουλειά.

E: Ευχαριστώ πάρα πολύ εύχομαι να είστε υγιής και δημιουργικός πάντοτε.

ΣΤ

Συνέντευξη από μουσικοπαιδαγωγό με εμπειρία εθελοντισμού και εργασία στο Camp του Ελαιώνα.

Όπου X: Τα λόγια της συνεντευξιζόμενης, όπου E: τα λόγια της ερευνήτριας.

E: Γεια σου X.!

X: Γεια σου E! (γέλια...)

E: Πως πας με τον κορονοϊό; Να πούμε ότι αυτή η συνέντευξη γίνεται εν μέσω covid-19 και καραντίνας.

X: Εγώ βρίσκομαι εκτός Αθήνας σε επαρχία, οπότε το πέρασα πολύ ελαφρά, την καραντίνα και τον κορονοϊό και καλά δηλαδή δημιουργικά, ετοιμάζομαι για κάποιες εξετάσεις αυτή την περίοδο, πολύ δημιουργικά μπορώ να πω.

E: Τόπος καταγωγής ή μένεις μόνιμα Αθήνα;

X: Όχι σε κάτι φίλους έχω έρθει.

E: Α μένεις Αθήνα δηλαδή.

X: Φέτος ήμουν Αγγλία, αλλά κανονικά στην Αθήνα μένω.

E: Αγγλία μου είπες; Άρα ήρθες με το κύμα του επαναπατρισμού; Εντάξει πρόλαβες άνετα;

X: Ναι πρόλαβα, μια χαρά.

E: Τι έκανες Αγγλία;

X: Αγγλία πήγα με σκοπό να σπουδάσω θέατρο και στη συνέχεια ψυχολογία. Και γι αυτό ετοιμάζομαι τώρα να μπω σε σχολές θεάτρου και να δουλέψω με τη μουσική μπορώ να σου πω. Αγγλία δούλευα ως βοηθός δασκάλου, και έκανα κάποια σεμινάρια θεάτρου και τώρα προσπαθώ να μπω στη σχολή.

E: Οι σπουδές σου είναι πάνω στο θέατρο και πας να κάνεις μετεκπαίδευση;

X: Ε όχι ακριβώς το πρώτο μου πτυχίο ήταν το παιδαγωγικό δημοτικής εκπαίδευσης και έχω δουλέψει και στην Ελλάδα σαν δασκάλα. Το θέατρο είναι παράλληλη έτσι αγάπη και πόθος, αναζωπυρώθηκε με μια εκπαίδευση τριετή θεατρικού παιχνιδιού που έκανα και κάπως έτσι το συνδύασα, πήρα και μια αφορμή ότι θέλω να ζήσω και στο εξωτερικό κάποια χρόνια, οπότε πήρα την απόφαση και έφυγα.

E: Οπότε το συνδύασες έτσι. Γενικώς με την τέχνη ασχολείσαι από μικρή;

X: Ναι μουσική άρχισα να παίζω από τα επτά μου χρόνια και δεν έχω σταματήσει από τότε. Έχω ένα πτυχίο στο δίσκαλο αρμόνιο, electronic organ, έχω κάνει και μαθήματα κρουστών, φωνητικής, jazz πιάνο, accordeon, τη μουσικοκινητική αγωγή την εκπαίδευση και μπορώ να

συστήνομαι και ως μουσικός αυτή τη στιγμή και ναι το αγαπώ πολύ, δηλαδή θέλω να το συνεχίσω και επαγγελματικά.

E: Ωραία. Ωστόσο τώρα τα τελευταία χρόνια βιοπορίζεσαι κάπως; Κάνεις μαθήματα, με έναν τρόπο κάπως το εξασκείς και πιο επαγγελματικά αυτό;

X: Μουσικοκινητική αγωγή δούλεψα ουσιαστικά ένα με δύο χρόνια. Έκανα εργαστήρια που οργάνωσα μέσω συλλόγων γονέων και κηδεμόνων σε σχολεία, έκανα στο φορέα European village ή αλλιώς στο καφενείο στην ακαδημία πλάτωνος. Και δούλεψα και ένα χρόνο περίπου μέσω του El Sistema Greece ως δασκάλα μουσικής και χορωδίας στο camp του Ελαιώνα.

E: Ίσως τότε επικεντρωθούμε λίγο και σε αυτό. Άρα για να τελειώσουμε το κομμάτι των σπουδών, παιδαγωγικό, μουσική και τώρα πάμε για θέατρο άλλα σου αρέσει πολύ το κομμάτι της τέχνης.

X: Ναι θέλω να αρχίσω να προσδιορίζομαι περισσότερο ως καλλιτέχνης και λιγότερο ως δασκάλα.

E: Ωστόσο μέχρι τώρα είχες εμπειρίες που συνέδεαν κάπως το κομμάτι των παιδαγωγικών και της τέχνης έτσι. Μουσική παιδαγωγική ας πούμε. Γενικώς πως χρησιμοποίησες την τέχνη; Δηλαδή για πες μας λίγο για τα πλαίσια που είχες δουλέψει; Γενικώς είχες κάνει εθελοντισμό;

X: Ναι όχι με την τέχνη, στα πλαίσια κατασκηνώσεων για άτομα με ειδικές ανάγκες.

E: Τέχνη και παιδαγωγικά ναι. Εκεί στον Ελαιώνα γενικότερα τι παιδιά συνάντησες; Τι παιδιά είχες;

X: Εκεί προσπαθούσαμε να έχουμε σταθερές ομάδες. Με τα παιδιά που μένανε στον Ελαιώνα. Προσπαθήσαμε να έχουμε δύο και τρία τμήματα ανάλογα με τις ηλικίες, τα πιο μικρά, τα μεσαία και τα μεγαλύτερα τα οποία ήτανε μέχρι και δεκαοχτώ χρονών ίσως και λίγο παραπάνω.

E: Ήταν καθαρά από τις προσφυγικές ροές παιδιά κλπ;

X: Ναι.

E: Τι δυσκολίες συνάντησες εκεί;

X: Ε σίγουρα. Από που να αρχίσω;

E: Καταρχάς ήτανε μια καλή εμπειρία;

X: Ήτανε μια καλή εμπειρία με δυσκολίες (γέλια...)

E: Οκ.

X: Η πρώτη δυσκολία ήταν η κατάσταση στην οποία βρίσκονταν τα παιδιά αυτή καθαυτή. Ήταν πρόσφυγες, ήταν σε έναν προσφυγικό καταυλισμό, σε μια προσφυγική κατασκήνωση. Ζουν με την αβεβαιότητα τι θα γίνει με το μέλλον τους, όλοι αυτοί περίμεναν να πάρουν άσυλο για να φύγουνε. Ελάχιστοι θα θέλανε να μείνουνε στην Ελλάδα. Ζούνε κάποιοι, ε κάποιοι μένανε στην κατασκήνωση για δυο και τρία χρόνια. Ήταν μια πολύ δύσκολη κατάσταση για κάποιον, για τα παιδιά ίσως λίγο πιο εύκολη τα πιο μικρά.

E: Γιατί είναι λίγο δύσκολη πιστεύεις για τα παιδιά;

X: Γιατί έχουν λιγότερη συναίσθηση του έξω κόσμου, που βρίσκονται, από τη στιγμή που ήταν με τις οικογένειές τους δηλαδή μπορούσαν πιο εύκολα να είναι ανέμελα, να παίζουνε, πηγαίνανε σχολείο αρκετά από αυτά.

E: Αυτό ήθελα να στο ρωτήσω, ήταν ενταγμένα σε σχολεία ένταξης;

X: Κάτσε να θυμηθώ πόσα από αυτά. Αρκετά από αυτά ναι, μπορεί και τα μισά. Οπότε ναι, μία άλλη δυσκολία ήταν η στάση των γονιών, δεν στέλνανε τα παιδιά τους μερικοί, μπορεί εκείνη την ώρα να τα απασχολούσανε με κάτι άλλο, μερικοί φοβόντουσαν, στο μεγαλύτερο τμήμα που είχαμε μέχρι δεκοχτώ περίπου δεν είχαμε κανένα κορίτσι ας πούμε ήτανε μόνο κορίτσι.

E: Είναι και το πολιτισμικό....

X: Κάποιες φορές είχαμε προβλήματα με τις σχέσεις τους φυσικά. Αν φαντάζεσαι ότι σε μία τάξη υπάρχουνε προβλήματα στις σχέσεις των παιδιών μεταξύ τους, κόντρες, τσακωμοί κλπ σε αυτή τη φάση εκεί πέρα την πολύ δύσκολη αυτά εντείνονται αναπόφευκτα πάρα πολύ. Ναι δηλαδή κάποια παιδιά δε μίλαγαν την ίδια γλώσσα μεταξύ τους προφανώς. Υποψιαζόμασταν ότι μπορεί να είχανε κόντρες ακόμα και οι οικογένειές τους, από διαφορετικές εθνικότητες. Μία σημαντική δυσκολία ήταν η προσέλευση λοιπόν παρόλο που ήμασταν σε συγκεκριμένη δομή, υπήρχε μεγάλη δυσκολία στο να καταφέρουμε να έχουμε σταθερή ομάδα, προσπαθούσαμε να βρούμε διαφορετικούς τρόπους να τους παρακινούμε, να τους ξεσηκώνουμε, να τους δίνουμε κίνητρα.

E: Το κομμάτι της γλώσσας και της επικοινωνίας ήθελα να ρωτήσω. Καταρχάς μπορείς να θυμηθείς πόσα μιλούσανε ελληνικά ξέρω εγώ;

X: Ναι τα συγκεκριμένα παιδιά ήταν σε σχετικά καλό επίπεδο. Ως προς τη γλώσσα, δηλαδή κάποια είχαν αρχίσει να μαθαίνουν και ελληνικά, λίγο, όχι πολύ. Μπορώ να σου πω ότι γενικότερα, ειδικά στα μεσαία και στα μεγάλα τμήματα, είχαν τα αγγλικά σε ένα μέτριο επίπεδο, οπότε δεν είχαμε δυσκολία. Με τα μικρότερα λίγο μπορεί. Αν και αυτά ήτανε πιο σφουγγαράκια. Ακόμα και εκεί δεν είχαμε ιδιαίτερο πρόβλημα συνεννόησης. Φαινόταν να συνεννοούμαστε καλά.

E: Σε αυτό πιστεύεις συνέβαλε κάπως και το ίδιο το αντικείμενο; Έκανες μουσικοκινητική;

X: Κάναμε στοιχεία μουσικοκινητικής και το κέντρο μας ήτανε η χορωδία. Γιατί το El Sistema ήτανε, ε μείς είχαμε αναπτύξει τη χορωδία στο συγκεκριμένο camp. Σίγουρα βοήθησε και το αντικείμενο, χρησιμοποιούσαμε πάρα πολύ το παιχνίδι και τώρα που το σκέφτομαι ήταν πολύ χαρακτηριστικό το ότι μας βοηθούσε το αντικείμενο της μουσικοκινητικής να επικοινωνούμε. Πάρα πολύ έτσι εμπύχωση προσπαθούσαμε να κάνουμε για να καλύψουμε το κενό της γλώσσας.

E: Άρα επειδή άκουσα τη λέξη παιχνίδι και γενικώς οτιδήποτε είναι κάτι... (διακοπή για τεχνικούς λόγους) και με κάποιο μαγικό τρόπο έχει αναφερθεί σε όλες τις συνεντεύξεις και από όλους τους ανθρώπους που κάνανε εργαστήρια καλλιτεχνικά σε δύσκολες ομάδες πληθυσμού, εκεί μήπως βρίσκεις εσύ η ίδια, πώς αντιλαμβάνεσαι το παιχνίδι και τη διαδικασία, αν πιθανά χρησιμοποιούσες και άλλες μορφές τέχνης και άλλα πράγματα μέσα σε αυτό.

X: Ωραία το παιχνίδι είναι όντως κάτι μαγικό σε οποιοδήποτε επίπεδο εξέλιξης, δηλαδή και σε ενήλικες εγώ το χρησιμοποιούσα πάρα πολύ, με πολλή μεγάλη επιτυχία. Ήταν μέρος και της δικής μου εργασίας της διπλωματικής και το έχω μελετήσει έτσι λίγο και βιβλιογραφικά και είναι ο καλύτερος τρόπος να μάθει ίσως κάποιος. Τα παιδιά από φυσικού τους παίζουν με το που ξεκινούν να υπάρχουν στον κόσμο, για να μάθουν τον κόσμο, έχει μέσα την εξερεύνηση σε ελεύθερο πλαίσιο οπότε κινείται το παιδί με βάση το ενδιαφέρον του και με βάση το εσωτερικό του κίνητρο, οπότε εκεί οφείλεται η μεγάλη αποτελεσματικότητα της μάθησης. Είναι, ε παρακινεί το συναίσθημα, το οποίο είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος να μάθει κανείς, όταν διεγείρεται το συναίσθημά του.

E: Άρα ενώνει με κάποιον τρόπο. Μπορεί να ενώσει μία ομάδα, ίσως και αντικείμενα καλλιτεχνικά. Άλλες μορφές τέχνης που χρησιμοποίησες για να βοηθήσεις κάπως την ένωση αυτή;

X: Να σου πω και κάτι άλλο για το παιχνίδι. Όταν παρακινείται το συναίσθημα, ενεργοποιείται πάρα πολύ και η μνήμη, δηλαδή το παιδί και το κάθε άτομο θα θυμάται κυρίως το πως αισθάνθηκε και πολύ αργότερα το τι έμαθε, οπότε όταν συνδέεις τη μάθηση με το συναίσθημα είναι πολύ αποτελεσματική η μάθηση. Από τις άλλες μορφές τέχνης προφανώς και χρησιμοποιούσαμε πολύ κίνηση, τόσο στο ζέσταμα για να ζεστάνουμε τη φωνή που είναι ούτως ή άλλως αναπόσπαστο κομμάτι της διδασκαλίας του τραγουδιού και της χορωδίας, όσο και για να κατανοήσουν τα παιδιά ρυθμούς, μελωδικά ύψη, τον τόνο, δύσκολα σημεία, δύσκολους ρυθμούς και άλλα. Χρησιμοποιήσαμε ζωγραφική ειδικά στα πιο μικρά, σε συνδυασμό με ιστορίες και δραματοποίηση και υπάρχουν έτσι πολύ ωραίες πηγές, πως μπορείς να παίζεις με τις νότες, κάναμε το σπίτι της μουσικής που είναι το πεντάγραμμα και μέσα ζουν οι νότες και διάφορα.

E: Κάνατε και σημειογραφία δηλαδή, μάθατε και νότες...

X: Λίγο προλάβαμε.

E: Για πόσο διάστημα ήσουν σε αυτές τις ομάδες;

X: Ήμουν για ένα χρόνο περίπου. Δηλαδή από το Μάιο μέχρι τον επόμενο Ιούλιο, αλλά οι ομάδες άλλαζαν δηλαδή φεύγανε για κάποιες χώρες της Ευρώπης, δηλαδή δεν είχαμε τα ίδια παιδιά όλο το διάστημα. Το μεγαλύτερο διάστημα που μπορεί να είχαμε κάποιο παιδί ήτανε πέντε μήνες.

E: Αυτό πως αντιμετωπίστηκε; Υπήρχε πολλή μεγάλη κινητικότητα;

X: Και ναι και όχι. Αντιμετώπιστηκε με ψυχραιμία (γέλια...). Δεν μπορούσαμε να κάνουμε κάτι γι αυτό, ήταν αναπόφευκτο. Οπότε προσπαθούσαμε αφενός κάπως να προχωράμε με τα παιδιά τα λίγο πιο παλιά για να μη βαριούνται και πολλές φορές ξεκινάγαμε από την αρχή. Ήταν ένας συνδυασμός αυτών.

E: Οκ. Στα παιδιά που είχες πιο σταθερά στις ομάδες θυμάσαι, είδες κάποιες αλλαγές;

X: Ε είχανε δεθεί μαζί μας αρχικά. Μεταξύ τους δε μπορώ να ξέρω γιατί εμείς τα βλέπαμε μία φορά την εβδομάδα οπότε μπορεί να ζούσανε πολύ περισσότερο μεταξύ τους. Δεν ξέρω αν δέθηκαν ιδιαίτερα μέσω της δικής μας ομάδας. Η πρώτη αλλαγή ήταν ότι έρχονται χαρούμενα στο μάθημα. Να θέλουν να ξανάρθουν. Είχαμε κάποιες όμορφες ευκαιρίες να φεύγουμε εκτός του camp και να συμμετέχουμε σε κάποιες συναυλίες με πολύ λίγα από αυτά τα παιδιά. Το οποίο είναι σίγουρα κάτι ιδιαίτερο. Δηλαδή είχαμε πάει σε μια συναυλία στο Νιάρχο. Εγώ

έτυχε να συμμετάσχω και στο Ηρώδειο αλλά όχι με δικούς μου μαθητές, με άλλους μαθητές του El Sistema. Και ναι, μπορεί να τους ακούγαμε όταν πηγαίναμε να μας υποδέχονται με τα τραγούδια που είχαμε μάθει, αλλά μουσικά,

E: Είχατε εμπειρίες και πέρα από αυτή την κατά μια έννοια κλειστή δομή με έναν τρόπο.

X: Αλλά μουσικά καθαρά δεν είχαμε προλάβει να δούμε εξέλιξη, πέρα από το ότι μάθαιναν κάποια τραγούδια, τα φτάναμε σε ένα καλά αισθητικό επίπεδο και αυτό.

E: Άλλες επιμέρους αλλαγές στο επίπεδο της γλώσσας είδες; Θυμάσαι;

X: Σου ξαναλέω ότι επειδή τα βλέπαμε μία φορά την αυτά ενδέχεται να πήγαιναν και σχολείο παράλληλα δεν μπορώ να το αποδώσω στη δική μας δράση. Βλέπαμε αλλαγές αλλά ναι.

E: Επιμέρους μικρές αλλαγές

X: Ναι.

E: Το ότι έφευγαν, το ότι υπήρχε συχνή, φαντάζομαι στα τμήματα συνεχώς άλλαζαν. Άλλαζαν τα παιδιά αλλά πως αντιμετωπίστηκε δηλαδή μήπως βρήκες κάποιους εναλλακτικούς τρόπους να το αντιμετωπίσεις αυτό; Η ίδια η δυσκολία σου γέννησε κάποιους άλλους τρόπους διδασκαλίας ίσως, προσέγγισης;

X: Ναι. Ίσως χρειάζομαι λίγο να το σκεφτώ αυτό. *(Μεγάλη παύση...σκέφτεται...)*

E: Ίσως και τρόπους σκέψης, δεν ξέρω όλα αυτά....

X: Κοίτα ήμασταν αρκετά δημιουργικοί. Καλούμασταν να είμαστε πολύ ευέλικτοι και δημιουργικοί. Ήμασταν δύο δάσκαλοι πάντα μέσα στο κάθε τμήμα και να αυτοσχεδιάζουμε πολύ ανάλογα με τις ανάγκες της ομάδας γιατί ήτανε τόσο απρόβλεπτοι κάθε φορά και τόσο σε αλλαγή. Οπότε έπαιζε πολύ το στοιχείο ότι παίζαμε και μεταξύ μας και με τον άλλο δάσκαλο και αυτοσχεδιάζαμε εκείνη τη στιγμή. Είχαμε προετοιμάσει κάτι, δουλεύαμε αρκετά και την προετοιμασία μας και ασκήσεις παιχνίδια, τεχνικές, αλλά εκείνη την ώρα μπορεί να άλλαζαν όλα κάθε φορά και προσπαθούσαμε πάντα να κρατάμε πολύ ψηλά το ενδιαφέρον, τον ρυθμό της τάξης, να μην κάνει... Ε ήταν μεγάλος αγώνας αυτός να κερδίζουμε κάθε φορά, ξανά και ξανά. Τώρα ως προς τεχνικές και τρόπο σκέψης ε, *(σκέφτεται...)*, δε μου έρχεται κάτι να σου πω συγκεκριμένα πέρα από το ότι ούτως ή άλλως δηλαδή και σταθερή ομάδα να είχαμε είναι ένας συνεχής αγώνας αυτός δηλαδή ξανά και ξανά να κερδίζεις τα παιδιά με ενδιαφέροντα παιχνίδια με, να τα διευκολύνεις όσο περισσότερο μπορείς να καταλάβουν κάτι, να σκεφτείς

κάτι, ε αν μπορείς να με ρωτήσεις και κάτι πιο συγκεκριμένο ίσως μπορώ να σου πω και πιο συγκεκριμένα.

E: Κοίταξε επειδή στον καθένα λειτουργεί λίγο διαφορετικά αυτό. Ας πούμε υπάρχει μία παραδοχή αρκετών ανθρώπων που μπήκαν σε τέτοιες ομάδες και δεν είχαν ξανά την εμπειρία ότι ναι μάθαμε να δουλεύουμε τελείως διαφορετικά. Δηλαδή ενώ παλιά δουλεύαμε by the book ή να είχαμε οργανωμένο υλικό και ξαφνικά να γινότανε τέτοια αλλαγή στην ομάδα που θα έπρεπε να βρούμε έναν τελείως διαφορετικό τρόπο να γυρίσει όλο τελείως για να διαχειριστούμε αυτή την κατάσταση και τη φάση που δημιουργούνταν οπότε ναι αυτό ίσως να ανεβάζει κάπως τη δημιουργικότητα με έναν τρόπο.

X: Εμείς είχαμε με ένα σταθερό, είχαμε σταθερές ενότητες μαθήματος. Δηλαδή στην αρχή ήταν το ζέσταμα, στη συνέχεια το πρώτο ίσως κάποιο ερέθισμα για το αντικείμενο που θέλαμε να διδάξουμε, στη συνέχεια μπαίναμε στο αντικείμενο μελετώντας τα πιο δύσκολα σημεία, τις λεπτομέρειες και καταλήγαμε στο όλον ή ξεκινάγαμε από το όλον και πηγαίναμε στο να δουλέψουμε κάποιες λεπτομέρειες και έχοντας αυτό κατά νου, τον κορμό, τον σκελετό της διδασκαλίας μπορεί να άλλαζαν πάρα πολλά εκείνη την ώρα. Δηλαδή ο καθένας ό,τι έμπνευση είχε το έκανε, τον ακολουθούσε ο άλλος αλλά προσπαθούσαμε να ακολουθήσουμε αυτό το σκελετό.

E: Ωραία. Αμιγώς Orff, μουσικοκινητική αγωγή Orff.

X: Ναι το Orff είναι κάτι πιο ανοιχτό έτσι κι αλλιώς. Δεν ξέρω αν μπορούμε να πούμε κάτι αμιγώς Orff ή παιδοκεντρική διδασκαλία (*γέλια...*). Εγώ ό,τι και να κάναμε το θεωρούσα και εγώ και Orff άλλα.

E: Κάπου που να ήξερες και εσύ και να είχε επικοινωνηθεί ας πούμε και να είχατε πει εδώ θα κάνουμε μουσικοκινητική σε ένα χώρο εργασίας σε ένα εργαστήριο σε ένα χώρο; Είχες εμπειρίες από αντίστοιχα μικτές ομάδες που να έκανες αυτό;

X: Ναι βέβαια στα σχολεία μέσω συλλόγων γονέων έκανα αμιγώς εργαστήριο μουσικοκινητικής αγωγής Orff και στο εργαστήριο των ενηλίκων στην ακαδημία πλάτωνος. Όπου πάλι, σου λέω έχει πολλά κοινά σημεία με το community music ίσως το ορφικό στοιχείο να ήταν ότι χρησιμοποιούσαμε πολύ το συνδυασμό μουσική, κίνηση, τραγούδι, όργανα, body percussion και στο τέλος και η παράστασή μας ήτανε με αυτή τη μορφή. Δηλαδή όλοι κάναμε όλα.

E: Πάλι ένας συνδυασμός. Αλλά εκεί δεν ήσουν σε ομάδες προσφυγικού τύπου ή αυτό.

X: Όχι στη μια ήμουν σε μία ομάδα σχολείου και στην άλλη σε μία ομάδα ενηλίκων.

E: Σε πλαίσιο πιο σταθερό. Εκεί που χρησιμοποίησες που ήσουν λίγο πιο προσανατολισμένη εκεί, ας πούμε τι αλλαγές είδες στα παιδιά; Που μπορούμε να πούμε ότι το Orff, αυτή η προσέγγιση βοήθησε;

X: Εκεί ήτανε θεαματικές οι αλλαγές. Με έπαιρναν γονείς τηλέφωνο δύο και τρία χρόνια μετά και μου λέγανε ότι τραγουδάνε ακόμα τα παιδιά τα τραγούδια που είχαμε κάνει τότε (*αλλαγή φωνής...χαμογελάει...*). Εκεί μπόρεσα να δω αλλαγές και ως προς την κατανόηση μουσικών εννοιών, ότι αντιλαμβάνοντουσαν το ρυθμό ας πούμε με πολύ μεγάλη ευκολία, το τραγούδι, παίζαμε όργανα, είχαμε μέσα σε ένα χρόνο στην τελική παράσταση παίζαμε μελόδικες με τα παιδιά και εκεί προφανώς ακολούθησε με παιγνιώδη τρόπο διδασκαλίας. Το να μπορούν να αποδώσουν τις νότες στη μελόδικα και ήταν πολύ όμορφο το αποτέλεσμα έτσι καλλιτεχνικά, μουσικά. Σε πολλούς τομείς.

E: Ήτανε ήδη συμμαθητές στα τμήματα;

X: Ήτανε και από διαφορετικά τμήματα, από το ίδιο σχολείο αλλά όχι απαραίτητα συμμαθητές.

E: Άρα αυξήθηκε κάπως το κομμάτι της επικοινωνίας τους, της αλληλεπίδρασης πιθανά;

X: Πιστεύω πως ναι παρόλο που την πρώτη χρονιά είχαμε ειδικά από συγκεκριμένα τμήματα αρκετές συγκρούσεις. Ήτανε ένα τμήμα που ήτανε αρκετά δύσκολο και αφιερώναμε πάρα πολύ χρόνο στο- για εμένα είναι πολύ σημαντικό αυτό- να συζητάμε διαφωνίες, διαφορές τους, πράγματα που έβγαιναν την ώρα του μαθήματος, δηλαδή μπορεί, κάποια στιγμή κάποιος να πρόσβαλε κάποιον και αφιερώνω πάρα πολύ χρόνο, μπορεί να αφήνω όλο το μάθημα και να συζητάμε κάτι τέτοιο. Ούτως ή άλλως για μένα είναι ένας από τους κύριους στόχους η σχέση που θα αναπτύξουν μεταξύ τους, δηλαδή όλες οι δραστηριότητες είναι, ε έχουν ένα ψυχολογικό υπόβαθρο, τι συμπεριφορά θα βγάλεις προς τον άλλο, τι σχέση έχεις με τον εαυτό σου, την αυτοπεποίθησή σου, το πόσο εκτίθεσαι, εγώ είμαι πολύ χαρούμενη με το αποτέλεσμα, πιστεύω ότι κάτι τους έμεινε από όλο αυτό.

E: Άρα εκεί μπορούμε να πούμε ότι ήτανε περισσότερο Orff, περισσότερο στην επικοινωνία, στοιχεία ας πούμε τύπου αλληλοδιδασκτικής τα μεγάλα με τα μικρά. Μου είπες ότι κάπως ενέταξες και τους γονείς σε αυτό ή όχι; Κάνανε και οι γονείς;

X: Τους ενέταξα στο ότι τους έδειχνα πώς να μελετήσουν και μετά στο σπίτι, τους έδινα τις παρτιτούρες- είχαμε παρτιτούρες όχι με συμβατική σημειογραφία με χρώματα με σχήματα...

E: Γραφικές παρτιτούρες...

X: Ναι και τους καθοδηγούσα πως αν θέλουν θα βοηθήσουν ενδεχομένως τα παιδιά και στο σπίτι αλλά δεκτικοί εννοείς και ως προς τους μαθητές ο ένας με τον άλλο;

E: Ναι μεταξύ τους.

X: Και από αυτό το στοιχείο υπήρχε γιατί είναι πολύ δυνατός τρόπος διδασκαλίας και αυτός όταν κληθείς να διδάξεις κάτι είναι ο τρόπος που θα το καταλάβεις και εσύ ο ίδιος καλύτερα, οπότε σίγουρα όταν έβλεπα ότι κάποιος έχει έτσι κάποια δυνατότητα παραπάνω πολύ γρήγορα θα τον έβαζα σε ρόλο να δείξει κάτι σε κάποιον άλλο. Δουλεύαμε με ομάδες πάρα πολύ όπως έχουμε μάθει και στο Orff όπου παίρνουν τα παιδιά διαφορετικούς ρόλους και βοηθιούνται και οι μεν και οι δε, ότι κάποιος μπορεί να ηγηθεί περισσότερο, κάποιος άλλος να ακολουθήσει, μετά να αλλάξει αυτό.

E: Πολύ ωραία. Τώρα είπαμε κάπως για τα δυνατά σημεία. Κάποιες πιθανές αδυναμίες ας πούμε. Κάτι που δε λειτούργησε ή που είναι δύσκολο να λειτουργήσει ας πούμε.

X: Σε όλα τα τμήμα που σου ανέφερα;

E: Εγώ θέλω να έχεις στο μυαλό σου ως κεντρική την προσέγγιση Orff και κάνοντας ένα zoom out και κοιτώντας τα λίγο πιο από μακριά. Να πεις ότι ναι βρήκα κάποιες μικρές δυσκολίες, που δε μου λειτούργησαν στις ομάδες.

X: Δύσκολη ερώτηση. Εξαρτάται ως προς τι δε λειτούργησε. Ποιος ήταν ο σκοπός ο αρχικός. Εγώ δεν είχα ιδιαίτερα αρχικό σκοπό γιατί ήταν και οι πρώτες μου ομάδες που δούλεψα. Το ξεκίνησα και κάπως το άφησα να πάει όπου πάει μόνο του. Ενδεχομένως αν ο σκοπός μου ήταν να βγάλουν ένα μουσικό αποτέλεσμα πιο γρήγορα να είχε καθυστερήσει ας πούμε μέσα από αυτό τον τρόπο διδασκαλίας. Κάπου λίγο το αισθάνθηκα αυτό προς το τέλος όταν πλησίαζε η παραστασούλα μας ότι έπρεπε ίσως να παίζουμε λίγο λιγότερο. Τι άλλο;...Ναι μπορεί, τώρα αυτό μπορεί να έχει να κάνει και με το δικό μου πειραματισμό, εμένα ήταν οι πρώτες μου ομάδες οπότε μπορεί να ακολουθούσα εγώ ολόκληρο τρόπο διδασκαλίας που είχα σκεφτεί για να καταλάβει ο άλλος μία έννοια και ξαφνικά ας πούμε να έβλεπα ότι ή δε χρειαζόταν όλο αυτό ή ότι ναι μπορεί να το...ήταν λίγο στα πλαίσια του δικού μου πειραματισμού του τι είναι αποτελεσματικό διδακτικά.

E:Οκ. Προέκυψε μουσική από τα παιδιά; Καλλιτεχνική δημιουργία; Πράγματα που βγήκαν από τα ίδια τα παιδιά;

X:Πρωτότυπο ή να παίζουμε τραγούδια.

E: Δικά τους.

X: Δε δούλεψα πολύ σε αυτό το κομμάτι, στη δική τους δημιουργία, είχαμε σίγουρα πάρα πολλούς αυτοσχεδιασμούς κατά τη διάρκεια των μαθημάτων. Όπως σου λέω πάλι όπως διδασκόμαστε στο Orff. Σε κάθε σημείο της διδασκαλίας βάζεις τα παιδιά να κάνουν το δικό τους αυτοσχεδιασμό, βάζεις τα παιδιά να κάνουν τις δικές τους δημιουργίες σε μικρές ομάδες αλλά δε χτίσαμε κάτι, ξέρεις να τα πάρουμε αυτά να τα πάμε παρακάτω, να φτιάξουν κάτι ολόδικό τους.

E: Όργανα είχατε;

X: Είχαμε δικά μου όργανα, κρουστά, boomwhackers και μελόντικες.

E: Οκ. Και κάποια μεταλλοφονάκια ενδεχομένως;

X: Ναι απλά επειδή το μεταλλόφωνο είναι λιγάκι δύσκολο, είναι μικρές οι πλάκες... Και ξέρεις αν δεν είναι επαγγελματικό έχει χαμηλή ένταση, ξέρεις δεν τα χρησιμοποίησα τελικά αρκετά.

E: Πιο πολύ τι βοήθησε περισσότερο; Η κίνηση, το τραγούδι; Μπορείς να ξεχωρίσεις κάποιο από αυτά τα τρία στοιχεία ή όχι;

X: Κίνηση, τραγούδι και ;

E: Κίνηση, λόγος, τραγούδι, ποιήματα, ρήμες, από όλα αυτά τα επιμέρους στοιχεία του Orff μπορείς να ξεχωρίσεις κάποιο;

X: Μουσική, Κίνηση, Λόγος εννοείς;

E: Ναι.

X: Το ένα εννοείς για να διδάξουμε το άλλο;

E: Ή γενικά η δική σου αίσθηση. Θεωρείς ότι υπάρχει κάποιο που να χρησιμοποίησες περισσότερο;

X: Εμάς ο στόχος μας ήτανε περισσότερο η μουσική, ήτανε να παράξουμε μουσική.

E: Άρα η μουσική;

X: Ναι.

E: Άρα πάντα κάποιο από αυτά βγαίνει περισσότερο; Ή δεν είναι και απαραίτητο;

X: Σίγουρα περισσότερο μουσική κάναμε. Σίγουρα ήθελα να χρησιμοποιούμε πολύ και το σώμα και ο λόγος αλλά ίσως περισσότερο η κίνηση με βοήθησε περισσότερο στη μουσική και ο λόγος περισσότερο στο πλαίσιο, στο βαθμό που μας βοηθά να καταλάβουμε ρυθμούς όταν το συνταιριάζουμε με τις συλλαβές του λόγου, σε αυτό το επίπεδο.

E: Πάμε τώρα σε προσωπικό επίπεδο, οι εμπειρίες που είχες αυτές, που χρησιμοποίησες με έναν τρόπο έμμεσα ή άμεσα το Orff, θεωρείς ότι κάπως σε μετασχημάτισαν; Άλλαξαν κάποια πράγματα σε σένα;

X: Ως άτομο;

E: Ναι.

X: Ναι σίγουρα με επηρέασαν πολύ είναι δυνατή εμπειρία του να ηγήσαι μιας ομάδας. Ναι είδα το πόσο, αναμετρήθηκα με την αυτοπεποίθησή μου (*χαμογελάει...*), το πόσο πιστεύω γενικά όταν δουλεύεις με παιδιά αλλά και ως μουσικοπαιδαγωγός. Το πόσο πιστεύεις αυτό που λες και κάνεις, πόσο σταθερός είσαι στην τρικυμία που θα συναντήσεις ούτως ή άλλως με τις συμπεριφορές των παιδιών, με τα απρόβλεπτα, με τα δικά σου λάθη, εγώ έχω το στοιχείο της τελειομανίας οπότε αυτό και διευκολύνει και δυσκολεύει. Είναι μια μεγάλη κατάκτηση όταν το καταφέρεις, μια πολύ μεγάλη ικανοποίηση γιατί βλέπεις ότι δίνεις χαρά σε άλλους. Μπορείς να δώσεις χαρά στους άλλους. Μπορώ να σου πω ότι και με κούρασε αυτός ο ρόλος δηλαδή πέρασα και μία κρίση μετά στο τέλος ότι παίρνω την ευθύνη πάνω μου.

E: Και θέλει και τρομερή ενέργεια.

X: Ναι και κυρίως την ευθύνη που δεν ξέρω μπορεί να το πήρα υπερβολικά πάνω μου. Μπορεί μία πιο σωστή αντιμετώπιση να ήταν να παίρνω λιγότερη ευθύνη πάνω μου για να μπορέσω να ανταπεξέλθω και να μπορέσω να το αντέξω και να μην κουραστώ.

E: Όταν εννοείς περισσότερη ευθύνη εννοείς περισσότερα παιδιά, μεγαλύτερα τμήματα; Πού το προσδιορίζεις το κομμάτι της ευθύνης;

X: Την ευθύνη για τον συναισθηματικό τους κόσμο θα σου έλεγα. Δηλαδή το ότι το πιο σημαντικό για μένα ήταν να χειριστώ τις σχέσεις τους. Αυτό ήταν το πιο δύσκολο και το κουραστικό.

E: Να χειριστείς με έναν τρόπο όμως, να επιβοηθήσεις τη μεταξύ τους σχέση και αλληλεπίδραση, να ενισχύσεις μεταξύ τους σχέσεις.

X: Ναι όπου εκεί σίγουρα αντιμετώπιζα και την απογοήτευση, αρκετές φορές δεν κατάφερα να έχω το αποτέλεσμα που θέλω, να τα βοηθήσω, να σταθώ σου λέω, αισθανόμουν ότι απαιτεί πολύ δύναμη και από εμένα το να είμαι ακλόνητη, είναι μία συνεχής δοκιμασία η ενασχόληση με τα παιδιά και η ηγεσία της ομάδας τους.

E: Πιθανά το πλαίσιο; Το που κάνεις τη δράση δεν παίζει έναν ρόλο σε αυτό; Το που κάνεις τη δράση, πόσα παιδιά είναι, ποια συνθήκη έχεις. Αυτές οι επιμέρους αντικειμενικές εξωτερικές συνθήκες πιστεύεις ότι επηρεάζουν;

X: Σίγουρα επηρεάζουν. Το δικό μου πλαίσιο ήταν ότι τα παιδιά έρχονταν με δική τους πρωτοβουλία και θέληση. Δεν ήταν υποχρεωτικό μάθημα σε σχολείο οπότε ήταν ευνοϊκό περισσότερο στο να αναλάβουν και τα ίδια την ευθύνη τους για αυτό.

E: Άρα γενικά απλά επειδή βγαίνουν πράγματα, πιθανά βγαίνουν και παθογένειες από το ίδιο το σχολικό περιβάλλον. Άρα δουλεύεται πολύ η συναισθηματική νοημοσύνη μέσα από αυτό;

X: Ναι αυτό που έμεινε περισσότερο από όλα ήταν η δική μου προσωπική αλλαγή και αυτό θα ευχόμουν και για τους μαθητές μου. Αυτός ήταν πάντα ο πιο σημαντικός μου στόχος.

E: Στο επίπεδο των εθελοντικών προγραμμάτων γιατί έχεις κάνει και αρκετά πράγματα (γέλια...). Πώς προέκυψε να ασχοληθείς με αυτό;

X: Αυτό προέκυψε κατά τη διάρκεια των σπουδών μου στο παιδαγωγικό και λίγο μετά. Προέκυψε από το ενδιαφέρον μου στο να προσφέρω από τον ελεύθερο χρόνο μου σε άλλους ανθρώπους. Όταν ξεκίνησε η προσφυγική κρίση είχα πολύ ενδιαφέρον να ασχοληθώ έτσι έστω και λίγο να βοηθήσω όπως μπορώ. Ήθελα να δω και τα πράγματα από κοντά εκ των έσω γιατί ήταν και ένα πολύ σημαντικό κοινωνικό φαινόμενο, πρωτόγνωρο, δεν είχαμε ξαναζήσει κάτι τόσο σημαντικό και το χάρηκα έτσι που μπήκα εκ των έσω έστω για λίγο. Ήτανε και σε εθελοντική δράση σε ένα camp στη Θεσσαλονίκη. Για μένα ήτανε και ένα κίνητρο για να ταξιδέψω, έχω κάνει εθελοντισμό σε κατασκήνωση με άτομα με ειδικές ανάγκες στην Τουρκία και μετά στο Special Olympics του 2011.

E: Βέβαια ακόμη δεν είχες κάνει την επιμόρφωση της μουσικοκινητικής. Πιθανά αν τώρα ξαναέκανες κάποιο εθελοντικό θα χρησιμοποιούσες την προσέγγιση;

X: Εννοείται.

E: Είναι εργαλείο ναι.

X: Πλέον τη χρησιμοποιώ, μπορεί να βρεθώ και με μία ομάδα ανθρώπων σε κάποιο πλαίσιο και να προτείνω από μόνη μου μία μικρότερη η μεγαλύτερη δραστηριότητα και συνήθως έχει πολύ μεγάλη επιτυχία γιατί είναι μία πολύ δυνατή προσέγγιση. Είναι τόσο έντονο το στοιχείο της χαράς που αντλείς και της ικανοποίησης και του γέλιου και το δέσιμο της ομάδας που είναι πολύ δυνατό.

E: Μέσα από τον εθελοντισμό γνώρισες άλλους εθελοντές, είχατε μία αλληλεπίδραση;

X: Σίγουρα ακόμα κρατάω επαφές με εθελοντές από Τουρκία, ακόμα και μία σχέση μου είχε προκύψει από το camp της Θεσσαλονίκης.

E: Οπότε και εκεί μετασηματισμοί και σε προσωπικό επίπεδο αλλαγές.

X: Ναι σίγουρα.

E: Και κάπως λίγο κλείνοντας εγώ θα ήθελα να γυρίσουμε στην αρχή της συζήτησης που η πρώτη σου έτσι κάπως φράση ήταν ότι τώρα σιγά σιγά εγώ θέλω να αυτοπροσδιορίζομαι ως καλλιτέχνης, γιατί δεν άκουσα ως μουσικοπαιδαγωγός ή ως δασκάλα πάνω στο κομμάτι της τέχνης. Αλλά καλλιτέχνης. Το κομμάτι της παιδαγωγικής με έναν τρόπο δεν το άκουσα και θα ήθελα κάπως να μου το εξηγήσεις αυτό.

X: Αυτό η αλήθεια είναι απόρροια αυτού που σου είπα ότι κάτι κάπως με κούρασε στο ρόλο της δασκάλας. Μπορεί κάποια στιγμή να λυθεί αυτό και να ξανα θελήσω να είμαι δασκάλα, αλλά για την ώρα εκεί που ασχολιόμουνα αρκετά με ηλικιακές ομάδες παιδιών άρχισα να ασχοληθώ περισσότερο με ηλικιακές ομάδες δικές μου και να ασχοληθούμε ισότιμα πια με άξονα την τέχνη με άλλα άτομα. Οπότε από εκεί προκύπτει η επιθυμία μου να αυτοπροσδιορίζομαι ως καλλιτέχνης και λιγότερο ως δασκάλα.

E: Άρα λες ότι κάτι σε κούρασε, σε κούρασε ο ρόλος. Αλήθεια ποιος είναι ο ρόλος; Θεωρεί ότι αυτό προκύπτει ως εσωτερική αίσθηση για τον κοινωνικό μας ρόλο; Είναι κάτι που προέρχεται απέξω; Είναι ένας φορεμένος ρόλος ενδεχομένως;

X: Ο ρόλος του δασκάλου;

E: Ναι.

X: Σίγουρα έχει στερεότυπα και εγώ υποψιάζομαι ότι σε εμένα με έχει κρατήσει λίγο πίσω το στερεότυπο του άνισου ρόλου. Όχι ότι είναι ίσος ο ρόλος του δασκάλου και του μαθητή αλλά

ίσως αισθάνομαι σε εμένα προσωπικά ότι αν αντιμετώπιζα ακόμη πιο πολύ, με μεγαλύτερη ισότητα τους μαθητές μου θα με είχε κουράσει λιγότερο αυτός ο ρόλος. Ακόμα το ψάχνω, δεν έχω καταλήξει, είναι ένας προσωπικός αγώνας αυτό.

E: Οκ. Όνειρα; Πράγματα που θα ήθελες να κάνεις τώρα; Τα πλάνα σου; Τους στόχους σου;

X: Ο στόχος μου είναι να γίνω καλλιτέχνης. Δηλαδή δίνω εξετάσεις για δραματική σχολή και μάλιστα ο συνδυασμός τεχνών και σύγχρονων μορφών θεάτρου. Μου αρέσει πολύ η ολιστικότητα των τεχνών. Ήδη αισθάνομαι μουσικός αυτοπροσδιορίζομαι ως μουσικός αλλά δε μου φτάνει αυτό. Παρόλο που αγαπώ πολύ την μουσική θέλω να το συνδυάσω και με άλλα πράγματα για να αυξήσω τα εκφραστικά μου μέσα. Δεν ξέρω τι θέλω να γίνω στη ζωή μου, αλλά θέλω να κάνω τέχνη αυτή τη στιγμή να σπουδάσω θέατρο και ό,τι προκύψει.

E: Θα κάνω μια δύσκολη ερώτηση τώρα αλλά που αφορά πολύ κόσμο και τις καταστάσεις τις οποίες βιώνουμε, βιοπορίζεσαι μέσα από αυτό; Δουλεύεις παράλληλα; Κάνεις μια άλλη δουλειά παράλληλα και καταφέρνεις και κάνεις και τα καλλιτεχνικά;

X: Κοίτα να δεις όταν ξεκίνησα τα εργαστήρια μουσικοκινητικής τα ξεκίνησα από το μηδέν. Είχα πολύ έντονη την πεποίθηση ότι όταν θέλω κάτι πάρα πολύ ακόμη και στην Ελλάδα της κρίσης, ακόμα και σε συνθήκη που δε σου δίνει κανείς ποτέ κάτι έτοιμο, πιστεύω ότι αν δε με είχε κουράσει αυτός ο ρόλος και το είχα συνεχίσει θα μπορούσα να βιοπορίζομαι αρκετά καλά μέσα από αυτό, και πίστευα στις δικές μου δυνάμεις όταν το κυνηγήσω πολύ εγώ και το πίστευα και το πιστεύω πολύ ότι θα μπορούσα να το έχω κάνει επαγγελματικά. Επειδή άλλαξα εγώ τους στόχους μου δεν βιοπορίζομαι από την τέχνη αυτή τη στιγμή, βιοπορίζομαι ως δασκάλα ακόμα αλλά εξακολουθώ να πιστεύω ακόμα το ίδιο ότι αν θέλω κάτι πολύ σίγουρα θα βρω τον τρόπο να το κάνω.

E: Άρα δουλεύεις στην τυπική εκπαίδευση;

X: Μέχρι και πέρυσι δούλευα στην τυπική εκπαίδευση, φέτος ήμουνα Αγγλία και δούλευα σε σχολεία.

E: Ωραία οπότε ασκείς παράλληλα το επάγγελμα του δασκάλου. Σου εύχομαι γρήγορα να μεταπηδήσεις σε αμιγώς καλλιτεχνικά περιβάλλοντα!

X: Και σε εσένα εύχομαι καλή αποφοίτηση.

Z

Συνέντευξη μέσω skype. Σ. μουσικοπαιδαγωγός εθελόντρια.

E: Γεια σου Σ. τι κάνεις;

P: Είμαι καλά.

E: Καλά και εγώ εν μέσω κορονοϊού γίνονται οι συνεντεύξεις και χρησιμοποιούμε και εδώ την τεχνολογία, η συνέντευξη γίνεται εξ αποστάσεως μέσω skype. Σε μια δύσκολη συνθήκη μετά από δύομιση μήνες συνεχούς εγκλεισμού.

P: Ναι και κάπου το έχουμε πάρει απόφαση ότι πλέον οι σχέσεις μας θα είναι μέσα από αυτό τον τρόπο, μέσα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τις πλατφόρμες. Νομίζω ότι είμαστε τυχερή γενιά που το έχουμε και αυτό. Δηλαδή οι προηγούμενες γενιές δεν ξέρω πως μπορεί να ήτανε σε αυτές τις συνθήκες. Να είσαι κλεισμένος και να μην έχεις πραγματικά καμία επικοινωνία.

E: Ισχύει και γι αυτό ίσως καμιά φορά δεν πρέπει να δαιμονοποιούμε κάπως το μέσο γιατί είναι μια πολύ μεγάλη διέξοδος. Λοιπόν για πες μας κάποια πράγματα για σένα.

P: Θα ξεκινήσω και θα πω ότι είμαι μουσικός έχω τελειώσει το κρατικό ωδείο βορείου ελλάδος αλλά πολύ νωρίς αποφάσισα ότι θέλω να ασχοληθώ μέσω της μουσικής με τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες που συνηθίζεται να τις λένε. Τότε έκανα μεταπτυχιακές σπουδές στην ειδική αγωγή, στην πορεία προέκυψε και ασχολήθηκα και με την ιστορία, τελείωσα και το ιστορικό και αυτή τη στιγμή κάνω ακόμα ένα μεταπτυχιακό που έχει σχέση με τέχνες. Εργάζομαι ως μουσικός, έχω εργαστεί και στη δημόσια και στην ιδιωτική εκπαίδευση, αποφάσισα συνειδητά γι αυτό το διάστημα της ζωής μου να είμαι στην ιδιωτική εκπαίδευση γιατί δεν άντεχα άλλο τα πήγαινε-έλα και η ζωή σε μια βαλίτσα και για οικογενειακούς λόγους οπότε αποφάσισα ότι θα στραφώ στην ιδιωτική εκπαίδευση που δίνει πιο στάνταρ τόπο διαμονής. Δουλεύω σε μία δομή με παιδιά με ειδικές ανάγκες και δουλεύουμε πάνω στη μουσική είτε μουσικοπαιδαγωγικά, είτε μουσικοθεραπευτικά είτε καθαρά καλλιτεχνικά ανάλογα κάθε φορά με τις ανάγκες που προκύπτουν.

E: Αυτή η δομή τώρα έχει παιδιά διαφόρων ηλικιών; Πώς λειτουργεί;

P: Αυτή η δομή έχει παιδιά από τεσσάρων ετών που είναι στο νηπιαγωγείο, υπάρχουν διαβαθμίσεις κανονικά του σχολείου, δηλαδή νηπιαγωγείο, δημοτικό, γυμνάσιο, λύκειο αλλά είναι πιο βαριά περιστατικά, οπότε είναι τα λεγόμενα Ε.Ε.Κ δηλαδή τα Ειδικά Επαγγελματικά Λύκεια και Γυμνάσια και από εκεί και στο εξής λειτουργούν τα κέντρα ημέρας γιατί έχουμε από τεσσάρων έως εξήντα χρονών άτομα μέσα. Λειτουργούν τα κέντρα ημέρας για τα παιδιά από εικοσιτεσσάρων και πάνω ή τα παιδιά που έχουν τελειώσει το γυμνάσιο- λύκειο, λειτουργούν εργαστήρια κατάρτισης, καλλιτεχνική λέσχη λειτουργεί μέσα και λειτουργεί και η λέσχη φιλίας η οποία είναι για άτομα πάνω από σαρανταπέντε ετών που θεωρούνται υπερήλικες και κανονικά δεν θα έπρεπε να φιλοξενοούνται στη συγκεκριμένη δομή, οπότε έχει δημιουργηθεί και η λέσχη φιλίας για να μπορούν φιλοξενοούνται και τα άτομα αυτής της ηλικίας, να μπορούν να έχουν μία διέξοδο έστω δύο ημέρες την εβδομάδα από το σπίτι τους. Οπότε πιάνουμε όλη την ηλικιακή γκάμα. Και εγώ αντίστοιχα θα δουλέψω και με όλες τις ηλικίες, δηλαδή θα δουλέψω και με παιδιά τεσσάρων ετών μέχρι και εξήντα. Οπότε μιλάμε για φουλ προσαρμογή, εκπαιδευτικού- θεραπευτικού υλικού.

E: Με την τέχνη πως και ασχολήθηκες;

P: Μάλλον κάτι υπήρχε στην οικογένεια δεν ξέρω ή ήταν κάτι έμφυτο (γελάει...)

E: Ασχολούνταν οι γονείς σου;

P: Όχι είχα έναν θείο ο οποίος ήτανε μουσικός οπότε είχα τα ερεθίσματα από εκεί αλλά καταπάσα πιθανότητα κάτι υπήρχε και από προγόνους, γιατί αρκετά άτομα από την οικογένεια έχουνε καλλιτεχνικές αναζητήσεις στη μουσική. Βέβαια είμαι η μόνη που το ακολούθησε επαγγελματικά αλλά νομίζω ότι ήταν ένας συνδυασμός και λίγο αυτό που λένε το κληρονομικό που είχα το θείο μες το σπίτι μας συνέχεια, οπότε λειτούργησαν και τα δύο μαζί και περιβαλλοντικοί και κληρονομικοί παράγοντες.

E: Τι όργανο έπαιζε ο θείος;

P: Ο θείος έπαιζε μπουζούκι και παίζει δηλαδή ο άνθρωπος.

E: Άρα λίγο κληρονομικό, λίγο το μικρόβιο, λίγο και η συνθήκη η ευνοϊκή έτσι;

P: Βέβαια έδωσα αγώνα για να μάθω μουσική γιατί δεν το πίστευα ότι ήθελα να ασχοληθώ οπότε έδωσα εκεί στο δημοτικό σκληρό αγώνα. (γέλια...)

E: Ότι εγώ θέλω να κάνω αυτό...!

P: Τους απέδειξα ότι μπορώ τέλος πάντων.

E: Ωραία οπότε μια ενασχόληση με την τέχνη που γίνεται επάγγελμα.

P: Δεν ξεκίνησα ωστόσο στην παιδική μου ηλικία λέγοντας ότι θέλω να το κάνω επάγγελμα, προέκυψε.

E: Οκ. Από πλευράς τώρα εθελοντικής δράσης έχεις κάνει εθελοντισμό;

P: Κοίταξε δεν μπορώ να πω ότι έχω κάνει ιδιαίτερα εθελοντισμό, γιατί πάντα και οι συνθήκες των σπουδών μου και η ζωή μου, έπρεπε ταυτόχρονα με τις σπουδές να δουλεύω κιόλας οπότε ο χρόνος ήτανε πολύ περιορισμένος. Πριν από κάποια χρόνια στην περίοδο της κρίσης πήρα μέρος και οργανώσαμε ένα χώρο αλληλεγγύης με κύριο χαρακτηριστικό: «καμιά γυναίκα μόνη στην κρίση», δηλαδή στόχος ήταν να δημιουργηθεί ένας χώρος όπου η κάθε γυναίκα που ήτανε μόνη της είτε χωρισμένη, είτε κακοποιημένη, οτιδήποτε ή πρόσφυγας, να έχει ένα χώρο που να μπορεί να απευθυνθεί και αυτός ο χώρος να μπορέσει να λειτουργήσει υποστηρικτικά, δηλαδή να της βρει δουλειά, είτε να της βρει ένα χώρο να κοιμηθεί, είτε να της βρει τρόφιμα για να συντηρηθεί, ρούχα και όλα αυτά. Ο χώρος υπάρχει, εγώ έχω αποχωρήσει από το χώρο και γιατί έχω φύγει από την περιοχή και γιατί εντάξει με κάποια πράγματα από ένα σημείο και μετά δε συμφωνούσα με κάποιες λογικές και κάποια πράγματα εκεί μέσα.

E: Αυτό ήτανε σύλλογος;

P: Αυτό είχε ξεκινήσει και νομίζω ότι λέγεται σύλλογος γιατί είχαμε βγάλει τότε και ΑΦΜ κανονικά, είχανε οργανωθεί τα πάντα, όλα αυτά τα δημοκρατικά που προκύπτουν, όλα αυτά που προέκυψαν μές την κρίση, δηλαδή το 2009-2010 ήτανε μια χρονιά έντονων ζυμώσεων για να προκύψουν καινούρια πράγματα.

E: Που το φτιάξατε αυτό;

P: Στη Θεσσαλονίκη. Και το καλό ήταν ότι στην αρχή προσπαθήσαμε να δώσουμε φωνή σε πάρα πολλές γυναίκες, δηλαδή όχι απλά σε γυναίκες μίας παρατάξης, θέλαμε να υπάρχει μία πολυπολιτισμικότητα σε αυτό το κομμάτι. Είτε είναι από την γκεί κοινότητα, είτε είναι από το φεμινισμό, είτε είναι από κομματικές παρατάξεις που υπήρχαν και υπάρχουν ακόμα. Δηλαδή προσπαθούσαμε να υπάρχει μία πολυφωνία σε όλο αυτό το πράγμα και να βγαίνει πάρα πολύ δημοκρατικά και μάλιστα εγώ εκείνη την περίοδο που είχα ξεκινήσει γινόντουσαν και αρκετά θέματα με τέχνη. Δηλαδή είχαμε δημιουργήσει, ήτανε ξέρω εγώ μια μέρα με μαθήματα

μουσικής και μουσικοθεραπείας, την άλλη μέρα μία άλλη κοπέλα έκανε θέατρο, καλλιτεχνικά, κάποιες ξένες γλώσσες, είχε δομηθεί πάρα πολύ ωραία, προβολές ταινιών, διάφορα, μπαζάρ.

E: Αυτό προέκυψε από κάποιο βίωμα, από κάποιο περιστατικό που δέχθηκες ή δέχθηκαν φίλοι, συγγενικά σου πρόσωπα;

P: Κοίταξε η αλήθεια είναι ότι επειδή η μητέρα μου ήτανε πάρα πολύ μέσα στα πράγματα λόγω επαγγέλματος, πάντα είχαμε γνωριμίες και άκρες μέσα σε τέτοιους χώρους για μένα προσωπικά λειτούργησε ότι ήθελα κάπου να βοηθήσω και να... Θεωρώντας μέσα στην κρίση ότι οκ είμαι καλύτερα από κάποιους άλλους ανθρώπους, θεώρησα ότι πρέπει και εγώ να προσφέρω σε αυτούς που δεν μπορούνε τέλος πάντων, να δώσω βοήθεια σε κάποιους άλλους. Έστω και από αυτό που από εμένα περίσσευε, δεν ήταν κάτι το οποίο το είχα ας πούμε, το είχα σε αφθονία, αλλά αν μη τι άλλο είχα το χρόνο εκείνη την εποχή και μπορούσα να το κάνω, μπορούσα να διαθέσω το χρόνο μου.

E: Η ανάγκη για προσφορά, αυτό ρωτάω, προήλθε από κάποιο βίωμα; Από κάποιο περιστατικό;

P: Κοίταξε γι αυτό έχω αναρωτηθεί και εγώ πάρα πολλές φορές στη ζωή μου, και για το πως αποφάσισα να ασχοληθώ με την ειδική αγωγή ενώ δεν είχα κάποιο ερέθισμα στην ουσία στην οικογένεια. Νομίζω ότι προέκυψε από μία συμφοιτήτρια που είχα στη σχολή στο κρατικό ωδείο η οποία ήταν τυφλή και έπαιζε υπέροχο πιάνο. Και πάντα σκεφτόμουνα ότι εμείς ας πούμε που έχουμε όραση και βλέπουμε πόσο δυσκολευόμαστε να κάνουμε κάποια πράγματα, και την άκουγα να παίζει με τέτοια ευκολία και έλεγα πως; Δηλαδή εγώ βλέπω, ακούω και πάλι δυσκολεύομαι και κάνω βλακείες, πώς αυτή η κοπέλα; Νομίζω από εκεί ξεκίνησε, δηλαδή το πρώτο ερέθισμα ήταν αυτό ότι εγώ ότι εγώ θέλω να βρω τρόπους πως μπορώ αυτά τα άτομα να τα βοηθάω να, σε αυτό που κάνουν, να τα ενισχύω περισσότερο.

E: Ωραία. Άρα προκύπτει από εκεί η πρώτη επαφή με τον εθελοντισμό, με μουσικοθεραπεία και μουσική;

P: Ναι. Και με δράσεις μέσα στο σύλλογο.

E: Εκεί ασχολήθηκες με ενήλικες;

P: Ναι. Εκεί ήτανε με ενήλικες. Στην πορεία, βρέθηκα λόγω επαγγέλματος στη Μυτιλήνη όπου ξέραμε την κατάσταση που επικρατεί στη Μυτιλήνη ειδικά από το 2015 και μετά, εγώ πήρα

το 2017-2018, δούλευα στο ειδικό σχολείο της Μυτιλήνης εκείνη τη χρονιά, οπότε επειδή έψαχνα και εγώ η ίδια να δικτυωθώ και για να βοηθήσω τα παιδιά του σχολείου, να τους φέρω κι άλλους ανθρώπους πέρα από εμένα, να τους γνωρίσουν μουσικές και τέτοια, γνώρισα μία κοπέλα η οποία έχει δημιουργήσει τις γέφυρες τέχνης η οποία ασχολείται, κάνει μουσική στα παιδιά εκεί πέρα, ξεκίνησε από τους πρόσφυγες, στο camp των προσφύγων και το τελευταίο διάστημα ασχολείται με τους Ρομά, οπότε γνωρίστηκα μαζί της, την έφερα στο σχολείο να κάνουν κάποια πράγματα με τα δικά μου τα παιδιά και έτσι προέκυψε ότι πήγαινα και εγώ μαζί της, πήγα έκανα κάποια εργαστηριακά μαθήματα μέσα στο Καρατεπέ για να δείξω στα παιδιά τι είναι η κιθάρα, πως παίζουμε κιθάρα, πως πιάνουμε την κιθάρα, στην ουσία προσπαθούσα να δώσω στα παιδιά ερεθίσματα από διάφορα μουσικά όργανα και το πως αυτά παίζονται, τι ήχους βγάζουν, τι δυνατότητες έχουν, πως μπορούμε να τα χρησιμοποιήσουμε και να περάσουμε καλά με όλο αυτό, δηλαδή να τους παίζουμε, να πάρουν τα όργανα στα χέρια τους, να δούνε πως είναι και οι ίδιοι και όλο αυτό μετά να το χορέψουμε να το ζωγραφίσουμε να το συζητήσουμε, να κάνουμε διάφορα πράγματα με βάση αυτό.

E: Άρα τα παιδάκια που συμμετείχαν ήταν παιδιά από το ειδικό σχολείο;

P: Όχι στη δομή δεν ήταν παιδιά από το ειδικό σχολείο. Βέβαια δεν είχαμε παιδιά τα οποία φοιτούσανε στο ειδικό σχολείο που ήμουν. Ήταν πρόσφυγες, αλλά υπήρχανε μέσα παιδάκια τα οποία είχανε κάποιες αναπηρίες. Βέβαια δεν ξέρω για ποιους λόγους, νομίζω ήταν καθαρά γραφειοκρατικοί, δεν τα παρέπεμψαν στο ειδικό σχολείο. Δεν ξέρω τι γίνεται σε αυτό το κομμάτι γραφειοκρατικό νομίζω ήταν το θέμα, άδεια δεν είχανε, άσυλο, καλά αυτό ήτανε.

E: Άρα η δράση που έγινε με τις γέφυρες τέχνης αφορούσε παιδιά που είχανε έρθει με τις προσφυγικές ροές στη Μυτιλήνη σωστά;

P: Ναι.

E: Τι ηλικίες είχες;

P: Ήτανε παιδάκια από πέντε έξι χρονών έως δώδεκα-δεκατρία οι ηλικίες.

E: Δυσκολίες υπήρχαν με αυτή την ομάδα;

P: Κοίταξε η δυσκολία ήταν ok η γλώσσα σε πρώτη φάση αλλά νομίζω ότι και η μουσική είναι μια παγκόσμια γλώσσα με την οποία μπορείς να μεταφέρεις συναισθήματα αλλά και η αγκαλιά είναι μια παγκόσμια γλώσσα δε χρειάζεται κάτι άλλο (χαμογελάει...). Ξέρω ότι τα παιδιά είχανε θέματα συμπεριφοράς και επιθετικότητας αλλά στη μουσική δεν το έβγαλαν ποτέ αυτό.

Νομίζω ότι σε αυτή τη φάση ήτανε που ηρεμούσανε, που πραγματικά αισθανόντουσαν απελευθερωμένα, ότι δεν είναι κάποιος εδώ για να μας κρίνει γι αυτό που θα πούμε η που θα κάνουμε αλλά θα μπορούν να κάνουν ότι θέλουν. Όχι ήταν η δομή έτσι, με αυτό τον τρόπο δομημένη επειδή τα παιδιά ζούσαν κιάλας στο Καρατεπέ, δεν είχαμε και δυσκολίες στο να τα μαζέψουμε, να έρθουνε, οπότε ερχόντουσαν με τεράστια χαρά τα παιδιά σε όλο αυτό το πράγμα.

E: Έκαναν κι άλλες δραστηριότητες εκεί; Και άλλα προγράμματα;

P: Ό,τι μπορούσαν να προσφέρουν οι ΜΚΟ και οι εθελοντές. Γιατί είχαμε το πρωί κάποιους που πήγαιναν και διάβαζαν μαζί τους και μετά ό,τι προσέφερε αυτός ο σύλλογος που έκανε η Α, οι γέφυρες τέχνης.

E: Άρα πιθανά και η τέχνη και άλλα καλλιτεχνικά εργαστήρια, είχε και άλλα καλλιτεχνικά μέσα;

P: Από όσο ξέρω εγώ όχι. Κάποιος άλλος δηλαδή όχι. Αυτό που έκανε και η Α είναι ότι μου ζήτησε να παρουσιάσω το όργανο το δικό μου, θα παίξω στα παιδιά, θα τους αφήσω να παίξουν κάποια απλά πράγματα πάνω στην κιθάρα. Αμέσως μετά από τη μουσική, οι ίδιοι που κάναμε μουσική λειτουργούσαμε και ένα άτυπο εργαστήριο ζωγραφικής γιατί δεν ήμουνα εικαστικός, προσπαθούσαμε στην ουσία όλο αυτό που κάναμε με τη μουσική να το μεταφέρουμε με χρώματα στο χαρτί πιο πολύ για να καταλάβουμε την ψυχοσύνθεση των παιδιών βάση των χρωμάτων που θα χρησιμοποιούσαν και όλα αυτά και στο τέλος λειτουργούσε και κουζίνα, δηλαδή πάντα κάτι υπήρχε για να κεράσουμε στα παιδιά. Προσπαθούσε να καλύψει και αυτό το κομμάτι της σίτισης.

E: Άρα εκεί προέκυψε να πας γιατί είχες κάποια γνωστή κοπέλα.

P: Δεν ήταν καν γνωστή μου δηλαδή όπως ψαχνόμουνα εγώ για να φέρω όπως η Α, έφερνε διάφορα άτομα μουσικούς από διάφορα μουσικά όργανα για να γνωρίσουν τα παιδιά αυτά και κάτι διαφορετικό, α και τώρα θυμήθηκα υπάρχει ένας μουσικός ο Θ, ο οποίος παίζει αρχαιοελληνική άρπα, και είχε φέρει η Α, τον Θ, στη Μυτιλήνη, τον οποίον εγώ τον ήξερα από τη Θεσσαλονίκη αλλά δεν είχα ποτέ επικοινωνία μαζί του και επειδή ήξερα ότι ήρθε ο Θ, επικοινωνήσα εγώ βρήκα την Α, και επικοινωνήσαμε και της είπα ότι θέλω να πει στον Θ, να έρθει στο σχολείο και να παρουσιάσει όλο αυτό στα παιδιά, αφού ήρθαμε με τον Θ, και κάναμε την παρουσίαση στους δικούς μου μαθητές ξεκίνησα μετά να πηγαίνω και εγώ στη δομή που είχε δημιουργήσει η Α, και κάποια στιγμή είχαν δημιουργήσει και κάτι, κάποιες κυρίες από

την Ισπανία μουσική και πάλι ήρθανε στο σχολείο, δηλαδή εκείνη τη χρονιά ανταλλάξαμε καλλιτεχνικές δράσεις η μία στην άλλη (γελάει...).

E: Με έναν τρόπο δηλαδή κάπως προέκυψε αυτό...

P: Βασικά πιο πολύ από την ανάγκη να κάνω πιο πλούσιο το μάθημα στα παιδιά μου, ψαχνόμενη εγώ για να δημιουργήσω κάτι καλύτερο στα παιδιά στο σχολείο, προέκυψε αυτό.

E: Ωραία, άρα κάποιες από τις δυσκολίες είπες ότι ήταν η γλώσσα, δυσκολίες σε σχέση με το χώρο είχες; Το πλαίσιο; Τη διαδικασία; Τον αριθμό των παιδιών;

P: Όχι στον αριθμό των παιδιών δεν είχα ιδιαίτερη δυσκολία γιατί το δουλεύαμε με τμήματα τα οποία ήταν γύρω στα δέκα παιδιά το καθένα, δηλαδή φαντάσου ότι ήταν γύρω στα τρία με τέσσερα τμήματα κάθε φορά. Η δυσκολία ήταν ότι οι χώροι ήτανε μέσα σε κοντέινερ, ζέστη πολύ, και είχαμε στην αρχή τουλάχιστον είχα δυσκολία στο να μπω στο χώρο στο Καρατεπέ γιατί το Καρατεπέ ήτανε κλειστή δομή φιλοξενίας οπότε έπρεπε να λυθεί το διαδικαστικό για να μπορώ να μπαινοβγαίνω με άνεση, αυτές ήταν οι δυσκολίες. Ως προς τη διαδικασία όχι δεν υπήρχαν κάποιες άλλες δυσκολίες.

E: Αυτά τα παιδιά λοιπόν προέρχονταν από διάφορες εθνικότητες και επίσης ήτανε και λίγο μικτά και επίσης δεν ήτανε μία κατηγορία ξέρω εγώ, είχες από προσχολική μέχρι πόσο; Μέχρι γυμνάσιο ας πούμε;

P: Μέχρι δώδεκα-δεκατρία φυσιολογικά είναι οι πρώτες τάξεις του γυμνασίου αυτές ναι, έκτη με πρώτη γυμνασίου.

E: Γενικώς πόσες συναντήσεις είχατε;

P: Εγώ δούλεψα μαζί τους γιατί μετά έφυγα από τη Μυτιλήνη, αυτό είναι το κακό του να αλλάζεις πολλά μέρη, εγώ δούλεψα μαζί τους από τέλη Φεβρουαρίου αρχές Μαρτίου, περίπου μέχρι το Μάιο.

E: Άρα περίπου ένα τρίμηνο.

P: Ναι πήγαινα δύο φορές την εβδομάδα, ναι. Δηλαδή φαντάσου ότι τελείωσε ο κύκλος, δηλαδή το εργαστήριο που αφορούσε την κιθάρα κράτησε περίπου ένα μήνα, απλά πήγαινα μετά πολύ υποστηρικτικά και για τους υπόλοιπους.

E: Το διάστημα αυτό μπορείς να θυμηθείς κάποιους μετασχηματισμούς στα παιδιά; Στα τμήματα; Κάποιες αλλαγές;

P: Καταρχήν η μεγαλύτερη αλλαγή ήταν στην αποδοχή που είχαν σε εσένα, ενώ στην αρχή ήτανε πολύ κλειστά και μαζεμένα και φοβισμένα και σε κοιτούσανε λίγο περίεργα και τέτοια το πως λύθηκαν μετά αυτά τα παιδιά.

E: Η αποδοχή μόνο σε σένα ή και στα άλλα και στα υπόλοιπα;

P: Μεταξύ τους είχανε αποδοχή γιατί ζούσανε και στον ίδιο χώρο, δηλαδή φαντάσου ότι σε εισαγωγικά η λέξη, ζούσαν σε ένα στρατόπεδο, οπότε ήταν όλη την ημέρα μαζί, αποδοχή υπήρχε έτσι κι αλλιώς μαζί τους. Το θέμα είναι πως θα αποδεχτούνε εσένα που πας. Οπότε ο μεγαλύτερος μετασχηματισμός ήτανε εκεί. Το πως ήταν οι πρώτες συναντήσεις μαζί τους, ξέρεις με αυτό το κάθομαι και λίγο, κάνω και το καλό παιδί ενώ δεν είμαι, (γέλια...) γιατί περιμένω να δω πως αντιδράσεις και εσύ, και το πως λύνονταν μετά και σου βγάζανε και συναίσθημα και αγάπη και όλο αυτό.

E: Μετασχηματισμούς σε σχέση με τη γλώσσα; Καταρχάς μιλάγανε καθόλου αγγλικά ή ελληνικά;

P: Κάποια μιλάγανε πολύ λίγα αγγλικά, κάποια λίγα ελληνικά, κοίταξε είναι κάποιες ηλικίες που είναι πολύ εύκολο αυτά τα παιδιά να χαωθούνε. Όταν στο σπίτι ξέρω εγώ μιλάνε μία γλώσσα και ξαφνικά πάνε κάπου αλλού που μιλάνε άλλη γλώσσα, αυτό που να ακούνε και τα αγγλικά, μιλάμε και για πολλά αυτά ήτανε και μουσουλμάνοι, αναγκαστικά κάνουνε και ένα κοράνι σε μια άλλη γλώσσα, δηλαδή γίνεται ένα χάος μες το κεφάλι τους στο θέμα της γλώσσας.

E: Ήτανε σε σχολεία ένταξης; Αυτά φοιτούσαν σε σχολεία ένταξης;

P: Ναι ναι αυτά ήταν σε σχολεία τέτοια.

E: Μπορώ να ανακαλέσεις καθόλου στη μνήμη σου από αυτές τις ομάδες που είχες χοντρικά, πόσα ήτανε σε σχολεία, σε δομές ένταξης;

P: Νομίζω ότι ήμασταν γύρω στα τριάντα παιδιά, τα δέκα περίπου πρέπει να πηγαίνανε.

E: Το ένα τρίτο ας πούμε.

P: Ναι.

E: Και αντίστοιχα σπαστά ελληνικά άκουγες σε αντίστοιχο ποσοστό;

P: Όχι ιδιαίτερα. Βέβαια αυτό που δε γνωρίζω ήταν το πόσο καιρό ήταν στον τόπο αυτό, αυτό δεν το έμαθα, γιατί λογικά και κάθε παιδί ήταν διαφορετικό δηλαδή δεν είχαν έρθει όλα μαζί,

οπότε δεν ξέρω πραγματικά πόσο καιρό ήταν στον τόπο το κάθε παιδί για να μπορέσω να δω τι γίνεται σε αυτό το κομμάτι.

E: Αλλαγές στις ομάδες είχες ή ήταν σταθερές οι ομάδες;

P: Στη συγκεκριμένη δομή επειδή τα παιδιά ήτανε μέσα και όλα μαζί, την περίοδο που εγώ ήμουν δεν είχα αλλαγές, δηλαδή δεν έφυγαν παιδιά να πάνε κάπου αλλού, για μετεγκατάσταση και να έρθουν κάποια άλλα. Ήταν ένας συγκεκριμένος πληθυσμός που εγώ δούλευα με αυτόν.

E: Άρα είδες σε όλους του συμμετέχοντες ας πούμε διαφορές, σημαντικές διαφορές σε σχέση με την κοινωνικοποίηση;

P: Κοινωνικοποίηση ναι και για μένα αυτό που έκανε η Α και ήταν το πιο σημαντικό πιο πολύ από τα υπόλοιπα ήταν να βρει φαγητό στα παιδιά και αξιοπρεπή ρουχισμό, δηλαδή δε δεχόταν να είναι ξυπόλητα σε καμία περίπτωση. Νομίζω ότι πιο πολύ δούλεψα συγκεκριμένα σε αυτό το κομμάτι και δούλεψε μέσω της τέχνης για αυτό, δηλαδή έβαλε την τέχνη μπροστά για να μπορέσει να περάσει το να είναι το παιδί αξιοπρεπές ντυμένο του φέρνει και μια κοινωνική αποδοχή που είναι πάρα πολύ σημαντική.

E: Βέβαια. Άκουσε τις ανάγκες, τις βασικές τους ανάγκες.

P: Ακριβώς.

E: Και όχι την τέχνη για την τέχνη.

P: Όχι σε καμία περίπτωση, δεν την ενδιέφερε να παράγει έργο τέχνης από εκεί πέρα μέσα. Την ενδιέφερε μέσω της τέχνης να βοηθήσει τα παιδιά και εγώ ας πούμε στο πως δούλεψα, δούλεψα με έναν απώτερο στόχο στο μυαλό μου στο βάθος στο ότι δίνω κάτι σε αυτά τα παιδιά, τους γνωρίζω κάτι που ίσως κάποια από αυτά, κάποια στιγμή στη ζωή του να θυμηθεί ότι έκανε αυτό να το ανακαλέσει, να το ψάξει και να είναι καλά να φτιάξει τη ζωή του και να πει ότι αθυμάμαι ότι μου είχε αρέσει πάρα πολύ η κιθάρα, θέλω να κάνω μαθήματα, μετά από χρόνια φυσικά γιατί μέχρι να στρώσουν οι καταστάσεις αυτών των ανθρώπων καταλαβαίνουμε ότι δε γίνεται από τη μια στιγμή στην άλλη.

E: Ναι προφανώς. Οι σχέσεις που ανέπτυξες με τους εθελοντές στο χώρο; Είχατε επικοινωνία με τους υπόλοιπους εθελοντές, κάνατε κάποιες κοινές δράσεις; Είχατε αναπτύξει κάποιες σχέσεις;

P: Ξέρεις για μένα μπαίνει πάντα και αυτό το κομμάτι την περίοδο αυτή της νομαδικότητας. Δηλαδή εγώ αισθανόμουν σε έναν τόπο ότι με το που πήγαινα να φτιάξω σχέσεις έπρεπε να

φύγω οπότε... Προφανώς φταίω και εγώ σε αυτό το κομμάτι, ότι δεν επιδίωξα να τις κάνω πιο βαθιές τις σχέσεις με αυτούς τους ανθρώπους. Με τη λογική αυτή ότι εγώ σε λίγο καιρό θα φύγω. Δηλαδή λειτουργούσε και για μένα ίσως λίγο μέσα μου αρνητικά το γεγονός ότι θα φύγω οπότε δεν έμπαινα στη λογική να αναπτύξω ιδιαίτερες σχέσεις με τους άλλους εθελοντές από εκεί μέσα.

E: Πιθανά να είναι και ένας μηχανισμός άμυνας αυτός έτσι;

P: Ναι σαφώς, νομίζω πως ναι, γιατί ξέρεις γιατί κουβαλάς πάντα ότι δένεσαι με τους συναδέλφους, δένεσαι με τα παιδιά, το φέρεις και το κουβαλάς βαρύ αυτό το πράγμα οπότε ναι νομίζω ότι είναι και λίγο άμυνα να προσπαθείς να περιορίσεις το δέσιμο με άλλες επαφές ακριβώς για να έχεις και λιγότερο πόνο μετά. Βέβαια έχω να πω ότι τελικά από τη Μυτιλήνη που ήμουν μόνο ένα χρόνο εκεί έχω κρατήσει τις περισσότερες επαφές με ανθρώπους (χαμογελάει...).

E: Άρα πιθανά και οι δύσκολες συνθήκες να παίζουν και ένα ρόλο, μάλλον δημιουργούν ανάγκες επικοινωνίας περισσότερο. Άρα γενικώς με τους εθελοντές δεν είχες πολλές σχέσεις.

P: Δε συμμετείχα σε διαδικαστικά κομμάτια εγώ, σε συζητήσεις που είχανε και άλλα, πήγα για να κάνω ένα εργαστήριο, οπότε πήγα για ένα πολύ συγκεκριμένο σκοπό, δεν πήγα για το διαδικαστικό κομμάτι, για τις συνελεύσεις, πράγματα και άλλα. Άσε που ήταν η δομή έτσι που ήταν ΜΚΟ που ήταν από το εξωτερικό, οι οποίες είχανε άλλη δομή, πηγαينوερχόντουσαν είχαν άλλη δομή, δεν ήταν καθαρά θέμα αλληλεγγύης.

E: Ωστόσο στον προηγούμενο σύλλογο που ήσουν εθελόντρια είχατε αναπτύξει σχέσεις με τους εθελοντές;

P: Ναι, εκεί πρώτα αναπτύχθηκαν σχέσεις με τους ανθρώπους και έπειτα δημιουργήθηκε ο σύλλογος.

E: Μετασχηματισμούς σε εκείνες τις ομάδες μπορείς να διαπιστώσεις στις συμμετέχουσες γυναίκες του συλλόγου που ήταν στα προγράμματα, στα εργαστήρια είδες αλλαγές καθόλη τη διάρκεια των προγραμμάτων;

P: Κοίταξε από το συγκεκριμένο σύλλογο εγώ απογοητεύτηκα η αλήθεια είναι και απογοητεύτηκα γιατί μπήκανε πολλά κομματικά μέσα στοιχεία. Οπότε ναι θα σου πω ότι είδα μετασχηματισμούς αλλά είδα μετασχηματισμούς αρνητικούς όχι προς το καλό, δηλαδή από ένα σημείο και μετά είδα να μπαίνουν μέσα κάποια συμφέροντα που εμένα δε με ενδιέφεραν

ή συμφέροντα μέσα από το σύλλογο, είδα να ξεκινάμε διαφορετικά και να καταλήγουμε κάπως διαφορετικά, το πολιτικό κομμάτι το οποίο εγώ σαν άνθρωπος δε μπορώ να το καταλάβω εγώ τουλάχιστον, γιατί όταν ξεκινούν να κάνουν κάτι το οποίο υποτίθεται κάτι σχετικό και θα λειτουργώ δημοκρατικά με συνελεύσεις κι όλα αυτά, γιατί να πρέπει να ακολουθήσω μια συγκεκριμένη πολιτική γραμμή για να περάσω αυτά που θέλω, οπότε οι μετασχηματισμοί που είδα ήταν προς το χειρότερο. Αποχώρησαν και πάρα πολλοί άνθρωποι από το σύλλογο αυτό για τους δικούς τους λόγους. Έχω κρατήσει κάποιες επαφές με ανθρώπους από κει, δηλαδή ακόμη αν κάτι χρειαστεί θα προσπαθήσω με όποιον τρόπο μπορώ να τους βοηθήσω, να κινήσω το δικό μου δίκτυο γνωριμιών για να βοηθηθούν κάποιοι άνθρωποι.

E: Αλλαγές σε σχέση με τους εθελοντές; Κάποιοι εθελοντές που να διαφοροποίησαν κάπως τον τρόπο που σκέφτονται; Ή όλο αυτό το πλαίσιο δε βοήθησε;

P: Δε νομίζω ότι βοήθησε, και η πλειοψηφία των γυναικών που συμμετείχαν ήταν και γυναίκες μεγάλης ηλικίας δηλαδή από τα πενήντα και πάνω οπότε από μια ηλικία και μετά είναι και δύσκολο να γίνουν και μετασχηματισμοί σε σκέψεις και σε συμπεριφορές ανθρώπων. Κακά τα ψέματα όσο μεγαλώνουν οι άνθρωποι γινόμαστε και λιγάκι πιο δύσκαμπτοι σε κάποια πράγματα. Δεν κατηγορώ οτιδήποτε ξέρω γω ότι κακώς πράξανε. Καλώς έπραξαν εγώ δε συμφωνώ μαζί τους, θεωρούσα ότι κάποια πράγματα έπρεπε να γίνονται με έναν τρόπο δημοκρατικό.

E: Ας ξαναπάμε λιγάκι στην άλλη ομάδα, η δουλειά με αυτή τη διαπολιτισμική ομάδα παιδιών κατά πόσο θεωρείς ότι σου έδωσε πράγματα πρώτον και δεύτερον κατά πόσο άλλαξε και την ίδια τη δουλειά σου, αν βοήθησε τη δουλειά σου με τα παιδιά της ειδικής, αν σου ξεκλείδωσε πράγματα για τη δουλειά.

P: Το βασικότερο που με βοήθησε αυτή η δουλειά με τα παιδιά από τη διαπολιτισμική ήταν ακριβώς ότι δεν είχαμε την ευκολία της επικοινωνίας της λεκτικής και εκεί κατάλαβα ότι και η σιωπή τελικά είναι πολύ σημαντική. Ενώ πρώτα έμπαινα μέσα πολύ έτσι στα παιδιά στο σχολείο και έλεγα και τώρα θα δουλέψουμε και αυτό και εκείνο, και το θεραπευτικό για να πετύχουμε μετά το άλλο, θεωρώ ότι με χαλάρωσε και εμένα από την άποψη ότι κατάλαβα ότι κάθε χρόνο θα πρέπει να μένουμε μόνο σε συναισθηματικό επίπεδο. Καλή και η δουλειά αλλά το συναίσθημα τελικά έχει αυτό που δίνεις στα παιδιά χωρίς λέξεις είναι τελικά πιο σημαντικό. Δηλαδή δούλευα πολύ με τετραγωνάκια και ακόμα το κάνω...

E: By the book...

P: Ναι ότι τώρα θα κάνω αυτό για να πετύχω αυτό ακριβώς επειδή τα παιδιά χρειάζονται στην ειδική αγωγή ρουτίνα, έχω μπει και εγώ σε μια ρουτίνα που δημιουργώ τη ρουτίνα τους οπότε με χαλάρωσε λίγο σε αυτό. Δηλαδή σκέφτομαι και λέω μια χαρά άστο δεν πειράζει, και να μη γίνει σήμερα μάθημα η συζήτηση είναι πιο εποικοδομητική. Ή το να πάρουμε ο ένας τον άλλο αγκαλιά είναι πολύ πιο σημαντικό από το να κάνουμε οτιδήποτε άλλο.

E: Σαν να μετασχημάτισες τους ίδιους σου τους στόχους;

P: Ναι.

E: Τους στόχους της διδασκαλίας;

P: Ναι.

E: Και επί της ουσίας αυτό που καταλαβαίνω εγώ και θα ήθελα να μου το επιβεβαιώσεις αν ισχύει είναι ότι έβαλες σε αξιολογική προτεραιότητα το κομμάτι της συναισθηματικής νοημοσύνης σε σχέση με το γνωστικό κομμάτι ας πούμε.

Σ: Ακριβώς. Και ξεκόλλησα από την τέχνη. Δε χρειάζεται τα πάντα να παράγουν τέχνη. Μπορώ να χρησιμοποιήσω την τέχνη για να βγάλω άλλα πράγματα.

E: Ξεκόλλησες από την αυτοαναφορικότητα της τέχνης; Την τέχνη για την τέχνη και μπήκες στη διαδικασία της τέχνης ως εργαλείο ας πούμε, ως τρόπο...

P: Ότι θα χρησιμοποιήσω την τέχνη με τέτοιο τρόπο ώστε να την κάνω εργαλείο να ξεκλειδώσω ας πούμε συναισθήματα και δε θα μείνω στην τέχνη, θα μείνω στο συναίσθημα γιατί αυτό έχει μεγαλύτερη αξία τελικά από την τέχνη, τουλάχιστον έτσι το βλέπω εγώ.

E: Μήπως αν το καλοσκεφτούμε τελικά κιάλας γιατί αυτό είναι και ένα ερώτημα γενικώς της διαδικασίας και της έρευνας. Κατά πόσο τέχνη χωρίς συναίσθημα μπορεί να υπάρξει ή αν θες αυθεντική εκφραστικότητα και δημιουργικότητα χωρίς το συναίσθημα. Ποια είναι η θέση σου σε σχέση με αυτό; Μπορεί να υπάρξει τέχνη χωρίς αυτό; Καλλιτεχνική δημιουργία;

P: Καταρχήν να σου ξεκαθαρίσω ότι είμαι από αυτούς τους ανθρώπους που διαφωνούν κάθετα ότι η τέχνη και ειδικά η μουσική έχει μαθηματικά. Εντάξει; (χαμογελάει...) γιατί πολύ το ακούω αυτό και πραγματικά... Η τέχνη είναι συναίσθημα, αν δεν έχει συναίσθημα, δηλαδή το βλέπεις και εσύ από τον εαυτό σου, και εσύ μουσικός είσαι και το βλέπεις ότι σαν επαγγελματίας θα κάνεις κάποια πράγματα γιατί είναι η δουλειά σου, πόσες φορές όμως έχεις παίξει τα τελευταία χρόνια γιατί πραγματικά γουστάρεις εσύ; (μεγάλη σιωπή...). Άλλο είναι να διεκπεραιώνεις πράγματα καθαρά τεχνικά και επαγγελματικά και άλλο με την ψυχή σου. Ούτε

συμφωνώ με την τέχνη για την τέχνη δηλαδή να κάνουμε τέχνη για να κάνουμε τέχνη για να την καταλαβαίνουμε μεταξύ μας. Ναι, μπράβο να χειροκροτηθούμε κιόλας και είμαστε πολλοί καλοί μπράβο μας. Το βασικότερο για μένα στην τέχνη, ειδικά αν μιλάμε για ευάλωτες κοινωνικά ομάδες είναι τα ίδια τα παιδιά να αισθάνονται καλά μέσα σε αυτό, αυτοί που συμμετέχουν. Δηλαδή το ότι θα πάρεις μία ομάδα, είτε αυτή είναι προσφυγόπουλα, είτε είναι ΑΜΕΑ, είτε είναι Ρομά και θα τους βάλεις σε μια νέα διαδικασία παιχνιδιού με τη μουσική, είτε με το θέατρο είτε με οτιδήποτε, πρώτα από όλα είναι οι ίδιοι να περάσουν καλά. Και ας μη βγει ποτέ ούτε ο πίνακας, ούτε η παράσταση, το θέμα είναι η διαδικασία. Πέρασαμε καλά μέσα από αυτό; Τι μας μένει στο τέλος; Μας μένει ευχάριστο συναίσθημα; Διδάχθηκα κάτι μέσα από αυτό; Ας πούμε διδάχθηκα να σέβομαι το διπλανό μου; Έμαθα μέσα από τη μουσική να πρέπει να περιμένω να ακούσω τον άλλο τι θα παίξει και μετά να παίζω και εγώ; Αντίστοιχα στο θέατρο σέβομαι ότι θα πρέπει να πει ο άλλος την ατάκα του και μετά να απαντήσω εγώ; Που αν το θες μια προέκταση αυτό σημαίνει να μάθω να σέβομαι τους ανθρώπους να μάθω να τους ακούω και μετά να μιλάω; Νομίζω ότι αυτό έχει μεγαλύτερη αξία από οτιδήποτε άλλο. Προσωπικά δε με ενδιαφέρει αν θα βγουν να παίζουν τέλεια το κομμάτι στα μεταλλόφωνα ή στα ξυλόφωνα ή αν θα τραγουδήσουν ή αν θα πιάσουν τη νότα σωστά. Με ενδιαφέρει να περάσουν καλά μέσα από αυτό.

E: Μίλησες για το ότι η επαφή με τη διαπολιτισμική σε βοήθησε και στο κομμάτι της ειδικής...

P: Ναι γιατί προσπαθούσα να μπω και πολύ θεραπευτικά στην ειδική τυπικά μέσα από τη μουσική γιατί τουλάχιστον αυτό που εγώ διαπιστώνω είναι ότι μπορείς να δουλέψεις και εργοθεραπευτικά με αυτά τα παιδιά, δεν είμαστε εργοθεραπευτές εννοείται αλλά κάποια πράγματα λειτουργούν και εργοθεραπευτικά και λογοθεραπευτικά και μουσικοθεραπευτικά, οπότε ήμουν πολύ προσηλωμένη να θέτω στόχους- να μου πεις σε κυνηγάει και ένα σχολείο που βάζει στόχους, αναλυτικά προγράμματα που θα πρέπει να στηρίξεις και να βοηθήσεις και άλλα. Οπότε ήμουν πολύ προσηλωμένη σε σχέση με τους στόχους που έθεσα στο τέλος της χρονιάς να έχω και ένα αποτέλεσμα ή έστω και μισό ξέρω γω. Και νομίζω ότι έχανα και την ουσία που ήταν να περάσουν καλά και τα παιδιά και εγώ και έμενα πιο πολύ στο να βγάλουμε αυτό ξέρω γω.

E: Αν λοιπόν τώρα τα βάλεις κάτω σε μία διαλεκτική κατάσταση το διαπολιτισμικό group και το group παιδιών της ειδικής, που μπορείς να βρεις ομοιότητες στις ανάγκες των δύο τμημάτων, στο πως λειτούργησες εσύ, κάποιες ομοιότητες.

P: Καταρχήν και οι δύο κατηγορίες παιδιών θέλουνε πάρα πολύ αγάπη και αποδοχή. Στη δε ειδική αγωγή ξέρουμε πως η κοινωνία συμπεριφέρεται σε αυτά τα παιδιά και στο πως τα βλέπει. Δυστυχώς είμαστε βαθιά στο θέμα αποδοχής των ατόμων με ειδικές ανάγκες σαν χώρα. Το ίδιο χρειάζεται και το προσφυγόπουλο όμως, χρειάζεται αποδοχή από την κοινωνία. Είναι η αποδοχή, για μένα θα έρθει πρώτα η αποδοχή, δεν ξέρω δεν μπορώ να διαλέξω, είναι και η αγάπη στη μέση, βλέπεις ότι πραγματικά έχουν ανάγκη για αγκαλιά. (μεγάλη σιωπή...) Και οι δύο κατηγορίες...

E: Για επαφή εννοείς, για απτική, ότι μία αίσθηση έχει πολλές ανάγκες και αυτή είναι η αφή. Το δουλεύει αυτό η ίδια η μουσική πιστεύεις;

P: Την αφή;

E: Την αφή και πως μπορεί να τη δουλέψει. Για παράδειγμα στην έρευνα μελετάται το κομμάτι της μουσικοκινητικής αγωγής Orff που έχει μέσα και την κίνηση πολύ και το λόγο, το ρυθμό και τα όργανα φυσικά, τη φωνή αλλά έχει πολύ και την κίνηση. Στοιχεία κίνησης ενέταξες; Στοιχεία της μουσικοκινητικής ενέταξες;

P: Ναι είναι σαν παιχνίδι αυτό εννοείται. Κάνεις μουσικοκινητική σαν παιχνίδι στην αρχή για να το οδηγήσεις εκεί που θέλεις εσύ μετα.

E: Άρα με κέντρο το παιχνίδι.

P: Ναι.

E: Τι είναι για σένα παιχνίδι; Γιατί αυτός ο όρος χρησιμοποιήθηκε από όλους τους εθελοντές και γενικώς από όλους τους συνεντευξιαζόμενους στην έρευνα, αυτή την ερώτηση την κάνω και σε σένα. Γιατί έχει αυτή τη δύναμη το παιχνίδι.

P: Κοίταξε για μένα το παιχνίδι, ε, είμαι ακόμα από τους ανθρώπους που στη ζωή τους δε λένε πάω να δουλέψω, λένε πάω να παίξω (χαμογελάει...). Οπότε πιστεύω ότι είναι το Α και το Ω στη ζωή μου το παιχνίδι και πιστεύω ότι είμαστε πάρα πολύ τυχεροί σε αυτό γιατί οι μουσικοί παίζουμε.

E: Σωστά!

P: Οπότε νομίζω ότι είναι το Α και το Ω στις ζωές μας. Δε λες πάω στη δουλειά, λες πάω να παίξω.

E: Τι έχει μέσα του και έχει τέτοια δύναμη το παιχνίδι;

P: Ίσως έχει, ε, στο παιχνίδι είμαστε λιγότερο σοβαροί, μπορούμε να γίνουμε πιο παιχνιδιάρικες, βέβαια αν το πας επαγγελματικά δεν ισχύει και πολύ αυτό...

E: Μετά έρχεται η καταστρατήγηση του παιχνιδιού...

P: Ναι, νομίζω ότι γίνεσαι περισσότερο παιχνιδιάρης, όλη αυτή η καλή διάθεση σε κάνει να βγάζεις κάποια πράγματα στην επιφάνεια που σε άλλες συνθήκες και σε άλλα επαγγέλματα δεν τα βγάζεις, δηλαδή εγώ το βλέπω και με τα παιδιά στο σχολείο όταν κάνουμε συζητήσεις για διάφορα θέματα μέσω της μουσικοθεραπείας και για να τους ξεκλειδώσω και να τους δώσω και το ερέθισμα να ξεκινήσουν και αυτοί θα μιλήσω να τους πω κάτι για εμένα, δηλαδή θα τους μιλήσω για ένα βίωμα μου για κάτι να τους κάνω αμέσως και αυτούς να αναθαρρέψουνε, νομίζω δηλαδή ότι τι παιχνίδι σε κάνει λίγο πιο, πως το λένε, λίγο πιο αυθόρμητο ίσως, έξω καρδιά.

E: Και πιθανά μπορεί να βοηθήσει στο να ξεπεραστούν κάποια όρια, κάποια εμπόδια όπως για παράδειγμα η γλώσσα, ή εμπόδια που μπορεί να έχει η ειδική αγωγή.

P: Η γλώσσα, η κινητικότητα που πολλές φορές δεν υπάρχει στην ειδική αγωγή ναι σαφώς και ξεπερνιούνται μέσα από το παιχνίδι.

E: Ωραία. Ας πάμε τώρα λίγο σε προσωπικό επίπεδο, ανακαλώντας τις δύο εθελοντικές σου μεγάλες δράσεις...

P: Θα ήθελα να σου πω και κάτι άλλο το οποίο το βίωσα πέρυσι, το βίωσα σε καθαρά επαγγελματικό επίπεδο, κάποια στιγμή μου ζητήθηκε από το σχολείο, για το ότι θα έρθουνε παιδιά, ασυνόδευτα προσφυγόπουλα από μία δομή στη Ν. Σμύρνη, δομή φιλοξενίας, και θέλουμε να δημιουργήσεις ένα εργαστήριο με δικά μας παιδιά και να εντάξεις μέσα και προσφυγόπουλα. Ήταν εκπληκτικό το είδα το σκηνικό μέσα σε λίγες ώρες, ήρθαν το πρωί τα παιδάκια, ήρθαν πέντε παιδάκια, τα τέσσερα ήταν αδερφάκια, δύο και δύο, ηλικίες από έξι μέχρι και δώδεκα-δεκατρία μέχρι εκεί, οπότε το είδα πάρα πολύ γρήγορα το έργο και είχε πάρα πολύ ενδιαφέρον, το πρωί ήρθαν κουμπωμένα και πως μέσα σε κλάσματα δευτερολέπτου μέσα από το παιχνίδι...Είχαμε δημιουργήσει δύο εργαστήρια ένα εργαστήριο μουσικής και ένα ζωγραφικής και τα κάναμε εναλλάξ και στο τέλος είχαμε γίνει μια μεγάλη ομάδα όλοι μαζί και παίζαμε. Λοιπόν τρελάθηκα με το πόσο γρήγορα τα παιδάκια αυτά μιλούσανε με τα παιδιά που είχαν έρθει, πόσο γρήγορα ξεκλείδωσαν τα παιδιά και πραγματικά έδειξαν τι ζιζάνια είναι!!! Και το πόσο γρήγορα ήρθε η αποδοχή, γιατί και τα προσφυγόπουλα που είχαν έρθει δεν είχανε ξαναδεί σαφώς παιδιά με εγκεφαλική παράλυση πάνω σε αμαξίδια, οπότε έβλεπες πάρα πολύ

γρήγορα το πως ήρθαν κουμπωμένα να δείξουν ότι είμαστε ευγενικοί, καλοί, ταυτόχρονα τι είναι αυτό που βλέπω απέναντί μου ξέρω γω, αυτή τη στιγμή, το παιδάκι αυτό γιατί δεν κουνιέται, γιατί δε μιλάει, γιατί είναι έτσι; Και πραγματικά μέχρι το μεσημέρι που φύγανε μέσα από το παιχνίδι το ασταμάτητο παιχνίδι για έξι ώρες, στο τέλος είδαμε την πλήρη αποδοχή, δηλαδή είδαμε να παίρνουνε μόνοι τους τα καρότσια να τρέχουνε και πάμε και εμείς θα βγούμε πρώτοι και γίναμε μια ομάδα! Πόσο γρήγορο ήταν όλο αυτό! Απλά αφήσαμε το παιχνίδι μέσω της τέχνης να δουλέψει αυτό από μόνο του.

E: Αλληλεπίδρασαν δηλαδή με τα παιδιά με ειδικές ανάγκες...

P: Ναι.

E: Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες πως αντιμετώπισαν τα άλλα παιδιά.

P: Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες τουλάχιστον στο δικό μας σχολείο και πλαίσιο, είναι πολύ συνηθισμένα να έρχονται επισκέπτες από άλλα πράγματα, από άλλα σχολεία και να κάνουνε δράσεις. Σαφώς δεν νομίζω να κατάλαβαν την έννοια του πρόσφυγα τόσο πολύ, τώρα δεν ξέρω και τι είχανε πει οι δασκάλες μέσα. Τα παιδιά αυτά έκαναν τη χαρά που κάνουν κάθε φορά που έρχεται κάποιος και συμπράττουν μαζί. Κοίτα το πιο εντυπωσιακό νομίζω ήταν για τα ασυνόδευτα της δομής που ήρθανε. Και το πόσο γρήγορα ξεκλειδώσανε, και το πόσο γρήγορα αποδεχθήκανε όλο αυτό το πράγμα και μπορώ να σου πω ότι το αποδεχθήκανε και πιο γρήγορα από τα παιδιά από την τυπική εκπαίδευση που μας έρχονται.

E: Άρα έκανες και τη σύγκριση με τα παιδιά της τυπικής. Ναι γιατί πιθανά λαχταρούν...

P: Και λαχταρούν και ίσως υποσυνείδητα καταλαβαίνουν ότι και αυτά τα παιδιά αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα κάποιο πρόβλημα που αντιμετωπίζω και εγώ, είναι παιδιά τα οποία έχουν ανάγκη από κοινωνική αποδοχή. Και ξέρεις στα παιδιά κάποια πράγματα λειτουργούν πολύ υποσυνείδητα δηλαδή χωρίς να πεις αμέσως αυτά ξέρουν το τι γίνεται. Όπως δηλαδή σου λέει εμένα με κοιτάνε περίεργα, αμέσως καταλάβανε νομίζω μεταξύ τους ότι και οι δύο έχουν κάποιο θέμα με την κοινωνική αποδοχή.

E: Ωραία. Αν δεν υπάρχει κάτι που δε θέλεις να μοιραστείς άλλο ας πάμε σε προσωπικό επίπεδο. Εσύ τι αλλαγές βίωσες από τον εθελοντισμό σε όλα τα επίπεδα.

P: Έμαθα να σέβομαι όλες τις απόψεις, το οποίο αυτό όχι ότι δεν τις σεβόμουνα... Μάλλον να το πω διαφορετικά, έμαθα να εκτιμώ τους ανθρώπους από όποια κατεύθυνση πολιτική κι αν προέρχονται. Ίσως μέχρι κάποια ηλικία στη ζωή μου έπαιζε πολύ σημαντικό ρόλο η πολιτική

ταυτότητα του καθενός. Πλέον δεν παίζει εκτός από ακραίες συνθήκες, δηλαδή δε μπορώ να συνεννοηθώ με ακροδεξιούς, δε θέλω καν να τους βλέπω ας πούμε, αλλά ήταν ένα πολύ σημαντικό δικό μου που ξεπέρασα, είναι ότι έμαθα να σέβομαι και να ακούω όλες τις πολιτικές απόψεις. Είτε συμφωνώ είτε διαφωνώ με αυτές. Οπότε ναι η πρώτη ειδικά εθελοντική δράση ήτανε πολύ σημαντική για μένα σε αυτό το επίπεδο. Από κει και στο εξής εκεί πέρα μέσα γνώρισα ανθρώπους που σημαίνει ότι δημιούργησα δίκτυα, υπό άλλες συνθήκες δε θα τους γνώριζα. Ίσως εξαιτίας της πρώτης συμμετοχής μου εθελοντικά στο χώρο αλληλεγγύης, δημιουργήθηκε και το θράσος που μου έλειπε για να πάω και να βρω μόνη μου αυτό τον άνθρωπο που ήταν στη Μυτιλήνη και να του πω θα κάνουμε αυτό και τέλος. Νομίζω ότι δε θα είχα το ίδιο θράσος σαν άνθρωπος.

E: Τη δυναμική.

P: Εντάξει εγώ ήμουν και αρκετά κλειστός άνθρωπος μέχρι κάποια ηλικία στη ζωή μου, οπότε νομίζω ότι η πρώτη μου εθελοντική δράση με βοήθησε να ξεκλειδωθώ και εγώ σαν άνθρωπος και να γίνω λίγο πιο θρασύς σε εισαγωγικά. Θρασύς όμως πάντα για να βοηθήσω είτε τη δουλειά μου, όχι για να βοηθήσω τη δουλειά μου, να βοηθήσω άλλα παιδιά ας πούμε, άλλους ανθρώπους.

E:Θρασύς με την έννοια της δυναμικής της επικοινωνίας και σε σχέση με τον τρόπο σκέψη, με την κοινωνική πραγματικότητα ας πούμε ότι μπόρεσες να δεις κάποια πράγματα εκ των έσω. Για παράδειγμα ακούμε για την προσφυγική κρίση, είναι άλλο να ακούς και άλλο να έχεις το βίωμα πιθανόν.

P: Κοίτα έτσι κι αλλιώς δεν ήμουν από τους ανθρώπους που απλά άκουσε προσφυγική κρίση γιατί και στη Θεσσαλονίκη πηγαινοερχόμουνά κάθε τρεις και λίγο στην Ειδομένη ας πούμε και βοηθούσαμε εκεί που περνούσαν τα караβάνια των ανθρώπων. Και μάλιστα ήμουν εκεί πολύ πριν πάνε οι ΜΚΟ και δημιουργήσουν το μπάχαλο εκεί που δημιουργήσανε. Τέλος πάντων άστο αυτό.

E: Ναι κι άλλα πράγματα που έχεις προσφέρει και δεν μου τα έχεις πει.

P: Μέχρι που μπήκαν οι ΜΚΟ μέσα και τα κάνανε...Οπότε για εμένα δεν ήταν η δομή με τα παιδιά στη Μυτιλήνη που είδα το προσφυγικό. Το είχα δει πολύ πιο πριν στη Θεσσαλονίκη γιατί και η Ειδομένη ήταν άλλη μια μεγάλη πίκρα των προσφύγων το πέρασμα αυτό και τα σύνορα που έκλεισαν και το τι έγινε εκεί πέρα για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. Νομίζω η εθελοντική προσφορά με έκανε να, το βασικό ήταν αυτό, να σέβομαι τους ανθρώπους από

όποιο πολιτικό μετερίζι κι αν προέρχονται και με έκανε να σκέφτομαι κάποια πράγματα περισσότερο πριν αποφασίσω, ακριβώς για αυτό το λόγο, επειδή γνώρισα περισσότερο κόσμο που σημαίνει ότι άρχισα να αξιολογώ τους ανθρώπους κάπως διαφορετικά.

E: Πάλι μιας μορφής αποδοχή, άνοιγμα κατά μία έννοια, ενεργοποίηση περισσότερο του διαλόγου, της επικοινωνίας...

P: Ναι.

E: Τι όνειρα έχεις για το μέλλον;

P: Κάποια στιγμή θέλω να δημιουργήσω οικογένεια και μια επαγγελματική αποκατάσταση, να πάψουμε πλέον να είμαστε με συμβάσεις.

E: Μια σταθερότητα.

P: Επαγγελματικά να είναι λίγο πιο σταθερά τα πράγματα στη ζωή μας για να μπορέσουν να έρθουν και τα υπόλοιπα, και η οικογένεια και όλα τα υπόλοιπα.

E: Εθελοντισμό θα ξαναέκανες;

P: Ναι αλλά μόνο σε παιδιά πλέον. Και σε ομάδες που μπορώ να βοηθήσω μέσω αυτού που ξέρω να κάνω, μέσω της τέχνης, αν μου πεις πήγαινε να κάνεις κάτι άλλο εθελοντικά δε νομίζω να πάω να το κάνω, δεν έχω την υπομονή, και δε μου λέει και κάτι. Εμένα με ενδιαφέρει να μπορέσω να βοηθήσω μέσω αυτού που ξέρω να κάνω. Αλλά να μπω υποψήφια σε κάποιο κόμμα ποτέ, έστω και εθελοντικά δεν υπάρχει περίπτωση.

E: Ευχαριστώ πολύ.

P: Ευχαριστώ κι εγώ.

Παράρτημα 2° - Παραθέματα ημερολογίου ερευνητή

Απομαγνητοφωνήσεις συζητήσεων με την ομάδα – Έντυπα.

Σημειώσεις πρώτου τριμήνου έρευνας.

Σεπτέμβριος 2019

Πολλά τηλέφωνα και συναντήσεις με αρμόδιους φορείς, Μ.Κ.Ο με επίκεντρο τη μουσική παιδαγωγική και πρόσφυγες. Διαφορετική οπτική και διαδικασία, δε φαίνεται να ταιριάζει με το αντικείμενο της έρευνας και την έννοια της μουσικής στην κοινότητα. Επικοινωνία με Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού και οργάνωση της πρώτης συνάντησης. Ολοκλήρωση σεμιναρίων, εργαστηρίων και επαφών με Δίκτυο. Προσαρμογή...

Οκτώβριος 2019

Ήρθαν τα πρώτα παιδιά στα εργαστήρια. Έχω μεγάλη δυσκολία με τον «ανοιχτό» χαρακτήρα του φορέα και της πόρτας, της ανοιχτής μου αίθουσας. Μια διαφορετική οπτική, στεναχωριέμαι που δε μπορώ να εντάξω κι άλλα παιδιά, και πιο μικρά και όλα τα παιδιά του κόσμου... Τα πρώτα παιδάκια ήρθαν διστακτικά, κάποια είναι λίγο φοβισμένα, άλλα έχουν θυμό, πολύ θυμό, τρομερό εσωτερικευμένο θυμό προς εμάς τους μεγάλους. Προσπαθούν να εκτονωθούν στα όργανα, κάποια δεν αντέχουν τους δυνατούς ήχους, ενώ κάποια τραγούδησαν κιόλας το αγαπημένο τους τραγούδι. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο χώρος αυτός καθαυτός, την ίδια στιγμή που γίνεται μια δράση σε μια γωνία του χώρου, ταυτόχρονα μπορεί να γίνονται μαθήματα ελληνικών, ενισχυτική διδασκαλία, κλπ. Αυτοπαρατηρώ τη διαδικασία και διακρίνω πως τα παιδιά έχουν ανάγκη να παράξουν κάτι, όχι μόνο αυτοσχεδιαστικό και ελεύθερο, αλλά είχαν ανάγκη να ολοκληρωμένου έργου, όπως το παίξιμο μελωδιών και η οργανωμένη λειτουργία των μουσικών οργάνων Orff. Να βιωθεί η αίσθηση του ότι παράγουν κάτι δομημένο και ολοκληρωμένο.

Νοέμβριος 2019

Έχω αρκετές ανακατατάξεις στα παιδιά, άλλα έρχονται άλλα φεύγουν, έχει ήδη τραγουδήσει ένα παιδί. Η Α. μας τραγούδησε το αγαπημένο της τραγούδι: «Το παπί χωρίς το π.»...Μιλάει σπαστά ελληνικά και κυρίως χαμηλόφωνα, με μεγάλο δισταγμό ψέλλισε το τραγουδάκι αυτό το οποίο εντόπισα στην διδακτέα ύλη της πρώτης δημοτικού (δείγμα ότι το κορίτσι αυτό φοιτούσε σε ελληνικό σχολείο). Τα προβλήματα στην ομάδα συχνά έχουν να κάνουν με το μοίρασμα των

μουσικών οργάνων. Λαχταρούν να παίζουν με τα όργανα για αυτό ξεκίνησα διαδικασίες αναζήτησης χορηγών για να βρεθούν και άλλα μουσικά όργανα. Παρόλα αυτά όσοι φορείς χρηματοδοτούν συνήθως αντίστοιχες δράσεις, φάνηκε πως δίνουν προτεραιότητα σε διδακτορικές και μεταδιδακτορικές εργασίες. Βέβαια οι υπεύθυνοι του χώρου φρόντισαν και εξασφάλισαν αρκετά μουσικά όργανα για τα παιδιά. Δυσκολία στην βιντεοσκόπηση καθώς σε κάθε εργαστήριο υπάρχουν καινούρια παιδιά. Συνεχίζω να παρατηρώ πως τα παιδιά ειδικά τα μεγαλύτερα από τα δέκα και πάνω έχουν ανάγκη να βλέπουν ένα χειροπιαστό αποτέλεσμα, μπορεί να είναι κάτι πολύ απλό. Επιθυμούν να επικοινωνήσουν και να υπάρξει έστω σε ένα πλαίσιο η αναγνώριση τόσο από τον παιδαγωγό όσο και από τα υπόλοιπα παιδιά που βρίσκονται κάθε φορά στην ομάδα. Ότι αυτό που παράγουν είναι χρήσιμο, βοηθάει το τραγούδι, ή την παραγόμενη μουσική, έχει ένα νόημα για όλους.

Δεκέμβριος 2019

Διαφαίνονται τα παιδιά που συμμετέχουν σταθερά, ενώ παρουσιάστηκαν κι άλλα παιδιά από την Τουρκία που τραγούδησαν στα παιδιά. Εξαιρετικές φωνές, ρυθμική αντίληψη. Έχουμε αρχίσει να μαθαίνουμε και τα πρώτα μας τραγούδια...Ακολουθούμε τις διακοπές Χριστουγέννων και είμαστε κλειστά.

Ιανουάριος 2019

Έχουν μείνει λιγότερα παιδιά, σχολική χρονιά με αρκετές ιώσεις και απουσίες παιδιών και στους χώρους εργασίας και στο Δίκτυο...Κάνουν τη διαφορά δύο δίδυμα κορίτσια από την Αλβανία, συμμετέχουν σταθερά, έχουν μάθει τη μελωδία από αρκετά κομμάτια... Ένα κορίτσι από την Ουκρανία τραγούδησε ένα τραγούδι από τη χώρα της...Μέχρι τώρα δεν είχε φανερώσει την καταγωγή της καθώς μιλούσε καθαρά ελληνικά και απέκρυπτε τη χώρα καταγωγής. Ξεκίνησα τις πρώτες συνεντεύξεις εθελοντών καλλιτεχνών και παιδαγωγών που χρησιμοποιούν την τέχνη ως μέσο παρέμβασης.

Φεβρουάριος 2019

Αποφασίσαμε τα παιδιά συμμετέχοντες στην έρευνα να συμμετέχουν στην ανοιχτή εκδήλωση στο τέλος της χρονιάς παίζοντας και τραγουδώντας κάποια τραγούδια. Ένα κορίτσι από τη Γκάνα στη μία και μοναδική της εμφάνιση στο εργαστήριο μας τραγούδησε μια προσευχή... Πολύ δυνατή συναισθηματικά στιγμή... Οι εμπειρίες μου στο χώρο θα μου μείνουν αξέχαστες. Έχουμε καταλήξει σε τρία κομμάτια και κάνουμε πρόβες...

Μετά από τα μαθήματα δίνεται χρόνος για συζήτηση και ανατροφοδότηση από τα παιδιά έχω ήδη αρκετά ξεκάθαρους μετασχηματισμούς στην ομάδα. Συνεχίζω τις συνεντεύξεις από εθελοντές καλλιτέχνες και παιδαγωγούς.

Μάρτιος 2019

Οι πρόβες συνεχίζονται με μεγάλο ενδιαφέρον, μαζί με τα παιδιά αλλάξαμε τους στίχους από ένα τραγούδι από την Αφρική (διασκευή στα ελληνικά). Έχω αρχίσει να ακούω περισσότερο τις φωνές των σταθερά συμμετεχόντων παιδιών, την άποψή τους, ενώ και τα δύο κορίτσια από την Αλβανία άρχισαν να μιλούν στα Αλβανικά χωρίς να διστάζουν.

Διακοπή μαθημάτων λόγω Covid-19

Απρίλιος 2019

Εξ αποστάσεως συνέχιση συνεντεύξεων εθελοντών και απομαγνητοφώνηση.

Μάιος 2019

Εξ αποστάσεως συνέχιση συνεντεύξεων εθελοντών και απομαγνητοφώνηση.

Ιούνιος 2019

Ολοκλήρωση απομαγνητοφωνήσεων και εξ αποστάσεως συνεντεύξεων, ενδιαφέροντα αποτελέσματα δεδομένων.

Αναστοχαστικές σημειώσεις έρευνας- τμήματα απομαγνητοφωνήσεων συζητήσεων με την ομάδα παιδιών που συμμετείχαν.

-Εμείς εδώ στο Δίκτυο κάνουμε κιθάρα, μουσική, κάθε Δευτέρα κάνουμε μάθημα και κούκλες με την Λ. θέατρο...

-Στη γλώσσα;

-Ό,τι μαθήματα έχουμε στο σχολείο...

-Σας βοηθάει αυτό ε;

-Ναι...

...

-Περνάτε ωραία; Πώς σας φαίνεται εδώ ο χώρος;

-Ναι!

...

-Τι σας αρέσει πιο πολύ να κάνετε;

-Όλα...Και τη Δευτέρα κάνουμε και μαγειρική!

-Η μουσική σας αρέσει;

-Εμένα δε μου αρέσει να τραγουδάω αλλά να παίζω...

-Ναι και μένα...

- Πιο πολύ να παίζετε με διάφορα μουσικά όργανα;

-Ναι...

- Τι σας έχει κάνει πιο πολύ εντύπωση;

-Ότι τα μαθαίνουμε πολύ γρήγορα τα τραγούδια...

- Τα τραγούδια ότι τα μαθαίνετε γρήγορα ε; Ότι δηλαδή μόλις το δείξουμε κάτι το παίζετε, δε χρειάζεται πολύ να το ψάξουμε, λίγο το παίζουμε και βγαίνει...

-Και βγαίνει και μόνο του!

-Και βγαίνει και μόνο του ναι.

...

-Σας έχει βοηθήσει το μάθημα με κάποιο τρόπο; Να μάθετε κάπως να επικοινωνήσετε με τα άλλα παιδιά;

-Ναι.

-Τα άλλα παιδάκια στην ομάδα πιστεύετε ότι καταλαβαίνουν αυτά που δείχνουμε; Και τα παιδιά που δε μιλάνε τη γλώσσα;

- Καταλαβαίνουν και να μη μιλάνε, με τις κινήσεις!

-Τι θέλετε να κάνουμε άλλο στο μάθημα;

-Εγώ τίποτα όπως είναι.

-Εγώ θέλω να κάνουμε άλλες δύο ώρες!

- Για να κάνουμε πρόβες ε;

-Ναι να τα μάθουμε και καλύτερα.

...

-Σας έχουν βοηθήσει εδώ οι δραστηριότητες που κάνουμε εδώ να μάθετε τη γλώσσα;

-Ναι γιατί μιλάμε.

- Έχετε και πιο πολλούς φίλους έτσι;

- Ναι.

- Τα πάτε και πιο καλά στα μαθήματα ε;

- Ναι.

- Μάθατε κάποια πράγματα και από τα παιδιά που είναι από άλλες χώρες;

- Ε ναι όταν μιλάμε, και καμιά λέξη, τους βοηθάμε...

...

-Τι άλλο θέλετε έτσι να κάνουμε στην ομαδούλα μας ;

- Να μάθουμε κι άλλα τραγούδια για την παράστασή μας...

- Θέλετε να παίξουν και οι μεγάλοι μαζί μας;

- Γιατί όχι.

...

-Πιστεύετε ότι αυτά που κάνουμε εδώ στο Δίκτυο γίνονται μόνο για την τέχνη ή και για άλλους λόγους;

-Και για άλλους λόγους, για να παίζουν τα παιδιά να είναι χαρούμενα, να γελάνε, να έχουν φίλους, να μαθαίνουν...

- Κάνετε και για τα δικαιώματα;

-Ναι.

- Τι δικαιώματα έχουν τα παιδιά;

-Να έχουν ψωμί να φάνε, όχι πόλεμο, να παίζουνε, να μαθαίνουνε....

-Παίζουνε μόνο οι μικροί ή και οι μεγάλοι πιστεύετε;

-Και οι μεγάλοι!

Να πούμε και μια ευχή για όλα τα παιδιά του κόσμου να είναι χαμογελαστά και να παίζουνε...

Παράρτημα 3^ο :Οπτικά και Ηχητικά Ντοκουμέντα.

Πρόγραμμα μαθημάτων εργαστηρίου πολιτισμού όπου συμπεριλαμβάνεται και η δράση της έρευνας, «*Διαπολιτισμικό Μουσικό σύνολο C. Orff για παιδιά από 7-12 ετών*».

Στο πρόγραμμα αυτό αναδεικνύεται και η πολλαπλή χρήση του χώρου

Εργαστήρι Πολιτισμού Πρόγραμ... X +

ddp.gr/ergastiri-politismoy-programma-dimi/

Apps f YouTube Hotmail Avgoilea The use of arts-bas... Αρχική σελίδα

ΕΚΚΕΤΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ ▾ ΔΡΑΣΕΙΣ ▾ ΤΑ ΝΕΑ ΜΑΣ ▾ ΠΩΣ ΝΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΩ ▾ MEDIA ▾ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ 🔍

18:00-19:00, Μαθήματα Ελληνικών σε παιδιά που σε μιλούν ελληνικά

Τρίτη

11:00-13:00, Κατασκευές και επιτραπέζια παιχνίδια για παιδιά που δεν πηγαίνουν σχολείο

15:00-16:30, Αγγλικά για παιδιά 6-8 ετών

15:00-16:30, Αγγλικά για παιδιά 8-12 ετών

16:30-17:30, Διαπολιτισμικό σύνολο C. Orff για παιδιά 7-12 ετών

17:00-19:00, Μαθησιακή Υποστήριξη

17:00-18:30, Αραβικά για ενήλικες

18:30-20:00, Αραβικά για ενήλικες

17:00-19:00, Μαθησιακή Υποστήριξη

16:30-18:00, Μαθήματα ελληνικών σε γυναίκες

18:00-19:30, Μαθήματα ελληνικών σε γυναίκες

16:30-18:00, Μαθήματα ελληνικών σε γυναίκες

18:00-19:30, Μαθήματα ελληνικών σε γυναίκες

Τετάρτη

ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΑΡΘΡΑ

CAN I BREATHE?
هل ممكن تتنفس؟
Μπορώ να αναπνεύσω?
هل ممكن تتنفس؟

Αποδημητικά Πουλιά: Διαβάστε το 18ο φύλλο

Τα "Αποδημητικά Πουλιά" είναι η πρώτη εφημερίδα που γράφεται αποκλειστικά από έφηβους και νέους πρόσφυγες, μετανάστες και Έλληνες. Το 18ο φύλλο κυκλοφόρησε το Σάββατο...

Κάνε την παιδική φτώχεια παρελθόν

Θεματικές δραστηριοτήτων
Αύγουστος 2020 | Κέντρο για το Παιδί

Πρόγραμμα Πλανόδιας
Βιβλιοθήκης | Αύγουστος 2020

Στοιχεία Συντονιστή: ...Ειρήνη Κατσιμπρή

Τηλ επικοινωνίας: 6980646607

Email επικοινωνίας: ekatsimpri@hotmail.com

1) Τίτλος Δημιουργικής Ομάδας:

Διαπολιτισμικό μουσικό σύνολο C. Orff.

2) Στόχος:

Πρώτιστος στόχος: Η ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού και της κοινωνικής ταυτότητας του κάθε παιδιού. Η κοινωνικοποίηση, η ελεύθερη καλλιτεχνική έκφραση και η δημιουργία ενός δικτύου μουσικών φίλων.

Δευτερεύοντες στόχοι: Κάλυψη ερευνητικών στόχων, δημιουργία ρεπερτορίου στα κρουστά Orff και γιατί όχι η παρουσίασή τους σε κοινό. Η δημιουργία ενός μόνιμου διαπολιτισμικού μουσικού συνόλου στο δίκτυο.

Η δημιουργία ερευνητικών πορισμάτων ικανοποιητικών για την παρουσίαση αυτής της έρευνας δράσης σε συνέδρια και την κατάθεσή της για την ένταξη σε προγράμματα σπουδών διαπολιτισμικών σχολείων, σχολείων ένταξης παιδιών προσφύγων και άλλων.

3) Περίληψη:

Στα πλαίσια της ερευνητικής μου εργασίας στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη», επιθυμώ την:

Δημιουργία διαπολιτισμικού μουσικού συνόλου παιδιών προσφύγων και Ελλήνων από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, με βάση την προσέγγιση του C. Orff με στόχο την ανάπτυξη του κοινωνικού/ πολιτιστικού τους κεφαλαίου, την κοινωνικοποίηση και την εν γένει ανάπτυξη του κοινωνικού τους εαυτού.

Πέρα από το επιθυμητό καλλιτεχνικό αποτέλεσμα, είναι απαραίτητη μετά από την υπογεγραμμένη συγκατάθεση των γονέων και την τήρηση του δεοντολογικού κώδικα από την ερευνήτρια, η ποιοτικά σχεδιασμένη έρευνα μέσω οργανωμένων συνεντεύξεων ατομικών ή ομαδικών, εστιασμένων ομάδων συζήτησης, σε συνδυασμό με μεθόδους ποσοτικά σχεδιασμένης έρευνας, όπως τα ερωτηματολόγια.

4) Μέγιστος Αριθμός Παιδιών: .....12.....

5) Ηλικίες Παιδιών:

Έως Γ' τάξη: ...ΝΑΙ...(Ομάδα παιδιών δημοτικής εκπαίδευσης).....

Από Δ' έως Στ': ...ΝΑΙ .....

Α' γυμνασίου: .....

6) Ημέρα & Ώρα Συναντήσεων(5-6, 6-7): .....Τρίτη: 16.30-17.30 ή Παρασκευή 16.30-17.30 (Μονώρη εβδομαδιαία συνάντηση)... Σε περίπτωση αδυναμίας 16.30 συνεννόηση για επαναπροσδιορισμό του προγράμματος. ....

7) Μικροί Υπότιτλοι για τις 5 πρώτες συναντήσεις:

- ...Παιχνίδια γνωριμίας- δημιουργίας ομάδας. Επεξήγηση καλλιτεχνικού και ερευνητικού στόχου ομάδας, μοίρασμα ενημερωτικών εντύπων και εντύπων συγκατάθεσης.....

- ... Παιχνίδια εμπύχωσης, κανόνες μουσικού συνόλου, πρώτη επαφή με τα κρουστά της ορχήστρας Orff.....

- ...Κατηγοριοποίηση οργάνων Orff ανάλογα με τις ποιότητες των υλικών και του τρόπου παιχνιδιού.....

- ...Πειραματισμός με τη φωνή, Body percussion, εξοικείωση με το ρυθμό και τη μελωδία- συζήτηση για κομμάτια της αρεσκείας των παιδιών.....

- ...Έναρξη επεξεργασίας ρεπερτορίου μέσα από τη μουσική, την κίνηση και τον λόγο, ολοκλήρωση ανεύρεσης οργάνων της ορχήστρας Orff. ....

8) Πιθανές συνεργασίες με:

- Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου
- Τμήμα Εφαρμοσμένων Τεχνών της σχολής Καλών Τεχνών της Φλώρινας
- Τριετές πρόγραμμα επαγγελματικού κύκλου σπουδών μουσικοκινητικής αγωγής C. Orff σχολής Μωραΐτη
- El Sistema Greece (όπου θα πραγματοποιηθεί και συμμετοχική παρατήρηση της ερευνήτριας σε τμήμα μουσικοκινητικής στον οργανισμό)

Μια σειρά φορέων συνεργασίας της ερευνήτριας ή πιθανής χρηματοδότησης του προγράμματος

9) Παρατηρήσεις, προσθήκες:

.....
.....

10) Υλικά:

Αξιοποίηση των κρουστών οργάνων Orff που υπάρχουν ήδη στο χώρο του εργαστηρίου πολιτισμού του Δικτύου για τα δικαιώματα του παιδιού. Και πιθανή ενίσχυσή τους από σχετική χρηματοδότηση σε περίπτωση ανάγκης μετά από συνεννόηση και συμφωνία με το φορέα.

11) Επισκέψεις σε εξωτερικούς χώρους που θα πραγματοποιήσουμε κατά τη διάρκεια της χρονιάς

- (Αν υπάρξει επιθυμία από παιδιά, γονείς και φορέα αλλά και ικανοποιητικό ρεπερτόριο) Συμμετοχή σε χριστουγεννιάτικες και καλοκαιρινές συναυλίες ή δημιουργία εκδήλωσης στον χώρο. ....

UNIVERSITY OF THE AEGEAN
MACEDONIA

SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

UNIVERSITY OF WEST

SCHOOL OF FINE ARTS

DEPARTMENT OF ART

Inter-Institutional Master's Degree Program

"Applied Clinical Sociology and Art"

As part of the Inter-Institutional Master's Degree Program in Applied Clinical Sociology and Art, a research thesis on "Creating an Intercultural Ensemble Based on the C.Orff Approach, with a Mixed Group of Refugee Children and Low-income Greeks socialization, social integration and the development of their social self. "

Ethical Guarantee

Participation in research is based on the principle of conscientious consent and the voluntary involvement of children, parents and volunteers in the organization. The Code of Ethics for Research on Children will be fully preserved. The pedagogical role and pedagogical principles of the researcher will be fully preserved. In addition, the confidentiality of the participants' words is guaranteed, and their personal data anonymized and safeguarded. Interviews and course parts will be recorded with prior notice to the parents. After completing the survey, participants can have access to the information and the recordings upon request. Signing this text is the consent of each of the above procedures.

Date / Signature

Δι ιδρυματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
«Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη»

Στα πλαίσια του δι-ιδρυματικού μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη», πραγματοποιείται ερευνητική διπλωματική εργασία με θέμα «Δημιουργία διαπολιτισμικού μουσικού συνόλου με βάση την προσέγγιση C.Orff, με μεικτή ομάδα παιδιών προσφύγων και ελλήνων από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, με στόχο την κοινωνικοποίηση, την κοινωνική ενσωμάτωση και την ανάπτυξη του κοινωνικού τους εαυτού.».

Δεοντολογική Εγγύηση

Η συμμετοχή στην έρευνα βασίζεται στην αρχή της συνειδητής συναίνεσης και την εθελοντική συμμετοχή παιδιών, γονέων αλλά και εθελοντών του φορέα. Θα διαφυλαχθεί απόλυτα ο κώδικας δεοντολογίας έρευνας σε παιδιά. Θα διατηρηθεί απόλυτα ο παιδαγωγικός ρόλος και οι παιδαγωγικές αρχές της ερευνήτριας. Επιπλέον, διαφυλάσσεται η εχεμύθεια των λεγομένων των συμμετεχόντων και εξασφαλίζεται η ανωνυμία και η διαφύλαξη των προσωπικών δεδομένων τους. Συνεντεύξεις και αποσπάσματα μαθημάτων θα ηχογραφηθούν, μετά από σχετική ενημέρωση. Οι συμμετέχοντες μετά την ολοκλήρωση της έρευνας θα μπορούν να έχουν πρόσβαση σε αυτή αλλά και στο ηχογραφημένο υλικό που τους αφορά. Η υπογραφή του παρόντος κειμένου, αποτελεί συναίνεση για κάθε μια από τις παραπάνω διαδικασίες.